

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
УЛУТТУК ИЛИМДЕР АКАДЕМИЯСЫ

Ч. АЙТМАТОВ АТЫНДАГЫ
ТИЛ ЖАНА АДАБИЯТ ИНСТИТУТУ

«ЭЛ АДАБИЯТЫ» СЕРИЯСЫ

**ЧЕТ ЭЛДИК
КЫРГЫЗДАРДЫН
АДАБИЯТЫ**

30-том

Академик **Абдылдажан Акматалиевдин**
жалпы редакциясы астында

Түзгөндөр:

Гүлбара Орозова
Разия Сырдыбаева
Нургүл Осмоналиева

БИШКЕК
«ПРИНТ-ЭКСПРЕСС» – 2017

УДК 821,51
ББК 84 Ки 7-4
Ч-52

Кыргыз Республикасында 2014–2020-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн улуттук программасы боюнча Кыргыз Республикасынын Президентинин Жарлыгынын (2014-ж. 2-июнь, № 119) жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн токтомунун (2015-ж. 6-апрель, № 151) негизинде жарык көрдү.

Басмага Ч. Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунун Окумуштуулар кеңеши тарабынан сунуш кылынды.

Редкеңеш:

<i>Акматалиев А. А.</i>	<i>Мусаев С. Ж.</i>
<i>Байгазиев С.</i>	<i>Садыков Т.</i>
<i>Жайнакова А. Ж.</i>	<i>Токтоналиев К. Т.</i>
<i>Маразыков Т.</i>	<i>Эркебаев А. Э.</i>

Ч-52 Чет элдик кыргыздардын адабияты: 30-том.
/Түз. Г.Орозова, Р.Сырдыбаева, Н.Осмоналиева.
– Б.: «Принт-Экспресс», 2017. – 576 б. («Эл адабияты» с.)

ISBN 978-9967-12-698-5

Бул жыйнакка чет мамлекеттерде жашаган кыргыздардын элдик оозеки чыгармаларынын үлгүлөрү кирди.

Китеп илимпоз-фольклористтерге, ЖОЖ студенттерине жана жалпы эле окурмандарга арналат.

Ч 4702300100-17

УДК 821,51
ББК 84 Ки 7-4

ISBN 978-9967-12-698-5

© КРУИА, 2017
© «Принт-Экспресс», 2017

БАШ СӨЗ

Кыргыздар кайсы доордо, кайда жашабасын өзүнүн тарыхына, маданиятына (руханий жана материалдык) байланыштуу болгон түрдүү-түмөн элдик мурастарын өзү менен кошо ала жүрүп сактап келе жаткан эл болот. Маселен, башка мамлекеттерде – Тажикстан, Ооганстан, Түркия, Кытай, Өзбекстанда жашаган кыргыз боордошторубуздун элдик оозеки чыгармачылыгы буга мисал боло алат. Алардын фольклору өзүнүн байыркылыгын, көөнө архаикалык башаттарын сактап калгандыгы менен баалуу. Илимде мындай кайра иштелип чыга элек, индивидуалдуу чыгармачылыктын жаргылчагынан өтө элек, накта элдик чыгармачылыктагы салттуулктун алгачкылыгын сактап турган чыгармалардын тарыхый жана көркөм-эстетикалык нарк-насиби жогору бааланат. Мындай мурастар көркөм чыгарманын башатын аныктоого, салыштырып изилдөөгө зор мүмкүнчүлүк түзөт. Илимдин кызыктуулугун, көп маанилүүлүгүн арттырат.

Экинчиден, тил, тарых, этнография, каада-салт, үрп-адат, ырым-жырым жана фольклор сыяктуу мурастар кайсы улуттун арасында жашабасын, кыргыздардын кыргыз экенин таанытып, улуттун насили сактоого, тарыхтын узун катмарларында башка элге улутка сиңишип жок болуп кетпөөсүнө шарт түзөт. Бул айрыкча башка улуттун ичинде жашаган кыргыздардын тарыхый тагдыры үчүн өтө маанилүү. Анын үстүнө азыркы ааламдашуу заманда түрдүү коомдук жана турмуштук көрүнүштөргө, же болбосо цивилизацияга жуурулуп кетүү тез эле боло турган кубулуш. Ошондуктан, мүмкүнчүлүктүн болушунча

элдик мурасты сактоого, китеп түрүнө келтирип, аны кайра элге таратып берүүгө, иш жүзүндө салттык жөрөлгөлөрдө колдонууга көмөктөшүү зарыл.

Ушундай асыл максаттарды көздөгөн Кыргыз Республикасында 2014-2020-жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өркүндөтүүнүн Улуттук Программасы боюнча Кыргыз Республикасынын Президентинин жарлыгынын (2014-ж. 2-июнь № 119) жана Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн Токтомунун (2015-ж. 6-апрель № 151) негизинде Кыргызстандан башка мамлекеттерде жашаган кыргыздардын тилин, фольклорун, адабиятын, тарыхын сактоо, өнүктүрүү боюнча да иш чаралар каралган. Бул жыйнак ошол иштердин алкагында даярдалып чыгып жатат.

Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Ч. Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунун жүз жылдык тарыхы бар Кол жазмалар фондусунда элдик оозеки чыгармачылыктын бардык жанрлары, жанрдык түрлөрү боюнча жана кыргыз тарыхына, тилине, маданиятына, искусствосуна байланыштуу эбегейсиз көп материал сакталып турат. Алардын ичинде Кыргыз мамлекетинен сырткары жашаган кыргыздардын да фольклору бар, атап айтсак, Тажикстан, Өзбекстан, Кытай, Ооганстан, Улуу жана Кичи Памирде жашаган кыргыздардын элдик оозеки чыгымаларынын мыкты үлгүлөрү жыйналып сакталган. Бул материалдар XX кылымдын 50-жылдарынан 1983-жылга чейинки аралыкта жыйналган. Алгач 1950-жылдардын башында СССРдин 50-жылдыгы атындагы КМУнун (азыркы Ж. Баласагын атындагы Кыргыз Улуттук Университети) филология факультетинин жамааты студенттер менен бирге фольклордук практикага Тажикстандын Мургаб, Памир, Жерге-Тал райондоруна барышкан. Ал жактан айтылуу педагог Жээнбай Муканбаев, Муңдук Мамыровдор жетектеген фольк-

лордук экспедиция өтө баалуу фольклордук жана этнографиялык материалдарды жыйнашат. Андан кийин Киреше Иманалиев баштаган топ 1958-жылы Мургаб, Жерге-Талга барат. Ж.Муканбаев кийин да бир канча ирет Тажикстандык кыргыздарды кыдырып, тилдик, фольклордук, этнографиялык бай материал жазып алган.

УИА Тил жана адабият институтунун А.Садыков, Ж.Төлөев, Э.Абдылдаев, Б.Сабыров, А.Махмануров, А.Токомбаевалардан турган фольклордук экспедициясы 1983-жылы акыркы ирет Жерге-Талдык кыргыздарга барып, ар түрдүү жанрдагы көлөмдүү материал жазып келет.

«Манас» изилдөөчүсү Эсеналы Абдылдаев Ооганстандык кыргыздарга белгилүү түрколог окумуштуу Реми Дорго 1971-1973-жылдарда барып, «Манас» эпосунан үзүндү, элдик поэма, жомок, табышмак, макал-лакап, өлөң, ашыглык, сүйүү, санат-насыят, терме ырларын, санжыра, кыргыз тилинин түрдүү терминдерин жазып алган.

Ал эми Өзбекстандык кыргыздарга Кытайлык кыргыздардагы элдик оозеки чыгармачылык менен биз Кызыл-Суу Кыргыз автономиялуу областында жашаган боордошторубуз аркылуу таанышпыз. Түркияда (Ван өрөөнүндө) жашаган кыргыздардын фольклорун белгилүү фольклорист Сулайман Кайыпов жыйнап, айрымдарын китеп («Жылга бергис жарым күн», Б.: 2006) кылып чыгарган. Калган 8-9 томдон турган материалы дагы жакында жарык көргөнү турат.

Эл арасынан элдик оозеки чыгармаларды жыйноонун негизги максаты – ата-бабалардан калган мурасты сактап келүү. Ал эми алардын түбөлүк жашоосун камсыз кылуу үчүн кол жазмаларды системалаштыруу, классификациялоо, изилдөө, текстерин жарыялоо иштеринин жүргүзүлүшү зарыл экени бардыгыбызга маалым. Жогоруда аталган аймак-

тардан жыйналган материалдар өз учурунда чыккан басылманын мүнөзүнө жараша иргелип жарыяланып келе жатат. Бул тексттер изилдөө алкагына алынып, Реми Дор, К.Иманалиев, Ж.Муканбаев, М.Мамыров, Б.Кебекова, Ж.Суванбеков, А.Токомбаева, А.Акматалиев, С.Кайыпов, Г.Орозова жана «Манас» эпосу боюнча изилдөө жүргүзгөн окумуштуулардын эмгектеринен орун алган.

Жалпысынан айтканда, сыртта жашаган кыргыздардан «Манас» эпосунан үзүндү, «Курманбек» эпосунан үзүндү, «Жалайыр жалгыз», «Кыз-Жибек», «Аксаткын менен Кулмырза», «Ак Мактым», «Ак коён» ж.б. көптөгөн поэма, жомок, тамсил, шакаба (анекдот), Апендинин жоруктары, табышмак, жаңылмач, макал-лакап жана сүйүү, эмгек, өлөң, санат-насыят, терме, кошок ырлары, санжыра, кыргыз тилинин терминдери, тарыхый окуялар сыяктуу фольклордук чыгармалардын үлгүлөрү жазылып жыйналган. Албетте, далай тарыхый мурастар убагында жыйналбай, унутулуп да калган.

КР УИАнын Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институтунун Кол жазмалар фондусундагы материалдардан тышкары сырттагы боордоштор өз аракеттери менен жыйнап чыгарган китептери бир топ. Буга кытайлык кыргыздардын фольклорунун ар түрдүү жанларын камтыган көптөгөн басылмаларын, Тажикстандагы Сары-Колдук (Мургаб) кыргыздардын иш-аракеттерин ж.б. атасак болот. Жыйнак Кол жазмалар фондусундагы материалдардын (Инв.№651, №653, №657, №722, №245), ар кыл мезгилде массалык маалымат булактарында жарыяланган тексттердин (Ала-Тоо журналы. 1996-жыл. Жаш ленинчи. – 1989. №6.) жана мурда жарык көргөн китептердин (Жерге талдык кыргыздардын эл оозеки чыгармалары. Түз. ж-а баш сөз жазган А.Токомбаева. – Ф.: Илим -1987.; Мургаб элинин мурастары. Түз.: Ж.Ибраимова, С.Таджидинов. – Ош. -2013;

Кытайдагы кыргыз эл-макал лакаптары. Ред. С.Ибрагимов. – Б., -2004.) негизинде түзүлдү.

Кол жазмалар фондусундагы тексттерде Тажикстандык жана Өзбекстандык кыргыздардын диалект өзгөчөлүктөрү эске алынып, чечмелөө учурунда айрым сөздөр «латын» алфавити менен берилди.

Китептин илим үчүн да, жалпы кыргыз окурмандары үчүн да пайдалуу жактары арбын деген ойдобуз.

ТҮЗҮҮЧҮЛӨР

**ТАЖИК
РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
ЖЕРГЕ-ТАЛ РАЙОНУНДА
ЖАШАГАН КЫРГЫЗДАР-
ДЫН ЭЛДИК ООЗЕКИ
ЧЫГАРМАЧЫЛЫГЫНАН**

ЖОМОКТОР

КЫЗ ЖИВЕК

Бар экен, жок экен,

Ач экен, ток экен:

Байыр увакта, байыр чакта бир Базарбай деген хан болгон экен. Онун алты баласы бар эде. Күндөн – күн, жылдан – жыл өтүп, ханнын алты баласы өлүп калат. Катынынын боюга бүтүп, ай-күнүнө жетип бир уул туват. Тууганнан кийин халкыны жийип, той берип, шондо мындай дейт:

– Менин алты балам бар эде. Хаммаси өлүп калды, энди бу баламнын атыны не коёюн? – деп, халктан сурайт. Халктан бирөө турат да:

– Кымбаттуу, улуу даражалуу падышам, сиздии кайгыңызды кетирип, алты уулуңуздун хунуну төлөгөн бу балаңыздын атыны Төлөгөн мурза коёлук, – дейт.

Шонтип, Төлөгөн мурза эр жетет, халкына падыша болот. Күндөн күн өтүп, Төлөгөн мурза түш көрөт. Түшүдө бир гүл койнуга кирет, жеңиден чыгып кетет. Бул түштү текшертип көрсө, бир кыз экен, лекин ол кайда экенини билбейт. Шонтип, ичиге өрт түшүп, түшүдө көргөн кызга ашык болуп калды. Шо увактарда Төлөгөн мурзанын шаарига бир cowдагар көп мал алып келет эде. Малдарыны хич ким албайт. Көп увак оңу сактап жата берет эде. Шо увахтардын бириде бир жаш бала жанига келет.

– Мен канча увактан бери силердин шаврда жатам. Хич ким келбейтам. Хич ким албайтам, – деп балага айтат. Шондой десе жаш бала:

– Биздин Төлөгөн мурза деген падышабыз бар. Шол келип, мамлаңиздин жакшысыга жакшы, жаманига жаман баа коёт. Анан халк келип алат, – дейт. Совдагар турат да шо балага аз-маз мамла берейин, дос болун алайын деген максатта балага мындай дей:

– Эй оокатыма дегенде, оокатыма
Төлөбектин баласыга.

Күндүзү талпак берамин совгатыга, – десе ондо бала мындай дейт:

– Төлөбектин акылы жок,
Баласы турмак
Катыны жок.

От аямайдыр дегенде, от аямайдыр,

Төлөбекке биздин элден кыз якмайдыр, – деп бала айтканда: Совдагар ойлойт «Эгер мен Кыз Живектин атыны, өзүнү айтсам, мүмкүн мени менен дос болот да, калат» деген ойдо:

Ак Жайылган дегенде,
Аты Живек деген бар.
Көк Жайылган дегенде,

Келишкен Живек деген бар, – деп ыргаганы падышага жетет да, падыша келип, совдагар менен таанышып, онун малыга бав коюп берет.

Совдагардан кыздын жайини сурап билет да, совдагарга эки келишкен жорго берет. Совдагар «палан күнү алты газ учурам, шо алты газ келгенде тойго бара бер» – дейт да, жөнөп кетет.

Төлөгөн мурзанын ичи гипилдеп, алты газдын келишини күтүп жүрө берет.

Айдан ай өтүп, күннөн күн өтүп, алты газ да келет. Төлөгөн мурза жолго чыгыш үчүн камынып

калат. Жетимишке кирген энеси, үкаси, атасы жөнөтмөкчү болгондо энеси мундай дейт:

Атыңнын башын бура тур балам,

Арз айткычам, тура тур балам.

Жаниңа жолдош ала кой балам,

Хуржунга тилла салакой балам,

Жолукбасын палакат балам, – дегенде, «хары билгенди паври билбейт» деп, Төлөгөн мурза кырк атка тилла жүктөп, жолдоштун кыркыны алып, жолго чыгат. Келе береттер, келе береттер, акыры көп күн жолдо хич жерден кызды жолуктура албаган. Ахыры шо кышлакта бир күн туруп, анын буйрук берет: «Кыздуу кызыны, балалуу баласыны жасап келсин», деген буйрукту уккан эл, балалуу баласыны, кыздуу кызыны жасап келет. Төлөгөн мурза кырк аттагы тилласини халкка бөлүп берет, лекин кыз табылбайт. Мунун кылганыны көрүп жолдоштору «кач, качбаган номарт!» деп бүтүн хаммаси качып кетет. Төлөгөн мурзанын эки жан жолдошу «Төлөгөн өлсө өлөбүз, тирилебиз» дейттер, кетбейттер.

Төлөгөн мурза эки жан жолдошу менен Живекти издеп чыгаттар. Ахыры үчөвү жолдо кыздын көчүгө жолугаттар, лекин кыздын көчү экенини билбейттер. Көчтө кетип жаткан бир катынга Төлөгөн мурза:

– Ассалому алейкум, эне киши, – дейт. Эне:

– Ха алейкум бар салам, бала киши. Хаммавизем бир давдан мингенвизлар. Оюн-күлкү, сухбат менен юрипсиңер.

Төлөгөн:

– Хаммавизам бир давдан мингенвизлар, Оюн-күлкү, сухбат менен юрипвизлар. Жок жоголуп, жок издеп юргапвизлар. Эне:

– Хаммаңар жасанап-түзөнүп алыпсыңар, кандай жок издейсиңер? Төлөгөн:

– Саралалуу сан жылкы байда болор, Кыз Живектин турган жери кайда болор? Эне:

– Адамзаттын өлмайинча кайиши бар, сиз жигиттин кыз Живекте не иши бар? Төлөгөн:

– Жигирмамда камчы юлдаи утсам дарман,
Кыз Живектин хавлисини курсам дарман.

Ажал жетип, күнүм бүтүп,

Кыз Живектин хавлисида өлсөм дарман.

Эне: Кыз Живекти сурасаң,

Кырк төггө жүк артып,

Живек аркан тарттырып,

«Бетиме аптап тийет» деп,

«Бегака адам билет» деп,

«Жолдун чаңы жугат» деп,

«Жаман адам билет» деп,

Азанда бир кеткен соң,

Бир канча жерге жеткен соң, – деп, кыздын энеси айтканда Төлөгөн мурза «Ох! Ох! вой!.. Энеси мынча сулуу экен, кызы муннамам сулуу болуш керек» деген ойдо жолдоштору менен кыздын аркасыдан куууп жөнөдүлөр. Куууп жетип, Төлөгөн мурза кызга бир хыйла дурус сөз айтат, ондо:

Кыз: Элбирген эр жигит,

Эли-халкы жок жигит.

Какылдаган как жигит,

Халкы-эли жок жигит.

Төлөгөн мурза аттан түшүп, ийлап отурганда баягы досу жанига келип, мындай дейт:

Кара каш десем карамади,

Сумбул сачин тарамади.

Кыз, Живекти сиз айтыңыз,

Ашыглыкка жарамади, – деп айтканда, кыздын оюга соудагар айткан Төлөгөн мурза түшөт да, ошол экен деп оюга түшөт да, балага мундай дейт:

– Майли келсең келгин кашыма,

Алвар шакар кошоюн

Иче турган ашыңа, – дейт да, паранжани көтөрөт. Бала кызды көрүп, ушу кетет. Кыз баланы ушуга келтирет. Оңдо бала турат да:

– Жүр эми биздин элге кетели, – дейт.

– Йок, – дейт кыз, – кетбеймин, сен падыша болсоң, мен падыша кызы болсом, шындай эле кандай кетебиз...

Акыры үч күнү түнү менен той береттер. Максат мураттарыга жететтер.

ЭКИ БИР ТУУГАН

Өткөн бир замандарда эки бир тууган болгон экен. Акаси жана үкаси. Акаси акылдуу, үкаси жинди болот. Алардын бир өгүзү бар экен.

Күндөрдүн биринде шол өгүздү базарга сатмак болушат да иниси:

– Базарга өгүздү мен сатам, – дейт.

Онда акаси:

– Ээй, үкам, мен сенден зор болсом, неге сен сатасың? – дейт.

Үкаси болбойт. Сөздү укпагандан кийин акаси:

– Өгүздү сатып кел – деп, үкасин базарга жиберет. Жүрүп отуруп, жүрүп отуруп үкаси бир токойдун арасыга келип, өгүздү бир чырканака байлайт да, түн ичинде өзү келе берет. Өгүзүмдүн наркы жигирма сом дейт. Базарга жөнөйт. Жолдо бир сагызганды көрүп, анын артынан кубалай берет. Сагызган кача берет. Өгүздүн эгеси кубалай берет. Акыры сагызган барып бир коргондун башыга конот. Таш алып урайын десе, таш таппайт. Таш издеп коргоннун ичиге кирет. Кирсе, бир сандык турат. Ичин ачса, толтура акча. Өгүздүн эгеси аларды эсептебей эле жанына салат да жөнөй берет. Жүрүп отуруп, жүрүп отуруп

баягы бала бир шаўрга келет. Шаўрдын дарбазасы бек болот, каровлу бар экен. Ол «киргизбейм» дейт. Бала жалынып-жалбарып жатып баягы дарбазаны ачтырат. Ачкандан кийин баланы падышанын алдына алпарышат.

Падыша:

– Не деген жансың, не кылып жүрөсүң? – деп сурайт. Бала:

– Мыннан бир нече жыл мурун кандын казынасын бир топ каракчылар уурдаган экен. Уурдалган буюмдардын ичинде падышанын далай-далай буюмдары, акчасы болгон экен. Уурдалган казнаны, сандыкты каракчылар жашырып коргоннун ичине катышыптыр. Бирок андан ары алып кетише элек экен, – деп, бала иштин баардыгын айтып берет да, сандыктагы бавлуw буюмдарды, акчаны падышанын алдына коёт.

Падыша раwзы болуп, казнанын жарымын балага берет. Бала өгүзүн алдыга салып, өз айлына зор олжо, акча, буюм менен кайтат. Шонтип үкаси акасинан ашып түшкөн экен. Экөө байып, жакшы турмушта жашап калышкан экен.

ЖЕЙРЕНДЕР

Бир күнү жейрендер жырткыч айбандардан кутулуш жолун издешет. Биринчи болуп кары жейрен мындай дейт:

– Бактысыздыгыбыз шунда ки, биз жекеме-жеке жашайбыз. Ар ким өз алдынча жашап, акыры жем болгонун билбей калат. Мындан кийин бардыгыбыз бир жашап, бирге жүрөлү. Тегерегибизге сергек сакчы коёбуз. Бир шек болсо олор бизге кабар берсе, биз качып кетебиз.

Анда жаш жейрен сурап калыптыр:

– Кызык, сакчылар күнү-түнү уктабай кандай сакчылык кылышат?

Баягы кары жейрен:

– Ар ким новат менен сакчылык кылышы керек, – дептир.

Кары жейрендин кеңеши барыга туура келип, топ болуп, бирге жашай башташыптырлар.

Жейрендер топ болуп жашаган жерде бир түлкү бар экен. Түлкү бу жейрендердин сөзүн угуп: «Мына эми иштерим жүрө турган болду» – деп, аябай сүйүнөт. Жейрендер өз сакчыларыга ишенип бемал уктап жатышты. Таңга жуук сакчынын көзү илинип кетет.

Түлкү уктап жаткан жейрендерди көрүп, сүйүнгөнүнө чыдабай жүгүрүп, бөрүнүн алдыга барды:

– Э, Бөрү ака, мен сизге көп олжо таап келдим. Мунун оңойлугун айтпайсизби, факат кармап үлгүр-сөңүз бас, – дептир.

– Кандай олжо? Кана?

– Азыр айтамын, факат бир илтимосум бар, анча-мунча омоктар менен сыйлап турсаңыз болду, – дептир түлкү.

Бөрү ыраазы болуп:

– Ошо жейрендер оттоп жүргөн жерди маңа көрсөт! – деди.

Түлкү жол баштап, алдыга түшүптүр. Караңгы киргиче Бөрүнүн көздөрү ойноп, тунара баштаптыр. Сакчылар сергек турушкан экен. Бөрүнүн келгенин байкап, жейрендерге кабар беришиптир, Жейрендер уйкудан турушуп, көздөн кайым болуптур. Бөрү жейрендердин чаңыда калыптыр. Ал эми Бөрү менен Түлкү жейрендердин изиден түшүптүр. Алар кайда барса да Бөрү менен Түлкү аркаларыда жүрө бериптир.

Шундай болуп, Бөрү менен Түлкү түн бою жүгүрүп жүрүп, эч нерсе таба алышпай алдары кетиптир.

Бардыгыдан Бөрүнүн алы кетип, ачтыкка чыдабай ачуусу келип, бакырып жүгөрүптүр:

– Хой, Түлкү! Бу бардыгы сенин найрандигиң болсо керек. Билемин сен мени маскара кылмакчысың!

Бөрү шундай дептир да өзүн түлкүгө таштап, түлкүнү тыт-пыт кылыптыр.

Жейрендер мына онхо увактан баштап, топтошуп жашап калышкан экен.

ДОСТОР

Илгери, илгери өткөн заманда бир уй, бир эчки, бир кой, бир эшек дос болуптур. Алар аябай ынтымактуу болушкан экен. Алар эвн-эркин сайрандаш үчүн узун булак бар экен. Мана шол булактын боюда тунук суудан ичип, шибер чөптөн жеп, ойноп-күлүп жүрүшкөн экен.

Бир күнү буларды жырткыч айбандар көрүп калыптыр, булардын достуктарына көздөрү түшүп, олорду жеп жок кылгылары келет. Булардын масилетин баягы достор билип калып, шул тунук сууду, шибер чөптү таштап, качып кетишет.

Булар качып отуруп, качып отуруп ич бир жашишка жер табышбайт да, акыры бир узун терекке туш келишет. Эчки теректин башыга чыгып кетет. Экинчи болуп кой чыгат. Теректин ортосуна чейин чыгып барып токтойт. Үчүнчү болуп эшек чыгат. Эшек теректин аяк жериге келип токтойт. Эң акыры уй чыгат. Уй теректин эң акыркы. путагына келип токтойт. Эми алар ушул теректе жашинишип калышат.

Бир күнү бөрү, аюу, жолборс, арстан, түлкү досторду жеш үчүн булактын боюга келселер, баягылар жок. Не кылыштарын билбей, булардын издерин кууп жөнөп калышат. Олор издерди кууп жүрүп отуруп,

жүрүп отуруп акыры шол бийик терекке келип токтошот. Терекке келселер из жок. Жырткычтар теректи айланып, тегерене баштаптыр. Бир увакта олор баягы төрт досту теректин башыда көрүп калышат.

Олор көрөрү менен эле «бизди көрүп калышты» деп коркуп кетишет. Мына шондо теректин эң аяккы путагына илишкен уйду теректин путагы көтөрө албастан сынып кетет. Уй «bow» деп өкүргөн бойдон жерге кулап түшөт. Шондо эшек хаңгырап жүгөрөт да «Ээй, досум, шол жолборсту карма, карма» деп кыйкырат. Олор коркуп кетишет да качып кетишет. Жырткычтар качып кеткенден кийин төрт дос теректен түшүп, баягы тунук булакка келишип, тунук суудан ичишип, шибер чөптөн жеп, жыргап-кувнап ушул бүгүнкү күнгө чейин жашап жатышат экен.

БАЙДЫН ЧАРЫК АТКАНЫ

Бир бай өрдөк уулап, суу боюга барат. Барып чарыгыны чечип, белиге кыстарат. Онон өрдөк издеп суу бойлоп жөнөйт. Бир жерге барып суудан өтмөк болуп ыргыйт. Ыргыганда белидеги чарыгынын бири сууга түшүп кетет. Ону өзү сезбейт. Нарырапк барып кайрылып караса, сууда сопоңдоп бир нерсе агып баратат. Ону өрдөк экен деп бай аткылап отурат. Эки атат, үч атат, өлбөйт. «Кандай бул өлбөгөн өрдөк экен», – деп таң калат. Бир жерде аралдан чарыгы чыгат. Өтүп барып караса, тыт-быт болуп калган өзүнүн чарыгы экен.

МАВНАКЕЙ

Мавнакей деген адам ала өгүзүн жоготуп өзүнүн айлынан башка айылга жөнөйт. Шол коңшулаш айылдан өгүзүн ташп тегирменде эс алып уктап ка-

лат. Шол айылда досу болгон экен. Алар бири-бири менен абдан азилдешчү экен. Досунун айылга келгенин угуп «досумду бир дурус баблап коёюн. Менин үйүмө келбеди» деп, уктап жаткан жеринде келип сакал, мурутун кыркып коёт.

Мавнакей болсо кызык уйкуда, эч нерсени сезбейт. Эртең менен ээгин колу менен сыйпаласа, сакал, муруту жок. Анда Мавнакей мындай дептир: «Мен мавнакей болсом, сакал, мурутум канаке? Мен Мавнаке болсом, ала өгүзүм мынакей. Мен Мавнакей болсом, нас кабагым канакей? Сакал, мурутум канаке? – деген экен.

ЛЕГЕНДАЛАР

ЭНЕ САЙ ЖӨНҮНДӨ ЛЕГЕНДА

Качандыр бир кылымда ээн дайранын жэвгинде кыргыз аттуу эл жашаптыр. Эне Сай деген дайранын боюнда өмүр сүрүп, аларды Эне Сейде деген аял башкарыптыр. Эркектер жалаң кийик уулашчу экен. Аялдар териден кийим жасап, керектүү буюмдарды токушчу дейт. Эне Сайда эр жигиттерди баптырдыкка, тайманбастыкка үйрөтүшчү дешет. Эс алганда бөрүнүн дөбөтүн тирүүлөй ноктолотуп келип, аттарга жигиттерди жайдак мингизип, анан тарттырчу экен. Ошондон жанагы көк бөрү оюну калыптыр. Көк бөрү тартууну, ошентип, Эне Сейде кыргыздарга тараткан эне, болуптур.

Күндөрдүн биринде Эне Сейде кыз төрөптүр. Ал кыз айдан ай өтүп, жыл артынан жыл чубап, бир сайдын боюнда бейпил турмушта чоңоё берет. Эне Сейде кызына жав тартканды, амал тапканды абдан үйрөтүптүр. Он жашында ал кыз кезге атавр жавчы, акыл тапкыч амалкөй болуп чыгат. Ошол кезде Эне Сейденин боюна бүтүп, Алп кара куштун жүрөгүнө талгак болот. Алар топто көчөт. Топ мекендеп жүрүү ошондон калган дешет.

Күндөрдүн биринде топ тараптан бир алп кара куш дайрага келип суу ичип жатканда, баягы кыз жав тартып, эки көздүн ортосуна атыптыр. Ошондо Эне Сейде кызынан аны кантип атканын сураса:

– Аркар куштан аркар кутулбайт, акылдуу кыздан амал качып кутулбайт, – деп жовп берген экен. Анан бул сөз макалга айланып кетиптир дейт.

Эне Сейде эгиз бала төрөптүр. Экөө абдан окшош болуптур. Ошондон кийин кеп узабай каза болуптур.

Тирүү кезинде эки уулунун бирине аппак жүндөн ак калпак, бирине кара жүндөн кара калпак жасаттырып кийгизчү экен. Калпак жасаганды да ошондо энелер ойлоп табышкан дешет. Кийин уруш чыгып, элдин тынчы кетет. Ак калпактан азыркы кыргыздар, кара калпактан азыркы кара калпактар тарашыптыр. Анан ак калпак менен кара калпак уулдун уулу, укумдун тукуму эскерип жүрүшсүн деп, Саймалы-Таш деген жерге таштан эстелик тургузушуп, жазуу жаздырып, өздөрү жоголгон бир эжесин издеп, бири топто калып, бири жакага түшүп кетиптир.

КАРА-ТЕГИНДИН ЧЫГЫШЫ ЖӨНҮНДӨ

Казак кайың савганда,
Кыргыз барып Ызарга
Туш келиптир ошерге
Башка жер жок сызарга.

Ар кимиси суу бойлоп,
Өргө тарта конуптур.
Кара деген кыргыздын,
Боз уланы болуптур.

Болуптур жуда сулуу тажик кыз,
Карагаттай көзү бар.
Онун аты Тегина.
Аппактыгы окшойт кар.

Эки жактан той берет,
Кызга, кыргыз балага.
Эстүү сулуу Тегина,
Кошулуптур Карага.

САРЫ КАМАН

Илгери, өткөн заманда
Миң-Гажыр очок таманда
Жерди көккө сапырган,
Кайың, талды жапырган,
Тамырын чөптүн кемирген.
Ороктой эки тиш менен,
Оң келген жагын жемирген.
Тири катуу темирден,
Жашаган экен Сары Каман.
Арстандар менен алышкан,
Жолборстор менен жовлошкон.

Бөрүлөр менен бөлүшкөн,
Аюулар менен кармашкан.
Тири жан бавры коркуптур,
Дауш тутуп жакын барыштан.
Эркинче ойноп элирип,
Эч кимден коркпой семирип,
Мастыктын жетип чегине,
Туш келген жерин жемирип,
Эки көзү чок болгон,
Жегени арам бок болгон.
Алсыздарды алыптыр,
Азапка башын салыптыр.
Бечараны зордоптур,
Бекеринен кордоптур.
Шордууларды шоруптур,
Семирип жаман толуптур.
Өлөрүнү билбептир,
Эч кимди көзгө илбептир.
Алдынан чыккан жан болсо,
Ороктой тишин шилтептир.
Кордукту көрүп камандан,

Көпчүлүк жандар жүдөштүр.
Кыйлага даңкы тараптыр,
Кыйла ишке «жараптыр».
Тирүүнүн бакры коркушуп,
Кың дебей оозун караптыр.
Жолборс да жакын бара албай,
Жонуна тишин салалбай,
Аюу да жакын баралбай,
Апкаарып тишин салалбай,
Белсенип белге чыгыптыр,
Кармашканын жыгыптыр.
Ошол кезде жашаптыр,
Бекназар деген бир мерген.
Арстанды атып сулаткан,
Аскадан ылдый кулаткан.
Жолборсту атып жок кылган,
Элинин көөнүн ток кылган.
Кармашкан жовсун күч келип,
Өзүнө таслим кылдырган.
Аралап тоону жүрчү экен,
Элик, суур калбай атпаган.
Түкшүт мерген ошо экен,
Эзелки тынчып жатпаган.
Мылтыгы түшпөй жонунан,
Кийиктин аңдып соңунан,
Кембагал кедей киши экен,
Бекназар мерген чынында
Очоктун бер жак кырында
Эт менен элин багыптыр,
Эмгеги элге жагыптыр.
Бекназар бир күн жөнөштүр,
Аңдып кийик атмакка,
Кызыкка мыктап батмакка,
Миң-Гажырга барып жатмакка.
Токочун белге түйүнүп,

Той болчудай сүйүнүп.
Батасын берип кары-жаш,
Калкынын баары үйүлүп.
Жонуна мылтык асынып,
Туралбай үйдө басынып.
Жөнөптүр мерген шашылып.
Баратты мерген жол менен
Эки жагын каралап,
Миң-Гажыр ичин аралап.

Талдардын көбү сулаган,
Тамыры менен кулаган.
Кырчындын көбү кыркылган,
Канаттуу жүнү тытылган.
Ачуусу келди мергендин:
«Ким экен ушул кутурган?»
Чөптөрдүн баары басылган,
Жерлердин көбү казылган.
Алдындагы боз дөбө
Башына мерген барды эми,
Турнабай колго алды эми.
Шинектеп көзүн салды эми.
Алды жагын караса,
Мына кызык тамаша.
Ээн жерде элирген,
Эркинче ойноп семирген.
Жалпыга тийген зыяны
Жаманды мерген көрдү эми.
Жалпайып жаткан алдыда
Каманды мерген көрдү эми.
Жакындап мерген барды эми,
Мылтыгын колго алды эми.
Аңдып мерген калды эми.
Как өпкөнүн тушу деп,
Өлөүр күнүң ушу деп,

Мәвлеп мерген атканда
Аскадан ылдый кулады,
Камандын жүнү булады.
Аябай жептир Миң-Гажыр,
Камандын сасык этини.
Каманча өлөр ким болсо,
Жаманга бурса нэвтини.
Талашып жептир гажырлар,
Бекеринен тапкан этини.
Ошондон калган ат экен,
Миң-Гажыр атка конгону.

МАКАЛ-ЛАКАПТАР

Күлгөнүн көргөнү бар, ийлаган үйүндө өлгөнү бар.

Сынчынын сыңар путу майрык.

Ат дарбыса эшек кошулуп дарбыйт.

Уwлу өсөрдө uwлу жакшы менен жүр,
Кызы өскөндө кызы жакшы менен жүр.

Жыгылган күрөшкө тойбойт.

Айран ичип кусканга күл,
Айгыр минип жыгылганга күл.

Адамды гап бузат, арыкты суw бузат.
Эшиктин алдыдан аккан суwdун кадыры жок.

Болсоң болгудай бол, болбосоң топурактай тозуп кет.

Келинде да, кемикте да бар.
Баланы жашыдан, келинди башыдан.

Мал арыгын сактасаң оwзуң, мурдуң жовланат,
Адам арыгын сактаса мурдуң боктонот.

Тама-тама кол болот.

Бирөwdүн элиде падыша болгуча,
Өз элиңде сурамчы бол.

Кардым үчүн ийлабайм, кадырым үчүн ийлайм.

Эси жоктун эртеңи түгөнбөйт,
Акмактын аптасы түгөнбөйт.

Айда жеген ток болот,
Күндө жеген сук болот.

Тарынган аш таттуу болот.

Аз болсо да уз болсун.

Жалган сөз жай таббайт.

Акылсыз алты кызың болгуча,
Азамат бир уулуң болсун.

Аргымак арык – эр карып,
Ал кайда жүрбөйт саргарып.

Өзөндү жерге тал бүтөр,
Өлбөгөн кулга мал бүтөр.

Жаман туугандан жакшы душман артык,
Өлсөң сөүгүң аптапка таштабайт.

Өзүңдү жаттай сайласаң,
Жат боюдан түңүлсүн.

Көтөрөм көтөрүлсө,
Көчкөндө көч астын бербейт.

Атаң карыса кул алба,
Энең карыса күң алба.

Жаман атка жал бүтсө,
Жанына торсук байлатпайт.

Өлүккө ыйлаган эссиз көз,
Жаманга айткан эссиз сөз.

Душманыңды жат деп кыйнава – сырыңды алат.

Бир иштин агы билет, бир жигиттин багы билет.

Досуңду жат деп кыйнава – иши калат.

Жамандын аягы сегиз, барчага тиет тегиз.

Тойдон насиба албаса да, наwr кыл.

Аш оңою атала, иш оңою – пайтава.

Өзү жоктун – көзү жок.

Жүрөктүгө жүзү да бир, бири да бир.

Жакшы адам – наwrын чачат,

Жаман адам – заwrын чачат.

Молдо жерде турса да, буту үзөңгүдөн түшпөйт.

Молдого сырдаш болгончо, гарыпка муңдаш бол.

Молдого сырыңды айтпа,

Колуңдан келсе чыныңды сатпа.

Кембагал элдин кеми жок, бир айыгы – малы жок.

Кыска жип жетпейт байловго,

Кембагал көчпөйт жайловго.

Омуровун таянып орок орот камбагал,

Өмүр шерик мейнетке жоро болот камбагал.
Эки бөрү бир койду жейт кан чыгарбай.

Жаманга гап урам деп
Сөзүңдү айып кылбагын.

Жакшынын атын алба
Жамандын катынын алба.

Өз атын минип жүрүп издеген бөв.

Таятым тайга жеткирер,
Тайым атка жеткирер,
Ат муратка жеткирер.

Күлүк ат алыска жүгүрөт,
Бирок бир жолу мүдүрүлөт,
Мүдүрүлгөндө да оуз-мойну үзүлөт.

Жаманда неси – бар,
Жарты таргагы бар.

Жамандын – касапаты,
Жакшынын – шарапаты.

Жакшы ниет – жарым дөвлөт.

Жакшыны мактасаң – ашып кетет,
Жаманды мактасаң – көп кетет.

Баланы жашидан башта,
Катынды башыдан башта.

Келин келгендегисин унутпайт.

Эшигин көр да төргө өт,
Энесин көр да кызын ал.

Эсиң барда этигинди жап.

Жамандин – жары көп.

Эр деп этегини кармап,
Нар деп буйласыны кармап.

Аз кыл да, уз кыл.

Адам адамга жетет,
Тов товго жетпейт.

Токтусуда тойбогон,
Түртүнчүсүн койбогон.

Жакшыны жавнда көр,
Сулувду караңгыда көр.

Караңгыда калтырагыча,
Жарыкта жалтыра.

Жаман өзүн билбейт,
Жакшыны көзүгө илбейт.

Бака балчыктыгын билбей,
Жыланды ийри деген экен.

Адамгерчилик – атаңдан улук.

Жашыңда берсин мәннетти,
Карыганда берсин дөвлөттү.

Харамзанин куйругу бир тутам.
Осурган кыз, осурваган кыздын бетин аймайт.

Бербестин ашы пышпас.

Тилалбасты жумшагыча,
Тына-тына өзүң бар.

Жамандын жары көп,
Жанга пайдасы жок.

Көр өзүгө жар тилейт.

Атка бергис гунан бар,
Кызга бергис жуван бар.

Сөз берген, бөз бербейт.

Акылдуу адам элдин гамыны жейт
Акылсыз адам өзүнүн пайдасын издейт.

Адамга арамдык болот аттаң ай
Жакшылык болот дарман ай!

Эмгек кылгын эл күтсүн
Эринчэвкти жел күтсүн.

Калк түкүрсө көл болот,
Көл бузулса сел болот.

Жаман өзүнү билвейт,
Жакшыны көзүнө илвейт.

Эчкинин өлгүсү келсе,
Койчунун таягыга сөйкөнөт.

Жыгылган оуғанга күлөт.

Акмакты бечара десем, бечара белине тевет.

Эриңе жакканың,
Элиңе жакканың.

Коңушуң көр болсо,
Бир көзүң жумуп алгын.

Эри жокко, этеги да душман.

Кыздуу айылдын ити да жатпайт,
Кыздуу үйгө кырк ат байланат.

Ала чаур жыландан коркпо,
Ала адамдан корк.

Ички иштен, ички душман жаман.

Энеси баккан бала эстүү,
Атасы баккан бала эптүү.

Кумдуу жерде таш болбойт.

Ата-эненин кадырын,
Балалуу болгондо билесиң.

Балта келгенче, күндө дам алат.

Жовдун тышыда, болгуча, ичиде бол,
Өзүңдү эр билгиче, бирөөдү шер бил.

Айдаганың эки эчки,
Ышкырыгың тоу жарат.

Орокчунун колу тынбайт,
Эшекченнин пугу тынбайт.

Ичи тарды ит кабат.

Эшегиге жараша тушову.

Алдыңкы көч кайда барса,
Кийинки көч шондо барат.

Жакшы укса жашырат
Жаман укса ашырат.

Теңин билвеген тентек.

Тандаган ташка
Тайгылган музга.

Эшик алдыда аккан суудун кадыры жок.

Тов, товго жетпейт,
Адам, адамга жетет.

Жакшы менен бир жүрсөң жетесиң максатка,
Жаман менен бир жүрсөң каласың уятка.

Көзө бир сынат.
Мейва канча алса, шагы шончо ийилет.

Чалдыбар өзүн бай ойлойт,
Жаман өзүн тов ойлойт.

Керектүү таштын оруу жок.

Аяган чөп көзгө түшөт.

Кызым сени айтам,
Келиним сен ук.

Тарыкты чымчык жейт,
Бөдөнө калтакка калат.

Душман эч нерсе тапбаса,
Итиндин куйругу каж дейт.

Билеги жогон бирди жыгат,
Билеселүw миңди жыгат.

Жакшы ит өлүгүн көрсөтпөйт.

Үйдө бавтыр, жовдо жок.

Кошчу жавнда тынат,
Койчу өлгөндө тынат.

Береген колум алаган,
Майлуw колум жалаган.

Көрпөңө карап тутуңду сун.

Кошунаң көр болсо,
Көзүңдү кысып жүр.

Бирөwnүн өзү чебер,
Бирөwnүн көзү чебер.

Чылпагын алам деп, көзүнү ойбо.

Бирөwnүн аты улук
Бирөwnүн заты улук.

Бири жакшы, бири жаман ар кайда бар.

Шамал болбосо дарактын башы кыймылдабайт.

Дарак бир жерде көгөрөт.

Жаман сыйыр үйүрүнө дап коёт.

Эшек семирсе эгесин тебет.

Дөв карыпты урат, карып жолдо карап турат.

Тишиң барда таш чайна

Тиш түшкөндө аш кайда.

Суу аккан сайга, суу келет.

Жесир талашта, жер талашта кан төгүлөт.

Чарвадар болсоң күңгөйлө,

Дыйкан болсоң суу бойло.

Арык малга суу семиз,

Күзүндө туз.

Атаң мураб болгуча, жериң суулук болсун.

Дени соудун байлыгы түмөн.

Жазгы мәннет – күзгү рахат.

Карынын сөзүн капка сал.

Кары билгенди пари билбейт.

Камбагал аштык тапса баштык таппайт.

Жаман атты жал басат, жаман кызды чач басат.

Көтөрөм көтөрүлсө көч баштайт.

Коркконго кош көрүнөт.

Эчки койго сын тагат,
Куйругуга кыл тагат.

Мәвнет кетпейт бечелден,
Гап кутулвайт чеченден.

Элди гап бузат, жерди суу бузат.

Бирөздүн өзү сурук, бирөздүн сөзү сурук.

Бүгүнкү ачууду эртегиге кой.

Жакшыдан бөөн, жамандан жавн.

Жамандын өзү жаман, сөзү да жаман.

Жаңгалдуу жерди йам билвейт.

Жакшы аял үй эгаси, жаман аял – жол эгаси.

Ойногондо атам күштүү,
Чындыгында апам күштүү.

Өпкө катыктыгынан кавлгыйт.

ТАБЫШМАКТАР

Бир туурам патыр,
Ауламга татыр *(ай)*

Түндөсүндө сандыкка салдым,
Бир сапыра ок,
Күндүзүндө тура калып карасам,
Бирөw да жок *(жылдыздар)*

Эгиз турана, тегиз турана,
Миң бир чечен, бир жапырмак
(жылдыз, асман, жер, ай)

Көк көйнөгүмө көчө чачтым *(жылдыз)*

Узун, узун уз кетти,
Узун бойлуw кыз кетти *(суw)*

Асмандан таяк сеңкилдейт *(төwнүн куйругу)*

Төрт тапан,
Ийри саптан
Тогуз тоголок *(төwнүн таманы, мойну корголу)*

Эки эшикке бир көсөw *(уйдун тили)*

Төмөн-төмөн төртөw, төмөндөтө бешөw,
Эвелей кийик өкөw, соголоwр соргок, сок жаңгыз
(төwнүн төрт буту, эки өркөчү, өзү)

Худашнын амири менен
Көтүндө чакса хамыры менен
(койдун куйругу)

Ачыла элек сандыкта
Бычыла элек кундуз бар (*койдун ичиндеги козу*)

Жалама тоwdун бowрунда –
Жаңгыз куwрай кыштамыш (*тowдун буйласы*)

Суwва кирсе,
Суwрулбаган чөмкөрүш.
Ташка тийсе,
Тайгылбаган чөмкөрүш (*аттын туягы*)

Тавышмак, тавышмак,
Ат көтүнө жавышмак (*аттын куwшканы*)

Сагызгандар шакылдайт,
Шагы менин колумда.
Узун чуwк үлпүлдөйт,
Учу менин колумда (*көwөнгө байланган козу*)

Ай үстүдөн өткөн жигит,
Алтыннан човур тарткан жигит,
Күн үстүдөн өткөн жигит,
Күмүш човур тарткан жигит
(*каркыра менен турна*)

Бир төwөм бар эжеп, эжеп,
Куйруктары кажак-мажак.
Эрте келсе көрөсүңөр,
Күлө жүрө өлөсүңөр (*чаян*)

Көлөңкөсү көвүшмөк,
Көлдө жатып өвүшмөк (*бака*)

Текчеме күбүр күбүргөн,
Жер алдында жүгүргөн.

Байдын уwлу Байназар,
Мылтык алып жүгүргөн (*чычкан, мышык*)

Оёкко өтөт зуw-зуw,
Буякка өтөт зуw-зуw.
Алахамдусун окуган
Чүйүрмөсүн токуган (*сары аары*)

Эвең-эвең эртең келет, каргалыvга коно келет,
Кардын суwвун иче келет (*көпөлөк*)

Кызыл ала күйкөнөк,
Тукумуну ким билет? (*көпөлөк*)

Кырда кылайман (*Кийик*)

Суwда сулайман. (*Балык*)

Жер астында жетим бала диңгил-диңк,
Кар үстүндө карып бала диңгил-динк,
Муз астында мусапыр бала диңгил-диңк
(*терскен, тцлкц, балык*)

Жездекем аты жерде кишинейт (*сугур*)

Оёка чават торучан,
Буяка чават торучан.
Тал түбүдө тунук суw,
Тандап ичет торучан (*суwсар*)

Дүвүр-дүвүр дүп этет,
Чыга калып карасам,
Мамасеит бек келет.
Камчысыдан кан тамат,
Жовлугунан май тамат (*бөрц*)

Әжекем асыл, чачвагы жашыл (*карга*)

Көз, көз мончок, көз мончок,
Көйкөл мончок селкинчек (*кекилик*)

Бүйүм-бүйүм, бүйүмчөк,
Бүйүм ала түйүнчөк,
Тогуз кыздын энеси,
Томпондогон келинчек.
Сегиз кыздын энеси,
Селкилдеген келинчек (*кекилик*)

Зуу, зуу бураган,
Зуу, зуу келеген (*ашры*)

Узун узун уу келет
Узун бойлуу кыз келет
Тамактары тарк этет
Топ седеви жарк этет (*жылан*)

Ала күчүгүм бор-бор чычат (*элек*)

Узун сайда уй мөврөйт (*мылтыктын цнц*)

Узун терек ичи кавак (*мылтык*)

Сагызгандар сайрашкан,
Шагы менин колумда.
Узун чувук уулашкан
Учу менин колумда (*комуз*)

Узак, узак,
Көкө тузак.
Кымызы жибек,
Кытай жовлук (*түтүн*)

Өлөбөй өлөм дейт,
Баласы жөлөйм дейт *(эшик)*

Узун ороу, ичи шоро *(туздук)*

Чилатир-чилатир,
Товдон отун гулатыр
(устара бцлөп чач алуу)

Оёгу тоу, буягы тоу,
Орто жери зыңгыр тоу *(коңгуроу)*

Караңгы үйдө бели бувулган кемпир жатат
(шыпыргы)

Кызыл кап,
Ичи жык ун,
Бай ийнесиз тигилген,
Ортосунда
Жети сыр сутум,
Бай тешесиз чабылган *(жийде)*

Жердей жик чыкты,
Эки кулагы тик чыкты *(мака)*

Кутуча-кутуча
Кутучанын ичиде
Төвнүн путуча *(жаңгак)*

Ойогу таш, буягы таш,
Орто жери бышкан аш *(данек)*

Көк улагым көгөндө жатып семирет *(кошн)*

Казык башыга кар турбас *(тухум)*

Кичине гана кутуга
Ичи толо мукуга (*анар*)

Чин кушим, чинди кушим,
Чин тепага конди кушим,
Тумшигин өрга карап
Халкка салом берди кушим (*самоур*)

Катар, катар таш тиздим,
Ортосуна кызыл өгүздү бош койдум
(*тил менен, тиштер*)

Биз, биз, бизелек,
Отуз эки кыз элек.
Бир тахтага тизилип,
Бирден, бирден үзүлүп (*тиш*)

Көк улагым көгөндө жатып семирет (*коюн-дарбыз*)

Караңгы үйдө каман күркүрөйт (*тегирмен*)

Бир халва булдайым бар
Жеген менен тойбойсуң (*адамдын сөзү*)

Эки койду бөрү жейт как чыгарбай,
Эки тулпар тебишет чаң чыгарбай
(*адамдын ой-пикири*)

Сеитпек акам септүм,
Сегиз төгө жүктүм.
Калам каштуум,
Кашка тиштүм (*китеп*)

Узун-узун учкайык,
Узун түбүн ким билет? (*жол*)

Узун, узун уз кеткен,
Көлөкөсү жок кеткен (*жол*)

Ала-буйла аламга жетет (*көз*)

Жардын башида жарти алачык (*кулак*)

Карасам жок,
Кармасам бар (*кулак*)

Саар менен төрт басат,
Түштө эки буттап басат,
Кеч үч буттап басат
(*адам өрмөлөйт, басат, таяк таянат*)

Узун, узун унарым,
Учудагы жунарым (*чырак*)

Тагай-түгөй тавышмак,
Көлдө жатып өвүшмөк,
Жатып алып өвүшмөк (*күзгү*)

Бар-бар аяктуу,
Барчын таяктуу.
Жүгүрсө жетпеген,
Жүгөн аяктуу (*көчкү*)

Каравай аттан түшө элек,
Эли-журту жыйылат
(*казан менен чынылар*)

Гүлдүрман, гүлдүрман,
Гүлдүрмандин кызы сал.
Мойнуң толгон ак мончок,
Акылдуунун кызы сал (*чакча менен дак*)

Бир жыгачым бар
Жонгон сайын жогон болот (*оро*)

Ойогу tow, быягы tow,
Орто жери зыңгыр tow (*коңгурow*)

Жар башыда жар кашат,
Жатып алып жарганат (*калдыргач*)

Тыйындай жерге күн тийбейт (*мылтыктын owзу*)

Аттан эгиз, иттен пас (*эгер*)

Кытайдан келген лөк, эки көзү көк (*чегиртке*)

Барат-барат озу ачылып калат (*кепич*)

Жерден чыгат майланип,
Ак салласин байланип (*чалбир*)

Сүйрү tow,
Сүткүл көл,
Жарака жыгач,
Жаткан коён. (*veшик, эмчек, бала*)

Дүң кампир, дүңгалак кампир,
Кайда барса, эгиз кампир. (*Чайшек*)

Биздин үйдө бар килем,
Түрдүш түстүш сыр килем
*(ковз ийдиш – аяк,
алардын боврундагы оймо-чийме)*

Сүйрөмө сүрнөт,
Бурама парыз (*селде, дасторкон*)
Уңкул, чуңкул энеси,

Убак сары баласы (*соку, таруш*)

От жанында – дүлөй (*кумган*)

Секи, секи, секи таш,
Секи гаштын үстүдө
Сексен койдун изи бар (*чий*)

Бул өйүздүн жылкысы,
Тевишет да кагышат.
Ал өйүздүн жылкысы
Кагышат да тебишет (*чийдин таштары*)

О өйүздүн жылкысы
Урушат да кагышат.
Бу өйүздүн жылкысы
Кыл куйругун жулушат (*чийдин таштары*)

Кырк чакчагай,
Жер чукчугуй (*кереге, ушк*)

Бир заманда эки бир тууган болуптур
Экөө бирин-бири али күнчө көрбөптүр (*эки көз*)

Жери менен түктөдүм,
Кийиз менен каптадым (*кыргыз үй*)

Кыркырак абышкага,
Кырк ок тийинтир (*түндүк, кырк ушк*)

Керегеде кесик гөш,
Кесин жесем түгөнбөйт (*бүлөш*)

Бели бүкүр, алыска түкүр (*мылтык*)
Оттуу оролой чапкан,
Бай барак бавтыр (*кычкач, накчегер*)

АШЫГЛЫК

Ээй, эрте менен кывлдан,
Шамал болду йакшылар.
Эстегеним шу бийил,
Ак Толгон болду йакшылар.
Саур менен кывлдан,
Шамал болду йакшылар.
Самаганым шу бийил,
Ак Толгон болду йакшылар.
Ак Толгонду алдырып,
Жаман балду йакшылар.

Сызгырып бүткөн күн алыс,
Ак Толгондой сулуw кыз.
«Манас» деген колхоздо,
Жылкычынын кызы эми.
Аты окуп Ак Толгон,
Ак көйнөккө жык толгон.
Ак Толгон сизге жеталвай,
Жүрөктүн башы дак болгон...

Жайлоwң башы Жашил-Таш,
Жайилма көкүл узун чач.
Жаңыдан йарың келгенде,
Жалдыратбай койнуң ач.
Ай чыгат тоwдон кылайып,
Айыда ырдайм муңайып.
Айыда ырдайм билвейсиң,
Алдыңа келсем күлвөйсүң.

Күн чыгат тоwдон кылайып,
Күнүгө ырдайм муңайып.

Күнүгө ырдасам, билвейсиң,
Бир жылмайып күлвөйсүң.
Жайлоонң башы жашил гүл,
Жайкалганда мен күйөм.
Жашилди кийип Ак Толгон,
Суйсалганда мен күйөм.
Кыштоонң башы кызыл гүл,
Иялганда мен күйдүм.
Кызылды кийип Ак Толгон,
Суйсалганда мен күйдүм.

Алмалуу булак талдайсың,
Арачачи койсом кандайсың?
Арачачига макул болбосоң
Өзүм барсам кандайсың?

Жигделүү булак талдайсың?
Жеңемди койсом кандайсың?
Жеңеме макул болбосоң
Өзүм барсам кандайсың?

КЫМЧА ЖАН

Ээй, энди алайын бир дафтар
Эстүү бала кымча жан.
Эсинде барбы шу гаптар!

Жана алайын бир дафтар,
Жан ашык йарим кымча жан.
Йадинда барбы шо гаптар.

Укурук моюн узун чач,
Урукта сулуу кымча жан.
Отуруп мен ырдасам,
Уйкуда болсоң көзүң ач.

Мастан кавак, маржан көз,
Баданча кавак бала жан.
Мавнилүш гаптан сөз айтса,
Бахарги гүлдөй ачылган.
Сайма парда козгоюн.
Ургавчынын сулуун
Санасын кошуп ырдасаң
Узак сабак ыр болот.

Ак кагаздын хаты бар,
Айтип берсем жакшылар,
Сулумду шындай аты бар,
Алаша бою ак талдай.
Арка чачи бахмалдай,
Көзү көлдүн кувудай.
Чачи бактын тувудай
Тартиби бектин кызыдай.
Хар көргөндө жүрөк жалындайт,
Адамзатка дээри өзү кымча жан.

Хуп чирайлүш кымча жан.
Хуштар болсок йакшыга,
Теңирим кошот кайсыга.
Теңтушүң тавылып кымча жан,
Теңтуш болсоң йакшыга.

Көлдөн учкан өрдөктөй,
Көздөшөсүң кымча жан.
Көчтөн калган тайлактай,
Боздошосүң кымча жан.

Күкүктүн товшун эшитбей,
Гүл чайналип ачылвайт.
Күйкө көз бала кымча жан,
Күлүп үйдөн сен чыксаң,
Күйгөн товшум басылвайт.

Булбулдун товшун эшитбей,
Буралып лола ачылвайт.
Мырза бала кымча жан.
Буралып үйдөн сен чыксаң,
Муңдуу товшум басылвайт.

Таразы боюң тартылган,
Тараган сенин жол чачиң.
Такымга жетип артылган
Тал-тал бир сенин чачиңнин,
Талыны кошуп ырдаймын...

Эгиз тоодо кийиктин,
Улагыдай кымча жан.
Салкындыгың кең Алай,
Жайлоовудай кымча жан.

КЫЗДЫН ЫРЫ

Ала бир тооду айланип,
Ала куш конот хадага.
Астайдил көңүл сен койсоң,
Аманат жаным садага.

Чыны бир зовду айланип,
Чыны куш конот хадага.
Чындап бир көңүл сен койсоң,
Мымынча жандар садага.

Саар менен ышкырган,
Сарала тоодун улары.
Сагынганда бир тутат,
Сагынган жардын хумары.

Эртең менен ышкырган,
Эгизги тоwdун улары.
Эстегенде бир тутат,
Сүйгөн жардын хумары.

Жазында чыккан жашил гүл,
Гүласидей ортагым.
Жагалмай куштун учурган,
Баласыдай ортагым.

Күзүндө чыккан кызыл гүл,
Гүласидей ортагым,
Кыргыек куштун учурган,
Баласыдай ортагым.

Кел боюда тегирмен,
Көгүчкөн оттоп семирген.
Карай көз сени эстесем,
Көңүлүм сага бөлүнгөн.

Кел боюда көбүргөн,
Алганым сени көп эстеп,
Көңүлүм үчкө бөлүнгөн...

СҮЙГӨН КЕЛИНГЕ

Сарсанага мен батам,
Сагынып салам хат жазам.
Салам хат жазып турарсың
Санаңдан чыгып калбасам.

Түндүк уюл муз деңиз
Түбөлүк антты эстеңиз.
Түбөлүк антты унутуп
Түңүлүп менден кетпеңиз.

Кыялай басып келесиң
Кызыл гүл колго бересиң.
Унутбай мени жүргүн деп
Уктасам түшкө киресиң.

Кызылдан жовлук салынып,
Кышлакка бассаң аралап.
Кол булгасам, карабасаң
Калат ко жүрөк жаралап.

Ойлонуп жазып аңгеме
Оюма түшүп хар неме.
Оёкко тийип кетет деп
Оюмда качан бар эде.

Кашкулак менен сүлөwsүн
Кашкая түшүп күлөсүң.
Канаке катка жовп жок
Кадыркеч, неме кылып жүрөсүң?

Жапайы жандар сүлөwsүн
Жамбаштай басып күлөсүң.
Жанагы хатка жовп жок
Жамбашсыз, неме кылып жүрөсүң?

ВАРНАХАН

Белесте жарып күн чыкты,
«Барнахан» деген ыр чыкты.
Көпүрүк салдым Көк-Сууга
Өтбөйүсүң Барнахан.

Өрүктүн түвү өпкө таш,
Өбүшөлү Барнахан.

Жаңгактын түвү жалпак таш,
Жанашали Барнахан.

Эшигиң түвү катта арык,
Тарат алгын Барнахан.
Өз теңиңнен уялвай,
Навлат алгын Барнахан.

Эшигиң алды пайдучал,
Пайлап турат Барнахан.
Чындап бир көңүл сен койсоң,
Чымынча жандар садага.

Саар менен ышкырган,
Сарала тойдун улары.
Сагынганда бир тутат,
Сагынган жардын хумары.

Эртең менен ышкырган,
Эгизги тойдун улары.
Эстегенде бир тутат,
Сүйгөн жардын хумары.

Жазында чыккан жашил гүл,
Гүласидей ортагым.
Жагалмай куштун учурган,
Баласыдай ортагым.

Күзүндө чыккан кызыл гүл,
Гүласидей ортагым,
Кыргыек куштун учурган,
Баласыдай ортагым.

Көл боюда тегирмен,
Көгүчкөн оттоп семирген.

Карай көз сени эстесем,
Көңүлүм сага бөлүнгөн.

Көл боюда көбүргөн,
Алганым сени көп эстеп,
Көңүлүм үчкө бөлүнгөн...

ЧЕБЕР КЫЗ

Көктөмүнүн сазында,
Быйылкы өткөн жазында,
Четки кыргыз ичиден,
Чебер кыз деп ыр чыкты.
Дегдевей кандай чыдайын,
Чевеер кыз деп ырдайын.
Суктанбай кантип чыдайын,
Сулуг кыз деп ырдайын.
Илмеге тикен өңүлүң
Ышкыдар болду көңүлүм.
Кызыл экен өңүрүң,
Кызык болду көңүлүм.
Алайдын баарын кыдырдым,
Акылда сиздей көрбөдүм.
Урумдун үстүн кыдырдым,
Узда сиздей көрбөдүм.
Элдин баврын кыдырдым,
Өңдүздө сиздей көрбөдүм.
Чөлдүн баврын кыдырдым,
Сөздүздө сиздей көрбөдүм.
Бойго жеткен Динар кыз,
Ак чүчтадай эттүм кыз,
Ак алмадай беттүм кыз.
Осмо койгон оңдуу кыз,
Сурма койгон сулуу кыз.

Мөлмүлдөгөн көздүм кыз.
Бөлөкчө ширин сөздүм кыз.
Каламдай кара каштум кыз,
Адептүм өскөн жакшы кыз.
Ортон колун ойнотуп,
Оюм койгон чебер кыз.
Чыпалагын чычайтып,
Чий чырмаган чебер кыз.
Тегиз баарын келтирип,
Телпек тиккен чебер кыз.
Кайкалатып келтирип,
Калпак тиккен чебер кыз.
Берген ишти түзөтүп,
Бекем кылган иштүм кыз.
Камбагал да түтө албай,
Калыңы өтө күчтүм кыз.
Гилам согуп жүл кылган,
Баш-аягын гүл кылган.
Илме тиккен иштүм кыз...

КЕЛИНЖАН

Кыр-кырдын башы кызыл гүл,
Тервейсиңби, келинжан?
Кызыккандан бир кече,
Келвейсиңби, келинжан?
Кызылдан чарчы кештелек,
Бервейсиңби, келинжан?
Сай-сайдын башы сары гүл,
Тервейсиңби, келинжан?
Сагынгандан бир кезде,
Келвейсиңби, келинжан?
Сарыдан чарчы кештелеп,
Бербейсиңби, келинжан?

Саар менен сайраган,
Салкын тоунун улары.
Сагынганда бир тутат,
Келинжандин хумары.

Эрте менен сайраган,
Эркин тоунун улары.
Эстегенде бир тутат,
Келинжандин хумары.
Апшыр-Ата суу тайиз,
Атыңан айтсам ак майиз.
Атыңнан айтсам эл билет,
Жашырын айтсам ким билет?

Жазгы буудай гөүпая,
Мен амалың болоюн.
Жазда олтуруп желпинсең,
Мен шамалың болоюн.

Күзгү буудай гөүпая,
Мен амалың болоюн.
Күндө отуруп желпинсең,
Мен шамалың болоюн.

АЙЫМКАН

Жалган айткан жарывайт,
Жакшыны алган карывайт.
Жакшыны алсак жарыйңыз.
Жаманды алсак йакшылар,
Арман менен карыйңыз.
Жалгыз аттуу жардыбыз,
Качан чыгат йакшылар,
Көкүрөктө дардибиз.

Өзүмсүнгөн жубанга,
Өзөлөнүп ырдайын.
Сулуwsунган жубанга
Суйсалдырып ырдайын.
Кашы кара жубанга
Кат кылгандай ырдайын.

Сүлтөрүм жүрөт,
Дарман жок,
Бир сизиңдей йакшыга
Бир сүйлөсөм арман жок.

Мен жайладым Курташка,
Кулун тайы сур кашка.
Сиз онда да, биз мында,
Сизди худа козгоду
Худай кылды ар башка.
Биздин элден барсаңар,
Дува деңер алдыларда курдашка.

Бүбүайша менен он бирге,
Кадимки жарым Канеке,
Канымым менен он эки.
Карасы сизге окшовойт.
Аркасында карай чач,
Карайы сизге окшовойт.
Сиз сулуwsуз Айымкан.

Бадахшанда бир сулуw,
Анын аты Батмакан.
Басканы сизге окшовойт,
Сиз сулуwsуз Айымкан.
Турфанда көрдүм бир сулуw,
Анын аты Туйгунхан,
Турушу сизге окшовойт.
Көкүрөктө кош анар

Уруусу сизге окшовойт.
Жакшыдан сөзүң айрыба,
Өзүңдүн сиңдиң Кайрыма,
Ак-Таштын башы тар кыя,
Ол да сизге окшовойт,
Сиз сулуусуз Айымкан.

ДИНАРЫМ

Кең гыдырша журтуңа
Кылдым ырдап жарыя.
Алты кайык токумду,
Атка койгун Динарым.
Кең гыдырша журтуңа,
Номуңузду көтөрүп
Жатка кылдым Динарым.
Кең Анжиян шаардын,
Совдасындай Динарым.
Карагайдын солкулдак,
Новдасындай Динарым.

Капка дан келген казадай
Найым кылып ырдайын.
Кең гыдырша журтуңа
Тарихи кылып өзүңдү,
Тайын кылып ырдайын.

Кыз деген аттын тумары,
Кылыгы жакшы Динарым,
Кыялат кылат кумарың.

Жорго кара ат барат,
Жол болордо тамшанат.
Жоругу жакшы Динарым,
Бир бозой деп какшанат.

Жабдыктын бавры атта бар,
Жакшынын бавры катта бар.
Ырдын мағни икимде
Айдин айдай датка бар.

Шакин сулуw дидары
Ниязиндай Динарым.
Мойнуңуздуn карданин
Пиязындай Динарым.

Оң колуңдан кармасам,
Ойт этесиң Динарым.
Сол колуңдан кармасам,
Солк этесиң Динарым.

Этегиңден кармасам,
Эңилесиң Динарым.
Ичимдеги көп дартти,
Сен билесиң Динарым.

Жокору Алай барарга,
Жоwп алдым өзүңдөн.
Жоwдураган көзүңдөн,
Кубандырган сөзүңдөн;
Баш Алайга барарда,
Бата алдым өзүңдөн.
Балбылдаган көзүңдөн
Парида кылган сөзүңдөн.

МӨЛМӨЛҮМ

Олоңдой чачың өргөнүң,
Орустун кызы мөлмөлүм.
Кат жазган сенин колуңа,
Кандай бир ашык болупмун,

Камчыдай сындуу боюңа.
Ак кагаз жазган колуңа,
Атыңа ашык болупмун,
Алиптен сындуу боюңа.
Кат жаздым сыя жол менен,
Жагалмай туттум тор менен.
Жагалмай түштү торума,
Мөлмөлүм түштү колума.

Алыстан колду булгайсың,
Адресим сурайсың.
Адресим сурасаң,
Каратегин жерденмин,
Калың кыргыз элденмин,
Туулган Саргой жерденмин.
Тажикстан элденмин.
Турумтай куштай айланып,
Учканы келдим мөлмөлүм.
Тутам бир сенин белиңди,
Кучканы келдим мөлмөлүм.
Карчыга куштай айланып,
Учканы келдим мөлмөлүм,
Эвн өстүң бир үйдүн,
Эркеси дейин мөлмөлүм.
Түртүп койсом ойгонгон,
Сергектигиң койлордун,
Серкеси дейин мөлмөлүм.
Кызыл жовлук колго алып,
Ыңайбаңыз мөлмөлүм.
Кыргыздан ярым кетти деп
Муңайбаңыз мөлмөлүм.
Сары жовлук колго алып,
Ыңайбаңыз мөлмөлүм.
Кыргыздан ярым кетти деп
Муңайбаңыз мөлмөлүм.

Сары жовлук колго алып,
Ыңайбаңыз мөлмөлүм.
Саргойчу ярым кетти деп,
Муңайбаңыз мөлмөлүм.

НОЗАНИМ

Алайдан чыктың алайлап,
Аппак бетиң галайлап.
Коргошун омур галайдан,
Бир Нозан таптым Алайдан.
Темир да омур галайдан,
Бир Нозан чыкты Алайдан.
Нозанимдин жери экен,
Дароуттун бер жагы,
Жар-Башынын нар жагы,
Кара-Кыя, Кескен-Таш,
Кара-Шыбак маңдайлаш,
Кел ойнойлу, Нозаним.

Бактан алма таштайын,
Ал колуңа Нозаним.
Ашыглыктан баштайын.
Ал мойнуңа Нозаним.
Сап-сап учкан саринжи,
Сабагын бузбай санайын.
Сап жувандын ичиде,
Нозаним сизди карайын.

Апдестеңиз бар экен,
Колуңузда Нозаним.
Ашкере ырдап туруппун,
Жолуңузда Нозаним.
Кумганыңыз бар экен,
Колуңузда Нозаним.

Гусадар болуп турупун,
Жолуңузда Нозаним.
Камзириңдин жакасы.
Тогуз топчу Нозаним.
Туруң боюң керейүн,
Өйдө болуң Нозаним.

Ариптин башы хатта бар,
Элик дува салтта бар.
Азалтан бери кыргызда,
Нозаним сиздей датка бар.
Алыштын жолун аттайын,
Нозаним алыс калсаңыз,
Аргымак минип каттайын.
Күйкө көз Нозан калсаңыз,
Күлүктү минип жетпесем,
Күйүтүм кимге даттайын

Кызыл кыр башын кырладың,
Кызыл тырмак, жез оймок.
Нозаним сизди ырдадым.
Увайга салдың башымды,
Уш кылдың ичкен ашымды,
Көрвөйсүңбү Нозаним.
Көкүрөктө көп дартым.
Мени мунча күйгүзүп,
Өлвөйсүңбү Нозаним.
Ай тийбейт көлдүн балыгы,

Айсыз кече жол жүрүп,
Аркаңдан ырдайт гарывың.
Күн тийбес көлдүн балыгы,
Кечейин күндүз жол жүрүп
Күйгөндөн ырдайт гарывың
Кызыл живек нафарман

Кештең болот Нозаним.
Мен чыкырсам наз кылвай,
Келсең болот Нозаним.
Жашыл жибек нафарман,
Кештең болот Нозаним.
Мен чыкырсам наз кылбай
Келсең болот Нозаним.
Акала шайы жовлуктан,
Айнектей бетиң чыгарчы.
Агырыпмын сугарчы.
Көк ала шайы жовлуктан,
Күзгүдөй бетиң чыгарчы
Күйүп кеттим сугарчы.
Экчеме жорго боз аттай
Жошулайын Нозаним.
Эбини тапсам бир кече,
Кошулайын Нозаним.
Айдама жорго боз аттай,
Жошулайын Нозаним.
Жаин тапсам бир кече,
Кошулайын Нозаним.

СЕЛКИХАН

Карамык деген жериңиз,
Как элес кымча белиңиз,
Какшатпай бери келиңиз,
Кадырдан болом дедиңиз.
Кымчадан ичке белиңиз,
Жигиттер нават бермекке,
Живектей чачың өрмөккө,
Ынтызармын көрмөккө.

Ырчы уулу ынтызар,
Бир көрүшкө бозой зар.

Көрбөдүм кара көзүңдү,
Укбадым ширин сөзүңдү.
Жылчыган сайда кум болот,
Жип ширеши мум болот.
Иштеткен ийнең кыл болот,
Сизге ашык болгонум,
Быйыл эки жыл бэлот.
Элге ырдаймын боло албай,
Элет боюң көрө албай.
Халкка ырдаймын боло албай.
Как элес боюң көрө албай,
Кылыгыңды оносом,
Көзүмдүн жашы тамчыдай.
Беш бедерлүw гүлчыктай,
Быйылгы жылдын өзүдө,
Селкихан деп ыр чыкты ай.
Туя моюн, керкидан,
Төртөн төмөн түшпөгөн.
Төрө пейил Селкихан.
Туз куйбаса аш митан,
Туткалуw жубан Селкихан.
Тунуглугуң айтамын.

Маргалаңда панар бар
Агдөшүңдө анар бар.
Асили кыйма товарсың.
Алганым сиздей болвосо,
Айдаган малым жow алсын.

Ак сурпка тиккен дүрүяң,
Алганым сиздей болвосо,
Артып калсын дүнүйям.
Күндө келем, түр баштап,
Кулар бекен Селкихан.
Эртелери мен барсам,

Илвирстей болуп ордудан
Турар бекен Селкихан.

Жайлоу деген курчавай,
Жалыныңа чыдавай,
От болупмун Селкихан.
Азын-көбүн малыны
Үйрөтүпсүң байлоого.
Жүр Селкихан жайлоого
Туз куйбаса аш митан,
Туткалуу жуван Селкихан.
Аргымак аттын сыныдай,
Аг албарс кылыч кыныдай.
Ар көвлариң чыныдай.
Аян менен басканың,
Амири шапнин кызыдай.

Ак мөңгүдөн тазасың,
Аппак айдай баласың.
Терип жесем анарсың,
Дегдетип кумар жазарсың.
Харып калсам базарсың,
Хапалык көөнүм жазасың.

Укуруктай гез мойнуң,
Гүл жыттанган кең койнуң.
О десем ого болвойсуң,
Оолжуп мойнуң толгойсуң.
Бу десем буга болвойсуң,
Буралып мойнуң толгойсуң.
Эч кимди көзгө илвейсиң,
Ичимде дартим билвейсиң.
Алмалуу сайдан эл көчөт,
Адамга дардиң мунча өтөт.
Жийделүү сайдан эл көчөт,

Жигитке дардиң мунча өтөт.
Өрүк гүлдөйт багыңда,
Өлүп калат шекилдим,
Өшпөй сенин дагың да.
Жийде гүлдөйт багыңда,
Жигит өлөт шекилдим,
Жыттавай сенин дагың да.

Ай астында бир жылдыз,
Сизге бардыр Селкихан.
Ашык болгон бир жигит,
Бизче бардыр Селкихан.
Күн астында бир жылдыз,
Сизге бардыр Селкихан.
Куштар болгон бир жигит,
Бизче бардыр Селкихан.

СЕЛКИХАН

Ай тиймес көлдө балыгым,
Ай караңгы жол жүрсөм,
Ай тийгендей жарыгым,
Ак урат мендей гарывың.
Күн тийвес көлдө балыгым,
Түн караңгы жол жүрсөм,
Күн тийгендей жарыгым,
Күйдү го мендей гарывың.

Белиң тутам найдайым,
Бетиң чырай айдайым.
Адырга түшкөн жылдыздай,
Арка чачың кундуздай,
Тармал экен Селкихан.
Аг уруп жүргөн бозойго,

Арман экен Селкихан.
Жерге түшкөн жылдыздай,
Желке чачың кундуздай,
Тармал экен Селкихан.
Жете алмай жүргөн бозойго,
Арман экен Селкихан.

Белеске чыгып уктасам,
Белвумду бургасам
Илер бекен Селкихан?
Безаута болгонум,
Билер бекен Селкихан?
Капыска чыгып уктасам,
Калпагымды бургасам,
Илер бекен Селкихан?
Безаута болгонум,
Билер бекен Селкихан?

Ак дарыя аккан шар бекен,
Ак мөңгү жаткан кар бекен?
Алайна ашык болупмун,
Ауламда сиздей бар бекен?
Көк дарыя аккан шар бекен,
Көк мөңгү жаткан кар бекен?
Көрүнөш ашык болупмун,
Кулапта сиздей бар бекен?

Кулаптан учкан көк куштай,
Сызып келем Селкихан.
Көркөм бир боюң көргөнү,
Кызып келем Селкихан.
Ай Сайдам учкан ак куштай,
Сызып келем Селкихан.
Азада боюң көргөнү,
Кызып келем Селкихан.

Сулуwда болот мияр чөп,
Суктанган биздей нечен көп.
Жакшыдан болот мияр чөп,
Жаңшаган биздей нечен көп.
Сулуwда болот мияр чөп,
Суктанган биздей нечен көп.
Сулуwду сулуу дейт экен,
Сулуwлугу курусун,
Суктантып жанды жейт экен.

АШЫГЛЫК

Эгизги жайлоо Суvук-Суw
Саwр туруп үзүң жуw.
Үзүң гүлдөй жайнасын
Сени ойлогон бозойдун
Ичи оттой кайнасын.
Алмалуw жылга, жан жылга
Алыстан туруп кол булга,
Кол булгасаң, биз мунда.
Жигделүw жылга, жөн жылга
Жигитти көрсөң кол булга,
Кол булгасаң биз мунда.

Аргымак атың мен айтсам
Ат желипш гүрүчтөн.
Төрт аягы күмүштөн
Ат торбосу манаттан
Камчысыдан кан тамат
Жоwлугудан жоё тамат.

Хат жүрөгүң биз үчүн
Каландар болдук сиз үчүн.
Дува айттирмак көңүл иш

Дувана болмок кыйын иш.
Хат жүгөрмөк көңүл иш
Каландар болмок кыйын иш.

Түшкү саат он эки,
Мен сиздики беш көкүл.
Ажалым жетип мен өлсөм
Сиз кимдики беш көкүл.

Көгүчкөн учат көл бойлоп
Көлөкөсү көлдө ойноп,
Беш көкүл качан келет деп
Эки көзүм жолдо ойнойт.

Өтүгүңдүн өкчөсү,
Көл көрүнөт беш көкүл.
Арада душман көп экен
Сиз алыста мен мында
Экөөүздүн ортогуз
Жыл көрүнөт беш көкүл.

Таң азанда сайраган
Булбулумсуң беш көкүл.
Оң чекеме сайылган
Бир гүлүмсүң беш көкүл.

Көл боюда ойногон
Көгүчкөн десем куш экен.
Көрүсөм кандай кылайын
Худайым кылган иш экен.

Суу боюда оттогон,
Сагызган десем куш экен.
Сагынсам кандай кылайын
Аманат ашык иш экен.

Кар жаткан жерге эл конот,
Кадырданым өзгөчөм
Кайрылып бизден кетсеңиз
Кадимки ярың ким болот?

Камчыдай белиң бир тутам,
Караңды көрсөм кан жутам.
Товдо көрдүм тотуну,
Хич бандага салбасын
Ашыглыктын отуну.
Сыдырым талдын баргини,
Хич бандага салбасын
Ашыглыктын дардини.

Кара атка таккан тумарың
Какшатат сенин хумарың.
Боз атка таккан тумарың
Боздотот сенин хумарың.
Кыл куйрук атка кырк тумар
Кылыгыңа биз хумар.
Ойноук атка он тумар
Оюнуңа биз хумар.
Карала тонуң зийакар
Жаш келин сизди деп жүрүп
Энеме болдум гүнагар.

Асмандагы калдыргач
Жерге түшсө отгонойт.
Беш көкүл сизди оносом
Көзүмдөн жашим тохтонойт.

Сыдыл кыя дувандан
Өткөн банда бар векең,
Ашыглыкка чыдавай
Качкан банда бар векең.

Жовлуғум учу кол кеште,
Жолдошум келин он беште.
Курумдун учу сур кеште,
Курдашым келин он беште.

Оромолуң учуга
Он түрлүw живек мен түйдүм.
Беш көкүл сизден ажырап,
Он жылгага мен күйдүм.
Ай тийген жерлер көлөңкө,
Ай тийбеген жөлөңкө.
Айчылык жолго кетемин,
Ахылың бурва бөлөккө.
Күн тийген жерлер көлөңкө,
Күн тийбеген жөлөңкө.
Күнчүлүк жолго кетемин,
Көңүлүң бурва бөлөккө.

Туура шакта түнөгөн,
Турумтай туйгун куш экен.
Түбөлүк жанди кошвогон.
Ашыглык мүшкүл иш экен.
Күнгөйдүн күймө ташы бар,
Күйгүзгөн келин жакшы кал.
Тескейдин терме ташы бар,
Дегдеткен келин жакшы кал.

АК ЫРГАЛ

Айт, айт десең мынакей,
Айтса жүрөк бөксөргөн.
Ак ыргайлар канакей?
Жазы жавк көнөкөй,
Жакшылардын алдында
Жаңшап берем жөнөкөй.

Ача жакк көнөкөй,
Ак ыргайлар алдында
Айтып берем жөнөкөй.
Кумдан коён качырып,
Иле албадым ыргалым.
Ичиндеги сырыңды,
Биле албадым ыргалым.
Шамал тийсе учпаган?
Сайдын куму турбайбы.
Күлүмсүрөп сүйлөгөн,
Келин шуму турбайбы.

Чабак десем балыкпы,
Билегиңден ыргалым.
Сыр билгизбей ойногон,
Зирегинден ыргалым.
Ортон колуң онодой?
Мойнуң узун сонодой.
Чымчалагың чын жездей,
Мойнуң узун бир кездей.
Абада чолпон жылдыздай,
Арканда чачың кундуздай.
Көктө чолпон жылдыздай,
Көшүлгөн чачың кундуздай,
Көп күйгүздүң сиз бизди ай.
Ала десем куладай,
Арканда чачың пуладай.
Жэврде десем куладай,
Желке чачың пуладай.
Пуладай сенин чачыңды,
Кандай жигит сылады ай.
Сизин, менен бизинден,
Секин баскан изинден.
Кадамдап койгон путуңдан,
Калампыр мончок жытыңдан.

Үйрө кескен ашыңдан,
Үлпүлдөгөн кашыңдан.
Сейдана кошкон ашыңдан
Серпип койгон кашыңдан.
Товрала кызыл буудайым,
Толмоч сенин бетиңе,
Дос кылдырган кудайым.
Ашпак кайрак буудайым,
Ак ыргал сенин бетиңе.

Ашык кылды кудайым,
Алтындан сөйкө сагагың,
Ай көрүнгөн тамагың.
Арып чарчап өпкөндө
Ачылат менин кабагым.
Күмүштөн сөйкө сагагың
Күн көрүнгөн тамагың.
Күлүп туруп бир өпсөм,
Күлүшөр беле кабагың.

«Г» ТАМГА

Бірдайын уккун туугандар,
Ышкым түштү сулууга
Ай өңдүм болгон бир кызга.
Калта-Булак, Коргонду,
Бірдабайм кантип чолпонду.
Уят мага болбойбу
Таштасам сулуу Кешойду.
Майдан-Терек дарада,
Жүрөгүм менин жарада.
Дэври болдуң сулуу кыз,
Жүрөгүмдүн дартига.
Кара-Коргон кыштакта,
Бычак урган колума.

Кан агызып какшадым,
«Г» жетпеди баркыма.
Жол-Теректе шамал көп,
Айтайын менде арман көп.
Бул жаштыктын дардинда,
Мен көрдүм жуда азап көп.
Кал, Жолболот, Казактар,
Үч кыштактын аты бул.
Ашык болдум «Г» жанга,
Быйыл тугра алты жыл.
Казак деген кыштакта,
Колин жок, үч-төрт үйү бар.
Каза жетип өлгөнчө,
Ойноймун деген оюм бар.
Кош-Тегирмен, Жоң-Кайың
Салам кат жазып сындайсың,
Качан сага кол айтып,
Неге мынча алдайсың.

АК ДИЛВАР

Эгиз белден күн чыкты,
Эски бостон элиден,
Ак Дилвар деп ыр чыкты.
Ак Дилвар деп көп ырдап,
Айылда балдар шум чыкты.
Кайкы белден күн чыкты,
Калың бостон элимден,
Ак Дилвар деп ыр чыкты.
Ак Дилвар деп кеп ырдап,
Халкымда балдар шум чыкты.
Кайкалатып келтирип,
Калпак тиктиң Дилварым.
Тегеретип келтирип,
Телпек тиктиң Дилварым.

Ат жакшысы боз болот,
Айтсам дардим козголот.
Козголсо сабак ыр болот,
Кошулса көңүл нур болот.
Азада Дилвар кырчын жан,
Ашык болдум сыртыңдан.
Хабар алсаң болбойву,
Какшап жүргөн ырчыңдан.
Актуу, боздуу жайилган,
Коюңду көрдүм ак Дилвар.
Ак тувар кийсең жарашкан,
Боюңду көрдүм ак Дилвар.
Көрктүү, боздуу жайилган,
Коюңду көрдүм ак Дилвар.
Көк тувар кийсең жарашкан,
Боюңду көрдүм ак Дилвар.
Майрамда кийген шайиңнан,
Манат көрпө жайиңнан.
Айтта кийген шайиңнан,
Атлас көрпө жайиңнан.
Тилегим ушул башыдан,
Тегиз Дилвар ашыдан.
Оң келбеди тилегим,
Оврукчан болду жүрөгүм.
Топ келбеди тилегим,
Түйшүктүү болду жүрөгүм.
Кызыглыктын дардидан,
Как өпкөмнүн учу овруйт.
Кардыкканым билбедиң,
Кабыргамдын тому овруйт.
Сар анделек айдадым,
Саратан жайда кайнадым.
Ак Дилвар сенин дардиңнан,
Саргарган чөлдү жайладим.
Көк анделек айдадым,

Күн ысыкта кайнадым.
Ак Дилвар сенин дардиңнан,
Көгөргөн чөлдү жайладим.
Кармаганым, тутканым,
Кашеки гия чөп болду.
Ак Дилвар сени деп жүрүп,
Чачтанам карзым көп болду.
Жетөүдө түйөң бак десин,
Жете албай ярың дат десин.
Баракелде бастиңа!
Баш айланып, көз тунат,
Бара албай жатам астиңе.
Гохар десең өзүмдү ал,
Шам чырак десең көзүмдү ал.
Шакар десен, сөзүмдү ал,
Шервет десең тилимди ал.
Ого дагын болбосон,
Оwзумдагы
Отуз эки тишимди ал.
Буга дагы болбосоң,
Алайга карап эл көчсүн.
Энди сени каргаймын,
Айткан гапти албасаң,
Ак Дилвар атың эки өчсүн.
Энди сени каргаймын,
Билимсиз оwруп бир ай жат.
Эмчегиң оwруп эки ай жат,
Үйүңдөн чыкпай үч ай жат.
Төшөктөн турбай төрт ай жат.
Безгек деген белдүү дарт,
Безгек бол да беш ай жат.
Кагын деген катуу дарт,
Кагын бол да алты ай жат.
Жел оwру бол да жети ай жат,
Чыгуу чыгып он ай жат,

Чилдаширга айланып.
Акыреттик мен сага,
Жар болоюн Дилварым.
Кызыл чырай бетиңе,
Нур болоюн Дилварым.
Кыяматтык мен сизге,
Жар болоюн Дилварым.
Өрүндө киндиң өкчөнү,
Көчтө миндиң кекчөнү.
Көкчөңдүн жалы кырчылсын
Ак бетиңди жашырган
Оромолуң жыртылсын.
Ак кыядан көч өтсө
Көздөп жүрөм Дилварым.
Көчтөн калган тайлактай,
Дөвлөтүңдү көрө албай,
Боздоп жүрөм Дилварым.
Баврисин айтип нетели,
Мавнисига жетели.
Бирадар болдум бирөwgө,
Ашык болдум экөwgө,
Убада кылдым үчөwgө,
Товакел кылдым төртөwgө,
Бел байладым бөшөwgө,
Амал бердим алтоwго,
Айымкан менен жөтөwgө,
Сейдана менен сегизге,
Токтайым менен тогузга,
Осмокаш менен онуга.

АК ДИЛБАР

Ээй, пайдасы болот күлүктүн,
Кавдасы болот жүрүштүн.

Кайнар булак карай көз,
Калганыңды ырдайын.
Кайгыны башка жазыксыз,
Салганыңды ырдайын.
Карайып бышып эзилген,
Карай көз келин сүзүлгөн.
Сизиң менен бизинден
Майдалай баскан изинден,
Ашык болуп мен сизге,
Айталбай дартта мен жүрөм.
Кыйматты кыймат эл билет,
Кыйшык жүргөн адамды,
Караңгыда ким билет.
Көрүнөсүң көзүмө,
Электр күйгөн чырактай.
Жаш келин деймин атыңды,
Уккун менин арзымды.
Жаш келинди карасаң,
Жайлоунун жашил гүлүндөй,
Жайдари сонун мүнөзү,
Ким экен мунун күйөwsү.
Борлоп тамды актайын,
Жаштардын көнү жар болот.
Ак Дилбар деп ырдайын,
Учар-учар, учар куш,
Түшүп берет тузакка.
Көрө албаган көп душман,
Урунуп өлсүн пычакка,
Атыңды угуп Ак Дилбар.
Алыскы жолдон мен келдим.
Чачың узун чувалган,
Сөз сүйлөсөм уялган.
Катасы болсо кечиргин,
Атың ким деп сурасам.
Карпай тоосу бийик tow,

Тияншандан калышпайт.
Памир, Алай, Гималай,
Ак Дилбардин койнунда,
Кандай жигит болду ай.
Булбул куштар сайраган,
Жерге-Талдын тосунда,
Ак Дилбарди сурасаң,
Хар жигиттин оwsунда.
Ак Дилбаржан дегениң,
Кыргыз элет кызы экен,
Султан бою дал экен.
Суктанганча бар экен.
Караңгыда көрүнгөн,
Жылдыздайсың Ак Дилбар.
Кара суудан көрүнгөн,
Кундуздайсың Ак Дилбар.
Чаңкаганды кандырган,
Кымыздайсың Ак Дилбар.
Тепетей кылса жарашкан,
Кундуздайсың Ак Дилбар.
Токсон жашка чыксаң да,
Жаш кыздайсың Ак Дилбар.
Сары кашта жолугуң,
Сарсана кылат жоругуң.
Кызыл кашта жолугуң,
Кызыктырат йоругуң.
«Сен» девеймин, «сиз» дийин,
Сиздейди кайдан издейин.
Оносом оттой күйөмүн,
Саргардан болуп жүрөмүн.
Оймогуң сынса мыктайын,
Оносом кантип уктайын.
Шакагиң сынса мыктайын,
Самасам кантип уктайын.
Түндө жатып түш көрсөм,

Алышып ойноп мен жүрөм.
Ойгонсом жанда сен жоксуң,
Ошону үчүн мен күйөм.
Учалсам деймин жылдызга,
Түшүмдөн алыс сиз кетпең,
Өңүмдө сизге мен жетпейм.
Кошбоду го кудайым,
Күкүк менен Зейнептей.
Отурган үйүң чарчи там,
Саамай чачиң бир тутам,
Алиги айткан сөздөргө
Али да мен көз тутам.
Сеп этбейт сенин саамайың
Тоту куштун жүнүдөй.
Эки бетиң нур чалат.
Атиластин түрүдөй.
Кашың кара чийгендей
Каламнын учу тийгендей,
Көзүң күйгөн шам чырак,
Күмүштөй тишиң жалтырак.
Көп карайсың калтырап
Көңүлүң кимге тартылат?
Жерге-Талда зор көчө
Жоругуң бар өзгөчө,
Түбөлүк жолдош болсоң дейм
Сен кандайсың бул сөзгө.
Асманда учкан ак куштун
Ак жибек бону бар бекен?
Ашык менен машыктын
Кошулар күнү бар бекен?
Алича деген мейванин
Өзү толо, дани пич.
Ким ойносо шол билет
Ашыглыктын дарди күч.

ДИЛБАР

Аттиңа деп ырдамасам,
Ар гаптар келет оюма
Аттиңа ашык болупмун,
Алипта сындуу боюңа.
Өзүм сүйгөн сулууга,
Өчүм бардай ырдаймын.
Сулуусунгаи жуванга,
Сугум бардай ырдаймын.
Кашы кара жуванга,
Кастым бардай ырдаймын.
Ак Дилбар сизди деп жүрүп,
Жүрөгүм канак, боорум чок.
Сүлдөрүм калды, дарман жок.
Ак Дилбардай жакшыга,
Бир сөз айтсам арман жок.
Байлоодо түйөң бакылдайт,
Баралбайм ярың какылдайт.
Жетөздө түйөң бакылдайт,
Жете алмай ярың какылдайт.
Басканыңды карасам,
Газ жорголоп жүргөндөй.
Колуң жумшак пахтадай,
Мүчөң тегиз тахтадай.
Беш тал өргөн чачыңа,
Тумар болсом Дилбарым.
Беш күн сизди көрбөсөм,
Насты чеккен наскечтей,
Папурас чеккен банкештей,
Аракты ичкен алкештей,
Хумар болом Дилбарым.
Асырап багып чоңойткон,
Атаң жакшы Дилбарым.
Сылап чачың өстүргөн

Энең жакшы Дилбарым.
Жетелеп жүрүп чоңойткон,
Жеңең жакшы Дилбарым.
Бәw байлады кур ташка,
Кулун, тайы сур кашка.
Барганың дува айта бар,
Ак Дилбардай курдашка.
Айдан апак бетиңнен,
Гал болоюн Дилбарым.
Акыреттик мен сизге,
Жар болоюн Дилбарым.
Кызыр чырай бетиңнен,
Нур болоюн Дилбарым.
Кыяматтык мен сизге,
Жар болоюн Дилбарым.
Өрүwdө кийдиң өкчөнү,
Көчкөндө миндиң көкчөнү.
Көкчөнүн жалы кыркылсын,
Ак бетиңди жашырган,
Оромолуң жыртылсын.
Байлоwдо түйөң бак десин,
Баралбай ясарың дат десин.

ЫРДЫН БАШЫ ЫР САБАК

Ырдын башы ыр сабак,
Ырдап берем бир сабак.
Бараткан жерим Маргалан
Баралваймын жолду тос.
Карарган сенин дарагың
Караса бозой мас болгон,
Кашыңда барвы арагың.
Көгөргөн сенин дарагың
Көргөндө киши мас болгон
Көзүңдө барвы арагың.

Саар менен сайраган,
Күкүк да тең, мен да тең.
Сардали жуван мөлмөлүм,
Сайратасиң мунча сен.
Эрте менен сайраган,
Күкүк да тең, мен да тең.
Эстүгө жуван толмочум,
Күйгүзөсүң мунча сен.
Жигде гүлдөйт шагында,
Жеталвай сизге дагын да,
Жигит бир өлөм шекилди.
Каламфыр мончок шайдаңиз,
Качан тиет пайдаңиз.
Шуру мончок шайдаңиз,
Качан тиет пайдаңиз.
Асман толо жер толо,
Экөөүз бирге боз бала.
Боз баланы боздоткон,
Бойго жеткен кыз бала.
Кушум салдым сай жакка.
Хуштармын сиздей жакшыга
Бостондун майда талы бар,
Боздогон ярга жеткирчи.
Боз аргымак жали бар,
Кашкардын майда талы бар.
Какшаган жарга жеткирген
Кара аргымак жалы бар.

АК ТЕРЕК БОЛСОМ БҮРДӨГӨН

Ак терек болсом бүрдөгөн,
Ак алма болсом гүлдөгөн.
Армандуу жаштан экенмин,
Алышып ойноп күлүгөн.

Көк терек болсом бүрдөгөн,
Көк алма болсом гүлдөгөн.
Көңүлсүз жаштан экенмин,
Алышып ойноп күлүгөн.

Алышып ойноп беш көкүл,
Айсыз түндө бир бассак.
Адашып кетпей күнүнө,
Ак төшөктө бир жатсак.

Дуба айттырмак көңүл иш,
Дубана болмок кыйын иш.
Хат жүгөрмөк көңүл иш,
Каландар болмок кыйын иш.

Көгүчкөн учат көл бойлоп,
Көлөкөсү көлдө ойноп.
Беш көкүл качан келет деп,
Эки көзүм жолдо ойнойт.

Таң азанда сайраган,
Булбулумсуң беш көкүл.
Оң чекеме сайылган,
Бир гүлүмсүң беш көкүл.

Кар жаткан жерге эл конот,
Кадырманым өзгөчөм.
Кайрылып бизден кетсеңиз,
Кадимки ярың ким болот.

Асмандагы калдыгач,
Жерге түшсө оттобойт.
Беш көкүл сизди оносом,
Көзүмдөн жашим токтобойт.

Ай тийген жерлер көлөкө,
Ай тийбеген желөңкө.
Айчылык жолго кетемин
Акылың бурва бөлөкө.

ТОКТОЖАН

Көк каптардай мойнуңуз,
Коңур салкын койнуңуз.
Копшогондой боюңуз,
Булгарыдай этиңиз.
Буластап баскан бутуңуз,
Куурсундай колуңуз.
Кумурскадай белиңиз,
Куймалуу топчу куруңуз,
Куюлуп түшкөн мурдуңуз.
Саймалуу топчу куруңуз,
Сайылып түшкөн мурдуңуз.
Анардай кызыл бетиңиз,
Ак пистадай этиңиз.
Овлжуп айткан сөзүңүз,
Моймолжуган көзүңүз.
Каламдай кыя кашыңыз,
Кундуздай кара чачыңыз,
Куурчактай сыныңыз,
Булбулдай сиздин тилиңиз,
Күкүктөй кушкер үнүңүз.
Каламдагы сыядай.
Кашгинаңдин карасы,
Ай тийгендей көрүнөт.
Осмо койгон кашыңыз,
Оромол салган башыңыз.
Овлжуган өзүңүз,
Ордо айымдай бастиңиз.
Олондой кара чачыңды,

Сылавадым Токтожан.
Койнуңда жатып кошулуп,
Уктавадым Токтожан.
Айтсам сулуw баш экен
Оwжалалек жаш экен.
Не көңүлүм гаш экен.
Үйдө жатып ырдасам
Эзилвейт бовруң таш экен.
Сыланып калган кыргыйдай
Сыйдан боюң шырмыйдай.
Ыкшалат боюң ыргыйдай.
Белиң кымча найзадай
Тутам белиң буwгандай
Бетиңди сүткө жуwгандай.
Аппак бетиң буwдайдай
Арка чачың куладай.
Беш көкүлүң Токтожан
Бар живектин талындай.
Оң көкүлүң Токтожан
Орогон жибек талындай.
Алдың менин алымды
Алы дарман күчүмдү.
Куйкаладың ичимди
Куруттуң дарман күчүмдү.
Күндон күнгө дартымды
Зар кыласың Токтожан.
Күндө мени боздотуп
Күмүш менин башымды
Кор кыласың Токтожан.
Султан танаам эритип
Суw кыласың Токтожан.
Күйгөнүмдүн заридан
Сакал чыкпай ээгиме,
Күйүп калды тамыры.
Күйбөстөн сакал чыкканда

Сулуw болот эwгим.
Кал эчкинин башыдай
Курушуп калды бул башым.
Ит кашыган ашыктай
Мулжуюп калды бул башым.
Кемпирлердин башыдай
Гулжуюп калды бул башым.
Ташнываган жерлерде
Таза мени бала дейт.
Отура калсам жанига
Сакалдуw адам ичиде
Мунун напсин кара дейт.
Эшикке чыгып арыктан
Суw аласың Токтожан.
Гүл мык каккан челегиң
Алчимбардай желегиң
Айтсам сенин зийнатиң
Ак урсам сенин урматың.
Ырдасам сенин доwруң,
Өйдө-төмөн өткөндө
Какылдап өтөм айлыңнан
Күйүп жүрөт шордуw деп
Көтөрбөстөн көwнүмдү
Көзү ачык өтөм дүйнөдөн.
Ак урамын аркаңда
Ак оромол колуңда
Анарың барбы койнуңда.
Ал дебесең бирини
Акым кетет мойнуңда.
Акты кийсең гүлбара
Аркаңда калдың дувана.
Ичиңнен кийдиң гүлбара
Ышкыңды салдың дубана.
Ичкен ашым уw кылдың
Ичимди зардал суw кылдың.

Көңүлүмдү дак кылдың.
Ат башыдай жүрөгүм
Ада болду шекилдүү.
Өлөр-өлбөс жаным бар
Өпкөмө жетет шекилдүү.
Жарвайсыңбы Токтожан
Жүрөктү мада жарасын.
Айтып келдим барысын
Кылвайысын дарысын.
Ак тамактан жыттатсаң
Ана ошол болот Токтожан
Өрттөп турган жалындын
Өчүрө турган дабасы.

ТОКТОЖАН

Ээй... Анжиян-Алай көп каттап,
Аргымак алган пайгени.
Совдагер тапкан пайданы.
Алайдын кышы кар менен,
Ашыктын ышкы жар менен.
Намма жерди көрүшпүз,
Сүйлөймүн гөя тил менен.
Чакмактын оту куу менен,
Шейиттин башы туу менен.
Ак таңге пулдун кыйматы,
Алтындын болот зыйнаты.
Каткан малды семирткен,
Кара жердин гиясы.
Акын чечен адамдын,
Толо болот миясы.
Каерде болсо какылдап,
Таң атканча такылдап,
Бавз-бавз жайларда,
Бакылдап коём жакылдап.

Кызыл өңгөч кыкылдап,
Кыйкырып ырдап жыкылдап.
Токтожанды угам деп,
Топтогон элим жыйылат.
Кире берет эшиктен,
Уга берет тешиктен.
Кире албаган кыз-келин,
Тыңшап калат тушумдан.
Олор чыкпайт ушумдан.
Көп ырдаймын кышында,
Куюлтуп төгөм ушунда.
Жат кыламын жазында,
Жайкап ырдайм жайында.
Саратанда сабактайм,
Саар менен табактайм.
Күвүлөмүн күзүндө,
Күзгү болом түнүндө.
Каерге барып ырдам,
Кандай адам экен деп?
Суктанып калат балдары,
Суйкайып угат чалдары.
Тыңшап калат баарысы,
Күйгөн экен шордуу деп,
Бовру ачышат хаммаси.
Жаман күйүп какшаймын,
Какшап сендей таппаймын.
Жамалың качан көрөмүн?
Жамалың барып көрбөсөм,
Жаңшап жүрүп өлөрмүн.
Ээй... Кам кайыш экен жыловуң,
Кам бала экен күйөvvүң.
Кам кайыш жүрүп ий болбос,
Кам бала жүрүп бий болбос.
Боз кайыш экен жыловуң,
Боз бала экен күйөvvүң.

Боз кайыш жүрүп ий болбос,
Боз бала жүрүп бий болбос.

Ак-Булакка конгонбуз,
Адамын таап койгонбуз.
Кыз-Булакка конгонбуз,
Кыйабын ташп койгонбуз.

Көлөңкөлүм жерде өскөн,
Өз көмүнчө эрке өскөн.
Токтожаным зирегим,
Кандай жерде болобуз?

Айтайын десем арзымды,
Быяктан эч ким барган жок.
Сурайын десем Токтожан,
Аяктан эч ким кеген жок.

Эшикке чыксаң буралып,
Эки бетин көргөндө,
Эчтемени көзгө илбей,
Эшендер түшөт шыманып,
Мурутуна карабай,
Бузула түшөт көңүлү.
Тушка чыксаң буралып,
Тулку боюң көргөндө,
Девана түшөт шыманып,
Жалпаңдап саңа жетем деп,
Жадасы калат бир жерде.
Далваңдап саңа жетем деп,
Тасписи калат бир жерде.
Солкулдасаң буралып,
Солкулдак боюң көргөндө,
Сопулар түшөт шыманып,
Мага-мула чапанын,

Манакө деп ыргытат.
Ак допусун башыдан,
Анакө деп ыргытат.
Салласин алып башыдан,
Садага деп ыргытат.
Кудай алсын тавыпты.
Гулгунасың деп коркутту.
Мараз болуп кетет деп,
Баданиңди тешет деп,
Бавры тавып чочутту.
Көрүнө койсом тавыпка,
Көрмарас деп үркүттү,
Салайын десем тавыпка,
Сакайвайт деп пышкырды.
Өзүм барсам тавыпка,
Өлөсүң деп үшкүрдү.
Токтожан сенин дартиңнан,
Өлө турган болдумбу?
Бирге ойноп бир күлбөй,
Чирий турган болдумбу?
Токтожан сенин айыңан,
Сакал чыкпай эвгиме,
Күйүп кетти тамырым.
Көп күйгүзүп чөлдөтпөй,
Хушум жазсаң болвойву?
Кан какшатып ийлатпай,
Кавагым ачсаң болвойву?

АК НЫСКА

Алты пакса дубалдан,
Баш багасың мөлмөлүм.
Абдикарим көргөндө
Каш кагасың мөлмөлүм.

Базарга барып манты алдым,
Ак кагазга кант алдым.
Көк кагазга ородум,
Көрүнбөй жолум тородуң.

Машинадан чыккандай
Майин кылып ырдайын.
Телефондон чалгандай,
Тайин кылып ырдайын.

Ителги куштун мойну узун,
Ийрейип жатам түн узун.
Карчыга куштун мойну узун,
Кайылып жатам тун узун.

Ындыстан учкан боз куштай,
Сызып бир жүрөм Ак Ныска.
Ыргайдай боюң көрсөм деп
Кызыгып жүрөм Ак Ныска.

Тескейде булак тоңбосун,
Тегдеткен Ныска оңбосун.
Күңгөйдө булак тоңбосун,
Күйгүзгөн Ныска оңбосун.

КЫЗ БАЛА

Булбулдун муңдуу тилиндей,
Бүркүттүн жогдор жүнүндөй
Айыл эле кыз бала.
Азек-мазек сөз айтсак,
Хайыр элек кыз бала.
Агыргал кыздын шайыры,
Ак бетиңнен өптүрсөң,
Аманат жандин хайири.

Тоту куштай сыланган,
Боюң таза Агыргал.
Буркурап жыпар жуттанган,
Койнуң таза Агыргал.

СЕН АЛМАСЫҢ ГҮЛДӨГӨН

Сен деле бышкан чиесиң,
Уктасам түшкө киресиң.
Уйкумду бузуп ойготуп,
Кай күнү колго тиесиң.
Сен алмасың гүлдөгөн,
Мен терегиң бүрдөгөн.
Экөүбүзгө тең арман,
Кошулуп бирге жүрбөгөн.
Алманы жесек үйлөшүп,
Айылда жүрсөк сүйлөшүп,
Өрүктү жесек үйлөшүп,
Өзгөндө жүрсөк сүйлөшүп.
Ковнду жесек үйлөшүп,
Корowдо жүрсөк сүйлөшүп.
Тарбызды жесек үйлөшүп,
Ташкенде жүрсөк сүйлөшүп.
Эңилтип кетмен көп чабып,
Кобук болгон билегим.
Олда карай көз зирегим
Оң келе бекен тилегим?
Аткан таңдай ай жарык,
Ак мектепке бир барып.
Айтсам сонун ошол күн,
Эсиндедир ошол түн.
Өзгөрүш бар, өзгө бар,
Экөүбүз жүрөр көчө тар.
Өткөндөрдү оносок,

Экөүбүздөй нечен бар.
Атаңдын жайы Шилбили,
Атагың мага билинди.
Домбрачы дамы бар,
Таш дубалдан тамы бар.
Там башыда
Жом жөбүлдөн хобу бар.
Желкесиде тобу бар,
Маңдайыда дөңү бар.
Кара-Сай кыштоу жериңиз,
Камчыдан ичке белиңиз,
Качбай бери келиңиз.
Сулунунун бавры кайда экен,
Жыланды, сөгөт, чарда экен,
Буларды барып мен көрдүм,
Булар да сизге жеткен жок,
Жеткен менен өткөн жок.

АЙРЫ ЧАЧ

Кекилик аттым көз менен,
Кеңешпедим кыз менен.
Көпүрүк салдым көк сууга,
Өтпөйсүңбү айры чач?

Кыя-кыя жолдордо,
Кыялайлы айры чач.
Кыргыек болуп койнуңа
Уялайлы айры чач.

Туура-туура жолдордо,
Тууралайлы айры чач.
Туйгундай болуп койнуңа
Уялайлы айры чач.

СУЛУВУМ

Аккари кийип аккалап,
Көк жекен кийип чалкалап.
Миң кара боз кой айдап,
Бай болоюн деп жүрөм.
Аппак айым сулуwвум,
Жең ичиде табышын,
Шыңкылдашып, күлүшүп,
Ажыравас, айрылвас,
Жар болоюн деп жүрөм.
Аяк кавың курактан,
Ашык болдум ырактан.
Күзгү кавың курактан,
Куштар болдум ырактан.
Ак шумкар салган адамдар,
Давлат өткөн сулуwвум.
Ашыктар баври бизге окшоп
Ырдап өткөн сулуwвум.
Кыргыек салган адамдар,
Кырлап өткөн сулуwвум.
Кызыктар баври бизге окшоп
Ырдап өткөн сулуwвум.
Заманыбыз айланип,
Үч кыл болду сулуwвум,
Менин ашык болгонум,
Үч жыл болду сулуwвум,
Бедери болот боз кушта,
Бетиң айдай сулуwвум.
Мен айтайин сен тыңша,
Куйругу болот боз кушта,
Куралай көз сулуwвум.
Хуп айтайин сен тыңша.
Ырдаган ырым тыңшачы,
Ыргай бойлуw сулуwвум.

Ургавчынын мурзасы.
Кашың кара байрим,
Карай койсоң найрим.
Көзүң кара байрим,
Көрүп койсоң найрим.
Илэвчиндай көзүңнөн,
Гиларстан ширин сөзүңнөн.
Миң бир эки ой ойлоп,
Саксан сакиз гап санап,
Гаа-гаа үйүңө барам сулуwвум.
Күндө үч увах көрвөсөм,
Кайип жүрөм сулуwвум.
Мүшкүлү тиксе жарашкан,
Жака болом сулуwвум.
Күндө үч увах көрвөсөм,
Хапа болом сулуwвум.
Айылда сулуw, бир сулуw
Сен деп жүрөм сулуwвум.
Ар күнү үч увах көрвөсөм,
Дегдеп жүрөм сулуwвум.
Белиң тутам буwгандай,
Бетиң суwга жуwгандай.
Лавизиң ширин халвадай.
Күйүп жаным калвады ай.
Жоргологон боз аттай,
Жоругуң бир пас айтайин.
Кыналаган боз аттай,
Кылыгың бир пас айтайин,
Мектепке койгон баладай
Сылыгың бир пас айтайин.
Базардагы ак канттай,
Тунуглугуң айтайин.
Тишиң тизген марваттай,
Бетиң аптак упадай,
Менин айткан сөзүмдү,

Ала койсоң болвойву.
Мени мунча күйгүзбой,
Өлө калсаң болвойву.
Аргымак минип жылайын
Ашык жар өлүп калды деп
Азенди бир жыл кылайын.
Күлүктү минип жылайын
Куштарым өлүп калды деп,
Күйүтүң бир жыл кылайын.

ШАЛБАЛБАК

Кудайым кошот кайсыга,
Куштармын сиздей жакшыга.
Теңирим кошот кайсыга,
Теңтуш болсоң жакшыга.
Булбулдун тошун эшитбей,
Буралып гүлдөр ачылбайт.
Муңдушнун тошшу басылвайт.
Күкүктүн тошун эшитбей,
Гүл чайпалып ачылвайт,
Күйгөндүн тошшу басылвайт.
Калам каштуу бото көз,
Сахиб жамал ширин сөз.
Таразы боюң тартылат,
Тар коюнуң көтөрсөң,
Такымга чачың артылат.
Адаптын бавры сенде бар,
Турктун кою кум да бар,
Гүл койнуңа жатпадым,
Бир арманым шунда бар.
Даван ашып, таш басып,
Дарыя бойлоп суу кечип.
Айда пайге болбосо,
Аргумак жалын ким өрөт?

Айда айлыңа барвасаң,
Аппак бетиң ким көрөт?
Күндө пайге болбосо
Күлүк ат жалын ким өрөт?
Күндө айлыңа барвасаң,
Күзгүдөй бетиң ким көрөт?
Алтындан комуз жез галып,
Айылдан чыксаң ыргалып.
Күмүштөн комуз жез галып,
Үйүңдөн чыксаң ыргалып,
Күйүп го жүрөм үн салып,
Айттагы минген ала атым,
Айтамын сенин санатың.
Тойдогу минген тору аттын,
Кыр аркасы жовруду.
Кыя көзүң албасаң,
Кыйла эле көңүл овруду.
Ак боз атка токулга,
Мен терлигиң болоюн.
Аппак бетке коюнсаң,
Мен эндигиң болоюн.
Көк боз атка токусаң,
Мен терлигиң болоюн.
Көркөм бетке коюнсаң,
Мен эндигиң болоюн.
Кош айдоовго биз дыкан,
Кош алмага сиз дыкан.
Ак буудайга биз дыкан,
Ак эмчекке сиз дыкан.
Ашыктыктан тор жайсам,
Илинипсиң Шалбалбак.
Ашкере ойноп жүрөм деп,
Билинипсиң Шалбалбак.
Куштарлыктан тор жайсам,
Илинипсиң Шалбалбак.

Ашкере ойноп жүрөм деп,
Билинисиң Шалбалбак.
Куштарлыктан тор жайсам,
Илинисиң Шалбалбак.
Купуя ойноп жүрөм деп
Билинисиң Шалбалбак.

«С» ТАМГА

Атыңнын башы «С» тамга,
Аягы «Т» га токтолот.
Хар увах сени ойлосо
Жүрөгүм күйүп чок болот.
Эгизге чыгып карасам
Эгизги товлор көрүнөт.
«С» тамга эске түшкөндө
Жүрөгүм күйүп чок болот.
Окудум орто мектепте
Окупсуң деп тарынба.
Эсен болсом барамын
«С» тамга сенин жаниңа.
Биринчи менин арманым
Бирге окуп калвадым.
Бир партада отуруп
Бирге диктант жазбадык.
Москва менен Фрунзе
Биринчи борбор шаар экен.
Мурунтан ойноп күлбөгөн
Хаталык бизде бар экен.
Машинаны жүргүзгөн
Алдыңкы эки дөңгөлөк.
Алышып ойноп жүрүүгө
Кантемин сенден жан бөлөк.
Жашил жайнап дилдирейт

Жаштиктин түрүн билдирет.
Жаш кезекте ойнойлу
Жашовбуз канча ким билет?
Кара кашың чийгендей
Каламдын учу тийгендей.
Качырып келчи кара көз
Хары жаштан ийменбей.
Ойлоп-ойлоп отуруп
От болуп күйүп жатамын.
Ойлогондо окуп жүр
Ортагым жазган хаты деп.
Чонтоюмда кош өрүк
Сен секетке мен шерик.
Сен эсима түшкөндө
Басалбаймын деңселип.
Биринчи колум бармагым
Хат жазып сизге арнадым.
Жолдошум берген хаты деп
Оң колуң менен кармагын.
Экинчи колум сөөмөйүм
Тос бетиңди өбөйүн.
Күйүтүң тартып жүргүчө
Күн мурунтан өлөйүн.
Чоң-Алайдын арасы
Салкын экен хавасы.
Хич өзүңө тең келбейт
Адамзаттын баласы.
Карагаттай мөлмүлдөп
Көзүңнөн деймин кара көз.
Шынча элдин ичиде
Өзүңдү деймин кара көз.
Шуну менен бүтөмүн
Эмдиги жолгу жазууду
«С» тамга сенден күтөмүн.

КАРАЙ КӨЗ

Туура шакка түнөгөн,
Турумтай туйгун куш экен.
Түндө бир күндүз жүгүрткөн
Ашыглык мүшкүл иш экен.
Ашыглык деп алышпаң,
Хар баламга чалышпаң.
Бухна кылып элиңе
Күндүз бардым Карай көз.
Алжыдым деп үйүңө
Түндө бардым Карай көз.
Жүк алдыга жаркырап,
Отурган экен Карай көз.
Оң колуга он жүздүк
Салган экен Карай көз.
Туура, туура жолдорду
Тууралайлы, Карай көз.
Турумтай болуп койнуңа
Уялайлы, Карай көз.
Кыя-кыя жолдорду
Кыялайлы, Карай көз.
Кыргыек болуп койнуңа
Уялайлы Карай көз.
Кара зовдун боврудан,
Кар көтөрүп дам алып,
Турар бекен Карай көз?
Мусапырым кетти деп,
Сулар бекен Карай көз?
Оюлмадан суу алган,
Олондой чачиң чубалган.
Алтындан сөйкө салынган,
Кулагыңда болсомчу.
Хар күнү барып суу алган
Булагыңда болсомчу.

Күмүштөй сөйкө салынган,
Кулагыңда болсомчу.
Күнүгөw барып суw алган
Булагыңда болсомчу.
Живектей болгон чачиңа,
Чырмалсам деймин Кара көз.
Чындап худай буюрса,
Сизди алсам деймин Карай көз.
Атыңнан айтсам эл билет,
«Карай көз» десем ким билет?
Айтбайин десем ич күйөт.
Карасуw менен балыктай,
Какшатба биздей гарыпты ай.
Кучактап качан жатамын
Карай көз сиздей жарыкты ай?
Көл боюда кара таш,
Путум тилет Карай көз.
Көргөн жерде какылдап,
Ичим күйөт Карай көз.
Жол боюда кара таш,
Путум тилет Карай көз.
Жолуккан жерде лапылдап
Ичим күйөт Карай көз.
Ай асманда бир жылдыз,
Күзгүдеймин Карай көз.
Айым бүтүп өлгүчөм,
Сизди деймин Карай көз.
Күн асмандын бовруда,
Күзгү деймин Карай көз.
Күнүм бүтүп өлгүчөм,
Сизди деймин Карай көз.
Көйнөгүңнөн көнчөгүң,
Көкөйү кескен эмчегиң.
Боз балдарды күйгүзгөн,
Бедөнө тумшук эмчегиң.

Карагаттай мөлтүрөп,
Көзүңдү жакшы көрөмүн.
Кең Жерге-Тал ичиде,
Өзүңдү жакшы көрөмүн.
Ак дөбөнүн чымыны,
Авры болду Карай көз.
Акыркөктө кош анар
Даври болду Карай көз.

АК ЧОЛПОН

Айт, айт десең айтайын,
Хаммасини таштайын.
Ашыглыктан баштайын,
Ашыглыктын жолуга.
Аманат жанды гарштайын.
Алты пакса коргонуң,
Алтын кавлап туш кылган,
Артыкча бактым куш кылган,
Атыңдан айым Чолпонум.
Ай караңгы тун кече,
Азып-тозуп биз барсак,
Азабың угуп ойгонуң.
Дарвазалуу зор коргон.
Каптар моюн, дутар бел,
Овлжуган ак Чолпон,
Оромолун дал койгон,
Оң бетиге хал койгон,
Арканда бозой тан койгон.
Алмадай бетин ак болгон,
Арчадай боюң как болгон.
Ашыгым зирек ак Чолпон
Ай бетин булут чалбасын,
Аябай чапса тең болот,
Ак гылыч албарсың,

Ашыглык ышкы дагыны,
Хич бандага салбасын.
Азил кылып ушласам,
Ак Чолпон ярдын алмасын.
Кыя бир чапса тең болот,
Кыл полот кылыч албарсың.
Кызыглык ышкы дагыны,
Хич бандага салвасын.
Кытыглашып ушласам,
Кылыгдар Чолпон алмасын.
Арчадай боюң как болгон,
Хак урган жарың дак болгон.
Кагаздай бетиң ак болгон,
Каландар жарык ак Чолпон,
Кеблалашалбай дак болгон.
Чын дубалдан коргонуң,
Чыны-чыны келгенде,
Чымчышканда оң колум,
Чын ашык яр Чолпонум.
Төрт арыштуу коргонуң,
Төрө пейил Чолпонум,
Товшумду угуп ойгонуң.
Ак кагазга пумдайым,
Алайна чыксаң ымдайын.
Ымдаган жерге келвесең,
Ышкыңда күйүп ырдайын.
Көк кагазга пумдайым,
Көп айылдын ичиде,
Көзгө жакын ак Чолпон,
Көйкөлө басып сен чыксаң,
Көкүрөк уруп ымдайын.
Ымдаган жерге келведиң,
Ышкыма туштүң дегдедим.
Чакырган жерге келведиң,
Ядыма түштүң дегдедим.

Кыймат экен чарчыңыз,
Камчил экен харжыбыз.
Өрдөк моюн ак Чолпон,
Өпкө мааны арзыбыз.
Ашпак бетиң гүлгүлү,
Мисли даана анарсың.
Карай көзүң жоодурап,
Шам чырактай жанасың.
Харыт кылсам базарсың,
Хафалык көөнүм жазарсың.
Каламы кий да сууга бар,
Кайрылыш жолдо тура бар.
Капалык дартти бөлөлүк,
Хайыр дигер ар ишти,
Хазырактан көрөлүк.
Ай тийбес көлдө балыгым,
Ай караңгы жол жүрсөм,
Ай тийгендей жарыгым,
Аг урат бозой гарыгың.
Күн тийбес көлдө балыгым,
Күн караңгы жол жүрсөм,
Күн тийгендей жарыгың,
Күйдү бозой гарыбың.
Куш айланбас абадан,
Эгизимсиң ак Чолпон.
Хушум түшүп мен сизге
Эл ичиде мүчөсү,
Тегизимсиң ак Чолпон.
Бүрлөп чыккан теректей,
Сегизимсиң ак Чолпон.
Анжияндай базарлуу,
Аватымсың ак Чолпон.
Алып жесем шакардай
Наватымсың ак Чолпон.
Эгин эгип суу койсом,

Убатымсың ак Чолпон.
Эс акылым унутуп,
Арып жүргөн жанима,
Кубатымсың ак Чолпон.
Таңга маал сайраган,
Булбулумсуң ак Чолпон.
Жазда ачылган мавжуза.
Оң чекеме сайынсам,
Бир гүлүмсүң ак Чолпон.
Жабуу жавп зулпоштоп,
Тулпарымсың ак Чолпон.
Жагоондон ушласам,
Оң колума көтөрсөм,
Шумкарымсың ак Чолпон.
Жарашат жабдык ал атка,
Жайдары сулуу ак Чолпон,
Жаңыдан кондуң санатка.
Жабдык салса жарашкан,
Жорго болот ак Чолпон.
Жат окуган бандалар,
Молдо болот ак Чолпон.
Жар үчүн күйгөн банданин,
Эки көзү телмирип,
Жолдо болот ак Чолпон.
Таразы жылдыз куттуум,
Жамагың алма жыттуум.
Күңгөйдүн оту түгөнсө,
Күлүгүм келер жем үчүн.
Күйгөнүмдөн ырдаймын,
Күйкө көз Чолпон сиз үчүн.
Дегдегенден ырдаймын,
Теңтушум Чолпон сиз үчүн.
Сарала кычкач болобуз,
Сай кыдыра конобуз.
Сардалайым ак Чолпон,

Санаам сизде, биз мунда,
Кантип адам болобуз.
Көк ала кычкач болобуз,
Көл кыдыра конобуз.
Көркөм айым ак Чолпон,
Көңүлүм сизде, биз мунда,
Кантип адам болобуз.
Кош тегирмен гардини,
Бир күн оору, бир күн cow,
Хич бандага салбасын,
Ашыглыгдын дардини.
Товларда көрдүм тотуну,
Хич бандага салбасын,
Ашыглыгдын отуну.
Олда Чолпон күйдүргү,
Оттой күйдүм билдиңби?
Жаным Чолпон күйдүргү,
Жалынсыз күйдүм билдиңби?
Ичик кийдиң бүтүнсүз,
Ичим күйдү түтүнсүз.
Ак живек чалдың бүчүмө,
Алаңгир салдым ичиме.
Көк живек чалдың бүчүмө,
Көк түтүн салдым ичиме.
Ичимдеги аловвум,
Ак Чолпон айым өчүрсүн.
Жаштыкта кылган гүнамди,
Жараткан жабар кечирсин.
Ат жандадым кыр менен,
Ак Чолпондой сулуwnу
Ашкере айтып жүрөмүн,
Аралаш ширин тил менен.
Кыргыек салдым кыр менен.
Кыз Чолпондой сулуwnу,
Кыйкырып ырдап жүрөмүн,

Кызыглык ширин тил менен.
Жаштигимдан көп ырдап,
Жашып кетти боврубуз.
Жаним Чолпон күйдүргү,
Жайын таап ойносок.
Чыкпасын шарпак боврубуз.
Жаным Чолпон сизди айтам,
Жамбы алып издесек,
Энди кайдан тавылар,
Жаштыкта көргөн доврубуз.

ТОЛМОЧУМ

Күзгүндүн бетин сырлайын,
Күндө күйүп жүргүчө,
Толмочум деп ырдайын.
Ак толмочко ким ашык?
Алты жашар бала ашык,
Алтымышта чал ашык.
Күйү-кафта пари ашык,
Көргөндөрдүн баври ашык.
Ак толмочту оносом,
Алты жашар баладай,
Кармаласам чуктасам,
Кучактасам, уктасам.
Өпкүлөсөм, жыттасам,
Армандан шондо чыкпасам.
Коктудан тердим агынды,
Жылгадан тердим агынды,
Жытыңды бозой сагынды.
Жытыңызды көп оноп,
Жинди болгон чагымбы.
Шаптовлунун шагындай,
Шаврхан анжыр багыдай.
Ийилесиң толмочум.

Ырдап жүргөн бозойдун,
Ичидеги дардини,
Сиз билесиз толмочум.
Ак ыргайдай билегим,
Атыңдан толмоч зирегим.
Көк ыргайдай билегим,
Көзүңдөн толмоч зирегим.
Чыккан айдай чырайың,
Күлгүл жанат толмочум.
Гүл койнуңа мен барсам,
Ойнум канат толмочум.
Атыңдан толмоч паризат,
Көрпөчөңдөн кол узат.
Кол узатып, койнуңа ал,
Бизиндей шорлуw банданин,
Азабын шерик мойнуңа ал.
Оң капшытта кайчың бар,
Өзөлөнүп ырдашка,
Өзүңдөн бөлөк кайсым бар.
Байлар багат малыны,
Балдар мактайт ярыны.
Мен таштадым толмочум,
Сизден бөлөк бирини.
Сен дебеймин, сиз деймин,
Сиздейди кайдан издеймин.
Ырдап жүргөн бозойдун,
Ичидеги дардини,
Сиз билесиз толмочум.
Ак ыргайдай билегим,
Атыңдан толмоч зирегим.

МӨЛМӨЛҮМ

Ырда десең ырдайын,
Ырым жок деп турбайын.

Бир эки оуз айтайин,
Айтайин деп турбайын.
Аз деп арман кылбаңар,
Көп деп уктап калбаңар.
Мен өзүм ырчы баламын,
Ырды койдой багамын.
Хар мукумга бир мукум,
Жүргөнүңдү ырдайын.
Карап коюп каш кагып,
Күлгөнүңдү бир пас ырдайын
Күлүп коюп гап баштап,
Күлүк аттай кыйгачтап.
Эзил жайма гап баштап,
Аргымак аттай кыйгачтап.
Убай кылдың башымды,
Захар кылдың ичкен ашымды.
Көрбөйбүсүң Мөлмөлүм,
Көзүмнөн аккак жашымды.
Ай тийбес сенин балыгың,
Ай тийген сенин жарыгың,
Аркаңда ырдайт гарыбың.
Күн тийбес көлдө балыгың,
Күндүз кече жол жүрсөм,
Күн тийгендей жарыгың,
Күйгөндөн ырдайт гарыбың.
Кызыл жибек нафарман,
Кештең болот Мөлмөлүм.
Кычырган жерге наз кылбай
Келсең болот Мөлмөлүм.
Жашил жибек Нафарман,
Кештең болот Мөлмөлүм.
Чакырган жерге наз кылбай
Келсең болот Мөлмөлүм.
Ала шайи жолуктан
Айнектей бетиң чыгарчы.

Ай чирайлүw Мөлмөлүм
Күйүп кеттим сугарчы?
Эшилме жорго боз аттай,
Жошулайын Мөлмөлүм.
Эбин тавып бир кече,
Кошулайын Мөлмөлүм.
Намахар сөзүн айтбаган,
Адамнан кандай ки назиксиң.
Адамды көрсө жалт берип,
Качканыңнан Мөлмөлүм.
Асыл түрдүw кийиңген,
Албатта кашың чийилген,
Айт болдуңбу Мөлмөлүм.
Ашыглыктан көңүлүң
Кайд болдубу Мөлмөлүм.
Чырпыктан чыккан чынарың,
Чын хоже тарткан тумарың,
Чыдатпайт сенин хумарың.
Обигаримдин тамыдай,
Олужуттуң башымды.
Уw кылдың ичкен ашымды.
Көрвөйүүсүң Мөлмөлүм,
Көзүмнөн аккан жашимди.
Көкүрөктө дардимди
Бөлвөйүүсүң Мөлмөлүм.
Мени мынча күйгүзүп
Өлвөйүүсүң Мөлмөлүм.
Кумда коён качкандай,
Чакан кылып ырдайын.
Кулптап койгон эшиктей
Макам кылып ырдайын.
Чыгырыктан чыккандай,
Майин кылып ырдайин.
Жапайы кылып өзүңдү
Тайин кылып ырдайин.

Машинадан чыккандай,
Кылтыратып ырдайин.
Кыймат бав атластай
Жалтыратып ырдайын.
Айилина мен барсам,
Алып учук сен салсаң.
Учугуңду табалбай
Үмүткаш болуп мен калсам.
Эртеңги күнү якшамби,
Кең Фергана шавридан
Ак тавардан көйнөктүк
Алып келдим Мөлмөлүм
Мөлмөлүмө берем деп,
Ак сакыч ороп мен бардым.
Чүйүлүп чүчвара түйсүн деп
Сөwwөгү жок гөш алдым.
Мөлмөлүмө берем деп,
Белиме канттан түйүп алдым.
Туvурдугуң теше албай,
Тушунда калдым Мөлмөлүм.
Эргечегиң чече албай,
Эшикте калдым Мөлмөлүм.
Эшиктен кирдим кыңайлап,
Жакамды кармап хулайлап.
Суw ичипмин, Мөлмөлүм.
Сурабай ичкен суw ачык
Уw ичипмин, Мөлмөлүм.

КАЙНАРЫМ

Карарган сенин дарагың,
Караган банда мас болот,
Кашыңда барбы арагың.
Көгөргөн сенин дарагың,
Көргөн банда мас болот,

Көзүңдө барбы арагың.
Ол тоу менен бул тоуду,
Девелейин деп жүрөм.
Төwnүн башын маңа бер,
Жетелейин деп жүрөм.
Саңа оуур болгондо,
Маңа жеңил деп жүрөм.
Кош эмчекти маңа бер,
Көтөрөйүн деп жүрөм.
Карлуw тоwdун bowруда,
Кар көтөрүп кайкалап,
Тураp бекен Кайнарым?
Муздун тоwdун bowруда,
Муз көтөрүп дамалип,
Тураp векен Кайнарым?
Каландар жарым кайда деп
Сураp векен Кайнарым?
Мусапыр ярым кайда деп
Сурай бекен Кайнарым?
Пашасы жок баш Алай
Сенин элиң Кайнарым.
Чын колтукка жай болот
Чымчым белиң Кайнарым.

АК СУУСАP

Ача бир куйрук чамбыл куш,
Айны баwр жаз келет.
Сүлөwsүн десем пас келет,
Ак суwсар десем саз келет.
Эрте баwр эл көчөт,
Элден мурун кой көчөт.
Козулар маwрап суw кечет,
Сарамжалуw ак Суwсар,
Салтанат менен үй чечет.

Кирсем кийиз салынуу,
Чыксам эшик ачылуу.
Садабыңдан ак Суwsсар,
Эки колуң бовруңда,
Адабыңдан ак Суwsсар.
Кара кыр башы газага,
Карчыга салсам илбесин.
Ак Суwsсар деп ырдайын,
Арада душман билвесин.
Эрте савр азанда,
Тогуз жуван, тогуз кыз,
Топтошуп суwга жөнөсө,
Тогузунун алды сиз.
Олдо Суwsсар жады көз,
Суwларга жаңгыз барыпсыз.
Ашыкбастан аста бас,
Жаниңа жандай басайын.
Жакшынакай башыңа,
Жашылдан кыжым салайын.
Жашырбай Суwsсар алмаңын,
Жакшысын тандап алайын.
Кечке маал болгондо,
Сегиз жуван, сегиз кыз,
Серпилип суwга жөнөсө,
Сегизинин алды сиз.
Олдо Суwsсар жады көз,
Суwларга жаңгыз барыпсыз.
Ашыкбастан аста бас,
Жаниңа жандай басайын,
Кыз кыялдуу башыңа,
Кызылдан кыжым салайын.
Кымсынба Суwsсар алмаңдан,
Кызылын тандап алайын.
Чакыч чайнап, кырс эткен,
Тишкинаңдан ак Суwsсар.

Упай, эндик жарашкан,
Беткинаңдан ак Суwsар.
Акка кавиш жарашкан,
Буткинаңдан ак Суwsар.
Кашташ кине жарашкан,
Кашкинаңдан ак Суwsар.
Карс оромол жарашкан,
Башкинаңдан ак Суwsар.
Кышайлары кыштаган,
Кыштовуң башы катыраң,
Кызап Суwsар дегенде,
Кыйналып таңды атырам.
Айры таштын ар жагын,
Ашып келдим ак Суwsар.
Оюнуңдан калам деп,
Шашып келдим ак Суwsар.
Жамалың жазгы баврдай,
Жоругуң жорго каврдай.
Зым орогон пилладай,
Зыңгырайсың тилладай.
Ак Суwsар деп ак айтам,
Чыдай албай түндө айтам.
Күйүтүңдү күндө айтам.
Намаз дигер намаз шам,
Качан бирге жанашам.
Сындуwлугуң мен айтсам,
Базардагы касадай.
Кылыгың мени мас кылат,
Кытайдан келген нашадай.

АЙ КЕЛИН

Ээй, көзүң айнек, тилиң бал,
Көп адам сизге ынтызар.
Жагалмай канат кашыңдан,

Жайылган кара чачыңдан.
Жаагыңдан чыккан саамайың,
Калтардын тал-тал жүнүдөй.
Тамаша кылып мен турсам,
Таң атканча билинбей.
Салкындан бүткөн иреңиң,
Зардагы чолпон жылдыздай.
Айлыңдан уктум бир келип,
Арманда кылдың тургузбай.
Билегиңдин актыгы,
Билериктен агыраак,
Атагыңды чыгарып,
Ак келин деп ырдадым.
Ак келин деп ырдасам
Ачылды жакшы сырларың.
Сизге арнадым ырларды,
Көргөндө жүрөк дем болот.
Таң атар учкан туйгундун,
Издегени жем болот.
Өрдөктөй экен сүрөтүң,
Эртелеп кошкон тилегиң,
Шуру менен берметтей,
Суктандырат келветиң,
Кекиликтей бедериң,
Келтирип таккан седебиң.
Байкасам элден бөлөкчө,
Башкача сенин сүрөтүң.
Курву-курву курвуңнан,
Кувулуп чыккан үнүңнөн.
Кувулжуган ойнуңнан,
Жетпей калсам мен саңа,
Өлүгүм чыксын койнуңнан.

БЕЙАРЖАН

Болом го депмин Бейаржан,
Боздотуп койдуң Бейаржан!
Жүрөмүн депмин Бейаржан,
Жүдөтүп койдуң Бейаржан.
Эшиткен элдин баврынан,
Гап болдун, го Бейаржан?
Эми мындай жарыңан,
Жат болдуң го Бейаржан?
Көкүрөктү сыздаткан,
Дарт болдуң го Бейаржан?
Бек менен тилди бекемдеп,
«Бечара эрден кетем» деп,
Мусапыр кылып таштадың,
Мурадыңа жетем деп.
Акылсыз ишти сен кылдың,
Ахыргысын санабай,
Азгырылдың мал-мулга,
Ал-чагыма карабай.
Эми барган жерде хар болгун,
Бала көрөй зар болгун!
Күл болсун чирип тарагың,
Күндөштүн көзүн карагың.
Бекзауда – сенин жакканың,
Көрөйүн көзүң акканын.
Этегиң жыртык, ийниң без,
Эчки болсун бакканың,
Отун да болсун көргөнүң,
Жарадай ташсын арманың,
Жалчыбай өтсүн алганың.
Киргенче көргө оңбогур,
Көйнөгүң жаңы болвогур.
Как баш өткүн дүйнөдөн,
Кардың ашка тойвогур.

Өз алганың бар туруп,
Омп кеткен бөлөккө.
Өмүрүң ахыр болгуча,
Эврчивесин көлөкө.
Билвесең майли баркымы,
Башыңа жетсин өз башың.
Улантып кеткен күнүмдү
Узата койбос көз жашым.

МУРЗАЙЫМ

Ырда десең ырдайын,
Ырчы кылган Мурзайым.
Ыргайдай боюң көргөндө,
Ырдабай кантип турайын.
Куп чырайлуу Мурзайым,
Гусалыктан ырдайын.
Худай насип буюруп,
Кошор векең Мурзайым?
Сары жон ылдый газани
Саятчы келип тоспойву.
Сары ала жовлук Мурзайым,
Сагынган бозой кошпойву?
Кызыл жон ылдый газани,
Кыргызчы келип тоспойву.
Кызыл жовлук Мурзайым,
Кызыккан бозой кошпойву?
Жагowsу тилла жаш куштун,
Жагowsунан сылайын.
Жамалыңды көргөндө,
Жаңшабай кантип турайын.
Айдай нуруң чачканда,
Бурала түшүп басканда,
Азов көңүл токтовой,
Алып учат асманга.

Атыңды койдум Мурзайым,
Кайрылып сиздей бир жанга.
Арманым калгас деп ойлойм,
Кошулсам сиздей бир жанга.

ШАЙЫР КЫЗ

Адамдан артык жаралып,
Элден чыккан шайыр кыз.
Алтындан кымбат жаралып,
Жерден чыккан шайыр кыз.
Жердин, тоунун кызыл гүл
Гүлдөн чыккан шайыр кыз.
Олуяга көрүнгөн
Үрдөн чыккан шайыр кыз.
Бавры олуялар биригип,
Баврынан чыккан шайыр кыз.
Жаннат пейиш бурагы
Паридан чыккан шайыр кыз.
Алтын казык башынан
Айланып жарык күн чыгат.
Кең-Бел-Өрүк ичинен
Шайыр кыз деп ыр чыгат.
Атыңдан айтсам эл билет,
Шайыр кыз десем ким билет?
Шайыр кыз сизди айтпасам,
Өкүрүп жүрөк делгирет.
Шайыр кыз болсун атыңыз,
Ауламга кетсин даңкыңыз.
Белдеги чыккан шайыр кыз,
Белгилүү кетсин атыңыз.
Кең-Бел-Өрүк ичинен
Гаухардай болуп өзүңүз.
Эсимден сыра кеткен жок,
Сиздин айткан сөзүңүз.

Жаным үка шайыр кыз,
Бурала басып теңселип,
Сүйбөгөндү сүйдүрдүң,
Күйвөгөн жанды күйдүрдүң.
Тал-тал болуп эшилген,
Сиздин карай чачыңыз.
Калем менен чийгендей,
Сиздин карай кашыңыз.
Атласти кийсең жарашкан
Боюңуздан кетейин.
Көкүрөктө алмаңды
Кармап туруп эзейин.
Адамдар көрүп сүйүшкө,
Эки кашың жайында.
Билип туткан ишинди,
Душмандар менен пайымда.
Капшыра кармап тартышка,
Кабаргаңыз жайында.
Карап бир туткан ишинди,
Көп душман менин пайымда...
Живектен кийсең жарашкан,
Мүчөлөрүң жайында.
Дубай салам кат жазам,
Окууга кетер айымда.
Жыл он эки ай көтөргөн,
Энеңди худай жалгасын.
Асырап сактап зор кылган,
Атаңды худай жалгасын.
Арада душман көп экен,
Олорду кудай жалмасын.
Бизди худай сактасын,
Жыңгырашып жайылган,
Чириген байдын кою экен.
Чын колтукка жай болгон
Жайдарымдын бою экен.

Кызыл жибек нафарман,
Кестең болот жайдарым.
Чакырган жерге наз кылмай,
Келсең болот жайдарым.

АВУКӨЗ

Атпик болуп өзүңө,
Авукөз дартым козголду.
Кырларды ашсам бауры бел,
Кыйлада калды биздин эл.
Асыл журтум сурасаң,
Кең-Тагарма жериден.
Азып келдим авукөз,
Кыргыз, тажик элиден.
Караңгы тордун жолуну,
Бузуп келдим авукөз.
Коммунизм жолуну,
Куруп келем авукөз.
Азим Кашкар шаурыдан,
Ашып келгем авукөз.
Кайыңдынын белиден,
Кайрылып келгем авукөз.
Безилдеп айтсам бебайда,
Бандазаттин турпагы,
Чачылат экен ар кайда.
Сананы ойлоп келтирген,
Ацламдай көрөм авукөз.
Рабы күндө жазылган,
Каламдай көрөм авукөз.
Балалык кезден окудум,
Башталган тамга алиптен.
Мен көрөйүн авукөз,
Тагдыр асил насиптен,
Бардахандын дайрасын,

Бойловоңуз арукөз.
Даван ашып келген деп,
Ойловоңуз арукөз.
Ашыглыктын жолуну,
Айтип көрдүм арукөз.
Далай наму китептен,
Окуп көрдүм арукөз.
Ашыглыктын айынан,
Коркуп көрдүм арукөз.
Айтышкан вада гавиңнен,
Кайтыш кыйын арукөз.
Жашчылыкты таштайм деп,
Жаныш кыйын арукөз.
Жашыл жовлук колго алып,
Шамалдайсың арукөз.
Жашчылыктан кайтам деп,
Амалдайсың арукөз.
Кызыл жовлук колго алып,
Шамалдайсың арукөз.
Кыяматтык болом деп,
Амалдайсың арукөз.
Кыяматтык болом деп,
Саввалар да айтпаган.
Жусуп менен Зулайка,
Малике менен Давнышман,
Ашыглыктын дартидан,
Он эки жыл айтышкан.
Олорду көрдүм арукөз.
Такала макам көр балам,
Чөлүнү көрдүм арукөз.
Ашыглыктан жан берген,
Кантайыр менен Зухранын,
Көрүнү көрдүм арукөз.
Он эки миң, кырк чилтан,
Ашыглыктын жолуну,

Баштаган экен азалтан,
Буларды көрдүм авукөз.
Ашыглыктын жолдорун,
Саууалары көп чечкен.
Ишенсеңиз авукөз,
Окуп көргүн китептен,
Ашыглыктын мүшкүлүн.
Китепте экен акыйкат,
От кылган жанды жалын кеп
Башыңды байлар кез келсе,
Айта турган ушул кеп.
Азат ко жыргал заманда,
Ойношолу авукөз,
Кыяматтык болушка,
Болжошолу авукөз.
Хуп десеңиз авукөз,
Имиш сөздөр токтолсун.
Бир аз талап айтылса,
Акысы болот банданин,
Жауны болот аммасы,
Башталсын сөздүн мутауысы,
Талга окшош белиң ийилген,
Залга окшош кашың чийилген.
Сулуулугуң авукөз,
Азалги күндөн билинген.
Ашык болуп өзүңө,
Өңдөн аздым авукөз.
Ашыглыктын дартидан,
Икая жаздым авукөз.
Жер бетиде коуз шаар,
Маскөптү көрдүм авукөз.
Дүйнөнү бүтүн жарыткан,
Аптапты көрдүм авукөз.
Ойноп жүргөн жаштардын,
Жарларын көрдүм авукөз.

Мурзалар тарткан алиштен,
Боюңду көрдүм арукөз.
Ашыглыктан муңканган,
Өзүңдү көрдүм арукөз.
Улуwлуктун белгиси,
Суwду көрдүм арукөз.
Сулуктун белгиси,
Эгиздиктин белгиси,
Кырды көрдүм арукөз.
Тегиздиктин белгиси,
Сизди көрдүм арукөз.
Акыл-далил жеткизип,
Мустак-Ата товунун,
Кырыны көрдүм арукөз.
Бир ырайын караштуw,
Мен сулуwду дегендин,
Баврини көрдүм арукөз.
Арукөз экен шамчырак,
Мен болоюн парвана.
Алтындан сыя, ак кагаз,
Ашыглыктын жолуну,
Ашкере кылып өзүң жаз,
Ындыстандан келген каз,
Күздө турвайт арукөз.
Сулуктун белгиси,
Түвөлүк турвайт арукөз.
Жазда аккан дария,
Кышта муздайт арукөз.
Жашчиликтин белгиси,
Бизде турвайт арукөз.
Ширин-ширин сөздөрдү,
Дал келтирип айттирган,
Тиш да турвайт арукөз.
Арукөз тарттым көп жапа,
Бу дүнүйө кимге опа?

Ошондуктан арукөз,
Саңа ырды мен жаздым.
Ак кагаздан кеселик,
Бизден калсын эстелик.
Арукөз билбейм тажикче,
Кат жазат элем парсыча.
Арманым калбайт артыкча,
Арукөз алтын бир күлсө.

АППАГЫМ

Ак-Таштын башы агын суу,
Агып кетти калпагым.
Калпагыма карабай,
Сага келдим аппагым.
Аппагым чыкты арба деп,
Ак эмчекти карма деп.
Шылдыр этти көнчөгү,
Көрүнө түштү эмчеги.
Кызыл гүлдүн пачаги,
Аппагымдын эмчеги.
Ак чубактан ак бутак,
Атка казык болвойву,
Ак бетиңнен өптүрсөң,
Алты күн азык болвойву.
Аш көтөргөн кайыңың,
Алмалуу жердин кайыңы,
Ортосудан үзүлсүн.
Ак бетиңди жашырган,
Ороломолуң сүзүлсүн.
Суу көтөргөн баканың,
Суулуу жердин кайыңы,
Ортосудан үзүлсүн.
Сулуу бетиң жашырган,
Оромолуң сүзүлсүн.

Кыздын аты ай тамак,
Айтып өтөм бир сабак.
Келиндин аты керме каш,
Келпети сонун кара чач.
Ай кыраңдан баткандай,
Ай тамак менен жай ойноп,
Айкалышып жаткандай.
Күн кыраңдан баткандай,
Күн тамак менен жай ойноп,
Күбүрөшүп жаткандай.

АР ТҮРДҮҮ ЫРЛАР

МУКУРУМ

Ак терскени тумактай,
Ак коёну улактай.
Жери сонун Мукурдун.
Каткырышып күлүшкөн,
Бнтымактуу жүрүшкөн.
Бир-биринин кадырын
Айттырбастан билишкен
Эл ишине баврысы
Бир адамдай киришкен,
Жаштары сонун келишкен.
Алтындай болуп жаркылдап,
Таштары сонун Мукурдун.
Арча-Кайың аралаш,
Талдары бар Мукурдун.
Кыйын ишти аткарган,
Эмгеги менен бакты алган.
Атагы чыгып алыска
Эл оозунда макталган.
Эл ишине ар убак,

Аргымактай тапталган.
Убадага бек туруп,
Айтканын ашык аткарган.
Бактылуу күндө жаралган
Атагы алыс таралган
Балдары бар Мукурдун.
Азапты тарткан жашынан,
Ар иштер өткөн башынан.
Кейиште болуп жүрүшкөн
Кеңири болбой ашы-нан
Кыйла жерди кыдырган
Курсагынын ачынан.
Кыйындык ишке бет келген,
Сүйлөсө сөзү эп келген.
Эпчилдик менен эл багып,
Элинин камын жеп келген.
Ынтымактуу келишкен
Жаштарга бата беришкен
Чалдары бар Мукурдун.
Мындайдан ысык жай кайда,
Мындайдан аппак нан кайда.
Мындайдан таттуу чай кайда.
Кийми жыртык самтырап,
Арпа нан таппай алсырап,
Азаптуу күндө кор болуп,
Ар жерде жүргөн нан сурап.
Али да эстен чыга элек,
Азапты элим көргөнүң.
Далайларды көрдүңөр,
Ачкалыктан өлгөнүн.
Ачкалык азыр жок болду,
Эл жыйылып топтолду
Карыны элдин ток болду,
Кайгынын баары жок болду.
Үнүңөр шаңдуу шаңкылдап,

Кийимиңер бүтүн жаркылдап.
Эскерип өткөн кеткенди,
Сүйлөйсүңөр баркылдап.
Ойдогудай келишкен,
Жери сонун Мукурдун.
Ынтымактуу келишкен,
Эли сонун Мукурдун.
Атагы алыс тараган,
Кыйын ишке жараган
Жардамдашып ар дайым
Бир-бирине караган.
Пухталап кылган ишине,
Көргөндүн чери тараган,
Балдары сонун Мукурдун.
Ак сакалы жайкалган
Чалдары сонун Мукурдун.
Адырына жайылган,
Тумшуктары сайылган
Малдары семиз Мукурдун.
Боз-Дектирден ышкырса,
Улары сонун Мукурдун.
Сүттөй аппак мупмуздак,
Суулары сонун Мукурдун.
Атыр жыттуу буркурап,
Жели сонун Мукурдун.
Жогору жагы чоң зынан
Бели сонун Мукурдун.
Душмандарын жеңишкен
Ынтымагы келишкен
Эли сонун Мукурдун.
Балдарына жалынган
Жаман иш кылса таврынган
Эл ишине берилген
Айчүрөктөй керилген
Келишкен ушул Мукурда,

Келиндер бар терилген.
Атагың чыгып алыска,
Артыла берсин демилгең.
Ушул жыргал замандын,
Гүлүсүңөр аялдар.
Элжиретип жүрөктү,
Күлүшүңөр аялдар.
Эркектердин эрте-кеч,
Күнүсүңөр аялдар.
Булбулу бакта сайраган,
Булагы ташта кайнаган.
Күкүгү көктө сайраган.
Гүлдөрү өсүп жайнаган.
Түзүңдү түлкү жойлогон
Товңдо кийик ойногон
Тектирде текең бышкырган
Аскаңда улар ышкырган.
Атыр жыттуу гүлдөрүң,
Адамдын көөнүн куш кылган,
Ыракмат ата баваңа
Ушундай жерге туш кылган.
Жазга мавл болгондо,
Элиң жайлоо конгондо.
Салауңдай түшүп туш-туштан
Арыкка сууң батпаган
Арманым калбас ичимде,
Адашпай көркүң мактасам.
Бетегелүв белиң көп,
Белсенип жаткан жериң көп.
Көк шиберлүв төрүң көп,
Көйкөлүн жаткан көлүң көп.
Арча-кайың талың көп,
Аралап жүргөн малың көп.
Жеген малың семирткен,
Жериңдин бети калың чөп.

Эскерип өткөн күнүңдү,
Эргиткин көккө гүлүңдү.
Жериңди мактап жатамын,
Эли-журт уккун үнүмдү.
Эгин айдап, чөп чаап,
Эмгектенет карачы.
Гүлгө оронуп кулпунду,
Андабегин талавсы.
Карындары ток болуп,
Элиндин тынды санавсы.
Кайгынын бакры жок болуп,
Эл жыйылып топтолуп
Алдыңарда ырдадым,
Ырчысынып шоктонуп.
Эгин айдап, чөп чаап,
Андабектин дашынан
Энеден туулуп эр жетип,
Ата-энем өскөн жашынан.
Шылдырап тунук суу аккан,
Сары-Камыштын башынан.
Карабай кеткен экенбиз,
Карыныбыз ачынан.
Кайрып келди элиңе,
Кеңири болуп ашынан.
Чайнекте чайың кайнаган.
Дасторконуң жайнаган.
Ар жерден келип чогулуп,
Эл болдуңар кайрадан.
Жарашпайбы элиме,
Жаугым жанып сайрасам.

БАЙЖАН АБАМ

Пейлиңиз кенен жаралган
Төшүңүз жайык аралдан.

Азаматтын бирисиң,
Адамда артык жаралган.
Көңүлүң аппак пахтадай,
Кадырман сиздей кишимди
Кантип мен турам мактабай.
Карганда абаке,
Капыстан берсин бак-таалай.
Жамандык ишке барбаган,
Жакшылык иштен калбаган.
Жаштар менен тең иштеп,
Карыса да талбаган.
Айтканынан кайтпаган,
Жаманга сырын айтпаган.
Байжан авам азамат,
Саламат болсун ар качан.
Жакшы менен жамандын,
Айырмасын билесиз.
Жакшылык ишке барганда
Жадырап жайнап күлөсүз.
Жаңыдан келген адамга,
Кайрымдуу болуп жүрөсүз.

МЕРГЕНЧИ

Үйүндө тынып жатпаган,
Кийиги калбай атпаган.
Укмуштай мерген экен деп,
Уккандын бауры мактаган.
Канды суунун ичини
Кайберендей актаган.
Кийиктин гөшүн жедирген.
Кыйын мерген дедирген.
Кара зовго жармашкан
Кайберен менен кармашкан.

Көздөгөнүн койбогон,
Көргөндүн баары макташып,
Кожожаш деп ойлогон.
Атам Үсөн сыяктуу,
Мерген чыккан Мукурдан.
Кара мылтык асынган,
Аяктай ташка жашынган.
Кыйла жерди кыдырган,
Кыйындык өтүп башынан.
Адашып далай жол баскан,
Курсагынын ачынан.
Көрбөгөнү калган жок,
Коңүлгө бирөө алган жок.
Акыры карды ток болгон,
Кайгысын бакры жок болгон.
Убайын көрүп барынын,
Сексенге жашы токтолгон.

ЭМГЕК МЕНЕН АКТАЙЛЫ

Азыркы заман кең заман,
Бакыбызга тең заман.
Жатып ичер жалкоулук,
Ойлоп турсаң эң жаман.
Ошондой кээ бир адам бар,
Карап туруп таң калам.
Эмгектенет карачы
Эл ишинде канча адам.
Тартипти бекем сактайлы,
Эмгекчини мактайлы.
Иштин келди убагы,
Бекер карап жатпайлы.
Элдин бизге ишенчин,
Эмгек менен актайлы.

ЖЕГИЧТИН ЖОРУГУ

Көрбөгөндөр таңданат.
Сымбатыңа келишкен.
Желмогуздун бирисиң,
Элдин мүлкүн жеп-ичкен.
Үмүт кылар шүмшүксүң,
Эгиз туусу чебичтен.
Арыстандыгың дагы бар,
Аман калбас тебишкен.
Көчөгө чыкса талтаңдайт,
Көргөндөр коркуп жалтаңдайт.
Айбандыгы дагы бар,
Ар кандай иштен жалтанбайт.
Неге ичиң чоң болгон,
Неге ишиң оң болгон?
Көрүнгөндү жекирип,
Мынча мойнуң тоң болгон.
Бука моюн бултугуй,
Эки бетиң тултугуй.
Толбос ошо кардыңа
Агып жаткан сууду куй.
Эвн-эвн жерлерде,
Ашыглыктан ырдадың.
Эсептешкен киши жок,
Эл мүлкүн жеп жырдадың.
Адаштырып да лайды,
Айтканыңа турбадың.
Көйрөңдүгүң көбөйүп,
Көптүн көөнүн булгадың.
Жакындарың жар болуп,
Жаман ойноп-жырдадың.
Жакпас бекен өзүңө
Жакшынакай ырларым.
Арам өлөр бекенсиң,

Ачылып бир күн сырларың.
Жумушчунун сөзүнө,
Өлсөң да көңүл бурбайсың.
Арам тамак куwларын,
Колун бекем кармайсың.
Куwлар менен кошулуп,
Эл мүлкүн жеп жыргайсың.
Уңшундаган шумшүгүм,
Ушул бойдон турбайсың.
Берекең качып бетинден,
Кетерсиң элдин четинен.
Эл мүлкүн жедиң аябай,
Аяк-башын карабай.
Арт жагыңдан карасам,
Куйругуң келет чарадай.
Топугуң кетти тойбодуң,
Товруган жериң койбодуң.
Азабын бир күн тартарсың,
Анык бул сөз ойлогун.
Элдин ичин жүрөсүң,
Ач бөрүдөй аралап.
Бекер олжо тапсам деп,
Болбогон ишти чамалап.
Ачувланып тилдейсиң,
Ак кишини каралап.
Ак кыласың караны,
Четтен жейсиң параны.
Корс-корс этип кордойсуң,
Болбогон ишке зордойсуң
Колунда жок баланы.
Сөз сүйлөйсүң куwланып,
Бардык элди башкарып.
Желмогуздай кейиптенип,
Жегич болдуң такшалып.
Оңчолоп кетип жүрбөгүн

Оwзунду ачпа анчалык.
Этсиз тамак жебейсиң,
Оwзунду ачып тамшанып.
Санасам элдин мүлкүнү
Сабагым келет камчы алып.
Каргыш тийбейт, сөз өтпөйт,
Какшавл сендей түлкүгө.
Семиргениң карачы,
Бекер элдин мүлкүгө.
Кокустан түшүп капканга,
Каларсың бир күн күлкүгө
Жакындарың жат болор,
Кайра өзүңө октолор.
Эсебин берчи бизге деп,
Эл жыйылып топтолор.
Арсалаңдап күлөрсүң,
Жакшы болду саңа деп,
Жакындарың сөгүшөр
Калың эл келип кайтарып,
Абийириңди төгүшөр.

АЙТЫШТАР

КЫЗ-ЖИГИТТИН АЙТЫШЫ

Кыз: Эски бир журттан көчөрдө,
Жаңылап журтка конордо,
Ак өргөwтө үй чечип,
Айраттаңга жүг артып,
Жүг арканды бек тартып,
Агымы катык суw кечип,
Алайга көчөр увах болду,
Алайга көчсөм кантесиң?

Жигит: Хуп айтасиң, ай кыз жан,
Эп айтасиң, ай кыз жан,
Алайга көчкөн увахтында,
Сыр жоргомду сылжытып,
Турумтай кушум ыргытып,
Туш алдыңнан мен чыгып,
Торуп бир алсам кантесиң?

Кыз: Өлгөлү жүргөн, сен жигит,
Сылжыма жоргоң сылжытып,
Турумтай кушуң ыргытып,
Торуп бир алган жериңде,
Адырмак топто аң салып,
Муздуу бир топто муң салып,
Бугуларга кошулуп,
Беш мүйүз кулжа мен болуп,
Топтордо жүрсөм кантесиң?

Жигит: Хуп айтасиң, ай кыз жан,
Эп айтасиң, ай кыз жан,
Адырмак топто аң салып,
Муздуу бир топто муң салып,
Бугуларга кошулуп,
Беш мүйүз кулжа сен болуп,
Топтордо жүргөн жериңде,
Ак параң мылтык асынып,
Аяктай ташка жашынып,
Жалдыратып көзүңдү,
Жалындырып өзүңдү,
Атып бир түшсөм кантесиң?

Кыз: Өлгөлү жүргөн, сен жигит,
Ак параң мылтык асынып,
Атып бир алар чагыңда,
Ак чабак балык мен болуп,

Агымы катык дайрага,
Чөгүп бир кетсем кантесиң?

Жигит: Хуп айтасиң, ай кыз жан,
Эп айтасиң, ай кыз жан,
Агымы катык дайрага
Чөгүп бир алган кезиңде,
Уста Дөвт чыгарган
Учуну заур сугарган
Жез кайырмак мен болуп,
Илип бир алсам кантесиң?

Кыз: Өлгөлү жүргөн, сен жигит,
Уста Дөвт чыгарган,
Учуну узун сугарган,
Жез кайырмак сен болуп,
Илип бир алар чагыңда,
Кыр түлкүсү мен болуп,
Кырларда жүрсөм кантесиң?

Жигит: Хуп айтасиң, ай кыз жан,
Эп айтасиң, ай кыз жан,
Кыр түлкүсү сен болуп,
Кырларда жүргөн кезиңде,
Кавырга жүнүм гапсайтып,
Беш тырмагым арсайтып,
Балтыр жүнүм парпайтып,
Бүргүт палван мен болуп,
Жалвыратып көзүңдү
Жалындырып өзүңдү
Илип бир алсам кантесиң?

Кыз: Ээй, өлгөлү жүргөн, сен жигит,
Бүргүт палван сен болуп,
Илип алар чагыңда,

Тарык бир болуп тыркырап,
Буудай бир болуп буркурап,
Чачилип кетсем кантесиң?

Жигит: Хуп айтасиң, ай кыз жан,
Эп айтасиң, ай кыз жан,
Тарыг болуп тыркырап,
Буудай болуп буркурап,
Чачилип кеткен жериңде,
Чөжөлүм тоук мен болуп,
Чөжөлөрүм эврчитип,
Биттанди жерге койвостон,
Жакжыгама тойвостон,
Терип бир алсам кантесиң?

Кыз: Ээй, өлгөлү жүргөн, сен жигит,
Чөжөлүм тоук сен болуп,
Терин бир алган кезиңде,
Бозойдун боз турумтай куш болуп,
Эгиз бир учсам кантесиң?

Жигит: Хуп айтасиң, ай кыз жан,
Эп айтасиң, ай кыз жан,
Күнчүлүккө багылган,
Күмүштөн жагоу тагылган
Илаачин алгыч мен болуп,
Алдыңдан өдө камалап,
Үстүңнөн ылдый чамалап,
Илип бир түшсөм кантесиң?

Кыз: Ээй, өлгөлү жүргөн, сен жигит,
Илаачин алгыч сен болуп,
Илип бир алган кезиңде,
Атакемин үйүдө,
Энекемин төрүдө,

Арс ичигим жамынып,
Түлкү ичигим төшөнүп,
Жаккан оттой жалындап,
Жатып бир алсам кантесиң?

Жигит: Хуп айтасиң, ай кыз жан,
Эп айтасиң, ай кыз жан,
Түлкү ичигиң төшөнүп,
Арс ичигиң жамынып,
Жатып алган жериңде,
Тал босогоң таянбай,
Ит кабат деп аянбай,
Кирип барсам кантесиң?

Кыз: Алты айлык нан алгын,
Арстан кетип камалгын,
Хич дабаңды табвадым,
Эми кел да, мени алгын!

КЫЗ-ЖИГИТТИН АЙТЫШЫ

Кыз: Ээй, чилде чыгып, үт кирсе,
Токсон, толуп муз кетсе
Эливай өдө өрлөсө
Эчки, улак төлдөсө
Айран, кымыз көлдөсө.
Эски бир журттан көчөрдө,
Жаңылап журтка конордо,
Алты атанга жук артып,
Жук арканды бек тартып,
Жети атанга ком артып,
Ком артканын бек тартып
Ак өргөлүш үй чечип,
Агын дария суу кечип,

Алайга көчөр увах болду,
Алайга кетсем кантесиң?

Жигит: Ээй, эп айтасиң, ай кыз жан,
Хуп айтасиң, ай кыз жан.
Алайга көчкөн чагыңда,
Канжыгада кан таумп,
Үзөңгүдөн үн чыгып,
Айдама жорго ат минип,
Алдыңдан чыксам кантесиң?

Кыз: Ээй, өлгөлү жүргөн, сен жигит,
Талгалы жүргөн, сен жигит.
Айдама жорго ат минип,
Алдыман чыккан чагында,
Марбет шуру тагынып,
Упа, эндик багынып,
Көк өтүк кийип көйкөлүп,
Бережи кийип белсенип,
Бел урганда деңселип,
Топ жубанга кошулуп,
Тойлорго кетсем кантесиң?

Жигит: Ээй, эп айтасин, ай кыз жан,
Хуп айтасиң, ай кыз жан,
Топ жуванга кошулуп,
Тойлоп кеткен чагында,
Тор жорго минип сылжытып,
Турумтай кушум ыргытып,
Туш алдыңан мен чыгып,
Тосуп бир алсам кантесиң?

Кыз: Ээй, өлгөлү жүргөн, сен жигит,
Талгалы жүргөн, сен жигит.
Сылжыма жорго сылжытып,

Турумтай кушун ыргытып,
Туш алдыман сен чыгып,
Тосуп бир алган жериңде,
Ак аркар мен болуп,
Адырмак топто аң салып,
Муздуу топто муң салып,
Бугулар менен бугушуп,
Аркарлар менен алышып,
Беш мүйүз кулжа мен болуп,
Аркар, бугу ичиде,
Ай тийбес топто айланып,
Ашып кетсем кантесиң?

Жигит: Ээй, эп айтасиң, ай кыз жан,
Хуп айтасиң, ай кыз жан,
Адырмак топто аң салып,
Муздуу топто муң салып,
Бугулар менен бугушуп,
Аркарлар менен алышып,
Беш мүйүз кулжа сен болуп,
Ай тийбес топто айланып,
Ашып кеткен чагыңда,
Алтыңдан кесе байланып,
Ай тийбес топто айланып,
Күмүштөн кесе байланып,
Күн тийбес топто айланып,
Ак параң мылтык асынып,
Ак коргошун ок кылып,
Аяктай ташка жашынып,
Көк бараң мылтык асынып,
Көк коргошун ок кылып,
Көнөктөй ташка жашынып,
Жалжылдатып көзүңдү,
Жалдыратып өзүңдү,
Атып бир алсам кантесиң?

Кыз: Ээй, өлгөлү жүргөн, сен жигит,
Талгалы жүргөн, сен жигит,
Ак параң мылтык асынып,
Атып алар чагыңда,
Сырты кызыл, бовру көк,
Адырдын аттай түлкүсү мен болуп,
Адырмакка аралап,
Будурмакка бурулуп,
Жапырмактын тагида,
Жатып алсам кантесиң?

Жигит: Ээй, эп айтасиң, ай кыз жан,
Хуп айтасиң, ай кыз жан,
Жапирмактын тагида,
Жатып алган чагыңда,
Сап жигиттер сактаган,
Мүнүшкөрлөр таптаган,
Кавактын кара лавчын мен болуп,
Саканак жүнүм сапсайтып,
Кабырга жүнүм гапсайтып,
Беш тырмагым арсайтып,
Бүргүт палван мен болуп,
Асманга карап бир эрчип,
Жапырмактын тагидан,
Илип алсам кантесиң?

Кыз: Ээй, өлгөлү жүргөн, сен жигит,
Талгалы жүргөн, сен жигит,
Бүркүт палбан сен болуп,
Илип алар чагыңда,
Бедөнө чувар мен болуп,
Тавама-тава жорголоп,
Тавалардын ичиде,
Жатып алсам кантесиң?

Жигит: Ээй, эп айтасиң, ай кыз жан,
Хуп айтасиң, ай кыз жан,
Тавалардын ичиде,
Жатып алган чагыңда,
Айда айга багынып,
Алтын жагоу тагынып.
Күндөн күнгө багынып,
Күмүш жагоу тагынып.
Бөдөнө гөшүн сагынып,
Алгыр кыргый мен болуп.
Алдыңдан өйдө камалап,
Үстүндөн ылдый чамалап,
Асманга карап бир эргип,
Илип алсам кантесиң?

Кыз: Ээй, өлгөлү жүргөн, сен жигитт
Талгалы жүргөн сен жигит.
Алгыр кыргый сен болуп,
Илип алар чагыңда,
Тарык болуп таркырап,
Конок болуп коркурап,
Буудай болуп буркурап,
Чачилип кетсем кантесиң?

Жигит: Ээй, эп айтасиң, ай кыз жан,
Хуп, айтасиң, ай кыз жан,
Тарык болуп таркырап,
Конок болуп коркурап,
Буудай болуп буркурап,
Чечилип кеткен чагыңда,
Чөжөлүш тоок мен болуп,
Чөжөлөрдү ээрчитип,
Биттауди жерге койбостон,
Жакжагыма тойбостон,
Терип алсам кантесиң?

Кыз: Ээй, өлгөлү жүргөн, сен жигит,
Талгалы жүргөн сен жигит,
Илип алар чагыңда,
Агын дайра суу бойлоп,
Ак чабак балык мен болуп,
Агыны катык дайрага,
Агып кетсем кантесиң?

Жигит: Ээй, эп айтасиң, ай кыз жан,
Хуп айтасиң, ай кыз жан.
Ай чабак балык сен болуп,
Агыны катык дайрага,
Агып кеткен чагыңда,
Уста Дөвт чыгарган,
Учуну завр сугарган,
Жез кайырмак мен болуп,
Серпип бир алсам кантесиң?

Кыз: Ээй, өлгөлү жүргөн, сен жигит,
Талгалы жүргөн, сен жигит,
Уста Дөвт чыгарган,
Учуну завр сугарган,
Жез кайырмак сен болуп.
Серпип бир алар чагыңда,
Атакемдин үйүдө,
Энекемдин төрүдө,
Арс ичигим жамынып,
Түлкү ичигим төшөнүп,
Жаккан оттой жалындап,
Жатып бир алсам кантесиң?

Жигит: Ээй, хуп айтасиң, ай кыз жан,
Эп айтасиң, ай кыз жан.
Арс ичигиң жамынып,
Түлкү ичигиң төшөнүп,

Жатып алган жеринде,
Тал босогоң таянбай,
Ит кабат деп аянбай,
Кирип барсам кантесиң?

Кыз: Ээй, өлгөлү жүргөн, сен жигит,
Талгалы жүргөн, сен жигит.
Алты айлык нан алгын,
Арстан кетип камалгын,
Эч дабаңды таппадым,
Эми кел да, мени алгын!

Жигит: Ээй, хуп айтасиң, ай кыз жан,
Эп айтасиң, ай кыз жан.
Аты Кошой жерибиз,
Даңктуу кесек элибиз,
Коён куудум дарага,
Койдум киши арага,
Кайдан келген бала деп,
Көп такыктап сураба,
Өзүм кыргыз уулумун,
Бир сүйүүдүн кулумун.

АЙНАЗИР МЕНЕН ЖЕҢЕСИНИН АЙТЫШЫ

Айназир:

Орто бир сайдан суу алган, жеңгей,
Оромол учу чувалган, жеңгей.
Катта бир сайдан суу алган, жеңгей,
Калагиң учу чувалган, жеңгей.
Богогуң салык мойнуң гез, жеңгей,
Боткок бир моюн бото көз жеңгей.
Үч аркар жылдыз, жылдыз көз жеңгей,
Саратан чолпон, чолпон көз, жеңгей,
Адамга жагым ширин сөз, жеңгей.

Жерди бир карап күлөсүң, жеңгей,
Күлүмсүрөп эле жүрөсүң, жеңгей.
Жоготтуң беле эчтеме, жеңгей?
Таап бир алдым бирдеме, жеңгей.

Жеңе:

Наргы айылдын бер жагы, улей,
Берги айылдын нар жагы, улей.
Ай жарыгы саз эде, улей,
Алаша бавр жаз эде, улей.
Көл бою шибер саз эде, улей,
Көктөм бир бавр жаз эде, улей,
Ак сөлмөк атып ойнодук, улей,
Алтын бир сырга, жез сырга, улей.
Чагарактан жаныптыр, улей,
Беш баргеги бар эде, улей,
Бөшөү тилла зар эде, улей,
Үч баргеги бар эде, улей,
Үчөү тилла зар эде, улей.
Тапса бир кыйла пул эде, улей.
Сатса бир кыйла мал эде, улей.
Корowго салса кой эде, улей
Бокчого салса тон эде, улей.
Таап бир алсаң бере көр, улей,
Сүйүнчүсүн катта берейин, улей.
Жылкыдан тандап боз алгын, улей,
Койдон бир тандап кой алгын, улей.

Айназир:

Таап бир алдым бервеймин, жеңгей,
Атайлап мунда келвеймин, жеңгей.
Булгавры жыттуу бурма бел, жеңгей,
Мундашар болсоң мунда кел, жеңгей,
Дарайи көйнөк тасма бел, жеңгей,
Дартиңди айтсаң мунда кел, жеңгей.

Жеңе:

Айланайин Айназир, улей,
Азанда келсең мен азыр, улей.
Атыңды алып байлайин, улей,
Астыңа тошок шайлайин, улей.
Кадырыңды билейин, улей,
Үч кабат төшөк салайын, улей.
Үйдө бир көөнүң алайын, улей.
Төрт кабат төшөк салайын, улей.
Төрдө бир көөнүң алайын, улей.

Айназир:

Жылкыдан тандап боз алып, жеңгей,
Жылкыдан кемчил мен бедем, жеңгей?
Койдон бир тандап кой алып, жеңгей
Койдон бир кемчил мен бедем, жеңгей?
Тауи бир алдым бербеймин, жеңгей,
Атайлап үйгө келбеймин, жеңгей,
Насия гапка көнбөймүн, жеңгей.

Жеңе:

Насия габим нактаи көр, улей,
Кол жеткис эгиз шактаи көр, улей.
Жип кайыш өлөң тартасың, улей,
Живди экенсиң – айтасың, улей,
Кам кайыш өлөң тартасың, улей,
Кам экенсиң – айтасың, улей.

Айназир:

Жип кайыш өлөң тартпайын, жеңгей,
Жалгандык болсо арада, жеңгей,
Жин кусайын айтпайин, жеңгей,
Кам кайыш өлөң тартпайын, жеңгей,
Катасы болсо арада, жеңгей,
Кан кусайын айтпайин, жеңгей.

Жеңе:

Олда бир булда дебейин, улей,
Туурда шумкар куш бактың, улей.
Тулку бир бойго от жактың, улей,
Каңтарып кара ат бактың, улей
Как жүрөккө от жактың, улей.

Айназир:

Туурда шумкар куш баксам, жеңгей,
Тулку бир бойго от жаксам, жеңгей,
Дубасы менен көчүрөм, жеңгей,
Түтүнү менен өчүрөм, жеңгей.
Каңтарып кара ат баксам, жеңгей,
Как жүрөкө от жаксам, жеңгей.
Жылганын башы эвн сай, жеңгей,
Жытыңа бозой маўни сай, жеңгей,
Коктунун башы эвн сай, жеңгей,
Колуңа бозой маўни сай, жеңгей.

Жеңе:

Жылганы болжол кылгыдай, улей,
Жылкы баккан мен эмес, улей.
Коктуну болжол кылгыдай, улей,
Кой кайтарган сен эмес, улей,
Теңирим билсин, сен билгин, улей,
Тел-теңтуштарың билбесин, улей,
Кудайым билсин, сен билгин улей,
Кур-курдаштарың билбесин, улей.

Айназир:

Теңирим билбес иш барбы, жеңгей,
Теңтуштар билбес сиз барбы, жеңгей.
Кудайым билбес иш барбы, жеңгей?
Курдаштар укпас гап барбы, жеңгей,
Чаккан бир аттай чаңкайып, жеңгей,
Бозгашка койдой маңкайып, жеңгей,

Кылайып үйдөн чыгып тур, жеңгей,
Боздогон үнүм угуп тур, жеңгей.
Тов аралай лөк көрдүм, жеңгей,
Төркүндө сиздей көрбөдүм, жеңгей,
Көк дөң бир сенин көздөүң, жеңгей,
Көргөндө калмайт боздовум, жеңгей.
Жылкы аралай боз көрдүм, жеңгей,
Чаңканда сиздей көрүөдүм, жеңгей.
Туура кыр сенин турувуң, жеңгей,
Долоно булак суу улаң, жеңгей.
Ак бетиң айдын үзүндөй, жеңгей,
Советке салган жүзүмдөй, жеңгей.
Ковн бир бышат чарпалек, жеңгей,
Коронун көркү заркалек, жеңгей.
Алма бир бышат чарпалак, жеңгей,
Айылдын көркү зар калак, жеңгей.

ЖИГИТ-КЫЗ

Жигит:

Чай-чай ушул чай,
Режеженден келген чай.
Кагаз менен капталган
Нават менен бапталган.

Кыз:

Чай-чай, чай дейсиз,
Чайга кайдан барайын?
Топ теректин түбүндө,
Топ ойногон карай көз.
Маш теректин түбүндө
Маш ойногон карай көз.
Боз ат минип жандайын,
Пир пияла чай үчүн,
Көңүлүңдү алайын.

Жигит:

Келиң өлөң айталы бирдей болуп,
Сабагынан ачылган гүлдөй болуп.
Жалгыз айткан өлөңүм жарабайт го,
Эл угуп назар салып баалабайт го.

Кыз:

Кара адырмак tow эмес,
Шо какшаган бейбак cow эмес.
Боз адырмак tow эмес,
Жетимиш сагак жез сөйкөм,
Таап бир алсаң бере көр.

Жигит:

Коктунун башы кар болду,
Колуңа бозой зар болду.
Жылганын башы кар болду,
Жытыңа бозой зар болду.
Коктунун башы агынды,
Колуңду бозой сагынды.
Жылганын башы агынды,
Жытыңды бозой сагынды.

Кыз:

Коктуга чыгып ойнорго,
Койчуман куштар сен бедең?
Көгөнчүл күңкор мен бедем?
Жылгага чыгып ойнорго,
Жылкычы куштар сен бедең?
Жылаwсы күңкор мен бедем?
Кам кайыш олоң тартасың,
Кам экениң айтасың.
Жип кайыш олоң тартасың,
Жип экениң айтасың.

Жигит:

Кам кайыш олоң тартпайын,

Кан кусайын айтпайын.
Жип кайыш олоң тартпайын,
Жин кусайын айтпайын.

Кыз:

Боздогон бевак cow эмес,
Тескейге каккан куw казык,
Теңин таап бервесе,
Мендей кызга не жазык?
Күнгө каккан куw казык,
Курлашын тawп бервесе,
Мендей кызга не жазык?

Жигит:

Көк-Дөбө, Чым-Кен көздөгөн,
Көргөндө калвайт боздогон,
Ак-Дөбө, Чым-Кен ашывың,
Ар дайым калбай какшувуң,
Күймөккө түшүп күлөсүң,
Күндө ле шунда жүрөсүң,
Жоготтуң беде иштеме?
Тawп бир алдым бирдеме,
Өтө ле өзү зор неме.

Кыз:

Күймөнө түшүп күлөмүн,
Күндө ле шунда жүрөмүн.
Кечеги болгон оюнда,
Гүлсалахан тоюнда,
Отуз жубан, отуз кыз,
Онун бир баwры алтымыш,
Мени менен жетимиш,
Онун бир тепкен жеринде,
Алтымыш сагак, ак сөйкөм.

ӨЛӨНДӨР

Ашып келем Кандирдин дуваныдан,
Cowру өтүгүм жыртылды таманыдан.
Алайын деп ак уруп алалвадым,
Жокчулуктун жону катуу заманыдан.

Аш бышырдым жантактын термесиге,
Ашык болдум кашыңдын кермесиге.
Алты байтал бир айгыр айдап берсе,
Койбос эдем атаңдын бербесиге.

Кыйырмада дегенде Кыйырмада,
Кыз балкылдап толду го жыйырмага.
Олда менин тавлайым таштан катык,
Жыйырмадагы кыздардан буйурбаган.

Кара-Сууда каймак жок муз болвосо,
Кой гөшүдө даум жок туз болвосо,
Ойноп оюн канбады жуван менен,
Орто бойлуу өзүңдөй кыз болвосо.

Алты кыздын ичиде атың Анар,
Аппак айдай бетинден каның тамар.
Аппак айдай бетинден бир өптүрсөң,
Меке суууун ичкендей пейлим канар.

Ошол кырдын башыга элиң кыштайт,
Бөрү ичиктин жеңиге бозду тыштайт,
Бир жакшынын жаныга жакын барсаң,
Бери кел деп белиңен бек кучактайт.

Орокчунун колуда бовлук турар,
Кой ичиде чай алган cowлук турар.

Бир жамандын жаныга жакын барсаң,
Эне киши жүрөт деп шоукум салаыр.

Кара тоудун боврунда калды коюм,
Кайтып келип жайлаймын сырдын боюн.
Сырдын боюн сыйра тал мен бутайын,
Сыр аякка бал куйсаң мен жутайын.

Ободо бир жылдыз бар айдан жакшы,
Чанкаганда каровсу майдан жакшы.
Ободо бир жылдыз бар балбылдаган,
Кыздын колу саратанда чагылдаган.
Жүрөктө бир дартым бар айыкпаган,
Кыздын колу тиймейинче жазылваган.

Абал айлар дегенде абал айлар,
Жоумарт эрдин алганы жакшы болсо,
Тал чыбыктай буралып атын байлар.
Аба айланып асмандан кар таштады,
Жигит адам кыз баланы көргөнүндө,
Кой аңдыган бөврүдөй пайкачтады.
Кыз көрсөм кылаңдаган түлкүдөймүн,
Сыдырып тазалаган күзгүдөймүн.
Өлөң сары дегенде өлөң сары,
Өлөң айтып келемин кыздын жары.
Өлөң айтып келгенде кыздын жары,
Коргошундай эрийт ко бадандари.
Мен бир өлөң айтамын мундай кылып,
Тегирменден чыккан ундай кылып,
Мен бир өлөң айтамын бирди айтамын,
Жыгылганда сүйөгөн пирди айтамын.
Кош арыктан аттаган койдун изи,
Кош оромол салыкган чалдын кызы.
Кош оромол учуга түйдүм тарык,
Кандай чалдын кызысың өңүң сарык.

Эгиз зовдон сен кара, мен көрөйүн,
Эркин чачың сен тара, мен өрөйүн.
Карай зовдон сен кара, мен көрөйүн.
Карай чачың сен тара, мен өрөйүн.
Азирейил жан алгыч келген болсо,
Сен карап тур, жовуну мен берейин.
Дайым менин мингеним сурча гунан,
Козу агыттым көгөндүн пырчагыдан.
Өз күйгөнүм өзүмө бас эмеспи,
Сен күйгүзүп барасың бир жагыдан.
Дайым менин мингеним улуw жейрен,
Уwга чыгып барамын өзүм мерген.
Мундай мерген болормун булбул аткан,
Мундай мүшкүл болормун жалгыз жаткан.
Мен жогортон келемин жорто-жорто,
Менин атым сурасаң Пакал орто.
Пакал орто келет деп жол бериңер,
Өлөңчүнүн пири деп кол бериңер.
Мен жогортон келемин дуwлай-дуwлай,
Боз карчыга колумда коён уwлай.
Мен жогортон келемин эмин-эмин,
Атым арык, камчым жок, деминемин,
Куван карга денгенде куван карга,
Кувалашып ойнойлу дувалдарга.
Келсе-келсин биздин жар тувар айга.
Тувар айга келбесе биздин жарлар,
Биз кетип калачыз сүйгөн жайга,
Алашадыр дегенде алашадыр,
Ак калпагым башыма жарашадыр.
Бир башымды эки кыз талашадыр.
Баш-башыңа эр кайда, бакты кара,
Жарда болсо тие бер эки овара.
Кызыл кырчын дегенде кызыл кырчын,
Кызыктырып сүйлөгөн тилиң курсун.
Күндүс кирген гавиңа түндө кирбей,

Сыймалатып коёсуң жүктүн бурчун.
Алты кыздын ичиде атың-Шерип,
Шерип тойго келедир кашын керип.
Шерип менен бир жүрсөк мейиз терип.
Сен да сарсаң кыз бала, мен да сарсаң,
Эки сарсаң биригип тойго барсак.
Тойдун жолу тойдун нары жаты дейт ко,
Кыз эмчеги жигитке дары дейт ко.
Өлөң-өлөң дегендин өзү менде,
Карагаттай солкулдап жашы менде.
Кара булут кайтарып күн жаадырган,
Чыгыр ала жайчынын ташы менде.

* * *

Өлөң-өлөң айтканың өз эмеспи,
Кош оромол салганың боз эмеспи.
Мен бир өлөң айтайын мындай кылып,
Тегирменден чыгарган ундай кылып,
Баракелде энеңдин бакканыга,
Белиңди талдай, бетинди айдай кылып.
Дайым менин мингеним сурча кунан,
Козу агытты көгөндүн пурчагыдан.
Өз күйгөнүм өзүмө жетпейт векең?
Сиз күйгүзүп барасыз бир жагыдан,
Дайым менин мингеним тору тайым.
Торгой көрсө талпынат турумтайым.
Турумтайым тууру кайың жыгач,
Калай чалдын кызысың кашың кыйгач?
Дайым менин мингеним алашадир,
Ак калпагым башыма жарашадир.
Өспөгүрдүн кыздары кайдан өстү,
Бир башымды экөвү талашадыр.
Дайым менин мингеним боз болсочу о-ой,
Жолдошумдун бирөвү кыз болсочу о-ой.

Ай четинде бир жылдыз чолпончо бар,
Жигит өлсө кыямат болгончо бар.
Кампир өлсө ак полот сынганча бар,
Кыздар өлсө кызыл гүл солгончо бар.
Сарсай камыш, сай камыш сайга бүтөр,
Саралалуу кеп жылкы жанга бүтөр,
Сараласын кеп айдап көөнү калган.
Көрүп жүрүп сулуудан куру калган.
Жылкы айдасаң көк жорго минип айда,
Пашайыдан желвегей кийип айда.
Кара зовду айланип кеч келедир,
Кара жоргом селкилдеп бош келедир.
Карындаштан айрылган мүшкүл экен,
Кара зовдун бовруда кайнар булак,
Кара көзүм көрсөтпөй кыздар чунак.
Кара көздөн мөлтүлдөп жаш келедир,
Кара зовдун бовруда калды найым,
Кашы көзү чийилген толгон айым,
Толгон айым буюрса сени алайын,
Буюрбаса «худа» деп мен калайын.
Арка деген жеринде оттуу жүргөн,
Семиз атка кувушкан батып жүргөн.
Сендей-сендей кыздарды көп көргөнмүн,
Кош анарын колтуктап катып жүргөн.
Арка деген жеринде ак бөдөнө,
Кыргый салсам алдырвайт сак бөдөнө.
Муузздасам танбайды жерге каны,
Кыз жаныда чыксачы жигит жаны.
Таштан-ташка секирген элик болсом,
Күлүк аттын белиге терлик болсом.
Сулуудардын бетиге эндик болсом.
Дүнүйөдөн бейарман өтөр эдем.
Туура жолдун боюда дөвө болсом,
О дөвөнү башыга өрө болсом.
Баврдыгы ачылган дала болсом,

Кыздар алып сүйгүдөй бала болсом.
Дүнүйөдөн бейарман өтөр эдем.
Алты кыздын ичиде атың Анар,
Тал-тал кара чачыңды таргак жазар.
Ташкен деген бир базар – алма базар,
Алма сатып отурган Алданазар.
Жаман менен бир жүрсөң көөнүң азар,
Жакшы менен бир жүрсөң күндө базар.
Алты кыздын ичиде атың Шерип,
Шерип тойго келедир кашын керип,
Айтып берет аныгын сөздүн терип.
Чечилишип сүйлөшсөң майдай эрип.
Алты кыздын ичиде атың Умсун,
Сени Умсун дегендин ошзу күйсүн.
Ошзу күйүп сүйлөбөсө ойноп жүрсүн.
Болбосо сыр билишип жыргап күлсүн.
Алты кыздын ичиде атың Токто,
Сар тор атка жарашкан кечим нокто.
Кечимиң тава албасаң сурап жокто.
Болвосо жүрөгүңдү маңа окто.
Алты кыздын ичиде атың Турсун,
Ата-энеңдин үйүндө жүрдүң дархан.
Алдында алты кулач узун аркан,
Берсең маңа сенде болвос түпсүз арман.
Алты кыздын ичинде атың Турсун,
Чындык менен чыкырсаң мен барайын.
Жалган айтып чыкырсаң жабвар урсан.
Мар коёндун жатагы кум болодур,
Жылдан-жылга замана оң болодур.
Кумдан коён качады ийеги жок,
Кыздар көйнөк киеди жиеги жок.
Жийеги жок көйнөккө колуң салсаң,
Кош анарлар былкылдайт сүйөгү жок.
Мен жогортон келемин эмин-эмин,
Мен наристе баламын не билемин?

Айылыңды аралап коён качат,
Коёнуңду кувалап карын ачат.
Ач калганда кандырган кыздын бети.
Суwsаганда кандырган кыздын бети.
Кыя-кыя жолдордо кыргыз бар оой,
Курманбектин үйүдө бир кыз бар оой,
Өткөн-кеткен жолоwчу көзү шондо,
Маңдайында сары алтын жылдызы бар.
Комуз чаwп беремин коён кулак,
Кандай жандын кызысың белен дымак.
Мен жогортон келемин ат ойногуп,
Алтын мылтык мүрүмдө жалтылдатып.
Кара зowдун bowруда кийик жатат,
Төрт аягын bowруга жайып жатат.

* * *

Мен жогортон келемин буwра минип,
Эки бутум бир жакка туwра минип,
Сен ылдыйтан келесиң тайлак минип,
Шырдамалың жок беде жайдак минип?
Көн өтүгүң жок беде чарык кийип?
Көздөй жарың жок беде чалга тийип?
Таштан ташка секирген балалуw аркар,
Баласыга жүгүрсө сүтү таркар.
Бул дүйнөдө көрүөдүк кыздан жайкар,
Кумдан коён куварга гунан жакшы,
Кубалашып ойнорго жуван жакшы.
Ашта-тойдо минемин кашка атымды,
Арыганда минемин башка атымды.
Кызыл кырчын дегенде кызыл кырчын,
Кызыктырып сүйлөгөн сөзүң курсун.
Күндүз турган гавиңе түндө турвай,
Сыймалатып коёсуң жүктүн бурчун.
Айтта жедим бир чемирчек,

Келе жатсам чыкырат бир келинчек,
Келинчекке барбаган мен эринчек.
Кара тоwdун боюда калды коюм,
Кайтып келип жайлайын сырдын боюн.
Сырдын бою сыйра тал мен бутайын,
Шекер чайнап, бал берсең мен жутайын.
Мен жогортон келгеним билевисиң?
Атым арпа сураса илевисиң?!
Ээрлеген атыма миневисиң?
Ак желегим кирлесе жувачысың?
Сен жогортон келгенин кудай билсин,
Атың арпа сураса буwдай илсин.
Тойкананын эшигин тойлой келдим,
Алтын сака колго алып ойной келдим.
Сизди шунда дегенден сурай келдим,
Өзгө жарды бир сизче көрбөй келдим.

* * *

Гилава, Аксак-Ата, Кара-Мазар,
Чачымды тал-тал кылып тарак жазар.
Бир жүрсөң жакшы менен күндө базар,
Бир жүрсөң жаман менен көңлүң зар.
Ташкендин бир базары алма базар,
Олтурган алма сатып Алданазар.
Бир жүрсөң жакшы менен күндө базар.
Бир жүрсөң жаман менен көңүлүң зар.
Бир жолдо пычак жатыр, кайрак жатыр,
Чыккан жол биз тараптан сайрап жатыр.
Бар элем мен элиме эркек болсом,
Колумду аялдыгым байлап жатыр.
Этегин көйнөгүмдүн кемик салдым,
Кудайым аял кылдың, неңди алдым?
Болгондо ава, булут күн тамат го,
Жыйылып улуw-кичүw муртовлойт го.

Кагазың кашың кара каламыдай,
Опрумай тубай бекен бала мундай?
Болвосо атаң пери, энең үрдөн,
Турвайт го адам заттан жалаң ондой.
Кагазың кашың кара, тишиң аппак,
Акылың дариядай жатат чалкып,
Жакшынын кеби ширин, сөзү алтын,
Турат го адамзаттын бою балкып.

* * *

Жамгыр жаап келеди муз аралаш,
Бир топ жуван келеди кыз аралаш,
Кыз экенин билвеймин кыргагыдан,
Кына койсо кетпейт экен тырмагыдан.
Сары өтүгүм жыртылды таманыдан,
Куру калдым жууучунун жаманыдан.
Харгиз ашык болво лолу менен,
Эки бетин тырманат колу менен.
Той дегенде минемин тору атымды,
Арык болсо минемин боз атымды.
Кыздан жакшы көрөмүн жаш катынды.
Тойго тойго дегенге апта болду,
Тойго барып жегеним бир чемирчек,
Той дегенде минемин тору атымды,
Келе жатсам чакырат бир келинчек.
Келинчекке барваган мен эринчек.

БАЛДАР ЫРЫ

БАЙ, БАШЫ БАЛАНЫН

Бай-бай, башы баланын,
Көп таң каламын.
Көүдөй кара чачың ай!
Көркүң ачкан кашың ай!
Кашынан да көзүчү,
Канттан аппак тиштери.
Мына, мына, мына бу,
Буттарында күчтөрү,
Соз колуңду созо бер,
Алаканың тозо бер.
Бувдай куур, бувдай куур,
Ысып кетсе чыдай тур.

ТАЙ-ТАЙ

Тай-тай балам, тай балам,
Талпына кой, баса кой,
Шилте дагы бир кадам,
Бир кадамда аша кой.
Тай-тай балам, тай балам,
Тартынбагын жүрө бер.
Бешигиң калды коштошуп
Чырпыктан атты мине бер,
Тай-тай балам, тай балам,
Татынакай басканың,
Көтөрүп улам путуңду,
Кызык экен басканың.
Тай-тай балам, тай балам,
Баса бергин жай балам.

ҮРКӨР-ҮРКӨР ТОП ЖЫЛДЫЗ

Үркөр-үркөр топ жылдыз,

– Үркүп кайда барасың?

– Жовжелимге барамын!

– Жовжелимде миңе бар?

– Живек өргөн кызым бар, аштык айдар уулум бар!

– Живекчи кызда миңе бар?

– Живегинен аламын, жерге жайы саламын

– Ашкөв уулда миңе бар?

– Аштык алып келемин, жер бетине эгемин!

ИЛЕШ

Илеш деген бавтырым,

Чабып келе жатырым.

Отуз олжо олжолоп,

Табып келе жатырым.

Жакшысынын жавгынан,

Чылап келе жатырым.

Илеш жаным кайларда?

Аскар-аскар товлордо.

Товлордо не кылып жүрү экен?

Алма терип жүрү экен.

Кызыл алма колунда,

Кыздар мунун соңунда...

ТЫҒЫП

Апан-жапан

Саман-чапан

Ийри комуз,

Жарык жылдыз

Онокой-сонокой.

Кара карга,

Сары чымчык,
Саны туура,
Сен туруп,
сен чык.

ТОГОНОК

Токон-токон тогонок,
Тойго барса жоголбойт.
Айран ичсе айкырбайт
Саамал ичсе, кекирбейт,
Сагызгандай секирбейт...

САГЫЗГАН

Ак сүйлө,
Ак сүйлөсөң да,
Так сүйлө.
Ак сүйлөбөсөң,
Кара жавк,
Мылтыкка жолук!

САНАТТАР

САНАТ

Өткөн бир менен кеткенди айт
Мурадыга жеткенди айт.
Эки жакшы бириксе
Ала-Тов менен Кара-Тов
Биргелешип калгандай.
Эки жаман бириксе
Ителги менен тавндай
Жем талашып калгандай.
Ала-Товду кар басып
Кара-Тов какшап калгандай.
Эки жаман бир өлсө
Ителгиси итейип
Тавны таран кеткендей.
Бар мактанса табылат
Жок мактанса чабылат.
Белиңде пулуң болвосо
«Мен» дегениң бекар гап.
Алдыңда атың болвосо
Той тамаша күндөрү
Дегдегениң бекар гап.
Жорго бир жолдун пармани
Жокчулук эрдин арманы.
Жоргобуз жолду арвытат
Жокчулук эрди карытат.

* * *

Элибай көөнү эгизде,
Ноночо майдан тегизде,
Насатын көөнү семизде,

Сатаңнин көөнү сайилда.
Сахынын көөнү хайырда,
Катындын көөнү айылда,
Ат жүгүрөт таң менен,
Алганың жүрөт ган менен,
Коженттен ары, гоп деген
Асманы фалак зов деген.
Жаман менен дос болсоң,
Акыбети доу деген.
Жамандын тиет маласы,
Маймыктын тиет балавсы.
Кардыда кызыл чок болот,
Казытал жеген карасы.
Тузуңду бергин түзүккө,
Ниети калыс үзүккө.
Ишиң сира калбасын
Ишенбегин бузукка.
Текечер жүрөт зов менен,
Тегирмен жүрөт нов менен.
Увру жүрөт кас менен,
Колуда чеңгел таш менен.
Жетимди көрсөң жектебе,
Өткөн ишти кектебе.
Өткөн иште пышман жок,
Өлүмдөн катта душман жок.
Бейкайрат белин булган жок,
Бейнамаз түзүк тулган жок.
Жан күйөр сендей тулган жок,
Белиңде пулуң болбосо,
Мен дегениң бекар гап.
Минерге атың болбосо,
Дегдегениң бекар гап.
Чечилбес кара зов болсо,
Чечендин чери жазылат.
Маңдай тескей жов болсо,

Бавтырдын чери жазылат.
Көлдө өрдөк көп болсо,
Шумкардын чери жазылат.
Өйдө-төмөн көп чапса,
Тулпардын чери жазылат.
Чабандастар бириксе,
Улакта чери жазылат.
Кыз жубандар бириксе,
Булакта чери жазылат.
Эшимдин башы эки ай жол,
Эшимге арман кылбаңар.
Эңилип салам айтпаса,
Келинге арман кылбаңар.
Сокуну бекем тутпаса,
Шилиге арман кылбаңар.
Колундан ишиң албаса,
Иниге арман кылбаңар.
Жолду таза бир басса,
Жоргого арман кылбаңар.
Жол адашкан жаш болот,
Жолдо жалгыз адамдын
Жобогону нас болот.
Түктүш айбан чарс болот,
Кабактын көркү каш болот.
Жаманга дөwлат жар болсо,
Көтөрө албай мас болот,
Санаты улук салданин,
Ар кылы болот панданин,
Акылы жок тентектин,
Катыны бийлеп баш болот.
Алма баш бөдөө ат деген,
Ачык айтпайт жат деген,
Өлтүрбөйт туwган өз деген.
Он сегиз миң ааламдын,
Чырагы эки көз деген.

Дүкөндө болот пөз деген,
Чымтайдан келет туз деген.
Чырайлуу болот кыз деген.
Асили кептин тазасы,
Адамкерчилик сиз деген.
Карарган тоунун боврунда
Карчыга куштун уясы.
Сандаган малды семирткен
Кара жердин гиясы.
Акылдуу чечен адамдын
Толу болот миясы.
Аттууга жөw жете албайт
Дарди күчтүw жата албайт.
Кайраттуунун астынан
Каршы душман өтө албайт.
Туура жүргөн азамат
Туугандан алыс кете албайт.
Тууганыңды жаман деп
Душманыңа качпагын.
Жолдошуңду жаман деп
Абийириңи ачпагын.
Эсиң болсо жигиттер
Капа кылып тилдевей
Кайрыла жүр жетимге.
Өтүп кеткен ишиндин
Артынан бекер өкүнбө
Көтөрүлүп көп сүйлөп
Учураба кесирге.
Сөз айтса жовп бербеген
Арамдыктын белгиси,
Колунда дүнүйө болвосо
Чабалдыктын белгиси.
Аялың алса бетинден
Адамдын келет өлгүсү.

* * *

Канаты кайкы шумкардын,
Туягы жасы тулпардын.
Белгилүw кызмат кылбасаң,
Пейли катык улуктун.
Белге чалган белдиктей,
Медети болот туwгандын.
Улуwдан бawтыр болwосо,
Уягы көптүр найзанин,
Таги өзүңө берwесе,
Задали көптүр пайданин.
Кыя тартып суw бурса,
Кыlow бардыр гылычтын,
Кызыл чеке муштаса,
Чыгымы бардыр уруштун.
Даңдылуw бектер урушса,
Дарбазалуw коргон бар.
Айдыңдуw бектер урушса,
Ат өткүсүз дору бар.
Бир малы экөw болбогон,
Камбагалда шору бар.
Кичиктин катта зору бар,
Камбагалда кайиш бар.
Булбулда мукам үнү бар,
Торгойдун tower тили бар.
Ар кайсы иштин пири бар.
Пир колдогон жакшы эрде,
Жүрөгүдө оту бар.
Кадырлуw эрде кава бар,
Капшытында сава бар.
Ак параңдын сайы бар,
Аргымактын тайы бар.
Жылкы ичинде гунан бар,
Калың кара туман бар.

Эриден чанган жуван бар.
Калканың калса мис болот,
Катардан жакшы кеткенде,
Калганга кыйын иш болот.
Тулгаң калса мис болот,
Туткалуw жакшы өткөндө,
Туwганга кыйын иш болот.
Карай терек жыгылса,
Каршы бутак бебайда.
Кайран башың өткөндө,
Калганың ийлайт бебайда.
Тулку терек жыгылса,
Туwра бутак бебайда.
Туwлган башка ок тийсе,
Туwганың ийлайт бебайда.
Эт желиндүw боз койго,
Эгиз козу бебайда.
Эри сүйвөс жуванга,
Эндик, уа бебайда.
Жериң отow болвосо,
Голоттугу бебайда.
Чапканда кылыч кеспесе
Полоттугу бебайда.
Ала-Тow болвой кар кайда,
Агын суw болвой, сай кайда.
Зарыктырбай зар кайда.
Элиң байвай көч кайда.
Душманың өлвөй өч кайда.
Кызгалтактын гүлүндөй
Балдар өлвөс болсочу.
Атаң менен бир туwган,
Агаңды алган бул өлүм.
Энең менен бир туwган,
Тагаңды алган бул өлүм.

* * *

Айтып берем сиздерге,
Адат болгон биздерге.
Ырдап берем сиздерге,
Ырасми болгон биздерге.
Жармы жалган жармы чын,
Жакшылардын көөнү үчүн.
Теңи жалган теңи чын,
Теңтуштардын көөнү үчүн.
Аз деп арман кылбаңар,
Узак деп уктап калбаңар.
Жаман деп жатып албаңар,
Кумдан качкан коёндой,
Чакан айтып берейин.
Машинеден чыккандай,
Майин айтып берейин,
Күлүктүн күндө табы бар,
Улуктун тилла, шабы бар.
Аргумактын тайы бар,
Ак бараңдын сайы бар.
Кичиктин катта зору бар,
Аттууга асти жете албайт,
Пияданын шору бар.
Жигиттин черин тараткан,
Сай жүгүрүк ат болот.
Молдонун черин тараткан,
Ала кагаз хат болот.
Устанын черин таркаткан,
Кара темир дат болот.
Бавтырдын черин таркаткан,
Маңдайлашкан жов болот.
Мергендин черин таркаткан,
Бети сыйка зов болот.
Койчунун черин таркаткан,

Корow толгон кой болот.
Ырчынын черин таркаткан,
Товтмек салган той болот.
Той маурака болгондо,
Атты чапп байга алсаң
Аттын чери жазылат.
Жыбыратып окусаң,
Хаттын чери жазылат.
Чабандаздар бириксе,
Улакта чери жазылат.
Кыз-жувандар бириксе,
Булакта чери жазылат.
Жамандын көөнү жатмакта,
Мергендин көөнү атмакта.
Сопунун көөнү азанда,
Соргоктун көзү казанда.
Дарди күчтүw жата албайт,
Гайраттуунун астыдан,
Каршы душман өтө албайт.
Туwру жүргөн азамат,
Туwгандан алыс кете албайт.
Эсиң болсо жигиттер,
Туwганыңды жамандап,
Душманыңа качпагын.
Жолдошуңду жамандап,
Абийриңи ачпагын.
Көп гыдырша журтума,
Алтындай сөзүм чачкамын.
Көкүрөктө ырымдын,
Ачкычын бурап ачкамын.
Эң эле жыргал эмеспи,
Дунуядан жыргап өтүwгө,
Эсиң болсо жигиттер,
Хапа кылып тилдебей,
Кайрыла жүр жетимге.

Өтүп кеткен ишиңдин,
Артыдан бекар өкүнбө.
Көтөрүлүп көп сүйлөп,
Учураба кесирге.
Курчтугуңду майтарып,
Таш чаккандай кетилбе.
Ар ким ойлойт жакшылык,
Талаптуу ишке жетүүгө.
Эсиң болсо жигиттер,
Тамаша кылба жыртаңдап,
Эри өлгөн аял жесирге.
Уяты бар адамдын,
Нуру болот бетинде.
Алдап айтса бир бузук,
Алдовсуна эсирбе.
Жалган жерден сот болуп,
Ак жериден кесилбе.
Өлөңдүү жерде саз болот,
Өлчөмдүү кең дарыяга,
Өрдөк менен каз конот.
Акылы бар адамдын,
Убадасы түз болот.
Өткөрө сүйлөп гап айтсаң,
Өлгүчө кектеп унутпай,
Өз тууганың кас болот.
Ушакчы болгон жигиттин,
Урматы болбойт элиге.
Уурдап гапти ташыган,
Уяты чыгат бетиге.
Ушундай шүмшүк болчу деп,
Жолотпойт элдин четиге.
Туура сүйлөп, түз жүрсөң,
Кадырың болот халкыңа.
Жайдары жигит болчу деп,
Ырахмат айтат артыңа.

Одоно сүйлөп гап айткан,
Обу жок адам көп болот.
Орунсуз сөзгө көп кирип,
Ошончо журтка гап болот.
Туура жүрбөй кыйшаңдап,
Туугандан алыс чет болот.
Кыз кыялдуу кылтыңдап,
Жакшы ат камчы салдырбайт.
Жакшы адамдын белгиси,
Көңүлүңдү калтырбайт.
Сыртыңдан түзөп гап айтып,
Душманга сырың алдырбайт.
Жакшы көргөн жолдошуң,
Жамандык ишке бардырбайт.
Жакшы аялдын белгиси,
Жайдары болот кишиге.
Хызматын эрте бүтүрөт,
Баш жеткис ишиге.
Адамдын пейли берилет,
Ар күнү кирет түшүңө.
Кадырың билбес аял бар,
Караңгы күндүн түнүдөй.
Кылыгы кыймат жакшынын,
Калтардын марбет жүнүндөй.
Карагат көзү мөлтүрөп,
Кашы жайдын гүлүндөй.
Аста айтып сылык сөз,
Жүргөнү сонун билинбей.
Күлүктүн болот белгиси,
Пайгеден чыгат сүйрөтпөй.
Жакшы аялдын белгиси,
Колдогу шумкар түлөктөй.
Ар мүчөсү келишкен,
Тартып койгон сүрөттөй.
Алганың жаман жолукса,

Кулак салбайт сөзүңө.
Куялтуп айтып берейин,
Кулак сал, балдар, кебиме.
Пейли бузук кишиге,
Ички сырың айтпагын!
Алты саның соу болсо,
Бекар карап жатпагын.
Атаң тентек болсо да,
Акылын ойго сактагын.
Насаатымы ыр менен,
Терме кылып айтканым,
Харыганда сүйлөтүп,
Алжытпасын адамды.
Каласың балдар зыянга,
Жолдош кылсаң нарданды.
Айыктырбай ыратат,
Болор-болбос жараңды.
Андай жаман адамдар,
Бөшсүнүп сыртыңдан,
Байкап жүрөт чамаңды.
Көз карашы бузулуп,
Түзүк айтпайт саламды.
Сөз айтсаң жуап бербеген,
Арамдыктын белгиси.
Чогулган топко барбасаң,
Жамандыктын белгиси.
Колуңда дүняң болбосо,
Чабалдыктын белгиси.
Аялың алса бетинден,
Адамдын келет өлгүсү.
Бузданы чыгып, пайге алса,
Ат эвси сүйүнөт.
Күлүктүн болот белгиси,
Жер таңдабай жүгүрөт.
Эки душман беттешсе,

Коркоктор жандан түңүлөт.
Өкүм конок кондурса,
Айылдын бауры бүлүнөт.
Жайлоонун көркү ачылат,
Жайылып жаткан мал менен.
Сулунун көркү гал менен,
Торгой сайрайт уктабай,
Агарган шоула таң менен.
Булбулдун көркү ачылат,
Буралган кырчын тал менен.
Жигиттин көркү ачылат,
Айнектей сулуу жар менен.
Күлүктүн көркү ачылат,
Суутуп чапсаң тер менен.
Аялдын иши эр менен.
Өтүп кеткен өмүрүң,
Айланып кайта келбеген.
Жигиттердин жакшысы,
Жаман ишти жөндөгөн.
Акылы жок боз балдар,
Насаатка көнбөгөн.
Эсен келет алыстан,
Ажалы жетип өлбөгөн.
Жалама зовго жараткан,
Эчки-теке гайберен.
Чубашып басса жарашкан.
Туянын көркү нар менен.
Чилденин көркү ачылат,
Агарган суук кар менен.
Айылдын көркү ачылат,
Көк шибер майдан саз менен.
Дария көркү ачылат,
Айланган өрдөк газ менен.
Кубалашмак ойносо,
Баланын көркү тай менен.

Кабаттап үйлөр салынса,
Шаурдын көркү там менен.
Салкындын тиет пайдасы,
Саратан ысык жай менен.
Кандай адам иче албайт,
Чайдын көркү нан менен.
Касал кетпейт бечелден,
Гап кутулбайт чеченден.
Мүнүшкөр салат бүргүтүн,
Агытып кошо тайганын.
Кууп жөнөйт артыдан,
Көрөмүн деп алганын.
Кызыгы кыйын бүргүттүн,
Камчы кылат балдагын.
Чап жүрүп байкабайт,
Атынын чарчап калганын.
Тапка келбес бүргүттү,
Жалгыз барып салбагын.
Ачуу келсе качырып,
Арманда болуп калбагын.
Ат үстүдөн алдырып,
Акылыдан тайбагын.
Көрүнгөнгө мактанып,
Көтөрүлүп калбагын.
Кыз алган жарды жаман деп,
Акылың болсо чанбагын.
Оң колуңнун ачууну,
Сол колуң менен кармагын.
Теңтуштардын ичинде,
Адашпай тилим сайрагын.
Банданин бардыр арманы,
Айып этпе теңтуштар,
Сөзүмдө бардыр жалганы.
Эсимде барбы келирге,
Эрмекмин ырдап берерге.

Ядымда барбы келирге,
Яңшанып ырдап берерге.
Отурган азиз туугандар,
Эртеден кечке ырдасам,
Нар болбойт сиздерге.

* * *

Айткан сөзүн жок дебей,
Кадырлагын баурыңар.
Ай айланып, жыл өтсө,
Саламат болсун жаныңар.
Дасторхонуң жайылып,
Кеңири болсун наныңар.
Кэw бир, кэw бир адамдар,
Акылы пас наудандар.
Зарылтпасын кудайым
Кем акыл жаман науданга.
Кейпи курсун андайдын
Кесири тиет адамга.
Жакшы адамдын пейили,
Чаур таштай кең болот.
Бардык элге тең болот.
Шерик болсоң андайга,
Бузулган ишиң оңдолот.
Жакшыга жакын баргыла
Жабышып колун алгыла.
Айтканыны макул деп,
Колуңду куушур алдыга.
Билгичик менен иш кылып,
Пайдасы тийет жалпыга.
Эсептешпе дос менен.
Кол кармашып өткүчө,
Ынабаттык зор менен.
Айлама көлдө казы бар,

Ак жүгөрү мазгы бар.
Ар кандай иштин сазы бар.
Уул тууган катындын,
Эриге кыйла назы бар.
Канаты кайкы шумкардын,
Туягы жазы тулпардын.
Белгилүү кызмат кылбасаң,
Пейли катык улуктун.
Пулу кымбат күлүктүн,
Белге чалган белдиктей,
Медети бар туугандын.
Кыя тартып суурсаң,
Кыловуу бар кылычтын.
Кызыл, чеке мушташсаң,
Чыгымы бар уруштун.

* * *

Айткан сөзүн жок дебей,
Кадырлагын баврыңар.
Ай айланып, жыл өтсө,
Саламат болсун жаныңар.
Дасторконуң жайылып,
Кеңири болсун наныңар.
Кээ бир, кэв бир адамдар,
Акылы пас наводандар.
Колуңда дүйнөң көп болсо,
Айткан сөзүң төп болот.
Айтканыңды макул деп,
Эл жыйылып топтолот.
Колуңда дүйнөң болбосо,
Өлдүм десе карабайт,
Мыскылдашып табалайт.
Зарылтпасын кудайым
Кем акыл жаман наводанга.

Кейпи курсун андайдын
Кесири тиет адамга.
Жакшы адамдын пейили,
Чавр-Таштай кең болот.
Шерик болсоң андайга,
Бузулган ишиң оңдолот.
Жакшыга жакын баргыла
Жабышып колун алгыла.
Айтканыны макул деп,
Колунду кушпур алдыга.
Билгичтик менен иш кылып,
Пайдасы тиет жалпыга.
Ынтымактуу балдарың,
Ырыскылуу чалдарың.
Ошондой сонун адамдар,
Араңарда турбайбы.
Кәвси кары, кәвси жаш,
Мактасам тилим жаңылбас.
Бардыгы бирдей алтын баш,
Ошолордон айтайын.
Көңүлүңдү буруп тур,
Кулак салып угуп тур.
Бакир абам мен айтсам,
Мукурчунун сараси.
Пейилинин кеңдиги,
Чавр-Таштын дараси.
Карчыгадай кайкалап
Олтурганын карачы.
Жакшылык ишке ар убак,
Кол сунганын карачы.
Тулпар минсе туйлаган,
Кадырлап эли сыйлаган.
Кирген-чыккан адамга,
Дасторкону жайнаган.
Карыса да азамат,

Акылынан танбаган.
Күлүктү минип тердеткен,
Күшлөнүп топко киргенде,
Өзүнүзгө ким жеткен.
Басып алса улакты,
Көп бостонду меңдеткен.
Аргымагын таптаган,
Көргөндүн бавры мактаган.
Күлүгүнү таптаган,
Күллү журту мактаган.
Азаматтын бири сиз,
Эл намысын сактаган.
Эстүүлөрдүн бири сиз,
Эл тилегин сактаган.
Кетсеңиз өтүп арадан,
«Азамат адам эле» деп,
Арман кылат ар адам.
Жаш кезинде бул адам,
Намыска далай жараган.
Укмуштай адам экен деп,
Улуу, кичүү караган.
Так-Сокуну ырдаса,
Уккандын чери тараган.
Кылыктанып кыз-келин,
Кызыгып сизге караган.
Атагың кеткен далайга,
Кара-Тегин, Алайга.
Кадырлайбыз баврыбыз,
Жашыбыз да, карыбыз.
Аз да болсо, көптөй көр,
Ушул биздин барыбыз.
Токсонго жашы толгондо,
Сакалы аппак болгондо.
Жайы болсун жаннаттын
Жашады ушул коргондо.

Улуw, кичүw караган,
Кыйын ишке жараган.
Салабаттуw сөздөрүн
Уккандын чери тараган.
Кайрылып келбес кайрадан,
Канчалык мактап сайрасам.
Торулуп элге сүйлөсө,
Көрбөгөндү сүрдөткөн,
Топ жыйынды гүлдөткөн,
Нечендер чыккан Мукурдан.
Гапар абам сыяктуw
Чечендер чыккан Мукурдан.

ЖАМАН КАТЫН МЕНЕН ЖАКШЫ КАТЫН

Брда десең ырдайын,
Брым жок деп турбайын.
Брдын башы ыраба,
Брды менден сураба.
Чайдөштөгү чайга окшоп,
Кайнап ырдап берейин.
Күрүч менен гүрмөктү,
Алыштырып ырдайын.
Жакшы менен жаманды,
Салыштырып ырдайын.
Жакшы деп жатып албаңар,
Узак деп уктап калбаңар.
Жаман катын алгыча,
Жанды азапка салгыча,
Мойнуңду толгоп бойдок жүр,
Маргаландай шаврда
Боз бала болуп ойноп жүр.
Катын алсаң кайдан ал?
Таги нарктуw жайдан ал.

Кылыгы менен сөзүгө,
Кылып берет өзүгө.
Кудай алсын жаманды,
Бейбазар барып беш таңга,
Ала турган бул эмес.
Сата албасаң базарга,
Кайтып келсең мазарга,
Кудай алсын жаманды.
Курбаны болсун жакшынын,
Алмадай камыр аш кылат.
Азил тайпа гап менен,
Адамдын көөнүн хош кылат.
Жийдедей камыр аш кылат,
Жигиттин көөнүн хош кылат.
Кудай алсын жаманды,
Аш кыл десе нан кылат.
Орто жерин күйгүзүп,
Тегерек четин хам кылат.
Ону жеген жигиттер,
Осура жүрү гаң кылат.
Курбаны болсун жакшынын,
Булгары кылат терини.
Мурза кылат эрини.
Кудай алсын жаманды,
Калдырак кылат терини.
Аптада жыртып бир көйнөк,
Карыздар кылат эрини.
Курбаны болсун жакшынын,
Эр талаага жөнөүрдө,
Атына кармап мингизет,
Тонуну салып кийгизет.
Кудай алсын жаманды,
Эр талаага жөнөүрдө,
Хуржун десе кап берет,
Кудай маңа берди деп,

Ашханага дап берет.
Ашханадан таппаса,
Кайтып чыгат гулдуюп,
Ашхананын кийинен,
Суwруп чыгат көмөчүн.
Чачышып кетип тулгага,
Тартып алат өңөчүн.
Тил сүйлөсө баладай.
Катындын кал-кал жакшысы
Жаман кыял пейли жок.
Жаман айтпай эриге
Жакшы болот элиге.
Андай катын жолукса
Аябай берип ашыны
Азиз кылат ар жерге
Алганынын башыны.
Кара токум, ар тердик
Жасап коёт атыны.

КОШОКТОР

ЭНЕСИ ӨЛГӨНДӨГҮ КОШОК

Кош азуwnун башыга,
Коргошун чайнек илгеним.
Көрүп өткөн жан энем,
Мен козголбос дардим билгеним,
Ашканасын оwзуну,
Атам менен ачканым.
Тил карайwоз козусун,
Агытарда шашканым.
Кештелүw кырма челекке,
Каймак салган жан энем.
Төwsү талда бойлогон,
Тайлагы кумда боздогон.
Айлансам энем базарым,
Алты кертим жүк жыйган.
Алтын эгер каш койгон.
Алыстан келген мийманга,
Дастархан салып аш койгон.
Көрүп өткөн жан энем,
Жети кертим жүк жыйган.
Жети кертим жүгүгө,
Күмүш эгер каш койгон.
Чиркешип койгон мийманга,
Дасторхан салып аш койгон.
Беттеп кийген шаини,
Бедерлүw живек баргини.
Айлансам эне даwлатим,
Каптап кийген шаини,
Карала живек баргини.
Айылга мийман келгенде,
Аянып карап турваган.

Алка бөскө куйваган.
Карама кийип туwшаган,
Савондай увул жумшаган.
Кызылды кийип туwшаган,
Кыргыз келин жуwшаган.
Увудан колу узарган,
Урматка бети кызарган.
Айлансам энем даwлатим
Агын суwнун кемеси,
Байвиче энем коргонум
Беш увуддун энеси.
Агын суwнун буруму,
Карай чачтын туйгуну.
Байвиче энем болгонум,
Бокчосу зарга толгонум,
Айлансам энем мадинам,
Ада болвос хазынам.
Бедерлуw түйүн түйгөнүм,
Өзгөчө маңа күйгөнүм.
Бурма кара чачига,
Буруп шуру өргөнүм.
Мурунтан даwлат көргөнүм.
Кайырмак кара чачиңа,
Кайырып шуру өргөнүм.
Кадемден даwлат көргөнүм.
Тарма живек жел бовуң,
Таманзар бото бел бовуң,
Кызыл жибек жел бовуң,
Кызыл бото бел бовуң.
Бедерлуw түйүн түйгөнүм,
Өзгөчө маңа күйгөнүм.
Калайлуw түйүн түйгөнүм,
Башкача маңа күйгөнүм
Айлансам энем күйгөнүм.
Оймогун бовун жез кылган

Оногон ишин тез кылган.
Айлансам энем чечерим,
Кайчысын бовун жез кылган,
Кармаган ишин тез кылган.
Көрүп өткөн даулатим,
Учар куштан үлгү алып,
Үлгүлөбөй тон пычкан,
Үлгүсү жок чечерим.
Качар куштан кайчы алып,
Кайчылавай тон пычкан.
Айлансам энем даулатим,
Сымсыма көйнөк сырлашым,
Сырымды айтип сыйлашип.
Айлансам энем даулатим,
Алтымыш жиктүш айнууска
Айылда ичким билвеген,
Корowдогу жүргөндү,
Назарыга илвеген.
Байвиче энем чечерим.
Шакаги шаур бурмасы,
Чачвагы кашкар гупкасы
Айлансам энем даулатим,
Ийнесин сайган калпакка,
Иши кеткен калапка
Иши кеткен дарвазга.
Чечерим энем болгонум,
Чечендер кийсе жарашкан.
Базарга салса бавлашкан
Аксакалдар талашкан
Чечендер кийсе жарашкан
Айлансам энем даулатим.
Арс ичик кийип бөлөнгөн,
Ак үйүгө жөлөнгөн.
Көк илбирс кийип бөлөнгөн,
Көк үйүгө жөлөнгөн.

Көрүп өткөн коргонум,
Көрпө ичик кийип белөнгөн,
Көк үйүгө жөлөнгөн,
Көрүп өткөн чеверим.
Береже кийип белсенген,
Бек кызындай деңселген.
Айлансам энем базарым
Караны кийип белсенген,
Хан кызыдай теңселген.
Көрүп өткөн даулатим,
Балама күйгөн башкачам
Өзүмө күйгөн өзгөчөм.
Баштыгы манат болгонум,
Мурунтан бери тойгонум.
Айлансам энем базарым,
Ак майиз жесем табакташ,
Гап сүйлөсөм савакташ
Байвиче энем даулатим
Хан кызыдай савлатим.
Живекти жүндөй тытканы,
Манатты бөздөй жыртканы.
Тармалуу жерге конгонум
Талпынтып бото сүйгөнүм.
Талпынтып сүйгөн ботодон
Тандап бир сарпай кийгеним.
Кумайлуу жерге конгонум.
Кундактан бото сүйгөнүм.
Кундактан сүйгөн ботодон
Курчанып сарпай кийгеним.

ЭНЕСИ ӨЛГӨНДӨГҮ КОШОК

Алмадай хамыр аш кылган,
Айылдын көнүн хош кылган.
Жан энем маңа күйөрүм.

Жигдедей хамыр аш кылган,
Жыйындын көнүн хош кылган.
Айлансам энем давлатим
Каттамасы катуум,
Жука наны таттуум.
Сускан ашы палдайым,
Туткан үйү тамдайым.
Көрүп өткөн коргонум,
Бокчосу зарга толгонум.
Сүлөwsүндөй керилген,
Сүйлөwр сөзгө эринген.
Чечерим энем болгонум,
Ак маралдай керилген,
Айтар сөзгө эринген.
Айлансам энем базарым,
Ак төлдөн уук тарттырган,
Ак үйүм сындуw болсун деп
Ак тармал кыркып жаптырган.
Жан энем мага күйөрүм.
Көк талдан уук тарттырган,
Көк үйүм сындуw болсун деп
Көк тармал кыркып жаптырган.
Көрүп өткөн давлатим,
Саптаган ийнең сай болот
Сагынсам сендей ким болот?
Күйөрүм энем болгонум
Бокчосу зарга толгонум.
Кыстарган чейнем кыл болот,
Кычырсам сендей ким болот?
Айлансам энем давлатим,
Доwлдуw күнү көчкөнүм
Доwр менен өткөнүм.
Айлансам энем давлатим
Хан кызыдай савлатим
Шамалдуw күнү көчкөнүм,

Шаһн менен өткөнүм.
Айлансам энем базарым,
Энди өтсүн азарым.
Бармактай живек чыйраткан,
Чевеpдин жолун кыйраткан,
Кайчысы жок чеверим,
Башымдагы мадинам,
Түгөгүсүз хазынам.
Тов айланип көчкөнүм,
Доур менен өткөнүм.
Айлансам энем күйөрүм,
Товарды кийип өскөнүм.
Кыр айланып көчкөнүм.
Кызылды кийип өскөнүм,
Мурунтан даулат көргөнүм.
Овол базар болгондо,
Көчөт эдең көч баштап,
Байбиче энем болгонум,
Гардисини суй таштап,
Конгон журтун тараштап.
Айлансам энем базарым,
Күлүп коюп гап баштап,
Керегесин кең жайган,
Ушгуну тез сайган,
Даулатим энем болгонум,
Босогосун борлоткон,
Керегесин төрлөткөн,
Айлансам энем болгонум.
Ак үйүнү гүлдөткөн
Ак үйүнүн ичиде,
Айымдарды түнөткөн
Айлансам энем базарым.
Айымдарга кошулуп,
Ак шумкар кушка бов чалган.
Башымдагы мадинам,

Түгөгүсүз хазынам.
Көй үйүнү ичиде,
Бек кызыны түнөткөн.
Айлансам энем чечерим,
Бек кызыга кошулуп,
Бедерлуw кушка бов чалган.
Айлансам энем коргонум,
Бокчосу зарга толгонум.
Ак сандыктан чай алган,
Ашканасын башыга,
Ай чайнегин илгеним.
Айлансам энем базарым,
Кызыл живек жел бовуң,
Кыйматы бото бел бовуң.
Айлансам энем күйөрүм,
Мен айтпастан дардим билгеним.
Ак жовлукка гүл тиккен,
Ак дөвө тартып үй тиккен.
Көк жовлукка гүл тиккен,
Көк дөвө тартып үй тиккен.
Ак үйүң калды дөвөдө,
Сеннен бир үмүт көп эде.
Көк үйүң калды дөвөдө,
Сеннен бир үмүт көп эде.
Бизден бир үмүт тартбадың
Мадара гавиң айтбадиң.
Алтыннан бешик таяндың,
Ай жакты карап тарандың.
Кумайлуw жерге конгонум,
Кундактан бото сүйгөнүм.
Кунактап сүйгөн ботоңнон,
Курчашып севин кийгеним.
Тала бир жерге конгонум,
Талпынтып бото сүйгөнүм.
Талпынтып сүйгөн ботоңнон,

Тандап бир севиң кийгеним.
Ийнесин сайган калакка,
Иши бир кеткен Кулапка.
Караны карман кыйганим,
Кыйгачтап жүгүн жийганим.
Кайчысын кабын жүл кылган,
Оймогум бовун жез кылган.
Опогон ишин тез кылган,
Отурган үйүн гүл кылган.
Карала кийип тувшпаган,
Карайкөз келин жумшаган.
Парчани кийип тувшпаган,
Агача келин жумшаган,
Капшытка гилем таштаган,
Кадалув келин баштаган.
Төргө гилам таштаган,
Төрөдөй увул баштаган.
Ак шайи кийип кирлеткен,
Ак самай болуп пирлеген.
Көк шайи кийип кирлеткен,
Көк самай болуп пирлеген.
Ак хаса жуууп таптаган,
Ак куштай боюн сактаган.
Көк хаса жуууп таптаган,
Көк куштай боюн сактаган.
Долонодой бүрлөнгөн,
Токсонго кирип пирленген.
Багалмадай бүрлөнгөн
Сексенге кирип пирленген.

АТАСЫ ӨЛГӨНДӨГҮ КОШОК

Саар бир менен сайраган
Сайнектин үнү бурулсун.
Коргонум атам деп ыйлаган,

Менин үнүм курусун.
Кечке маул сайраган,
Сагызган үнү бурулсун.
Даулатим атам деп ыйлаган
Менин үнүм курусун.
Секиртип семиз мингеним
Серпакта тонун кийгеним,
Көрүп бир өткөн даулатим.
Булкунтуп будан мингеним
Бухары тонун кийгеним,
Көрүп бир өткөн коргонум.
Дасторхону колуда
Эки колу боруда.
Келген бир мийман хош келген
Мийман бир хана бош деген.
Алтыннын кени кайда бар?
Алтыннын кени сайда бар.
Азардын баври менде бар.
Күмүштүн кени кайда бар?
Күмүштүн кени сайда бар,
Күйүттүн баври менде бар.
Алтынды жерге кадаган
Бул өлгөндүн дардидан
Аргымак аттай жадаган.
Күмүштү жерге кадаган
Бу өлгөндүн дардидан.
Күлүк аттай жадаган.

АТАСЫ ӨЛГӨНДӨГҮ КОШОК

Айдыңым атам барыда,
Бүрмөлүш эде көйнөгүм.
Бүтө бир эде көйнөгүм,
Айдыңым атам өттү эде.
Бүрмөлүш көйнөк чечилди,

Бүтө бир бөйрөк ачылды.
Оwзум бир толгон күлкү эде,
Көзүм бир толгон уйку эде.
Айдыңым атам өттү эде,
Күлкүм бир күлдөй чачылды.
Уйкум бир чайдай ачылды.
Айдыңым атам барыда,
Аллас бир көйнөк кийчи эдем,
Андана менен жүрчү эдем.
Гүл-гүл бир көйнөк кийчи эдем,
Күлкү менен жүрчү эдем,
Коргонум атам өттү эде,
Гүл-гүл көйнөк сөгүлдү,
Күлкүм бир жерге төгүлдү.
Аллас бир көйнөк сөгүлдү,
Анданам жерге төгүлдү.
Безбелдек куштун бели ала,
Бек атасы болбосо,
Бечере болот кыз бала.
Кашкалдак куштун карды ала,
Кан атасы болвосо,
Гарып бир болот кыз бала.
Алтайым кызыл түлкү экен,
Ата бир кыздын мүлкү экен.
Ол түлкүдөн айрылса,
Кызга бир кыйын күн экен.
Белеске атын байлаткан,
Беденин гүлүн чайнаткан.
Жоноско атын байлаткан,
Жонучка гүлүн чайнаткан.
Алты арыштуw коргонум,
Аргымак оwзун чойгонум.
Жети арыштуw коргонум,
Жоргонун оwзун чойгонум.
Ай төбөгө келгенде,

Алача жорго байлаган,
Жоргонун көкүрөгү өссүн деп,
Алтындан ахур майлаган.
Күн төбөгө келгенде,
Күрөңгө жорго байлаган,
Жоргонун көкүрөгү өссүн деп,
Күмүштөн ахур майлаган,
Ак буудай куйган орого,
Ак буудан чапкан коного,
Ак кушун салган соңого.
Көк буудан чапкан коного,
Көк кушун салган соного,
Ак олпок кийген жавнга,
Ак жамбы алган шавнга.
Көк олпок кийген жавнга,
Көк, жамбы алган шавнга.
Кулүгүнү жетектеп,
Күмүшүнү этектеп.
Чевирткедей кой айдап,
Черин жазган жан атам.
Кумурскадай кой айдап,
Хумарын жазган жан атам.
Ак бовурга жайилган,
Кой сиздики жан атам.
Ак мовут кийсе жарашкан,
Бой сиздики жан атам.
Көк бовурга жайилган,
Кой сиздики жан атам.
Көк мовут кийсе жарашкан,,.
Бой сиздики жан атам.
Кызым бир сындуу болсун деп,
Кызыл бир кымкап кийгизген.
Увлум бир сындуу болсун деп,
Кара бир жорго мингизген.
Аш пычагың кынаткан,

Айилда үйүн шыпаткан.
Корowго мийман кегенде,
Гопсунуп карап турбаган,
Табагын бөскө куйбаган.
Сайга желе тарттырган,
Сайлап өткөн бандани,
«Саамал ич» деп чакырган.
Кырга кулун байлаган
Кырлап өткөн бандани,
«Кымыз ич» деп чакырган.

КҮЙӨWVY ӨЛГӨНДӨГҮ КОШОК

Алтын эгер калайлуw,
Алганы менен бирге өскөн,
Кандай бир банда таалайлуw.
Күмүш эгер калайлуw,
Күйөwvy менен бирге өскөн,
Кандай бир банда тавлайлуw.
Жаз жайlowго ат салдың,
Күз күздөwгө от салдың,
Күйдүргү кара дарт салдың.
Калпагыңа гүл салдым,
Караңгы түнгө не салдың?
Караңгы түнгө калгычам,
Караным деп жүргүчөм,
Карс айланип өлсөмчү.
Телпегиңе гүл салдым,
Тетири күнгө не салдың?
Тетири күнгө калгычам,
Теңтушум деп жүргүчөм.
Тарс айланип өлсөмчү.
Босогоң эгиз галайлуw,
Боз топурак бизден тавлайлуw.
Капшытың эгиз галайлуw,

Кара жер бизден тавлайлуу.
Бавуда гонн мен эдем,
Баккан эwm сен эдең
Бавуда гонн кургады,
Баккан эwm сулады.
Торукта гонн мен эдем,
Торуган эwm сен эдең.
Торукта гонн кургады,
Торуган эwm сулады.
Желеде кулун мен эдем,
Жез казыгым сен эдең.
Желеде кулун куwрады,
Жез казыгым сулады.
Сармусак салдың ашыма,
Сардар жигит гүлханым,
Сананы салдың башыма.
Сармысак салсаң туwрайын,
Сардар жигит гүлханым,
Сананды тартып куwрайын.
Калемпир салдың ашыма,
Кайран жигит гүлханым,
Кайгыны салдың башыма.
Кайгыңды тартып куwратып,
Асманда айым сен эдең,
Айнактай пайың мен эдем.
Күнгөйдөгү бадамдын,
Гүлү бир кандай дейт эдем,
Күйөwү өлгөн банданин,
Үнү бир кандай дейт эдем.
Күнгөйдөгү бадамдын,
Гүлү наwр турвайвы.
Күйөwү өлгөн банданин,
Үнү заwр турвайвы.
Тескейдеги бадамдын,
Гүлү бир кандай дейт эдем.

Теңтушу өлгөн адамдын,
Үнү бир кандай дейт эдем.
Тескейдеги бадамдын,
Гүлү наwr турвайвы.
Теңтушу өлгөн адамдын,
Үнү заар турвайвы.
Төрт дүкөндөн бөз алган,
Төрт уруудан кыз алган.
Төрт уруудун ичиде,
Асыл жигит гүлханым,
Нойгуттан тандап бизди алган,
Биз карайбет тул калган.
Беш дүкөндөн без алган,
Беш уруудан кыз алган.
Беш уруудун ичиден,
Асыл жигит гүлханым,
Нойгуттан тандап бизди алган,
Биз карайбет тул калган.
Ажи, Тажи ботоңду,
Башкарып койсоң жакшы эде.
Жайдак атты миналвайт,
Ажи, Тажи жаш ботоң
Жайилган малды жийа алвайт,
Токулуw атты миналвайт,
Ажи, Тажи жаш ботоң
Тозуган малды жийа алвайт.
Базарга барса пул билвайт,
Үйгө келсе тил билвайт.
Карчыга гайып куш экен,
Каралу кыйын иш экен.
Турумтай гайып куш экен,
Тулчулук кыйын иш экен.
Алтыннан бекен тарагым,
Азада бекен жарагым.
Алтыннан тарак күл болду,

Алганың бейвак тул болду.
Күмүштөн бекен тарагым,
Күйүттөн бекен жарагым.
Күмүштөн тарак күл болду,
Күйгөнүң бейвак тул болду.
Ашыкту жилик арам эт,
Азапка бүткөн карайбет,
Карайбетти ала кет
Аягыңа сала кет.

КҮЙӨҮҮ ӨЛГӨНДӨГҮ КОШОК

Эгизде эрмен гүл эдең
Элиде чечен сен эдең.
Селеске чыккан эгизим,
Элиде жакшы тегизим.
Калпыска чыккан эгизим,
Калкыда жакшы тегизим.
Тар көчөдөн өткөнүм,
Ойноок болуп өскөнүм.
Оймолуу калпак төвөсү,
Он жигиттин төрөсү.
Саймалуу калпак төвөсү,
Сан жигиттин төрөсү.
Живек бир тонуң шоукурап,
Жигит бир кеттиң жовкурап.
Жигит бир жаннан не кеттиң?
Кушунду салдың түлкүгө,
Кылчайбадың мүлкүңө.
Алалбады бу кушуң
Жазир болду бу мүлкүң.
Коктунун үстү кой тикен,
Тикен гүлү ачылган.
Коругудай уулуң жок
Коругуң баври чачилган.

Эшигиң үстү ак тикен,
Ак тикен гүлү ачылган.
Жийип бир алар уwлуң жок.
Жийгениң баwри чачилган.

УЛАКЧЫ ЖӨНҮНДӨГҮ КОШОК

Жети бир пахса дувалдан
Жеткизип улак бургаган
Жеткендин owзу кургаган.
Алты бир пахса дувалдан
Ашырып улак бургаган
Алгандын owзу кургаган.
Эшигини алдыга
Күмүштөн момук орноткон
Аргымак минип ойноткон.
Сер пахта тонун кийинип
Секиртип семиз мингеним.
Бухары тонун кийинип
Булкунтуп буwдан мингеним.

МЕРГЕНЧИНИН АЯЛЫНЫН КОШОГУ

Белесте чийир жолу бар,
Элиде хадис ному бар.
Капыста чийир жолу бар,
Халкыда хадис ному бар.
Кыраwн хадис марганим,
Кыр текесин тергеним.
Кыраwн марган келет деп
Кыр текесин топтогон,
Кыраwн марган келбесе,
Бовурду карап оттогон.
Алтындан киса байлаңган,
Аяктай зowду айланган.

Күмүштөй киса байланган,
Күнчүлүк зовду айланган.
Ак топурак баданиң,
Ак мөңгү беде ажалиң.
Көк топурак баданиң,
Көчкүдөн беде ажалиң.
Кыраун хадис марганим,
Казасы жетип өлдү де,
Аялың аты Айтгүл,
Кыраун марган келет деп,
Эндик бир упа багынып,
Марвед бир шуру тагынып,
Утурлашка иялип.
Сай бою да теректин,
Сайабаны кулпурайт.
Саркарден төрө алганым,
Караңгы жерде упурайт.
Көл боюда теректин,
Көлөңкөсү кулпурайт.
Кыраун хадис марганим,
Көрбөс жерде упурайт.
Турумтай конбос кашырга,
Тулчулук түштү башыма.
Карчыга конбос кашырга,
Катык күн түштү башыма.
Турумтай деген туйгун куш,
Тулчулук деген кыйын иш.
Бекар бир болду калганым,
Бечара болду балдарым.
Ак шумкар учат парпара,
Канаттары гүл кара.
Кыраун хадис өтүптүр,
Эми көрөр күн кана?...
Көк шумкар учат парпара,
Канаттары гүл кара.

Кыраун хадис өтүштүр
Эми көрөр күн кана?
Алтыны агып сарыкты,
Балдары ийлап зарыкты.
Күмүшү агып сарыкты,
Кыздары ийлап зарыкты.
Босогодо гүл калды,
Бозоруп бевах тул калды.
Алты пахса дувалың,
Аркасыдан жапшырдың.
Асырап тапкан балдарың,
Атасыз кимге тапшырдың?
Үйүңнүн үстү үйгөн таш,
Үйүндө калды үйүр жаш,
Үйүр жашка күйвөгөн,
Худайымнын бовру таш.
Алты арыктан суу агат,
Аркасыдан кум агат.
Арзылап алган балдарың,
Өзүңдөй кылып ким багат?
Алтыннан мүйүз текечер,
Айчылыктан суу ичер.
Арзылап тапкан балдарың,
Атасыз күнү не кечер?
Эсен бир болсо эр жетет,
Эр жеткиче эс кетет.
Аргымак атым бар веде,
Ашыгыдан шал веде.
Айланып балаң келгиче,
Ашыгыш ишиң бар веде?
Товурчак атың бар веде,
Толурудан шал веде.
Товрулуп балаң келгиче,
Тополоң ишиң бар веде?
Эшигинин алдыга

Эки айлама кактырган.
Экиден күлүк бактырган,
Мийман келсе «хош» деген,
Мийманхана бош деген
Эшиктен төргө гилеми
Элиге жеткен шилеңи.
Капшыттан төргө гилеми
Халкыга жеткен шилеңи.
Эчкиден шырваз сойдурган,
Экиден табак койдурган.

БАЛАСЫ ӨЛГӨНДӨ ЭНЕСИНИН КОШКОНУ

Толгомо камчың бар эде,
Толгон дүриа зар эде.
Арстан уул жалгызым,
Айтканымча бар эде.
Көкүрөк толгон көк бөрү,
Көп койду көрсө ок болот.
Көркөм бир уул жалгызым,
Көп жыйында токтолот.
Арстан бир уул жалгызым,
Тууганын тоудой көтөргөн.
Душманын койдой бактырган,
Жалгызымды тууганда,
Курсакта жатып курчаган,
Карында жатып кайнаган.
Сынчылар келип сынаган,
Оң далысы кең деген,
Олипта жок эр деген.
Мүчөлөрү тең деген,
Бүтүн тууган эр деген.
Күкүктөй сайрайт эки куш,
Күйүп жүрөт эки кыз,
Булбулдай сайрайт эки куш,
Күйүп жүрөт эки кыз.

ЖАНБЕГИМ

Бовру чувал кара куш,
Боврун тутуп, этин жер,
Бовру суук кара жер,
Жан бүткөндүн баврин жер.
Кармар бову жогудан,
Карчыгамды качырдым.
Кайкы белес ашырдым,
Ханзададай жанбиргим,
Кара жерге жашиндиң.
Тутам бову жогудан,
Турумтайы качырдым.
Туура белес ашырдым,
Туйгун менин жанбегим
Тупуракка жаширдим.
Агарып аткан таңды айтам,
Ак жалтаң түшкөн музду айтам.
Алайна бегим сизди айтам.
Чылбырың учун ат басты,
Чыныдай этиң дак басты.
Камчынын учун ат басты,
Кагаздай бетиң дак басты.
Ай асманда толоду,
Айда бир өлүм корлоду.
Күн асманда толоду,
Күндө бир өлүм корлоду.
Сандык толгон сары алтын,
Сайга карап чачади.
Санавга толгон көп даргтин.

КӨРҮШҮҮ

Талдай тенелүү болсун,
Тарыхтай балалуу болсун.

Айланайин, келинжан,
Карчыга деген кайып куш,
Канатыны сылагын.
Кайнатадай эгизди,
Саламың айтип сыйлагын.
Турумтай деген туйгун куш,
Тумшугуну сылагын,
Уул туwган кайнене,
Адавиц менен сыйлагын.
Түндүк бою от жаксаң,
Түтүн кылбай өчүргүн.
Хазар түмөн гап өтсө,
Күлкү менен кечиргин.
Капшыт бойлоп от жаксаң,
Караңгы кылвай өчүргүн.
Алтыннан бешик ыргагын,
Алганың менен жыргагын.
Күмүштөн бешик ыргагын,
Күйөwүң менен жыргагын.

* * *

Айленейин күйөw жан,
Паланча деген күйөwдүн
Карчыга консун башыга
Хан сыйласын башыны.
Пирлесин өмүр жашини.
Каш пияла сум кесе,
Колудан өксү болвосун.
Жашил кымкап ак алтын,
Уулудан өксү болвосун.
Боз карчыга түлөк куш,
Туwрудан өксү болвосун.
Кызыл кымкап ак алтын,
Кызыдан өксү болвосун.

Увлум сындуу болсун деп,
Сур жорго тандап мингизсин.
Сунайы тонун кийгизсин.
Келиним сындуу болсун деп,
Кең товар тандап кийгизсин.
Келишкен жорго мингизсин.
Кызым сындуу болсун деп,
Хош жорго тандап мингизсин.
Кырмызы кымкап кийгизсин.

* * *

Алганым сындуу болсун деп,
Ак жорго тандап мингизсин,
Ак товар тандап кийгизсин.
Көч алдыга түшүрсүн,
Көчкөндө көчү кор тартсын,
Көзөмөлгө жүк артсын.
Лөккө жамбы каш артсын,
Шарифат деген байбиче
Сен ким? – десе,
Мен – десин.
Кумайлуу жерге бир консун,
Кундактан сүйгөн ботодон
Курчанып сарпай бир кийсин.
Тармалдуу жерге бир консун,
Талпынтып бото бир сүйсүн
Талпынтып сүйгөн ботодон
Тандап бир сарпай бир кийсин.
Тууганы уул болсун
Туураганы май болсун
Уулу он чакты болсун
Кыздары мончоктуу болсун.
Уул таап зор кылган
Тарбия менен өстүргөн

Атасыга ырахмат.
Кыйналып жүрүп өстүргөн
Кыз энесиге ырахмат.

ЁР-ЁР

Шылдыр-шылдыр камышка
Сыргам түштү ёр-ёр.
Сыр алваган ийигитке
Синдим түштү ёр-ёр.

Дарийларга таш коймаң
Чукар китар.
Узак ийерге кыз бермаң
Йиглап китар.

Тахтадагы кайчыны
Заң басыпты ёр-ёр.
Кета турган кызымни
Гам басыпты ёр-ёр.

Кедман алып йолини
Тузатали ёр-ёр.
Кета турган кызымни
Иүнатайлик ёр-ёр.

* * *

Мен атамнын үйүда
Гүл-гүл эдем ёр-ёр.
Кафастагы сайраган
Булбул эдем ёр-ёр.
Гинар сандык үстида
Ойнар эдим ёр-ёр.

АРМАН ЫРЫ

КЫЗДЫН АРМАНЫ

Карчыга кармап ууга сал, ата, ай,
Карыган чалга бергиче, ата, ай.
Кармап бир барып сууга сал, ата, ай.

Ителги кармап ууга сал, ата, ай,
Итейген чалга бергиче, ата, ай,
Итерип барып сууга сал, ата, ай.

Кайнатам жаман кара төү, лапшык,
Кайненем жаман кара инген, какшык.
Күйөөвүм жаман боз бала тантык.

АТАСЫ АСКЕРГЕ КЕТКЕНДЕГИ ЫР

Кыш кыштовуң Ичи-Көл
Балдарың алин келип көр.
Келе турган жолуңа
Кекире чыгып чайлады.
Кекенген душман оңбосун
Келбеске башың байлады.

Сай бою да талдарың,
Сагынып ыйлайт балдарың.
Көл боюда талдарың,
Көрсөм деп ыйлайт балдарың.

Таңга мавл сайраган
Булбулдун үнүн угайын.
Узакта жүргөн атамдын
Өмүрүн тилеп турайын.

Арка чачым беш талап,
Өрөр күнүм болову?
Ардактап баккан атамды
Көрөр күнүм болову?

ТҮШҮНДҮРМӨ:

Абат — гүлдөгөн чарбак, жай, орун, жашоо, тиричилик.

Абжир — тың, чыйрак, бышык, тетик, чакан, шамдагай, эпчил, өткүр.

Абзалант (*абзалантып бир кылдың*) — убаралантып карыттың, шайды оодардың, эсти кетирдиң.

Аваз — үн, добуш, обон, сыймык, сонун, уккулуктуу.

Авлет — урук, тукум.

Авли — короо-жай. Тажик тилинде *хавли*.

Авуз — атайын суу жыйып, сактоо үчүн жасалган көлмө.

Авукөз — бул атоо тажик, фарсы тилиндеги *оби* — «суулуу» деген сөз менен кыргызча «көз» айкалышып түзүлгөн. Ал «тунук көз» деген маани берет.

Адакы — аяккы.

Адими — көркөм, кооз, сулуу, мыкты, чыгаан.

Адия — тойго ынтымак катары кошулган кошумча товар, пул, мал.

Азада — көркөм, сулуу, чырайлуу.

Азалги — эзелки.

Азбирай — чын пейил, чың көңүл менен берилгендик.

Азил — тамаша. *Азил гап* — тамашалуу, юморлуу аңгеме.

Азим — ири, зор, чоң, улуу, сонун, кооз.

Аям — ал да. Түштүк говорлордо *йам* (*ам, хам* деген варианттарда да кезигет) байламтасы кеңири тараган (көрсөтүлгөн диалектологиялык адабияттарды караңыздар).

Айдалар — ай-айда, ай сайын, ар кайда.

Айнектар — айнектүү.

Айтуслар — айтып эле, какшап эле.

Акежан — акенай.

Аки — акиташ, бор.

Аккари — жалтырак булгаарыдан ултарылып, бийик така салынып жасалган бут кийим.

Аккари көвчи — жогоркудай жасалган кепич.

Аккелеп — карга, таан, сагызгандай майдалап, жор-голоп ылдамдап басуу.

Алаам — кыжыр, ачуу, ызаа, намыс.

Алайна — ачык, жарыя, көрүнө, атайын, даана, так, ашкере.

алайда болуп айтыла берет.

Аламжан — 1. Аябай, опсуз көп, мол, чексиз. 2. Алда канча, алда мурун.

Алат — жалпы эле курал-жарак, шайман, жабдык. Тажик тилинде да *олат* болуп айтылат.

Алаша — анча бийик эмес, жапыз, кыска, чолок.

Алашадыр — алача ат, чаар жылкы.

Алдыр — бет маңдай, өң, бет.

Алдыра — буйдалып шашуу.

Алав — жалын, алоо.

Алта — кумурсканын пири.

Алчымбар, алчынбар, алчымнар — аялдар кие турган баалуу сырт кийимдин аты.

Алыптай — эскиче араб алфавитиндеги «а» тамгасынын аталышына байланыштуу келип чыккан сөз.

Амаки — Эне жаатындагы тууган, таяке, таяке-жээн.

Амалдар — бийиктеги адам. Тажикче да ошондой.

Амма — бүт, баары, чогуу, жалпы, бардыгы. Тажик тйлиндоги *хамма* деген сөздөн.

Андал — күйүп жалындап куйкалануу.

Андаша — сабыр туткандык, уялып тартынгандык.

Андана — урмат, сый.

Апсана — апыртма, жок сөз, ылакап, кур кыял, калп, жалган.

Апсана сөзгө кирдиңби? дегенде бирөөнүн ушак-айың куру сөзүнө кирдиңби? деген мааниде айтылып жатат. Бул сөз тажик тилинде *афсона* болуп айтылат.

Апта — бир жума, бир жуманын ичиндеги жети күн. Тажик тилинде *хафт* «жети» деген сөздөн.

Аптаба — *аптама* — ичке моюндуу, чорголуу идиштин аты. Кээде жөнөкөй эле кумган сыяктанып да жасалат. Жез, калай, алюминийден болот. Бул идишке суу куюлуп, кол-бут, бети-баш жуулат, чай кайнатылбайт.

Апти — оң, кебете-кешпир.

Апыз — жазгыч ырчы, кагазга жазылган ыр, өтө чыгаан ырчы, сонун ырдалган ыр. Ал тажик тилиндеги *хофиз* деген сөздөн.

Арасат — эки анжы, күмөн; арсар; ара жол.

Артайыл — басмайыл.

Асан — оңой, жеңил, арзан, кымбат эмес, кыйын эмес, татаалдыгы жок, жөнөкөй.

Асат — күндүн айланышы менен эсептелген эскиче айлардын бешинчиси.

Асирет — 1. Арман, бук, 2. Ык, жөн, амал.

Астайдил — чын ыклас, чын көңүл, чын пейил.

Аччыг — ачуу.

Ашам — асем, көрк.

Ашна — тааныш, ынак, теңтуш, курбу, кошуна.

Азариң — кадырың.

Бавз-бавз — кээ-кээде, кээ бирде.

Баур — эрте жаз, жаз алды, көктөм.

Багана — чоочун, жат.

Байов — жоош, момун, энөө.

Бакыл — ичи тар, карасанатай, сараң.

Балант — бийик.

Балахан — 1. Үй, эс алгыч жай ж. б. лардын жогорку кабаты. 2. Өтө кымбаттуу, бийик,

Балкы, чий балкы — мурунку учурда колдонулган кымбат баалуу товардын аты.

Балын — айран же каймакка упа сээп аралаштырып бетке сүйкөнүү.

Бандазат — адам баласы, киши тукуму, киши уругу.

Бара — козунун жаш көрпөсү.

Баргек — 1. Элечектин үстүнөн кийилген бастырылган кооздук.

- Бардахан* — жердин аты, топоним.
- Барик* — жалбырак.
- Басма* — көз, чач боёчу боёктун түрү. Басма көз — капкара оттуу көз.
- Бает* — тулку бой, дене.
- Батжерде* — айыптуу, күнөөлүү.
- Башарт* — түк, такыр, кокус.
- Бөдөв* — жылкынын жалы кыска, буту-колу узун келген тукуму.
- Багана* — бейтааныш деген мааниде.
- Бэжай* — жайсыз, орунсуз, ыңгайсыз, ойдогудай эмес.
- Безек* — кооз, көркөм, темгил.
- Безия* — караңгы, күңүрт, кара.
- Бейар* — арсыз.
- Бейсаат* — кырсыксыз, саатсыз, орунсуз, одоно орой.
- Бейсаз* — начар, көрүмсүз, пас, жаман, дөдөй,
- Бетакат* — чыдамсыз.
- Бей уз* — уяты кеткендик, өңдүн кызылы кеткендик.
- Белегей* — капарсыз.
- Белбак* — бел боо, бел кур.
- Белалал* — бейкут.
- Бережи* — кымбат баалуу товардан жеңи чыкканактан бир аз өткөрүлүп, жакасыз, жана топчусуз кең жасалган кийим.
- Биздиңче* — биздин оюбузча.
- Билле* — менен, бирге.
- Биттаңди* — бирөөңдү да.
- Багуз* — алкым, муздоор, колко, кекиртек.
- Будурмак* — бурулушу, имерилиши, айланышы көп жер, тоо.
- Буйпала* — жан алакетке түшүп уйпалануу, чый-пыйы чыгуу.
- Пулаң* — жибек товардын бир түрү.
- Бурак* — бурганга, кайрылганга элпек.
- Бурама көйнөк* — бүйүрмө көйнөктүн бир түрү.
- Бурма* — коондун тилинип-тилинип бурап кургаткан кагы, тилиндиси.
- Бухна* — шылтоо, себеп.

Бадаган — убада сөз, макулдашылган кеп.

Бакарим — жакшынам.

Бэйирим — жумшак мүнөздүү адам.

Гэвэ — күрпөң.

Гадыраган — боройлогон, алай-дүлөй түшүргөн, тынбай жүрүп зуулдаган, карды токтото койбой кагып учурган.

Газа — уларлар көп топтолуп түнөөчү же алар дайыма бир из менен жүрүүчү орун, жер.

Галаты — кызык, тамаша, сонун, укмуш.

Галба — чыр-чатак, ызы-чуу, жаңжал.

Галда — чайкоо, чайкап алдоо, тил эмизүү.

Гарт — чаң, тозоң, тоскок.

Гарч — басканда үн-дабыш чыксын үчүн бут кийимдин апкытына, таманына коюлгая жука тери же жука жыгач.

Гашлайын — азапка салайын. Сөздүн уңгусу — *гаш*. Тажик тилинде *гашт* болуп айтылып, «кыймыл, жүрүш, аракет» деген маанилерди билдирет.

Гашт — кыймыл, басык, айланыш. Тажикче *гашт*.

Геварча — билериктин буралтып оролто жасалган түрү.

Гөвпая — эгиндин узун, жоон сабагы, маясы.

Гөш — эт.

Гөя — жалпы сүйлөнүүчү. Таж. *гун* — айт.

Гүлгүнө — кызыл тору өң.

Гүлдар — гүлү бар, гүлдүү, гүлү көп.

Гүлтасын — кооз гүл алган өсүмдүктүн аты.

Гүмөр — күмөн, күнөм.

Гиларс — чоң-чоң кызыл түстөгү алча.

Дак — күйүт, азап.

Дакыл — аралжы, пайда, себеп.

Даң — даңаза.

Далича, далийча — аялдар кие турган кийимдин бир түрү.

Дарачы — жай, тынчтык.

Дарайи — жибек кездеменин бир түрү.

Даргөй — дарт. *Даргөйүндэ күйүт дат-дартыңды тартып күйдүм дат* — сары оору болуп күйдүм, сары санаага батып күйдүм.

Дардисар — убара кылгандык, азап чектиргендик, сарсанаага батыргандык, сагындырып кусалаткандык, арабек калтыргандык. Баш ооруга чалдыктыруу. Таж. *дард* — оору, *сар* — баш.

Дарича — кичинекей эшик.

Дарчаси — терезеси.

Дилвар — ашык кылуучу, өзүнө тартуучу, куштар кылуучу, суктандыргыч.

Динар — алтын. Ырларда кымбаттыктын, асылдуулуктун, баалуулуктун символу катары көп кезигет.

Дыклапас — тойгондук.

Дүрайым — бермет, асыл.

Дүрүйө, дүрця — кош кабат согулган илгерки товардын бир түрү, ошол товардан тигилген, жасалган көйнөк, жоолук.

Жазыжабан — жердин аты, топоним.

Жайрасын — жыргасын,

Жанмончок — мончоктун өңү кубулуп жылтылдап турган түрү.

Жаннати — бейиш, бейишке таандык. Бул жерде өтмө мааниде кымбат, асыл, жыргал деген мааниде.

Жантак — бою жапыз болуп, жалбырагы калдайып өскөн тикендүү өсүмдүктүн аты.

Жаргина — бул сөздүн уңгусу — жар. Ал «жолдош, курбу, теңтуш, күйөө» деген өңдүү маанилерди берет.

Жобур, жовар — көздүн курчу, нуру, көз май.

Жовдар — узун чыгып, баш алган, кылкандуу жапайы өсүмдүк.

Жүздүк таманына акактан же башка бир кымбат баалуу асыл зат коюлган шакек.

Занжир — чынжыр.

Завун — туткун. Таж. *завун*.

Забын — зил.

Зада — этият, тоскоол, жолтоо. *Зада* — жалтанып калуу.

Зарда — күйүт.

Зебер — кооз, сулуу, көркөм, оймо-чийме, жасалга, Таж. *зебар*.

Зыла — назик.

Када — шыргый, бутаксыз узун жыгач.

Кайнама — эзилип бышкан, жетилген.

Кайыраак — бактысы жок.

Калеме — илгери кустардык ык менен токулган чаар ала товардын туру.

Камзир — жеңсиз же жеңи чолок жасалган, өпкө тон.

Капшырт — капшыт.

Камтама — түпөйүл, жүрок заада, сарсанаа, убайым.

Капашт — күйүт, азап-тозок, кайгы-капа.

Кара — караан, элек.

Кеште, кечте — сайма.

Кирчиксиз — эч кири жок.

Китиңден — аркандан, артындан.

Колдоло — колдон-колго алмак-салмак алуу.

Көг (көг урамын) — дилдиреймин, топондой бырпыраймын.

Көзлүк — көздүү.

Көрбалаш — капкайдагы азап, тозоктун тозогу, кыйноонун кыйноосу. Таж. *Көр-гөр-мурзө* — балээ, балакет.

Көкмөк — көпкөк, көгүш.

Куй — кумурсканын уюгу.

Куюлуу — уюктуу.

Меңдеттиң — жүдөттүң, кыйнадың, азапка салдың.

Меш — кой терисинен жасалган чанач.

Мада — сары суу.

Мизир — алгыр, илгир.

Мияди — миялуу.

Мурадар — бурадар.

Мукум — күү.

Мустармын — кайылмын.

Мүшкөл, мүшкүл — килемге салынган түрдүн эң татаал түрү.

Най — камыш, камышгын солкулдак сабагы.

Найрандигин — маскара, мыскыл, митайымдык.

Найча — жаш чыбык, чырпык, тал.

Накчегер — кычкач.

Накеш — кабактан ар кыл идиш жасоого устат киши.

- Новат* — кезеги менен деген мааниде.
Новда — калемче көчөт, жаш бутак, жаш чырпык.
Назаним — сүйкүмдүүм, жагымдуум, жакшынакайым.
Наму — атактуу, көрүнүктүү, белгилүү.
Ожура — мейманкана.
Ож алалек — өсүп жете элек.
Овар — убара.
Овжалат — дүр деп түшөт, селт этип кетет.
Олтундуу — ызаттуу, уяттуу, абийирдүү.
Өкчө — бийик такалуу үтөк.
Өткүл — тездик.
Пайла — аңды, көзөмөлдө.
Пайнек — бычакты кын учуна бекитилген жез, коло, калай.
Пайчы — тыңчы, из куур, аңдып жүргөн киши.
Раби күндө — күн сайын, ар күнү.
Саба — таң эртең мененки жүргөн жел.
Сабак — алтын, күмүш жалатылып жасалган кооздук.
Санавар — тажик тилиндеги *санавар* «кызыл карагат».
Саргерден — бүлүнгөн, бузулган, убара болуу.
Сарван — төөчү.
Сардал — башчы, чыгаан, жетекчи.
Сейдана — уругун тамакка, нан бышырганда пайдалана турган жыттуу, аш болумдуу өсүмдүктүн аты жана андан алынган кара түстөгү урук.
Сурчак — сурча жылкы.
Сүткүл — акчыл, сүт сымак агыш.
Сылжыт — бир тегиз калыпта жорго салдыруу.
Сыра — түк, такыр.
Сырстан — мүнөз, жорук, кыял.
Саал, саал — бир аз, бир пас.
Тага — таяке.
Таги — түбү.
Талап — эндикти жанчып даярдалган бет боёочу.
Талам — ой, тилек, максат, талап.
Тамам — аяк, соң, бүткөн жери, учу, акыры. *Тамам боюм таназар* — бүткөн боюмдагы ал-күч, кубат.

Тан — дене.

Тараша — жыгачтын, отундуң, бөлүнүп жарылган жаракасы, ири-ири, чоң-чоң чамынды. Таж. *тароша*.

Куллук — куттуктоо, куттуктагандык.

Кумек — бут кийимдин бир түрү. Өгүздүн, жылкынын чылгый терисинен жасалуучу кышкы кийим.

Кунава — сары санаага батырган түйшүк, мүшкүл.

Кунча — чөнөктөн жаңы ачылып келаткан гүл, гүл ала турган муун.

Куралай — тоо эчки көздөнгөн тунук.

Курсандуу — кубанычтуу, ыраазы.

Күйрө — кыйра.

Күйкөнөк — күндүн нуру бир жагынан, бир тигил жагынан көрүнгөнсүгөн.

Кулпөт — өлүк, өлүктүн сөөгү.

Килпатта — ээндетүү, окчундатуу, обочолонтуу.

Кынар — 1. суу боюнда өсүүчү ичке сабактуу өсүмдүк.
2. шыңга бойлуу.

Лала — 1. Роза гүлү. 2. Мандалак. 3. Жоогазын гүл.

Лапарман — мала кызыл гүл ачкан өсүмдүк.

Мавзун — бир тегиз, бир калып, сымбаттуу, сындуу, келишимдүү, келбеттүү.

Майин — назик, үлпүлдөк, жумшак.

Майса — эгиндин, чөптүн жаңыдан көгөрүп чыгып, тулаң болуп тургандагысы.

Малгүзөр — жердин аты, топоним.

Марданы — жыйынды.

Марват — бермет.

Маржам — бермет, шуру, мончок.

Тарык — таруу.

Телеби — шашма, шашкалак, тынч тура албаган, тынчы кеткен, алаңгазар.

Текийе — такыя.

Тетил — бышыгуу, чырайлуу, өсүп чоңоюу.

Тилла — дилде.

Тириглик — жашоо, өмүр, кумар, ынтызарлык, жашоо-тиричилик, тирүүлүк.

Тобур — арчакын тобурчак сыяктанган кичине тогологу.

Тоук — тоок.
Тон — кымбат баалуу товар менен тышталган сырт кийим.
Тозудай — чаңындай.
Торсук — чанач.
Шаргы — кула, жыгыл.
Уш — эс-акыл, эс-уч.
Үйлөшүп — чогулуп, биригип.
Үлпөң — жумшак, үлпүлдөк.
Чарная — төрт буттуу жыгач сандал, топчан.
Чилги — мөмө-жемиштердин, эгиндин, бакча өсүмдүк-төрүнүн түшкөн майда жалбырак, мөмөлөрү.
Чонтой — чөнтөк.
Чыкчыт — чыкый.
Эгиз — бийик.
Эгиздеп — бийиктеп.
Эңгилчек — эргилчек.
Ирге — ирге.
Зулпош — көкүл жапкыч, жабуу.
Хавлиси — коргончосу деген мааниде.
Факат — бир гана.

ТҮШҮНҮКТӨР:

Кыз Жибек.

Тажик ССРи, Жерге-Тал району, Исарак кыштагында жашаган Шарипов Керимден жазып алынды.

Эки бир тууган. Жейрендер. Достор.

Тажик ССРи, Жерге-Тал району, Жайылган кыштагында жашаган Сайтов Матайдан жазып алынды.

Байдын чарык атканы. Маанакей.

Тажик ССРи, Жерге-Тал району, Кошой кыштагында туруучу Акхом Шамуратов жыйнаган материалдардан алынды.

Легендалар.

Акхом Шамуратовдун жыйнаган материалдарынан алынды.

Макалдар-лакаптар, табышмактар.

Тажик ССРи, Жерге-Тал районунун айыл-кышгакта-
рында жашаган Халмурзаева Аксамай, Исматова Май-
на, Исматов Асатулла, Хожеева Урматтардан жасылды.

Ашыглык.

Тажик ССРи, Жерге-Тал району, Сайрон кыш-
тагында жашаган Касымова Мукшулдан жазып
алынды.

***Кымча жан. Кыздын ыры. Сүйгөн келинге.
Варнахан.***

Тажик ССРи, Жерге-Тал району, Кошой кышта-
гында жашаган Хамитов Хиемидинден жазып алын-
ды. Фонд. инв. 722. (Жыйнакка кирген материалдар
ушул номерден алынды).

Чебер кыз. Келинжан. Айымкан. Динарым.

Тажик ССРи, Жерге-Тал району, Кичи-Карамык
кыштагында туруучу Сатыбалдиев Искандерден
жазып алынды.

Мөлмөлүм. Нозаним. Селкихан.

Тажик ССРи, Жерге-Тал району, Саргой кыштагын-
да жашаган Тешебаев Шомахматтан жазып алынды.

Селкихан.

Тажик ССРи, Жерге-Тал району, Жайылган кыш-
тагында туруучу Сайтов Матайдан жазып алынды.

Ашыглык.

Тажик ССРи, Жерге-Тал району, Сайрон кыш-
тагында жашаган Касымова Мукшулдан жазып
алынды.

Ак ыргал. «Г» тамга, Ак Дилвар.

Тажик, ССРи, Жерге-Тал району, Бостон совхо-
зунда жашаган Жабаров Босудан жазып алынды.

Дилбар.

Тажик ССРи, Жерге-Тал району, Катта-Булак
кыштагында жашаган Эгембердиев Хошубактан
жазып алынды.

***Ырдын башы ыр сабак. Ак терек болсом бүр-
дөгөн.***

Тажик ССРи, Жерге-Тал району, Кошой кыштагында туруучу Хушмахмадов Журайлодон жазып алынды.

Токтожан.

Тажик ССРи, Жерге-Тал району, Дубана кыштагында туруучу Кабиров Азимден жазып алынды.

Токтожан.

Шамуратов Акхондун жыйнаган материалдарынан алынды.

Ак ныска. Кыз бала. Сен алмасың гүлдөгөн. Айры чач.

Тажик ССРи, Жерге-Тал району, Катта-Булак кыштагында жашаган Эгембердиев Хошубактан жазып алынды.

Сулуювум. Шалбалбак.

Тажик ССРи, Жерге-Тал району, Саргой кыштагында жашаган Ташкунов Касымдан жазып алынды.

«С» тамга». Карай көз.

Тажик ССРи, Жерге-Тал району, Кошой кыштагында жашаган Дуванаев Хурсандан жазып алынды.

Ак Чолпон. Толмочум.

Тажик ССРи, Жерге-Тал району, Жайылган кыштагында жашаган Саитов Матайдан жазып алынды.

Мөлмөлүм.

Тажик ССРи, Жерге-Тал району. Кошой кыштагында туруучу Сулайманов Ражаптан жазып алынды.

Кайнарым.

Тажик ССРи, Жерге-Тал району, Номуна совхозунда жашаган Курмушев Турдубайдан жазып алынды.

Ак Суусар.

Тажик ССРи, Жерге-Тал району, Кара-Кенже кыштагында жашаган Ташматов Мырзабектен жазып алынды.

Ай келин.

Тажик ССРи, Жерге-Тал району, Жайылган кыштагында жашаган Ваховдон жазып алынды. Аты белгисиз.

Бейаржан. Мурзайым. Шайыр кыз. Арукөз. Аппагым.

Шамуратов Акхомдун жыйнаган материалдарынан алынды.

Мукурум. Байжан абам. Мергенчи. Эмгек женен актайлы. Жегичтин жоругу.

Тажик ССРи, Жерге-Тал району, Мукур кыштагында жашаган Үсөнов Мутандан жазып алынды.

Кыз-жигиттин айтышы.

Тажик ССРи, Жерге-Тал району, Саргой кыштагында жашаган Солун деген кишиден жазып алынды.

Кыз-жигиттин айтышы. Айназар женен жеңесинин айтышы. Жигит-кыз. Ахком Шамуратовдун жыйнаган материалдарынан.

Өлөңдөр.

Тажик ССРи, Жерге-Тал районунун ар түрдүү колхоздорунда жашаган Сафаралиев Латиф, Хамитов Хиемидин, Эгембердиев Хошубак, Сатыбалдиев Искандардан жазып алынды.

Бай-бай башы баланын. Тай-тай.

Тажик ССРи, Жерге-Тал району, Намуна совхозунда жашаган Акжалова Карачачтан жазып алынды.

Үркөр-үркөр топ жылдыз. Илеш. Тывыр. Тогонок. Сагызган.

Шамуратов Акхомдун жыйнаган материалдарынан.

Санаттар. Жаман катын менен жакшы катын.

Тажик ССРи, Жерге-Тал районуна караштуу колхоздордо жашаган Кабириков Азим, Касымов Ташкундан жазып алынды.

Энеси өлгөндөгү кошок.

Тажик ССРи, Жерге-Тал району, Кошой кыштагында жашаган Шакирова Гуляндан жазып алынды.

Энеси өлгөндөгү кошок.

Тажик ССРи, Жерге-Тал району, Бостон совхозунда туруучу Назарбекова Маликадан жазып алынды.

Атасы өлгөндөгү кошок.

Тажик ССРи, Жерге-Тал району, Сайрон кыштагында жашаган Исматова Зуурадан жазып алынды.

Атасы өлгөндөгү кошок. Күйөшүү өлгөндөгү кошок.

Тажик ССРи, Жерге-Тал району, Саргой кыштагында жашаган Анар деген байбичеден жазып алынды.

Күйөшүү өлгөндөгү кошок.

Тажик ССРи, Жерге-Тал району, Кашат кыштагында жашаган Назарбекова Маликадан жазып алынды.

Улакчы жөнүндөгү кошок.

Тажик ССРи, Жерге-Тал району, Номуна совхозунда жашаган Мирзоева Турсундан жазып алынды.

Мергенчинин аялынын кошогу.

Тажик ССРи, Жерге-Тал району, Калдар кыштагында жашаган Сафарбекова Умсунайдан жазып алынды.

Баласы өлгөндө энесинин кошкону.

Тажик ССРи, Жерге-Тал району, Кошой кыштагында жашаган Шакирова Гуляндан жазып алынды.

Жанбегим.

Тажик ССРи, Жерге-Тал району, Калдар кыштагында жашаган Сафарбекова Умсунайдан жазып алынды.

Көрүшүү.

Тажик ССРи, Жерге-Тал району, Кошой кыштагында жашаган Шакирова Гуляндан жазып алынды.

Ёр-Ёр.

Тажик ССРи, Жерге-Тал району, Сайрон кыштагында жашаган Исматова Зуурадан жазып алынды.

Кыздын арманы. Атасы аскерге кеткендеги ыр.

Тажик ССРи, Гарм району, Исарак кыштагында жашаган Исаева Салимадан жазып алынды.

**ТАЖИК
РЕСПУБЛИКАСЫНДАГЫ
ТООЛУ БАДАХШАН
ОБЛУСУН ЖЕРДЕГЕН
КЫРГЫЗДАРДЫН
ЭЛДИК ООЗЕКИ
ЧЫГАРМАЧЫЛЫГЫНАН**

ЖОМОКТОР

ЖЕЗ ТЫРМАК

Бул окуя илгери эл көп жашаган бир айылда болгон экен. Бир күнү бул айылдагы эркектердин бардыгы Кашкарга аштык алып келүү үчүн кетишет. Айылда калышкан аялдар эртелеп топоздорун саашып, торпокторун агытып айдашып, андан кийин келишип бир кемпирдин үйүнө кийиз жасаганга топтолушат. Кээ бирлери сыртта жүн сабап олтурушса, кээ бирлери үйдүн ичинде чай ичип олтурушат. Алардын арасына тааныш эмес бир жаш келин келип калат. Ал келин мурдун жеңи менен тосуп алып, оттун жанына келип олтурат экен. Чай ичкенге чакырышса, унчукпастан кайра эшикке чыгып кетет. Аны байкап калган кемпир аялдарга, «бул жез тумшук экен» – деп айтат. Ошондон кийин баягы үйдүн ээси кемпир айылдагы аялдарга кайрылып: «Бүгүн баарыңар топоздоруңарды эртерээк саап, жайлаштыргандан кийин менин үйүмө келип жаткыла, бүгүн жез тырмак келет жалгыз калсаңар жеп кетпесин» – дейт. Кечке маал аялдар балдарын ээрчитип, малдарын жайгаштырып баягы кемпирдин үйүнө келип чогулушат. Кемпир аялдар менен чогуу оттон улуу жагып казанга майды кайнатып уктабастан олтурушат. Түн ортосунда жез тумшук эшиктен кирет, кирген маалда кемпир кайнаган майдан жы-

гач чөмүч менен сусуп башына чачып жиберет. Май чачылганда жез тумшук абдан катуу бакырып жиберет, анын жагымсыз катуу айкырганы бул ааламда жок экен. Жез тырмак ошол жерде жыгылып өлөт. Айылдагы аялдардан бирөө ошол күнү бала чакасы менен баягы кемпирдин үйүнө келбей калган болот. Ал аял балдары менен жез тырмактын айкырыгынан жүрөгү чыгып өлүп бардыгы жан беришкен экен. Кемпир, аялдар менен жез тырмактын өлүгүн кийизге ороп суу жиреп кеткен жардын алдына алып барып көөмп коюшат. Кийин күйөөлөрү Кашкардан аштыктан келгенден кийин болгон окуяны айтып жез тырмактын өлүгүн көрсөтүшөт. Чындыгында жез тырмактын колунун, бутунун манжаларындагы тырмактары, тумшугу алтын болгондуктан айылдагылар аны кесип алып ошондон кийин бардыгы байып кетишкен экен.

КАРЫ ЖИЛИКТИН КАСИЕТИ

Илгерки замандарда бир хан жашаган экен. Күндөрдүн биринде хандын казынасына ууру түшүп байлыктарынан уурдап кетет. Хан бардык жоокерлерине ууруну таап келесиңер деп буйрук берет. Жоокерлери кепке издеп ууруну эч жактан таба алышпайт. Айласы кеткен жоокерлер хандын каарынан коркушуп жолдо кап көтөрүп жүргөн бир орто жашар кишини кармап хандын алдына алып келишет.

Хан ал кишини суракка алат, бирок ал киши эч нерсени көрбөгөнүн, билбегенин айтат. Ага ишенбеген хан ачууланып ал кишини зынданга салдырып салат. Эки, үч күн өткөндөн кийин хан баягы кишини алдырып кайра суракка алат, ал дагы деле эч нерсени билбеймин деп жооп берет. Хан ал кишини кайра зынданга салдырып салат.

Ал киши айла таап зындандан качып чыгат. Анын качып кеткенин билген хан аны таап келесиңер, болбосо баардыгыңардын башыңар кетет деп кайра жоокерлерин анын артынан издегенге жиберет.

Ал киши качып олтуруп суунун жээгине келет, кеч болуп кеткендиктен ал жерде түнөмөк болот. Кабында он эки кары жилик болот, аларды алып баш жагына төрт жилик, аяк жагына төрт жилик, жанына төрт жиликти жерге сайып уктап калат. Артынан кууп жеткен жоокерлер көргөн көзүнө ишенишпей таң калышат. Анткени ал кишинин башында төрт мин жоокер, жанында төрт миң жоокер, аягында төрт миң жоокер коргоп турган болот. Аны керген жоокерлер кармап албай болгон окуяны текпей чачпай ханга айтып келет.

Хан ал кишини жоокерлери жок мезгилде, кабын көтөрүп кетип жатканда кармап келгиле деп жоокерлерине кайрадан буйрук берет. Жоокерлер ал кишинин артынан андып жүрүп кабын көтөрүп кетип жатканда кармап келишет.

Хан ал кишинен «жоокерлерин; кайда» – деп сурайт. Ал кары жиликти алып: «Бул менин жоокерлерим», – Кары жиликти ажыратып: «Бул найзасы» – деп көрсөтөт да ханга минтип түшүндүрөт: «Ханым, кары жиликти чакпайт, отко салбайт, аны алган киши этин мүлжүп жеп өзүн эгиз жерге илип койуш керек, кары жиликтин жоокердик, сакчылык касиети бар» – дейт. Ошондон кийин хан кары жиликтин касиетин билип, баягы кишиге ырахматын айтып кетирген экен.

КАРАШ БААТЫР

Халим деген бир чал болуптур. Онун мурунку зайыбынан эки уул, кийинки зайыбынан бир уул

калыптыр. Кийинки зайыбынан баласынын аты Караш экен.

Бир күнү чал олтурса, жер солкулдап, чал кошо солкулдап калат. Караса дөөлөр келип, чалдын малдарын айдап кетет. Чал үч баласын дөөлөрдөн малды ажыратып келиш үчүн жумшайт. Караш эки акесин ээрчитип, дөөлөрдүн жолу менен кете берет. Бир маалда катта дарыяга туш келгенде эки айрылыш жол бар экен.

– Сен сол жолго түш, биз оң жолго түшөлү, – дешет акелери.

Акелеринин тилин алып Караш сол жолго түшүп кете берет, кете берет. Бир жерге барганда кызыл дөң көрүнөт.

– Кызыл дөңгө барып дэм алайын, – деп барса, дөөнүн катыны кызыл жүн сабап олтуруптур.

Караш барып:

– Эже, суу бериңизчи, – дептир.

– Сага түйүл өзүмө тапшай олтурам, – деп, үйүн эшигин кызыл кыр менен бастырып кетип калат экен. Караш кызыл кырды кулатып үйгө кирип караса, бир казанда гөш кайнап, бир савада кымыз кайнап турат.

Казандагы гөштү жеп, шорпону ичип, савадагы кымызды бүт жутуп, эшикке чыкса, дөөнүн катыны туруптур.

– Эй, катын эриң кайда? – деп сурайт Караш.

– Эрим ууга кеткен, – дептир дөөнүн катыны.

– Эриң жолу болгондо кандай келет? – дейт.

– Жолу болгондо буйагына кырк түлкү байлап келет. Жолу болбогондо буйагына кырк таш, оягына кырк таш байлайт. Ити каңшып, кушу шаңшып келет, – дептир.

Онон Караш баатыр кызыл дөөнүн жолуга барып, түкүрүк жерге түшкүчө, ор казып, орго түшүп жатат.

Бир маалда нары жактан кызыл дөө буйагыга кырк таш, оягыга кырк таш байлап, ити каншып, кушу шаңшып келет. Караш ордон чыга калып, дөө менен кармашмакчы болгондо:

Боконо бойум болк эткен,

Бокту ичегим солк эткен.

Карашты азыр туш кылсам,

Астыма басып муш кылсам, – дейт дөө.

– Караш менмин, – дейт. Дөө Карашты кармап экөө алыша кетет. Алыша береттер, алыша береттер. Акыры Караш кызыл дөөнү өлтүрүп, онон нары кете берет, кете берет. Бир жерде ак дөң турат. Барса, ак дөөнүн аялы ак жүн сабап жатыптыр.

– Эже, суу бериң? – дейт Караш баатыр.

– Сага түйүл өзүмө жок, – деп, эшигин эки ак кыр менен бастырып кетип калат. Караш баатыр эки кырды эки жакка ыргыта тээп, үйгө кирип кирсе, эки казан гөш, эки савада кымыз турат. Эки казандагы гөштү, шорпону ичип, сөөгүнү бүркүп, кымызды бүт ичип, эшикке чыкса, ак дөөнүн катыны теректе савоону кармап туруптур.

– Эй, катын, эриң кайда кетти? – дейт.

– Эрим ууга кетти, – дептир.

– Уудан жолу болгондо кантип келет? – дейт Караш.

– Жолу болгондо буйагына кырк жолборсту артып келет. Жолу болбогондо буйагына кырк ак таш, оягына кырк ак таш байлап, ити каңшып, кушу шаңшып келет, – дептир.

Караш ак дөөнүн жолунан ор казып күтүп олтурса:

Караш тувулду дегенде,

Боконо бойум болк эткен,

Бокту ичегим солк эткен.

Карашты азыр туш кылсам,

Астыма басып муш кылсам, – деп ак дөө келет.

Экөөбү күрөшө кетет. Күрөшө береттер, күрөшө береттер. Акыры ак дөөнү өлтүрүп кете берет, кете берет да, көк дөңгө туш болуп, көк жүндү савап отурган көк дөөнүн катынын жанына барып суу су-раса, ал катын суу бербей, үч көк эшигин үч көк кыр менен бастырып кетип калат. Караш баатыр үч көк кырды үч жакка ыргыта тээп, үйгө кирсе үч казан гөш, үч казан кымыз кайнап туруптур. Бардыгын ичип, жеп, көк дөөнүн катынынан күйөөсүн сурап, дайынын билип, көк дөөнүн келер жолунан ор казып аңдып жатса, буйагына кырк көк таш, ойагына кырк көк таш байлап, ити каңшып, кушу шаңшып келет.

Караш тувулду дегенде,
Боконо бойум болк эткен,
Бокту ичегин солк эткен.

Карашты азыр туш кылсам,

Астыма басып муш кылсам, – дегенде көк дөө менен кармаша кетет. Айдан ай кыл өтөт. Бири-бирин жыга албайт. Шондо көк дөө:

– Бир май, бир сүт көлүм бар, шону ичип келип кармашам, – дегенде Караш баатыр дөөдөн мурун барып, май көлдөн, сүт көлдөн ичип алат экен.

– Мени өлтүрөсүң жүрөгүмдү жутсаң жүрөктүү эр болосуң, өтүмдү жутсаң өткүр болосуң – дейт көк дөө. Көк дөөнү өлтүрүп, ичин жарып, жүрөгүнү жутмакчы болгондо көк дөөнүн итине тил бүтүп:

– Жутпа, тиги Сасык-Көлгө ыргыт, – дептир. Сасык-Көлгө жүрөктү ыргытса, көл соолуп калыптыр.

– Эми, көк сандыктын ичинде, көк кырк ачкыч бар, кырк ачкыч менен үйдүн төрүндөгү кырк эшикти ач, – дейт кушка тил бүтүп. Караш баатыр кырк көк ачкычты таап, кырк көк эшикти ачса, биринде мал, биринде супсулуу, ай десе айдай, күн десе күндөй кыз олтурат.

– Бүт эшикти ачпагын, бактың тайкы, өмүр кыска болот, – дейт кыз. Кызды алып, саар малды

айдаса, малы баспайт. Көк талпакты журтка тегеретип, тегеретип төөнүн үстүнө жапса, мал өзү эле жөнөйт. Жөнөп кете берип, кете берип, бир жерге барып коноттор. Огочо эки караан көрүнөт да, Караш баатыр менен сулуу кыздын уктап жатканын билишип кайра үйгө кетишет.

– Караш турбайбы? Муну өлтүрүп атабызга мактанып баралы, – деп акылдашып, зор агасы ор казып, үстүнө төшөк салып коюп, Карашты ойготуп экөө бир туугандай көрүшүп, үйгө баштап келет. Караш баатыр канчалык суранса да төргө отурбай капшытка отуруп гөштү жеп, кымызды ичип чыгып кетет. Эртеси кичик акеси чакырат.

– Ор казды, капшытка отурбай, төргө отур, – дептир кыз. Караш төргө олтуруп, кичик акесинин сыйын көрүп, мундан да кутулуп чыгып кетет.

– Эми өлтүрө албадык, колуктуну алдап сайилге жөнөтүп, бир балээ кылып Карашты өлтүрөлү, – дейттер. Караш уктап жатканда бир акеси жылкыны, Караш жаткан үйдү көздөй үркүтөт. Бир акеси Караш чыга бере турган жерге терең ор казып, үстүн ак талпак менен жаап койот. Жылкынын дүбүртүн уккан, ол жүгүрүп чыгып, терең орго түшүп кетип, эки буту тең сынат.

Эки акеси Караштын колуктусун зордоп, өзүнүн олоң чачи менен таңып, буту сынган Карашты журтка таштап, малдарды айдап кетип калаттар. Колуктусу эптеп мылтык менен ок таштап кеткен эде. Шону менен чымчык, чычкан атып, эптеп жан багат. Ошентип күн өтө берет, өтө берет. Бир күнү эки колу жок бир киши, бир кийикти тиш менен тиштеп сүйрөп келет. Шол колу жок киши менен жолдош болуп, ооз мурун өбүшүп, апак-чапак болушуп, жашай береттер. Огочо, бир көзү көр киши бир кийикти кувалап келе жатканын көрүп, Караш

кийикти так эки көзүнүн ортосуна атып өлтүрөт да үчөө чогуу шериктеш болоттор. Үчөө сүйлөшүп олтурса, бир күнү бир көр чычкан чыгып, топодон жаласа көздүү болот. Экинчи күнү бир колу жок чычкан чыгып, олда жаласа, кол бүтөт. Үчүнчү күнү бир бутту жок чычкан чыгып топодон жалап, бут бүтүп жүгүргөн бойдон кирип кетет. Шонон үчөө тең топодон жалашса, баары жери соо болуп калышаттар. Шонтип үчөө жолго чыгышып, келе жатышса, атчан бир кыз туш болот да, төртөө үңкөрдө жашап калаттар. Кыз чай кайнатып, гөш бышырып берип жүрөт. Караш кызга:

– Отко боор салба, – дейт.

Эмнеге девей кыз макул болот. Бир күнү кыз отко боор салып көрөт. Оту өчүп калып, тэгэлэ күйгүзө албай жолго чыгып, кетип бара жатса, түтүндүн жыты келет. Шол жакка барса, чачы куу, көзү оңурайган, ыраңы суук бир кемпир, отко кактанып олтуруптур дейт.

– Эне чок бериңизчи, отубуз өчүп калды, – дейт.

Кемпир куу канчыгын чакырганда, куу канчык келип, казанга питин түшүрөт.

– Муну жебесең, жерге сээп, чокту алып кете бер, – дептир кемпир. Кыз жебей, казандагы питти жерге сээп, чокту алып кете берет. Отту күйгүзүп, чай-пай кайнатып олтурганда, Караштар келишип, чай-пай ичишип ууга кетишеттер. Баягы сепкендер тал болуп өсүп чыгат. Кемпир талды таяк кылып алып, кызга келет да, кыздын таманынан шоруп, чекесиге чертип, чекесинен шоруп, таманыга чертип кетип калат. Күн сайын байагы кемпир эч ким жокто келип шондой кылып кетип калып жүрө берет, жүрө берет. Кыз күндөн күнгө чеке чекесине катып, арыктагандан арыктай берет. Муну байкаган Караш колу жок болгон жолдошун таштап, ууга кететтер.

Бир маалда кемпир келип, тал менен «колу жок» адамды чапканда катып калат. Экөөнүн тең таманынан шоруп, чекесине чертип, таманыга чертип, чекесинен шоруп, бүтүп экөөөнү тал менен чапканда эсине келеттер.

– Оозуңардан чыгарсаңар экөөңдү тең жеймин, – деп көздөн кайым болот. Караштар сураса, коркуп айтпайт. Көр болгон шеригин таштап, берки экөө ууга кететтер. Тумактай терскенге жашынып олтурса, кемпир келип, кыздын таманынан шоруп, чекесиге чертип, чекесинен шоруп, таманына чертип көздөн далда болот. Муну көргөн баягы Карашка бүт айтат. Караш кызга:

– Какбаш үйдөбү, – деп сурайт, жез кемпир, сен жок де-деп өзү жашынып калат. Огочо чейин жез кемпир келет да кызга айтат:

– Какбаш акең үйдөбү?

– Жок, – дейт кыз.

– Талым түгөдү, эми сени жейм, – деп жез кемпир кызга дап койгондо, Караш баатыр жез кемпирдин мээсин чача атат. Кыз болгонду болгондой айтат. Шонтип, кыздын энесин өлтүргөн жез кемпирден өч алып, кызды эптеп качырган атасыга жеткизет. Онон үчөө үч жакка коштошуп, ыйлап сыктап ажырашат.

Караш баатыр өз жерине келсе, чал небак өлүп, колуктусу терскен алып, күң болуп жүргөн экен. Эки акеси мактанып, баатыр деген сөзгө ээ болушуп, доор сүрүп жатыштырлар. Караш баатыр элди жыйнап, болгон окуяны айтат. Бирок, эки акеси мойнуна албайт. Шондо калыстар бир катта казанга айран куюп, бир катта казанга көө салып, эми аткыла дейт. Кимиңер ак болсоңор акка, кимиңер кара болсоңор кара көөгө түшөт, – дейттер. Эки акесин тең огу көөгө түшүп, калыстар олорду ээн талаага кубалап жибереттер. Караш баатыр шонтип мактым ыраазыга жетет.

УЛАМЫШТАР

АЛИЧОР

Кайрылсак артка кылчайып,
Кылымдар өткөн мунарык,
Адамзаттын жашоосу.
Тарых болуп узарып.
Ошол алыс мезгилде,
Бадахшанды ал кезде.
«Көйстан» деп аташчу,
Байланыш жок сырт менен.
Эл бөтөнчө жашашчу,
Кыя жол менен бириндеп.
Тажик эли жөө басчу,
Азирет Али пайгамбар,
Дулдул деген аты бар.
Ошол ат менен алыска,
Узун-жол сапар.
Тажик эли жашаган,
Багыты анын «Көйстан».
Динге салып аларды,
Агартууну самаган.
Ислам үчүн берилип,
Иштеген экен ал адам.
Дулдулун минип пайгамбар,
Көйстанга келген дейт.
Каршылык кылган эл болсо,
Урушуп катуу жеңген дейт.
«Динди кабыл алгын» – деп,
Тапшырманы берген дейт.
Буйругун берип жалпыга,
Көйстандын калкына.
Кайра дагы келем деп,
Кайткан кезде артына.

Кең өрөөнгө туш болот,
Отко коёт атыны.
Кош колудан тушоолоп,
Кызыгып абдан Дулдулу,
Кеч киргенче көп оттойт.
Ошол жерде башкача,
Таттуу-ширин чөп өскөн.
Дулдул башта мындайды,
Оозго алып көрбөгөн.
Жөнөргө жетип убакыт,
Пайгамбар атын чакырат.
Дулдул отко кызыгып,
Келбей коёт батыраак.
Токтото албай сабырын,
Ачуусу келген Алинин.
Атыны тутуп жүгөндөп,
Ага бачым минген дейт.
Алыска жөнөр алдында,
«Чөлгө айланып калгын»— деп,
Жерди карай айткан дейт.
Кийин чөп оспой чөлгө айланып,
Ал жерге каргыш тийген дейт.
«Алинин Чөлү» аталып,
Элден элге сакталып.
Жылдар жылга уланып,
Өткөн узун убакыт.
Сөз мааниси өзгөрүп,
«Али-Чор» дешип аташып.
Кийинки муун ал жерде,
Калган экен жашашып.
Мал жайлап жайлоо төрүнү,
Оттошуп асыл чөбүнү.
Андан бери ошол жер,
Өткөрдү мезгил көзүнү.
«Аличор» азыр даңкталуу,
Сары-Колдун бир бөлүгү.

«БУРХАН- ӨЛДҮ»

Бийик тоолуу Памирде,
Бир кайберен жашаптыр.
Ал жерде анын турганы,
Алтымыш жылга караптыр.
Мергенчилер ата албай,
Аябай чарчап тажаптыр.
Кийиктерден бөлүнүп,
Өзүнчө байыр алчу экен.

Оттоор мезгил болгондо,
Тескей жакка барчу экен.
Өңүт бербей эч качан,
Эсен-аман калчу экен.

Бурхан мерген бир жолу,
Ошол жакка барыптыр.
Түк аттырбас кийикти,
Аңдып жатып калыптыр.
Ал аңгыча кийик да,
Берилип отко кириптир.
Бурхан мерген дабышын,
Кулагы таамай илиптир.
Кийик качты жүгүрүп,
Жогору карай дүүлүгүп.
Мерген мылтык шыкаалап,
Курокту басты үлгүрүп.
Кийикти мээнет тороду,
Коргошун чачып колуну.
Үч буттап зоого тырмышып,
Тапты үңкүр-коңулду.
Мерген артта калбады,
Кол-бутун таштар аймады.
Аскадан ылдый жылмышып,

Тектирге түшүп барганы.
Ыргып кетип мылтыгы,
Мерген кармай албады.
Быт-чыты чыгып бөлүнүп,
Мылтык кетти алыска.
Мергенге жол табылбай,
Андан ары барышка.
Кайберен чыгып кеп айтат:
«Бурхан мерген сен бизге
Илгеркиден душмансың.
Кайберендин көбүнү,
Тукум курут кылгансың.
Келме кезек деген бар,
Келди кезек сага да.
Чыга албай тектирден,
Өлөсүң эми аскада».
Деди дагы кайберен,
Көздөн кайым болгону.
Кайтарып жооп айтышка,
Мергенде дарман болбоду.
Кайра чыгып кетүүгө,
Мерген далай умтулду.
Алды-арты жылма зоо,
Мындан кантип кутулду.
Ошол зоодо мергендин,
Сөөгү калды сакталып.
Зоока турат дагы эле,
«Бурхан өлдү» аталып.

ГӨР-ТУЗАК

Жыл артынан жыл чубап,
Мезгилдер өтүп көп убак.
Илгери мында эл жашап,
Койгон аты Гөр-Тузак.

Себебин тактап сурасак,
Карыялар сөз улайт: –
Курал да жок, капкан жок,
Ал кезде мергенчилер аң уулайт.

Ошондо Сары-Кол жеринде,
Кийиги абдан көп болгон.
Короо-короо топтолуп,
Жашаган дешет кайберен.

Кыялап чубап жол салып,
Тоодон-тоого өтүшчү.
Таң калтырчу адамды,
Кийиктин мындай көптүгү.

Туягынан кийиктин,
Тоо беттери жол болуп.
Качышкан кезде үркүшүп,
Куюлма шагыл козголуп.

Аңчылар тоого барышкан,
Ыңгайлуу жерди табышкан.
Жолдун мерчем жерлерин,
Көргө окшотуп казышкан.

Терең казып чуңкурду,
Үстүнө саман жабышкан.
Качканда кийик сүрүлүп,
Кыя жол менен жүгүрүп.

Саманы төмөн күбүлүп,
Кийиктин айрым бирөөсү.
Чуңкурга түшкөн мүдүрүп,
Чуңкур тузак ал жерде.

Ушул жерде көп экен,
Аны билбей, байкалбай.
Колго түшкөн кайберен,
Бара-бара бул ыкма.

Унутулуп кетиптир,
Мергенге курал көбөйүп.
Чуңкурлар толуп бекиптир,
Убакыт өтүп алыстап.
Тузакка кийик алышпайт
Ал жердин аты сакталып,
Аташат азыр «Гөр-Тузак».

КУРМАНБЕК

Бай Курбанбай, Курбанбай,
Амалыңдан ай, ай.
Ашып келдим Гандирди,
Даваныңдан ай, ай.
Көк өтүгүм жыртылды,
Таманыңдан ай, ай.
Колго түштүм атымдын,
Жаманидан ай, ай.
Каркайбусун каапырдын,
Заманыдан ай, ай.
Кийинки алган зайыбым,
Балдыз эде ай, ай.
Бир атадан Курбанбай,
Жалгыз эде ай, ай.
Барсаң дува айта бар,
Энебизге ай, ай.
Эне сүтү таркаган,
Танабизга ай, ай.
Барсаң дуба айта бар,
Атабызга ай, ай.

Сураганда бербеген сурагымды ай,
Койчуманга мингизип,
Той тойлотсун ай, ай.
Курбанбайым өлдү деп,
Бой бойлотсун ай, ай.

ГӨР УУЛУ

Гөр уулу Султан гөрдө жаткан
Гөр азабын тирик тарткан

Түркмөн элинде Ахмет сардар деген кадырлуу улук кишинин карындашы дүйнөдөн кайтат, ал кош бойлуу болгон. Аны көргө койгондон кийин кудайдын кудрети менен бала гөрдө төрөлөт. Алланын амири менен энесини оң жак эмчегинен сүт пайда болот. Бала ошол эмчекти эмип чоңойо берет. Бала бир күн көрдөн өрмөлөп тышка чыгат onu элдер тутуп алат. Кийин чоңойуп Гөр уулу деген атка конот. Гөр уулунун өз перзенти болгон эмес. Эки бакма баласы болгон. Авазхан, Асанхан деген. Өзү жеткен баатыр болгон, жоого киргенде кызыр иляс кырк чилтен оомийин деп жоого кошо кирген. Гөр уулу Чамбыл-Бел деген жерде турган, бир күнү Гөр уулу чалгынга барып жоонун чоо жайын билип кел деп карамагындагы кандарды чакыртат.

Атигинси бир кучак,
Аты Шадман хан кыпчак
Шадман хан келди салам,
Мунун аркасынан.
Хасан хани келди салам,
Мунун аркасынан.
Аваз хан келди салам.
Тилла тондун эгеси,
Туркмен элдин агасы.
Гөр уулунун тагасы,

Ахмет хан келди салам.
Кырк алты хан алынат,
Тилла тамыр колунда.
Газал айтат булбул хан,
Минарига бек берди.
Машар кез бедөө аттан,
Ичериге бек берди.
Асал кошкон наваттан,
Кырмызы тонлор берди.
Кыркмалар чайлар берди,
Духа дөөлат курдулар.
Дува кылып турдулар,
Алакан жыйып куудулар.
Алака кылып турдулар,
Ким барат элчиликке деди.
Хандар башы жергеит кетти,
Сөөмү билан жер казды.
Энди билги бек Аваз,
Белинде гүл тарафта.
Пири Камил бек ака,
Мен барайын хызматыңа.
Сууга салсаң кайыкман,
Хызматыңа майыкман.
Ошентип Авазхан жөнөмөк болот.
Гөр уулунун Гайрат деген тулпары аты болгон
шону жолго даярдашат.
Алты кыз арпалады,
Жети кыз жеталады.
Өрдөктөй көлгө сүздүрдү
Оромол билан шыпырды.
Айдай паал кокурду талкалады,
Полот мык парчын урду.
Аваз кылган эрликти,
Айым тиккан терликти.
Кыр белга урду,

Маржан ээр кондурду.
Каш кашалап белин тарта
Ат бели замбил кайтты.
Того тоого жетти,
Кырчыл дап жерге жатты.
Көздөрүмө жаркайтты,
Кулакларин шарк айтти.
Элди билген бек Аваз,
Тажик салган тар көчө,
Тар көчөдө ойноптур.
Ок жыландай сойлоптур,
Ак мукамдай ойнотуп.
Бир мукамда туйлатып,
Балхибанды орлатип.
Даван келсе терлети,
Бахаланды пас билан.
Хызыр жүргөн жол билан,
Учма кыя зоо билан.
Айдады беги палбан,
Азуун гүлдүратти.
Ак көбүк буркулдатты,
Айдади бектин аты.
Айдап таглардан ашты,
Жана бир такка чыгади.
Найза камыштай болгон,
Чатыр кардай болгон.
Аван кырдын гүм мычып
Эми бирди уради.
Ол чатрини карады,
Бул чатрини карады,
Бир чатырыны карады.
Бир ажаип сулуу кыз,
Энди уклап жатади.
Дөө экансаң пари экансаң,
Бери келгин деди.

Айван кырдын белиге,
Ичигни салды.
Белге белини таңды,
Көлдөн алдым газыңды.
Жесир кылам кызыңды,
Итке берем гөшүңдү.
Калбыр кылам дөшүңдү,
Тартты камчы тезинен.
Болду куңгул
Жазылдыс жазылды,
Жерлар боору казылды.
Төрт туяктан учкан таш,
Газар белес ашырды.

Ошентип Авазхан кызды ала качып кетет. Мунун артынан куугунчулар жөнөйт. Жайбоз деген бир баатыры бар экен энди бигир жайлайбыз. Кыл кара белга минген мурутун кырк жерден түйгөн аркасына байлаган. Тикансиз жоллор барини куш балапан куш эмгек калың бермей тай соймой бекардан кызлар бармы.

Аттан аттан дегенди,
Кызыл атлар аттанды.
Аттан аттан дегенди,
Шыфодарлор аттанды.
Аттан аттан дегенде,
Муфадарлар аттанды.
Кыя мүшкүл мингендан,
Шыка темир кийгенден.
Сен буюкка эй тургун,
Мен саяын деп анан.
Кега айван аттанды,
Палван тартты берини.
Сарван тартты нарыны,
Кызыл баштын айылы,
Чаңгип зыл зыла болду.

Шунтип барып ажоо беттешип калат экен, ошондо
Шайваз баатырдын айтканы:

Тикансиз жолар барми,
Куш палапан куш эмгак.
Бекардан кызлар барми,
Ондо Авазгандын айткани.
Өз атам Карим гаван,
Узтазым Гөр уулу хан.
Чоң созлама эне гар,
Мына дашти кең майдан.
Ол ояктан ат койду,
Бул буяктан ат койду.
Шыпырыла кылыч болду,
Кылычлар кар кылмади.
Найзама найза болду,
Найза савытка батты.
Камелек болуп кайтты,
Бир бирин ала алмади.
Аттардан эми түштү,
Жакама жака болду.
Букадай сүргүлөштү,
Буурадай тизелешти.
Бири бирин ала алмади,
Пасти баландка сүйрөдү.
Этактан шамал түрдү,
Бир бирин ала алмади.
Шондо бир палваны,
Алтымыш кой терисин.
Башындагы телпаги,
Алтымыш алты батман.
Колундагы калтаги,
Шайавозды жеңет экен.
Онон кийин аскарлар,
Урушка кирет экен.
Арыклыктан жыгылмаган,

Семиздиктен тыгылмаган.
Чапса пайын урмаган,
Эгасин жоого бермаган.
Чу жанывар гыйратым,
Ол ояктан ат койду.
Бул буяктан ат койду,
Аралаш болуп кетти.
Таш көрбөгөн бул сайлар,
Таш ордуна баш көрдү.
Суу көрбөгөн бул сайлар,
Суу ордуна кан көрдү.
Шонтип Авазган жеңип чыккан экен.
Бир күнү Гөр уулу такта отурса бир топ дөө келет
экен Гөр уулуну көрөбүз деп.
Шаа отурган тактина,
Айры салам вахтында.
Токкуз хайван келишти,
Токуз филга миништи.
Кавнаси бар кападай,
Агзыларин карасаң.
Атасынын гөрүндөй,
Үстүндөгү жаннлари.
Көтөрөм болгон торпоктой,
Путу колу чынардай
Бойлору бар мунардай.

САНАТ-НАСЫЯТ ЫРЛАРЫ

САНАТ

Асайи шаки калмай,
Салып кеткен дилиме,
Үйрөтүп кеткен тилиме.
Көрүп кеткен көзүмө,
Кайда барсам турба дейт.
Канаке апыз ырда дейт,
Кызыл тилиң бурба дейт,
Кызыглыктан ырда дейт.
Ырдабаса болбосо,
Ырда деп жанди койбосо.
Пул бергендей зордосо,
Теңи жалган, теңи чын,
Теңтуштардын көөнү үчүн.
Жарымы жалган, жарымы чын,
Жакшылардын көөнү үчүн.
Бир-эки ооз айтайын,
Билбей айтат дебеңер.
Эки-үч ооз айтайын,
Эптеп айтат дебеңер.
Китеп айтат күнөө деп,
Күнөөлүк ишти кылба деп,
Күнөөгө назар салба деп.
Шариаттан калба дейт,
Шайтандин сөзүн алба деп.
Капилманга күлөбүз,
Күнөөгө батып жүрөбүз.
Жалган айтып жазабыз,
Кең бейиштен азабыз.
Орус мылтык кандуу ооз,
Жан кутулбас жанооз.
Калмактан өткөн казы экен,

Орозо, намаз парз экен,
Олда болсо момундар,
Мойнубузга парз экен.
Окубаса, тутпаса,
Мойнубузда карз экен.
Берейин деген бекилбейт,
Бек байлаган чечилбейт,
Мунумду кудай кечирбейт.
Жетесинде болбосо,
Жетим өскөн жетилбейт.
Ийлебей кайыш көң болбойт,
Азали ийри жон болбойт.
Жалгыз жыгач үй болбойт,
Азари өңкөй бий болбойт.
Кыя бычпай жон болбойт,
Бе саат күнү жол болбойт.
Хан аттанбай мол болбойт,
Кара нас күнү жол болбойт.
Эгем эки кылбаса,
Эч банда иши оңолбойт,
Боолуу шумкар жоголбойт.
Эмгек кылган ач калбайт,
Эки ат минген кеч калбайт.
Аттууга жөө жете албайт,
Чын ажалың жетбесе,
Баш жаздыктан тартылбайт.
Баш жаздыктан кеткенде,
Буудай тилиң бурулуп.
Нур чырайың куулуп (кубулуп),
Султан боюң сунулуп.
Бадандарың сөгүлүп,
Жамгырдай жашиң төгүлүп.
Бе бафо беш күн дүйнөдө,
Өлбөйт кандай күнөөлүү,
Жаның үчүн кайыр кыл.
Акырет жайин тайин кыл,

Тайин кылсаң кол менен.
Кыямат жайга барганда,
Түшөсүң карбан жолуна.
Ушуруш бербей ак ичсең,
Адалын бербей аш ичсең.
Кишинин акын кошо ичсең,
Кыл көпүрөк башында.
Кыяматтын жашында,
Эгем казы болгондо,
Эгаси келет малым деп.
Болбой мойнуң толгосоң,
Паришталар ошондо.
Эки көзүң ортого,
Коёт бирди муш менен.
Мээң кетет быркырап,
Каның кетет шыркырап.
Чымынча жаниң чыркырайт,
Ара турбайт атабыз.
Орто турбайт энебиз,
Ошондо болбойт жемебиз.
Түшбөйбүз эмес түшөбүз,
Жакшы карбан жолуна.
Барбайбыз эмес барабыз,
Жан эгемдин жолуна.
Таң аткандын белгиси,
Сары жылдыз жаркырайт.
Күн тийгендин белгиси,
Тоо-тоонун башы жаркырайт.
Тил гүрмөөдөн өткөндө,
Тириглигиң татыбайт.
Жан кеткендин белгиси,
Көкүрөгүң гыркырайт.
Буту колуң калтырайт.
Ак матадан чоң айрып,
Үч кат кылат турбайбы,
Ак малыңдан тогуздан,

Ыскаат кылат турбайбы.
Эки чөгүн суу менен,
Жууп коёт турбайбы.
Баш аягын тутамдап,
Бууп коёт турбайбы.
Баш аягын тең кылып,
Бүктөп коёт турбайбы.
Сары танга тартайтып,
Жүктөп коёт турбайбы.
Алты адамзат бачаман,
Айбан ойот турбайбы.
Алты кетмен топурак,
Таштап коёт турбайбы.
Жети азамат бачаман,
Жерге коёт турбайбы.
Жети кетмен топурак,
Таштап коёт турбайбы.
Кулагы жок, жалы жок,
Куу чаткал атты минебиз.
Этеги жок, жеңи жок,
Ак желек тонду кийебиз.
Чыгайын десең эшик жок,
Шыкааларга тешик жок.
Каптар хона дүнүйө,
Толуп кетип баратат.
Эрте дебей, кеч дебей,
Кары дебей, жаш дебей,
Суусу бүткөн бандалар,
Өлүп кетип баратат

САНАТ

Сары-Колдун жалгыз ырчысы,
Санаттан айтса саз болот.
Сай-сайдан агып сэры суу,

Саратан алды жаз болот.
Чаалыкса күлкү аз болот,
Чачы жок адам таз болот.
Суйкая басып буралган,
Сулууда кыял, наз болот.
Ойлонсоң көңүл зил болот,
Он эки айда жыл болот.
Эптүү жигит шыл болот,
Эмгек кылсаң пул болот.
Жапайы чоңу пил болот,
Жамак айткан ырчыда,
Шаңшыган жаак, тил болот.
Эптештирсең ыр болот,
Эсептин банты бир болот.
Эби жок жалкоо келиндин,
Этеги дайым кир болот.
Катта тутуп молдону,
Келме үйрөнсөң пир болот.
Беш убак намаз окусаң,
Бетиңе тиер нур болот.
Белсенип сапар аттансаң,
Белдин корку кур болот.
Закондун башы кат болот,
Заңдаса идиш дат болот.
Кирип- чыгып окусаң,
Китептин бети жат болот.
Айгайлап жоону качырсаң,
Адамга канат ат болот.
Билишип сыйлап жүрбөсөн,
Бир тууганың жат болот.
Ынтымак элдин салтыны,
Ырдаган ырчы көп болот.
Ыраазы кылып укканды,
Ырасын айтсаң топ болот.
Сары оору жаткан кеселдин,

Саргарып өңү чөп болот.
Эл менен дайым бирге бол,
Эл бар жерде кеп болот.
Берешен жигит үйүндө,
Белендеп койгон эт болот.

САРЫ-КОЛДУН ТЕРМЕСИ

Өксүгү болот өлүмдүн,
Зарпи күчтүү залымдин.
Кекенчи болот ганымдын
Эсеби болот бир күнү,
Азын-төгүн малыңдын.
Мукуму болот муруттун,
Жааны келет булуттун.
Мааниси улук марттыктын,
Кайыры болбойт каттыктын,
Гави жакбайт тантыктын,
Канааты болбойт ачтыктын,
Сөзү жүрбөйт мастыктын,
Доору балант жаштыктын.
Элиртип колун таштаса,
Баасы кымбат түшпөсө,
Табы катык бүркүттүн.
Канаты кайкы шумкардын,
Тапаны жазы тулпардын.
Бээге чалган белдиктей
Медери болот туугандын.
Асти менен оңолбойт,
Эзелтен кудай ургандын.
Айварты болот сүрдүүнүн,
Акылы даана тилдүүнүн.
Көңүлү жарым муңдуунун.
Кошумча болуп оокатка,
Колу узарат уулдуунун.

Түктүү айбан чарс болот.
Жаманга дөөлөт келгенде,
Көтөрө албай мас болот.
Жакшыга даулет келгенде,
Бечара сыпаа пас болот.
Жолу арбыйт аттуудун.
Даражаси зор болот,
Жол жаныга катуудун.
Мүнүшкөрдүн салганы,
Бозум түлөк куш болот.
Моймолжуган сулуу кыз,
Март жигитке туш болот.
Кар ээрисе суу болот,
Карыса сакал куу болот.
Кан белгиси туу болот,
Кан сактаган чоорунун
Жүрөгү зардан суу болот.
Мергендин белин какшаткан,
Беш караки теке уу болот.
Токсон түшсө күз келет,
Чилде чыкса муз кетет.
Буйлалаган төөдөй,
Буйрукка карап кыз кетет.
Каттагандан кат келет,
Пайгеден озуп ат келет.
Картайганда кишинин,
Белиден кубат күч кетет.
Ээктен кашка тиш кетет.
Пак жүрүп агып сай кетет,
Каанат кылбай дүйнөгө.
Бай-байлап жүрүп бай кетет.
Темене канат жетилип
Ак шумкар учат уядан,
Бирөө кичик, бирөө чоң,
Бирөө жарды, бирөө бай,

Өтөр экен бир күнү,
Ушул жарык дүнүядан.
Өткөн өмүр билинбейт,
Өлгөндөр кайра тирилбейт.
Колунда тириң болбосо,
Боз карчыга илинбейт.
Жарылбай жара сакайбайт,
Жакшынын гавин катардайт.
Сыйлабай мыйман түзөлбойт,
Өмүрү өтүп кеткенче,
Жамандин пейли түзөлбойт.
Оң келбей өңүт өзгөрбөйт,
Ойнобой жүрөк козголбойт.
Сынбай сөөк чор болбойт.
Тилеп алган парзантинь,
Жетим калбай кор болбойт.
Нав жүрүп акпай сай болбойт.
Каза жетип күн бүтпөй,
Кара жерге жай болбойт.
Элинде даулет болбосо,
Эгиздеп көчүң чындабайт.
Элиптир бедөө ат минип,
Эсепке башың кирбесе,
Элинден эч ким аңдабайт.
Туубай тулпар жандабайт.
Душман тутуп, баш кеспей,
Паашалар тууну кандабайт.
Бир кылыгың болбосо,
Эч ким сени сыйлабайт.
Азалги жооз ыйлабайт.
Боолуу шумкар жоголбойт.
Бейадаттар уялбайт.
Бесаатка кеп айтсаң,
Мойнуну буруп тил албайт.
Өдөмү жок адамдар,

Илми кайып ишлерди,
Эч макулук биле албайт.
Октобой мерген аталбайт,
Онтобой кесел жата албайт.
Өдөмү жок адамдар,
Өз малын эптеп сата албайт.
Мандайлашкан жоо келсе,
Баатырлар жоодон кайта албайт.
Бүтпөгөн кыйын доо болсо,
Чечендер тилин тарта албайт.
Калемпир акын туз болбойт,
Азали ийри түз болбойт.
Эгин бышпай күз болбойт,
Токсон толбой күз болбойт,
Бакылдын көөнү кем болбойт,
Сакынын көөнү тар болбойт.
Саламат турса эр жигит,
Ар жерге барса кор болбойт.
Жер курубай чаң болбойт,
Бышкан оокат хам болбойт.
Бөрүнү баксаң мал болбойт,
Кеме жүрбөй сал болбойт.
Кошун жүрбөй кол болбойт.
Бейсаат күнү жол болбойт.
Армандуу пенде ат минет,
Кумарлуу пенде куш салат.
Арманың таркайт аш барда,
Кумарың таркайт куш барда.
Ар ишти кылгын иш барда,
Таш чайнагын тиш барда.
Марттык кылгын мал барда.
Эсендик кылгын жан барда.
Чабактын жайы булакта,
Чабандес ойнойт улакта.
Жанбилдин жайи гүл убакта,

Жалган айтба шул убакта.
Жабдыктын баари жоргодо,
Жакшылар жүрөт ордодо.
Маанидарлар масалда,
Масала сөздөр китепте.
Береке бардыр нисапта.
Арам менен алалиң,
Ажырайт бир күн нисапта
Жер, асмандын астында,
Кездейиме келер деп,
Душманың турат кастымда
Өлбөсүн пенде жашында,
Пенденин иши өлмөктө.
Өлмөктөн мурун пенделер,
Уул үйлөп, кыз берип,
Максатыны көрмөктө.
Канааты болбойт соргоктун,
Усулу болбойт чоркоктун.
Жүрөгү болбойт коркоктун.
Мергендин көөнү атмакта,
«Иш кыл» десе ынабайт,
Арамза көөнү жатмакта.
Мандайлашкан жоо келсе,
Коркоктун көөнү качмакта.
Койну жайып, баксам деп,
Койчуман көөнү жайлоодо.
Атанын көөнү балада,
Көйшөңдөтүп гап кылат,
Бузуктар жүрсө арада.
Билдирбей сенен жесем деп,
Бийлердин көөнү парада.
Кара чай көөнү Кашкарда,
Ат жакшысы Саңсарда,
Кой жакшысы Ысарда,
Уламалар Букарда,

Түлкүнүн кени Жумгалда,
Эчкинин кени Гаркөлдо,
Топоздун кени Сарколдо.
Аваз кылба ар жакты,
Шалынын кенин ырдам.
Айым-Кышлак Дардакты,
Меванын кени Чарбакта,
Күрүчтүн кени Анжиян.
Мейиздин кени Наманган.
Барчанын кени Маргалаң,
Дарыя агат сайында.
Ар иши болот жайында.

САНАТ ТЕРМЕ

Эгерде дабир келгенде,
Эки күлүк тең байлайт.
Жерге дабир келгенде,
Жер ымырап көк чайлайт.
Бакка дабир келгенде,
Эки булбул бир сайрайт.
Ариет намыс келгенде,
Азамат эрлер бел байлайт.
Жүз айланып күч кетет,
Байгеден озуп ат кетет.
Бир иш берсе атказып,
Бир азамат март кетет.
Куш уясы зор болот,
Кум куюлган тоо болот.
Кушту учурган пар болот.
Орозгерди кызыткан,
Өмүр шерик жар болот.
Булбул жайы бак болот,
Паашанын жайы так болот.
Жамандан киши дак болот.

Жакшыга жаман теталбайт,
Жарышкан менен өтө албайт.
Ар буюмдун наркы бар.
Жакшы менен жамандин.
Ортосунда паркы бар.
Пикири бар жигиттер,
Билип кылар ишини.
Курсан кылар ар жерде,
Бирге жүргөн кишини.
Ата уулу менен дос болсоң,
Асили көңүл калышбайт.
Март адам менен жол жүрсөң,
Башкача жоорук баштабайт.
Өзү өлүп кеткенче,
Жоодуратып көзүнү,
Жолдошун жолго таштабайт.
Суйсалма жорго ат минсе,
Жакын болоор ыраагы.
Элдик перзент, зайыбы,
Үйдүн жанган чырагы.
Артуу-артуу жер келсе,
Ашуусу бийик жер келсе,
Атандар тартар бүгүлүп,
Алыс коно байгени,
Аргымак алар жүгүрүп.
Ага-ини, карындаш,
Арадан хуник кеп өтсө,
Араздап кетет түңүлүп.
Жез эскирсе дат болот,
Желеде күлүк жетилип,
Казанат бөөдө ат болот.
Карындаш менен урукту,
Каерде болсоң сурап жүр,
Көп иштер өтөт ортодон.
Сабыр кылып чыдап жүр,

Дос билбеген душманды,
Калысың кийин пушманды.
Арманың калбайт ат барда,
Ар иш кылгын күч барда.
Каниет кылгын эр жигит,
Денедө азиз жан барда.
Кара чай кени Кашкарда,
Булбулдар сайрайт таң заарда.
Сан күлүк аттар Сарколдо.
Кой жакшысы Ысарда.
Жарылбай жара сакайбайт,
Жакшынын кебин катарлайт.
Сыйлабай мейман түзөлбөйт,
Боолуу шумкар жоголбойт,
Акылына бир кирип,
Акмак адам оңолбойт.
Саяпкердин колуна,
Мүнүшкөрдүн торуна,
Бозум тунук куш келет.
Азамат эрдин колуна,
Айланып бир күн иш келет.
Азамат эрге иш келсе,
Баарына болот барабар.
Кайраттуу эрге иш келсе,
Калкка болот барабар.
Эстүү эрге иш келсе.
Элге болот барабар.
Ошондой мартка иш келсе,
Баарыга болот теңчилик,
Анан болот кеңчилик.
Арбак урган жамандын,
Аңдаштырып отурсаң,
Көк көгөндөй көзү бар,
Көрүнгөнгө кеп урса,
Көк дөбөттөй сөзү бар,

Туура таман буту бар,
Ашыткы тери жыты бар.
Ар кылык болот адамда,
Жанашба досум жаманга,
Жанасаң досум жаманга,
Жакшылык кылбайт адамга.
Ар кыл болот адамда,
Иш түшбөсүн жаманга,
Ишиң бир түшсө жаманга,
Ийилип келбейт саламга.
Жанашба жаман жат менен.
Өлтүрбөйт тууган өз деген,
Он сегиз миң ааламдын,
Чырагы эки көз деген.
Кундуздай жаны жылт этип,
Жол арбыткан ат болот.
Тааныбасты танытып,
Эл тааныткан кат болот.
Эки ачууну кошкондо,
Таттуу кылган туз болот.
Алыс менен жакынды,
Жакын кылган кыз болот.
Ынтымагы жок болсо,
Эки тууган кас болот.
Өзөлөнүп айтбаса,
Ашыктык кыйын дарт болот.
Туткасы жок аялдан,
Тууган өйдө көрүнөт.
Кайыры жок туугандан,
Канжыгаң өйдө көрүнөт.
Ышкын бир деген сары чей,
Ышкындай күйгөн даты көп,
Жел-жемин деген сары чөп,
Жеталбай күйгөн дагы көп.
Чын сүйсө сени сүйгөнүң,

Көнүңдү тойлотот,
Жарпынды жазып ойнотот.
Чын сүйбөсө сүйгөнүң,
Түшүрүп алат торуна,
Оюнчук кылып ойнотот.
Жаман болсо алганың,
Кабагыңды карартат.
Карыш бассаң этектеп,
Чачыңды гана агартат.
Жакшы болсо алганың,
Кейийсиң кошо санаркап.
Кейийтбейт сенин жаныңды.
Билгизбей жогу барыңды,
Кундуздай чачың тарантат.
Жаман болсо үй-бүлө,
Ит менен күндө мышыктай.
Туралбайт айтсак чынында,
Жарым күн болсун тыгышпай.
Жакшы болсо үй-бүлө,
Бар жогуна карабайт.
Бирөөнү өйдө, бирди ылдый,
Бөлүп-жарып санабайт.
Ырыс кетпейт андайдан,
Бак куюлуп маңдайдан,
«Бейиштин» төрүн аралайт.

САНАТ

Түктүү айбан чарс болот.
Кабактын көркү каш болот.
Жол адашкан маш болот.
Жолдо жалгыз жүргөндүн,
Жованганы нас болот.
Жаманга дөөлат жар болсо,
Көтөрө албай мас болот.

Эшбай көөнү эгизде.
Коного майдан тегизде.
Касаптын көөнү семизде,
Сатандын көөнү сейилде,
Сахынин көөнү хаирде.
Ат жүгүрөт топ менен,
Алганың жүрөт гап менен.
Коженттен ары тош деген,
Асман фомак зоо деген.
Жаман менен дос болсоң,
Акыбети доо деген.
Жамандын тиет жаласы,
Маймыктын тиет балээси.
Кардыда кызыл чок болот,
Казынын жеген парасы.
Тузуңду бергин түзүккө,
Ниети калыс үзүккө.
Ишиң сире калбасын,
Ишенбегин бузукка.
Санаты улук паашанын,
Салтанаты эл менен.
Пирдин азиз күчтүүсү,
Пилди байлайт кыл менен.
Тектер жүрөт зоо менен,
Тегирмен жүрөт ноо менен.
Суу агат сай менен,
Ууру жүрөт кас менен,
Колуда чеңгел таш менен,
Караңгыда жолуксаң,
Аябастан бир коёт,
Колуда чеңгел таш менен.
Эгерге келет сыр деген,
Эрмек экен ыр экен.
Саратандын күнүндө,
Мибанын алды тыт экен.

Жетилет мойнуна бит жеген,
Жетимди көрсөң жектебе.
Өткөн ишти кектебе.
Өткөн иште пышман жок.
Өлүмдөн катта душман жок.
Белиңде пулуң болбосо,
Мен дегениң бекер кеп.
Чечилбес кара доо болсо,
Чечендин чери жазылат.
Маңдай-тескей жоо болсо,
Баатырдын чери жазылат.
Көлдө өрдөк көп болсо,
Шумкардын чери жазылат.
Өйдө-төмөн көп чапса,
Тулпардын чери жазылат.
Чабандестер бириксе,
Улакта чери жазылат.
Эминдин башы эки ай жол,
Эминге арман кылбаңар.
Эңилип салам айтбаса,
Келинди арман кылбаңар.
Сокуну бекем тутпаса,
Шилини арман кылбаңар.
Колуңдан ишиң албаса,
Инини арман кылбаңар.
Жолду жаза бир басса,
Жоргону арман кылбаңар.

АЙТЫШ

Кыз:

Ак кайыңдан тал жакшы,
Аз кайнаткан пал жакшы.
Акылы жок жигиттен,
Ак ала сакал чал жакшы.

Жигит:

Байкап айтам кеңешти,
Баркыбыз бирге эмеспи.
Баш билбеген келинден,
Байбиче дурус эмеспи.

Кыз:

Көк кайындан тал жакшы,
Көп кайнаткан пал жакшы.
Көпкүлөң өскөн жигиттен,
Көк ала сакал чал жакшы.

Жигит:

Керилтип айтам кеңешти,
Кеңеш бирге эмеспи.
Кеп билбеген келинден,
Кемпирлер дурус эмеспи.

Кыз:

Сендей жигит элдедир,
Баасы бир сом дегендир.
Ырдаша албай биз менен,
Жигит болбой жерге кир.

КАРГЫШ

Ак суунун суусу тоңбосун,
Ушакчы адам оңбосун.
Көк суунун суусу тоңбосун,
Көрбөй айткан оңбосун.
Угуң сынып кыйрасын,

Уул, кызың ыйласын.
Керегең сынып кыйрасын,
Келин-кызың ыйласын.

ЖАРАМАЗАН:

Ассалому алейкум жаткан байлар,
Алтын менен күмүшкө баткан байлар.
Ассалому алейкум рамазан,
Аргымагын бутунда алтын така.
Аман эсен жатабы бала-чака.
Күлүгүңдүн бутунда күмүш така,
Күлүп ойноп жатабы бала-чака.
Рамазан айтамын эшигиңе,
Ак кочкордой уул берсин бешигиңе,
Өйдө бастым, ылдый бастым,
Байымдын үйүн эми таптым.
Бай айтат короодон кой берем деп,
Байбиче айтат бокчодон тон берем деп,
Байым берген койумду өңөрөйүн,
Байбиче берген тонумду бөктөрөйүн.
Казан аяк калтырайт,
Курут берет шекили.
Күмүш бычак жалтырайт,
Май томорот шекили.

МАКАЛДАР

Түбү бирге кошулат,
Учу бирге жазылат.

Кыздуу үйдө кырк ат байланат.

Кар көбөйтөр гыламык,
Ун түгөтөр буламык.

Уулу бардын, өзү бар,
Кызы бардын, изи бар.

Тогуз коргоол токчулук,
Топ ойногон жокчулук.

Синди келин сийдирет.

Келиндин аягынан,
Койчунун таягынан.

Токочтуу бала сүйгүнчүк.

Эчкинин өлгүсү келсе,
Койчунун таягына сүйкөнөт.

Ар кимдики өзүнө,
Ай көрүнөт көзүнө

Кайгысы жок,
Кара сууга семирет.

Эр карыса богум,
Ат карыса согум.

Адам кулагынан,
Мал туягынан карыйт.

Кыз чоңойсо күзгүгө асылат,
Кемпир карыса таягына асылат.

Казанга жолосоң карасы жугат,
Жаманга жолосоң жаласы жугат.

Бай мактанса табылат,
Жок мактанса чабылат.
Өлсө байдын малы өлөт,

Тарт Жумабай чоорду,
Жалпакта куйрук боорду,
Биз сүрөлү доорду.

Бөдөнөнү бөлө дейт,
Татарды тага дейт.

Болбогонго болушпа.

Кемпир баккан кэргэ жарабайт.

Капка нени салсаң,
Ошону аласың.

Көкүрөктө болбосо,
Көк ийне папыр канетсин.

Жатыны бөлөктү жамаса болбойт,
Көтөнү бөлөктү көктөсө болбойт.

Улгая, улгая уз, карый, карый каз.
Бөрү карыса бир койлук күчү бар.

Келин келгендегисин унутпайт.
Баш мээси менен,
Мал ээси менен.

Жаман катын какшыкчыл.

Мал ээсин тартпаса арам өлөт.

Бир суур суу ичсе,
Миң суурдун суусуну каныптыр.
Жарытпасты жумшаганча,
Жарый, жарый өзүң бар.

Өгүз өлдү, орток айрылды.

Кымызга бышуу, кызга кысуу.

Биринчинин мазасын,
Экинчи берсин жазасын.
Эр кордогон катындын,
Тулчулук берсин сазасын.

Атты арыганда көр,
Эрди карыганда көр.

Кыздын көзү кызылда.

Ит аягын жаламайынча тойбойт.

Сарт үйүн көргөндө чабат.

Жалгыз карга бокко тойбойт.

Билбеген жердин ой-чуңкуру көп.

Бирөөнүн элинде шаа болгончо,
Өз элинде гадаый бол.

Кембагалдын ашы тишке дары.

Кембагал аштык тапса да,
Баштык таппайт.

Өзү тойсода көзү тойбойт.

Долу катын ырасба,
Жыйыштырат бир паста.
Ашыккан кыз эрге жетбейт,
Этек, жеңи жерге жетбейт.

Бай мактанса бир жуттук,
Баатыр мактанса бир октук.
Балта деген жоо чыкты,
Сабы өзүбүздөн.

Кызга кызганып,
Кызыл этке жем болду.

Отту козгосо өчөт,
Коңушуну козгозо көчөт.

Бир жакшы да, бир жаман ар кайда бар,
Эки жакшы биригер күн кайда бар.

Түнт мусулмандан,
Чурт каапыр артык.

Жаман туугандан,
Жакшы коңшу артык.

Башка жерди акыр заманда балээ басат,
Сары-Колду санаа басат.

Сакалдуу койчу жарытпайт.

Жакшынын шарапаты тиет,
Жамандын кесепети тиет.

Балаң чоңоёрдо баласы жакшы менен жүр,
Кызың чоңоёрдо кызы жакшы менен жүр.

Жаманга жалынып кутул,
Же жарынып кутул.

Үңкүр да болсо үйүм болсун,
Аюу да болсо эрим болсун.

Таяк көгү кетет,
Сөздүн көгү кетпейт.

Жерди күз айда,
Күз айдабасаң түз айда.

Мейман атаңдан улук, алдына аш кой, эки колун
бош кой.

Мейман мейманды каалабайт,
Үй ээси бардыгын каалабайт.

Итти каппайт дебе,
Атты тепбейт дебе.

Бирөөнүн айгырына,
Бирөө кайгырабы?
Күйөө бала балабы,
Теке жолдо калабы.

Ажары сотом билем дейт,
Биле албай жаман килеңдейт.

Бүтөр иштин башына,
Жакшы келет кашына.

Куда, карындаш карындагы аш.
Шамалымды сөкпөгүн,
Намагимди төкпөгүн.

Бээ десем, төө дейт,
Бул кара бет не дейт?

Амалы жоктун оокаты,
Ат айраны, кой гөшү.
Коюн алдырып,
Короосуна азыр болот.

Эрине ишенгенче,
Эки босогоңо ишен.

Орто жерин, ток болсо,
Эки колуң шок болот.

Тойдон кийин тон керек,
Айттан кийин аш керек.

Кийиз сатсаң кошунаңа сат,
Чекесине отурасың.

Ай короолосо айгыр минип ууга чык,
Күн короолосо күрөк алып журтка чык.

Жакшы абысыныңа барганча,
Жаман бокчоңду актар.

Чекенде отун жакбаска тобо,
Чегитир кызын албаска тобо.

Миң койчуга, бир башчы.

Көчкөндүн көсөөсү калат.
Жетиге киргенче,
Жерге башы токмок.

Кыз жаласы көп болот,
Айта келсе жок болот.
Көчтүң – өчтүң.

Жаманга эс тарткыча,
Башыга беш тарт.

Жаман коңшу аш бербейт,
Жаман перзент баш бербейт.

Издеген адамыңды эшиктен тапсаң, төрүнө өтпө.

Сук тойбойт,
Уста байыбайт.
Өзү тойбогондун,
Кешиги кайсы болсун.

Кыз алсаң өзүңдөн пас жердей ал,
Кыз берсең өзүңдөн эгиз жерге бер.

Өгүз баштаса, өлөңдүү сазга,
Инек баштаса, ийри жарга.

Баш тантык баласын мактайт,
Аяк тантык аялын мактайт.

Бут жүгүрүгү ашка,
Тил жүгүрүгү башка.

Мүрүсү тийбеген эшик,
Оозу тийбеген кашык жок.

Жаман катын этеги менен, казан кармайт.

Жаман катын тулчулукта озот.

Түс бириксе жол болот,
Түк бириксе тон болот.

Уйкучунун баласы «татаа» дейт,
Айылчынын баласы «опаа» дейт.

Айылга айтсаң ашат,
Короого айтсаң кошот.

Катын тойсо күлөт,
Ит тойсо үрөт.
Көп ит бириксе,
Көк ит бакыр канетсин.

Кары билгенди,
Пари билбейт.
Тууганыңдын түндүгү көрүнсө,
Кирбей кетсең кээ болот.

Бай байга куят,
Суу сайга куят.
Тардыкы тар иш,
Кендики кең иш.

Кембагал эрдин ками жок,
Бир айыбы малы жок.

Эки жакшы бир консо кудалашып түшөт.
Эки жаман бир консо, кубалашып түшөт.

Жангал өзүн бак ойлойт,
Чалдыбар өзүн там ойлойт.

Жакшы аялдын белгиси,
Булгары кылат терини, мырза кылат эрини.
Жаман аял белгиси, калдырак кылат терини,
Карай кылат эрини.

Куда болгуча кулу, бийинди сураш,
Куда болгондон кийин, кул да болсо сыйлаш.

Кудагыйым келсе келсин,
Боз калтасы келбесин.

Тең теңи менен, тезек кабы менен.

Ит үрөт, ит аякка мүдүрөт.

Көргөн күнүң унутпа,
Көн чарыгын курутпа.
Өгөй эне боору сак,
Гөрдө жатып кол булгайт.

Эчки койго сын тагат,
Куйругуна кыл тагат.

Катын өлсө – камчы сап,
Кайра төшөк жаңырат.

Жебесе да май жакшы,
Бербесе да бай жакшы.

Бай келсе, бай-бабайи кошо келет.

Күлүк атым өлгөн жок,
Күнүм сага калган жок.

Тышы ай-ай, ичи бай-бай.

Этек жеңи желпилдеп,
Эки обара болбосо.

Апаатыма-шапаатым.
Мындан да жаманымда тойго барганмын.

Ат пычканда болбогон,
Ит пычканда болобу.

Кыз маалымда кийбедим кызыл ыштан,
Эми кайдан кийемин кызыл ыштан.

Өлсө, өлүгү артык.

Туура бийде тууган жок,
Туугандуу бийде ыйман жок.

Кудай кулум десе,
Мухаммад үмматим дейт.

Кыз маалында баары жакшы,
Жаман катын кайдан чыгат.

Куушканга кыпчылган боктой болуп.

Карыз болуп катын ал.
Карзың төлөнөт, катының аян калат.

Кудай билип, эшекке мүйүз жараткан эмес.

Пес пести караңгыда табат.

Жылга сайын үйү бар,
Үйү сайын бийи бар.

Атасы болушчаактын,
Баласы ыйлаак.

Бала ыйлабаса эмчек салбайт.

Сырыңды айтпа билбеске,
Уят кылат бир кезде.
Он күндүк жаман амалга,
Ойронум ончо семирдиң.

Ол амалдан калганда,
Отоодон сөөк кемирдиң.

Ойлочу, беш кол тең эмес,
Жакшы менен жамандын,
Даражасы тең эмес.
Адамдан адам кем эмес.

Жакшыга жанаш,
Жамандан адаш.

Атан төө мас болсо,
Тайлак менен дос болот.

Жакшы он бешинде баш,
Жаман отузунда жаш.

Ишенген төөм сен болсоң,
Кепшегениң урайын.

Жамандын бир өнөрү артык.

Жээн эл болбойт,
Желпи аш болбойт.

Атасы өлгөндөн кийин,
Ага издеген акмак,
Энеси өлгөндөн кийин,
Тага издеген акмак.

Насыя куйруктан, нак өпкө.

Бир ит көрүп үрөт,
Бир ит көрбөй үрөт.

Зор үйдөгү күлсө,
Кичик үйдөгү ырсаят.
Ат дарбыса, эшек кошо дарбыйт.

Эрлик кылып кой союп,
Иттик кылып төш тарттың.

Союшту сойоруну сойдум,
Тогуз катты кандай жувам.

Өзүңдүкү болбосо,
Бирөөнүкү аманат.

Бергенге бешөө көп көрүнөт,
Алганга алтоо аз көрүнөт.

Беинсапка кашык салсаң беш уурттайт.

Сулуну суукта,
Жакшыны жаанда көр.

Жака жең болбойт,
Жакшыга жаман тең болбойт.

Койдон койдун неси артык,
Кол башындай эти артык.

Эрден эрдин неси артык,
Эрикпей кылган иши артык.

Балалуунун колу узарат,
Кыздуунун тону узарат.

Тандаган тазга жолугат,
Тайгылган музга жыгылат.

Ойчул ойлонгуча,
Тобокелчи үйгө жетиптир.

Ишиң калса да, иш билгиге калсын.
Бирөөгө ор тилегиче, өзүңө өмүр тиле.

Бирөөнүн өлүмүн тилегиче,
Өзүңдүн өмүрүңдү тиле.

Жамандын жары көп, жанына пайдасы жок.

Алтоо ала болсо, алдындагысын алдырат,
Төртөө төп болсо, төбөдөгүнү түшүрөт.

Кайда болсоң шондо бол,
Аш ичкенде пайда бол.

Аталанын апааты,
Көмөчтүн көк жал бөрүсү.
Кары кыздын тушунда таң атпайт,
Таң атсада кеч кирбейт

Аты улук, супурасы курук.

Ит итти жумшайт,
Ит куйругун булгайт

Алимкулдан Пиримкул,
Абзалсинбай кийин тур.

Жоктун жону катык,
Молдонун жүзү жарык,
Малсыздын жүзү чарык.

Бардын малын чачам,
Жоктун абийрин ачам деген-бул өлүм

Өпкө катыгынан галгыйт.
Тил азардан, кудай безар.

Берген кудайга да жагат.

Жол азабы, гөр азабы.

Жакшыдан жаан туулат,
Жамандан бөөн туулат.

Өпкүлөсөм өбөгүм,
Өзүмдүкү жөлөгүм.

Бай кембагал болсо,
Жети жыл байлыгын койбойт.

Кембагал бай болсо,
Жети жыл кембагалдыгын койбойт.

Карганын богу дары болсо,
Карагайдын башына чычат.

Бай жаңы кийим кийсе,
Маарек болсун – дейт.

Кембагал жаңы кийим кийсе,
Кайдан таптың – дейт.

Атаңды өлтүргөнгө, энеңди бер.
Алдыңа келсе, атаңдын кунун кеч.

Сааргы аштан калба,
Кечки муштан калба.

Кызы бардын назы бар.

Айдаганы беш эчки,
Ышкырыгы таш жарат.

Жоргонун тери кургабайт,
Эркенин жашы тыйылбайт.

Жакшы атка жаман ат,
Жалы менен теңелет.
Жакшы эрге жаман эр,
Малы менен теңелет.

Ади бала адинди бил,
Өзгөнү кой да өзүңдү бил.

Керегем сага айтам, келиним сен ук.
Уугум сага айтам, уулум сен ук.

Менин бактым гайыптан,
Жинди болгон зайыптан.

Кел келиге келгенде,

Келинден мурун кыз туат.

Ал алыга келгенде,
Аталага тиш сынат.

Сурап ичтиң, суу ичтиң,
Тартып өптүң, жел өттүң.

Оозу кыйшык болсо да,
Байдын уулу сүйлөсүн.

Чүрөк авам, шейит өлөр түсү жок,

Өтө кызыл бат оңот,
Өпкө кызыл кеч оңот.

Сырга эжемдин тоюнда,
Эки бутум сырактап.

Аш турган жерге,
Дарт турбайт.

Уул бала жыгылса,
Далысы топо болбойт.

Мурдуң барда, бир чимкир.

Байдан кошок, бийден кошок.

Кэрга угузба, көргө көргөзбө.

Зарим бар да, зорум жок.
Таз тарангыча, той таркайт.

Бай бар жерде, бай-бай бар.

Пулүң болсо, кулуң болот.
Эрдин күчү, эшектин осурагы.

Мокок бычак, кол кесет.

Жани башканын, тани башка.

Алган жары жарашса,
Кара катын ак болот.

Бегежейдин беги болгончо,
Бек чоронун кулу бол.

Катташпаган туугандан,
Амандашкан кас артык.

Өтүгүң тар болсо,
Дүнүйөнүн кеңдиги не пайда.

Амеки тууган арба дейт,
Асти үйүнө барба дейт.

Айдай чырайыңды,
Боктой кыялың бузат.

Отко айдаса, бокко качат.

Айдай чырай бергенче,
Алакандай бак берсин.

Бар барынча, жок алынча.
Бардыкы барман менен,
Жоктуку арман менен.

Жоо кеткенде,
Кылычыңды бокко чап.

Эр тагасын тартат, ит атасын тартат.

Пахтам болсо созормун,
Бактым болсо озормун.

Тузуңду ичейин,
Туздугуңа чычайын.

Мал аксагы менен миң.
Таяр аштын тайэнеси.

Атаң өлсө өлсүн,
Атаңды көргөн өлбөсүн.

Бак-таалай өзү келбейт,
Кайрат кылып зерикпе.

Ит арстанга ырылдайт,
А бирок алы жетпесе да.

О, тагдыр, кандай сонун ыгы келсе,
Акыйкат кандай сонун чыны келсе.

Багы башыдан качкандан-адам качат.
Март адам марттыгы менен карматса,

Сараңды сары оору басат.
Сопунун тилегени – молдонун өлүмү.

Чала иштин чатагы көп болот.
Жалынмак бизден, а жалгамак сизден.

Күлгөн өмүр ыйлайт,
Ыргалган гүл кыйрайт.

Аюу амандыкты тилейт,
А акмак жамандыкты тилейт.

Тогуз коргол ойносоң,
Токтоп ойно алды-артын сактап ойно.

Көптү көргөндөн сөз ук,
Көөнөрбөс кылып без току.

Тулпарды тогунда сынаба, ачында сына,
Ай-ааламдын кашында сына.

Эр жигитти эл четинде сынаба,
Канжыгада баш чегишкен,
Карыдан кан кечишкен жоо бетинде сына.

Сыныктын жаманы кыйшык таңылганы,
Жигиттин жаманы ооздон жаңылганы.

Дос жеритип сүйлөйт,
Душман эритип сүйлөйт.

Миң өлчөп, бир кесип, казан-аяк кур.

Таянган тооң бийик болсо,
Ыргыткан ташың ыраак түшөт.

Уятсыз дыйкан жер сирек,
Уятсыз катын эр сирек.
Айбандан түңүлсөң түңүл,
А бирок адамдан түңүлбө.

Убаданы учуп өткөн чаңдай көрбө.

Кызды сүй, мыктап сүй.

Ысыгы менен суугуна,
Азабы менен тозогуна чыдап сүй.

Он колундун ачуусун,
Сол колуң менен токтот.

Жигиттин жолу улуу, а кыздын кыл чачы улуу.

Уста менен дос болсоң, кесибин аласың,
Уруу менен дос болсоң, бир балээге каласың.

Жаманга жарты нан көрсөтсөң,
Жата калып аңдыйт.

Аялдын амалы алтымыш эшекке жук.

От түтүнүн ар ким көрөт,
А жүрөк түтүнүн эч ким көрбөйт.

Жакшы жолдош бейиш,
Жаман жолдош тозок.

Жоону алыстан көрсөң,
Аны жеңиш оңой.

Желегинин алдында жигиттин чырагы кырк
болот,

Бирөөсү өчсө бирөөсү жарык берип турат

Сынган мүйүз кимдики,
Сыздаган сөөк кимдики.

Кетирбей кекти ал,
Өчүрбөй өчтү ал.

Дүйнөнү сел алса да,
Өрдөктө кайгы жок.

Үйүрүң бирге чубайсың,
Бооруң бирге бурайсың.

Сүйдүрүп өпсөң, сагыныч,
Сүйдүрбөй өпсөң жаңылыш.

Сүйө бил сүйүү барында,
Сүрдөбө сүйгөн чагыңда.

Күн асмандын нур чачкан көркү болсо,
Абийир адамдын нурданган көркү.

Жаталак өлөт, чычалак кенет.

Суктанбаган сулууга жүрөк болбойт,
Талпынбаган таалайга тилек болбойт.

Назармамбеттин кыйгырындай көп сугаланба.

Өз атын минип жүрүп из деген бөө.

Май таштаган жерди укурук бою казыптыр.

Тулгасынын боору карарбаган.

Жаманга гап урам деп,
Сөзүңдү айып кылбагын.

Жакшынын атын алба,
Жамандан катын алба.

Таягым тайга жеткирер,

Тайым атка жеткирер,
Ат муратка жеткирер.

Өзөндүү жерге тал бүтөр,
Өлбөгөн жанга мал бүтөр.

Жаман туугандан жакшы душман артык,
Өлсөң сөөгүңдү аптапка таштабайт.

Өзүңдү жаттай сыйласаң,
Жат боюңдан түңүлсүн.

Жаман атка жал бүтсө,
Жанына торсук байлатпайт.

Жаман ат жарышка тойбойт.
Жаман эр күрөшкө тойбойт.

Жакшы атка бир камчы,
Жаман атка миң камчы.

Көтөрөм көтөрүлсө, көч астын бербейт.

Жакшыга түшсөң жарыйсың,
Жаманга түшсөң карыйсың

Жаман атты баксаң орто болот,
Жакшы атты баксаң баш болот.

Пайдасыз күчтүү болгуча,
Пайдалуу шайыр бол.

Жакшыдан ат калат,
Жамандан дат калат.

Жакшыга ишарат кылсаң билет,
Жамандын башына урсаң билет.

Башка жердин адамы
Бизге жаман болгону менен өз элине жакшы.

Баш аздык кылбайт,
Эр жаштык кылбайт.
Бетеге кетип бет калат,
Суу кетип сай калат.

Сен үйдө жатасың, мен кийик атамын.

Бала-бала балдырган,
Алса колду талдырган,
Сүйсө мээр кандырган.

Баладай жан кайда,
Бакса жанга пайда.

Эр улан болбойт,
Ат гунан болбойт.

Кургак жерден өрт чыкпайт.

Колуң иттин колундай,
Бутуң иттин бутундай,
Талоо жесең өлүп кал.

Эки токоч бир көмөч,
Пайда болсо кыл балам,
Зыян болсо кой балам.

Төөнү чөйчөк менен сугарат.

Өз үйүндө өрмөк өрө албайт,

Кишинин үйүндө киши ичик бычат.

Кембагалды кем чамалаба,
Койнунда шишек ташы бар.

Кызды карабасаң күң,
Жибекти кармай албасаң жүн.

Ак таалай бизди сиз деди.
Жоктун аты Абдикарим.

Ичерге айрани жок, кызын аты Жууратхан.
Кийерге ыштаны жок, кызын аты Кымкап.

Биринде барбы тик чапан,
Же баарында барбы тик чапан.

Көр өзүгө жар тилейт.

Ата албадым деп келет,
Аалты нанды жеп келет.
Жете албадым деп келет,
Жети нанды жеп келет.

Мен да сендей бар элем,
Эчкилүү байдын кызы элем.

Чыга турган көз эле,
Чыгып кетти өзү эле.
Айтыла турган сөз эле,
Айтылып кетти өзү эле.

Ансыз да жөтөлөм, аны жесем бат өлөм.

Кызыл өңгөч кекиртек,
Кыйла жерге секиртет.

«Алла» демек одой эмес.

Жакшы болуш аста-аста,
Жаман болуш бир паста.

Бир баланын дардидан,
Бакшы менен дос болдум.

Иниң келе жатат десе, инге башы сайылсын дейт.
Көтөргөн бир түйүнчөгү бар десе,
«Садага болоюндун» менден башка кимиси бар
эле-дейт.

Коңушундун көзү көр болсо,
Бир көзүңдү жумуп жүр.

Жакшы атанын кашыктап жыйган мүлкүн,
Жаман уул чөмүчтөп чачыптыр.

Какаганга муштаган,
Өлгөндү көмгөн кылбагын.

Эчкиси туруп кой баштайт,
Энеси туруп кыз баштайт.

Мал арыгын баккандын,
Оозу-мурду май жалайт.
Киши арыгын баккандын,
Оозу-мурдун кан жалайт.

Уста деди Токтогулду,
Бир жүгөндүк кайышты нокто кылды.
Катын бир эрге тиерде же бир жерге сьерде,
Көзү бүтөт.

Айылдаштын аты озгончо,
Королоштун койу озсун.

Кароосу жарашса, кара катын ак болот.
Каалоосу келишсе, кар күйөт.

Жакшыга туш болсоң жарыйсың,
Жаманга түшсөң карыйсың.

Өбөрүнө жок эле, тебериңе табылды.

Беталай кайрат, баш айрат.

Кыйдыга өкүмүңдү берсең да, өмөгүңдү бербе.

Жамандин бир аты жоош.

Бокту чапсаң бетиңе чачырайт.

Алкымыңдан адашсаң да, акылыңдан адашпа.

Арчан солдат болсоң да мурдунду тарт.

Алишер ууга чыкты,
Аркасыдан коога чыкты.
Кулду Кудай урбаса
Чычып отуруп ырдайбы?

Кул менен жеген куймак,
Кустурбай да, чычтырбай да койбойт.

Кум биригип, таш болот,
Кул биригип баш болот.
Тар жерде аш жегенче, кең жерде муш же.
Жаманды мактасаң, жардан учат.

Буюкканга жылдыз да от.
Айылдын ашы-көңүлдүн кошу.

Кылып ичкен кыйын аш,
Кыдырып ичкен оңой аш.

Үндөбөсөң үйдөй балээден кутуласың.

Көйнөктүн кирип жууса кетет,
Көңүлдүн кирип айтса кетет.

Жаман атты жал басат,
Жаман кызды чач басат.

Битине өчөшүп, ыштаныңды отко салба.

Сен кетти деп ыйласаң,
Мен кайра келет деп ыйлайм.

Жакшыга айтсан билет,
Жаманга айтсаң күлөт.

Бей нысапка кашык салса, беш уурттайт.
Жамандын өпкөнү да жаман, көпкөнү да жаман.

Эки жаман бир кетти,
Эсен келсе, куп эле.

Жакшы ит өлүгүн көрсөтпөйт.

Жол көрсөткөн, азык бербейт,
Сөз берген, без бербейт.
Жаман иттин аты бөрү басар,
Нымтырактын аты Кудайназар.

Аларманга алтоо аз,
Берерманга бешөө көп.

Аларың келгенде, аягыңа жыгылат.
Берерине келгенде, кудайга үнү угулат.

Септүү кыз болгуча, эптүү кыз бол.

Адими заада айттирбайт,
Атага наалат келтирбейт.
Сөөгү таза сөктүрбөйт,

Сөөкө зыян келтирбейт.
Өз өлтүрбөйт, жат жарытпайт.

Ит күлүгүн түлкү сүйбөйт.
Жакшы болсо жарыңыз,
Кайтып келет мальщыз.

Жаман болсо жарыңыз, күйүп кетет малыңыз.

Эл башына иш түшсө,
Ооздурук менен суу ичет.

Эрге нообат келгенде,
Эшигинин астында,
Эки күлүк тең байлайт.
Сартка нообат келгенде,
Самоордо чай кайнайт.

Келбетин көр да, сыр сура.
Коюнун көр да, нан сура.
Оозу жаман элди булгайт,
Чарыгы жаман төрдү булгайт.

Жакшы таап сүйлөйт,
Жаман каап сүйлөйт.

Жыгылган күрөшкө тойбойт,
Жырттык үйгө конок конбойт.

Уяты жоктун куну жок,
Уулу жоктун мууну жок.

Боодо ыйлаган көз жаман,
Көзгө айтпаган сөз жаман.

Жаман өзүн билбейт,
Жакшыны көзгө илбейт.

Ийне сая албаган, ийне тандайт,
Учук сала албаган жип тандайт.

Элин жоктобос адам болбос,
Жерин сагынбас жылкы болбос.

Козу болбой кой болбос,
Кичине болбой, зор болбос.

Сөөлөтүңө жараша сөз сүйлө,
Кепетеңе жараша кеп сүйлө.

Ичи тардын сөзү заар,
Амал тийсе элге каар.

Жаман коңшу аш бербейт,
Эрке перзент баш бербейт.
Жакшынын жүзү жарык,
Жамандын бети чарык.
Аттууга жөө жете албайт,

Экөөгө бирөө бата албайт.
Эки жаман бириксе,
Ээн үйдө жаталбайт.

Ийлебей кайыш көң болбойт,
Азали ийри жон болбойт.
Кыя бычбай тон болбойт,
Кыялы бузук чоң болбойт.

Таң аткандын белгиси,
Сары жылдыз жаркырайт,
Күн тийгендин белгиси,
Тоо тоонун башы жаркырайт.

Киши болор жигиттин,
Киши менен иши бар.
Киши болбос жигиттин,
Кишиден не иши бар.

Сарт санасы менен байыйт.

Октобой мерген аталбайт,
Онтобой кесел жаталбайт.

Марттык кылгын мал барда,
Эсендик кыл жан барда.

ТАБЫШМАКТАР

Ал өйүздүн жылкысы, кайчы кулак кар ала,
Бул өйүздүн жылкысы, топчу кулак тор ала,
кагышат да тебишет.

(чийди соккондогу таштар)

Ол өйүздүн жылкысы,
Кашкардан ылдый куюкту,
Бул өйүздүн жылкысы,
Бухардан ылдый куюкту,
Түлкү тумак боз уул, айдай албай буюкту
(кыргыз үйдүн керегеси)

Саар кетет лек лек, кеч келет лек лек
(түндүк жабуу)

Кыркырак чалга кырк ок тийди
(түндүк менен уук)

Элебай өлөм-өлөм дейт, эки баласы жөлөйм дейт
(боз үйдүн эшиги)

Арканда атаңдын көзү тостойот *(керегенин көзү)*

Арканда атаңдын сакалы чычаят
(эчкинин куйругу)

Барат, барат оозу ачылып калат *(галош)*

Карабай аттан жыгылды, каякы журту жыйылды
(казан, идиш аяк)

Отту оролой чапкан Ормонбай баатыр
(накчегер)

Карга ооз мүйүз,
Кап ооз кийиз,
Кой баласы шишек
Муну таппаган эшек
*(карга ооз мүйүз эмей не, кап ооз кийиз эмей
не, кой баласы шишек эмей не, ону таппаган
эшек эмей не)*

Салт атчан киши жогорудан келе жатса, ылдыйдан да бир киши ат менен кыз учкаштырып келе жаткан. Эки атчан маңдайлашып калат да саламдашат.

– Салом алейкум

–Ассалому алейкум

Салт атчан сурайт кыздан: Бул киши «сенин ки-миң болот?» – дейт.

Анда кыз: «Бул киши менин жанымдин жананаси, жүрөгүмдүн сардараси, бул кишинин өз энеси менин энемдин кайнэнеси». (*атасы*)

Буун-буун буунчак,

Буун алар түйүнчөк,

Сегиз кыздын энеси,

Селкилдеген келинчек (*камыш*)

Тап табышмак-табышмак тагай султан табышмак,

Көлөкөсү көл жаап, көлгө бүткөн табышмак

(*күзгү*)

Текчеме күбүр күбүргөн,

Жер алдында жүгүргөн,

Байдын уулу Байназар,

Мылтык алып жүгүргөн

(*чычкан, мышык*).

Карасам жок,

Кармасам бар

(*кулак*)

Кырк чакчыгай,

Жер чукчугуй

(*кереге, уук*)

Жалама зоонун боорунда,

Жалгыз куурай кышталыш (*төөнүн буйласы*)

Эки эшикке бир көсөө (*уйдун тили*)
Жездекем аты жерде кишинейт (*суур*)

Түбү бир,
Мойну кир,
Оозу экөө (*аптава*)

Көлөңкөсү көбүшмөк,
Көлдө жатып өбүшмөк (*бака*)

Узун-узун учкайык,
Узун түбүн ким билет (*жол*)

Кызыл ала күйкөнөк,
Тукумуну ким билет (*көпөлөк*)

Сейитбек акем септүү,
Сегиз төөгө жүктүү,
Калам каштуу,
Кашка тиштүү (*китеп*)

Дүнүяда бешөө кем
(*көрпөдө жең жок, көлдө көпүрөө жок, асманда
түркүк жок, ит аякта кашык жок, гөрдө эшик жок*)

Караңгы үйдө каман күркүрөйт (*тегирмен*)

Ары шарп, бери шарп, арык койдун көтү тарп
(*боз үйдүн эшиги*)

Жар боорунда жалгыз бак (*уя*)

Төрт сарт бир ороого сиет
(*желинден саалган сүт*)

Кыдырата таш койдум, кызыл өгүзүмдү бош
койдум (*тиш, тил*)

Кырдан кызыл көйнөк кыз келет
(*мурундан аккан кан*)

Кичинекей чиладир, кырдан отун кулатыр (*устара, чач*)

Жап жапылдак, жап жапылдак үстүндө быш
бышылдак,

Быш бышылдак үстүндө кайнар булак,
Кайнар булак үстүндө кара камыш,
Кара камыш үстүндө кара токой,
Кара токой ичинде кара доңуз
(*ооз, мурун, көз, каш, чач жана андагы бит*)

Кырда кылыч жаркырайт (*тоо текенин мүйүзү*)

Кырда кылайман, отто олоймон, сууда сулайман
(*түлкү, көмөч, балык*)

Жерден жик чыкты, эки кулагы тик чыкты (*козу кулак*)

Музга буудай септим, буркурап үйгө качтым
Талаага таруу чачтым, талпылдап үйгө качтым
(*жамгыр, мөндүр*)

Жар боюнда кызыл короз (*аңыр*)

Киш эжем туруп кетти, киш мончогу төгүлүп
калды (*койдун корголу*)

НАКЫЛ КЕПТЕР

Казан-аякты кашык-чөмүч менен какпа, ыркы качат.

Күзгү, тарактын сыныгын пайдаланба.

Уктап жаткан баланы эркелетпе.

Тили чыга элек баланы чаап урба.

Аялдын желбегей жамынганы эрине жаман.

Түшүң жаман болсо сууга айт.

Күлдөбөгө ойнобо, жин ойнойт.

Күлдөбөгө даарат ушатпа, күлдү баспа.

Дасторкондо олтуруп керилбе.

Күн батканда эшик шыпырба.

Ит аякты тееп жылдырба.

Беймаалда уктаба, бала көрбө.

Колунду оозуңа салба.

Сынган идишке кайгырба ал аялдын садагасы.

Караңгыда кыз баланы сууга жөнөтпө.

Караңгыда баланы сыртка көтөрбө, көтөрсөң бетине көө сүртүп кой.

Баш кийимди теппе, аякка таштаба.

Мылтык, камчы, бычакты аттаба.

Боюңда бар аял капка олтурбайт.

Жакын адамыңа ит бербө.

Шыпыргы менен урба.

Тамакты дасторконсуз ичпе.

Жаш баланын кийимин караңгыда сыртка таштаба.

Себепсиз, отко суу куюп өчүрбө.

Идиш- аякты теппе, ырыскы качат.

Мүрзөнү колуң менен көрсөтпө.

Себепсиз үшүкүрбө.

Колунду төбөңө койбо.

Адамды айланба.

Куру бешикти тербетпе.

Көк кийген адам көзүнө осмо койбойт.

Бычактын мизин жогору каратып койбо.
Жаккан отундан үн чыкса май чачып кой
Балаңды сүннөткө отургузуп жатканда чыпала-
гыңды унга малып тур, жеңил болот.

Желкеңе, мүрүңө канаттуу чычса киреше болот.
Оң көзүң тартса сүйүнөсүң, сол көзүң тартса кү-
йүнөсүң.

Тамагың туздуу болсо бирөөнү жакшы көрүп
калганың.

Саар тур ырыскы бөлүштүрүлөт, кур каласың.

Баш кийимди тескери кийбе.

Түндө ак чыгарбайт.

Босогону басып турба, бактың тосулат.

Журтуңда өгөө, кайрак калтырба.

Тойсоң да томуктун этин таштаба, ач болсоң да
ашыктын этин мүлжүбө.

Кийип туруп кийим тикпе

Томукка тиш тийгизбе.

Бирөөгө ийне берсең оорутпай колуна сайып кой.

Мейман келгенде үй шыпырба, мейманга зар
болосуң.

Мурдун кычышса эт жейсиң, таманың кычышса
жол басасың.

Оң алаканын кычышса киреше, сол чыгаша.

Суу ичсең да олтуруп ич.

Тамак ичип жатып тилиңди тиштеп алсаң, жакын
адамыңдын карды ачканы.

Коңурук тарткан адамды ойготпо, коңуругу жу-
гат.

Босогонун ара-бери жагында туруп көрүшпө.

Нанды бир колдоп сындырба.

Бешикти эки киши көтөрбөйт.

Наристеге күзгү каратпа.

Караңгыда чач, тырмак алба.

Колуңду артың алып басба.

Шыпыргыны тик койбо.
Боюңду гарыштаба.
Үйдө ышкырба.
Үйдү тегеренип жүгүрбө.
Азага баратып башка үйгө кирбе.
Көсөө менен мал айдаба.
Тамагыңды кырынба.
Суу баканды аттаба тик кой.
Идишти жуубай калтырба.
Улуудан мурда салам айт.
Улуудан мурда үйгө кирбе.
Амалың болсо да аксакалдан жогору өтпө.
Бышкан ашты таштаба, ишиң оңбойт.
Сүйлөшүп турган адамдын ортосудан өтпө, ишиң
жүрбөй калат көпкө.
Аккан сууга түкүрбө.
Жууган колуңду силкпе.
Колуңду тамчыга жууба.
Нанды тегеретпей сындыр.
Нанды дасторконго көмкөрө койбо.
Жер таянып отурба.
Бутуңду алмаштырып отурба.
Беймаал убакта уктаба.
Уктап жаткан баланы өшпө.
Жолду «жаман» дебе, «начар» де.
Ак саткан кишинин үйүнө кут кирбейт.
Саламдашпай сөз баштаба.
Бешикти курунан тербетпе.
Түндөсү түш жоорубайт.
Итти «куу» дейт,
Жылкыны «боз» дейт.
Кишиге артыңды салба.
Миңген атыңдын жалына бут артпа.
Досуңдун үйүндө тырмак алба.
Касыңдын үйүндө чач алба.

Бетти колуң менен көргөзбө
Балага жаңы кийим кийгизсең, бетинен өөп кой.
Аял киши малдаш куруп отурбайт.
Тамактан мурда нандан ооз тий.
Отту бутуң менен тепше.
Үйүңө мейман келсе, колуна жылуу суу куйгун.
Эшикти кучактаба, босогону басып турба.
Бетинди жаап уктаба.
Улуудан мурда кол арчыба.
От менен ойнобо.
Очок астына шыпырынды чогултпа.
Кечинде сууну ачык таштаба.
Адамдарга артыңды салба.
Бөйрөгүңдү таянып турба.
Улуу адамдын алдынан өтпө.
Уул бала кызды урбайт.
Күл менен шыпырындыны бирге төкпө.
Өлүм менен той бирге келет.
Тамак аштын, суунун бетин жаап кой.
Казанды жуубай таштаба- таарынат.
Жугундуну жолго төкпө.
Кирдин суусун күлгө төкпө.
Кечинде жугунду төкпө.
Чачыңды жазып жүрбө.
Кара кийим кийбе.
Кыз бала ак жоолук салынбайт.
Оор бойлуу аркан аттабайт.
Оң кол менен чай сун.
Нанга бычак арчыба.
Караңгыда күзгү караба, чач тараба.
Шыпыргыны тик койбо.
Чөмүч менен итке жем куйба,
Дөөлөт кайтат.
Кыз бала чачын кеспейт, ырыскысы кыйылып
калат.

Наристенин салмагына мактанба, сүйүнбө.
Бычак менен тамакты сайып жебейт.
Аккан сууга ичеги, карын жуубайт.
Миздүүнүн мизин кайтарбайт.
Кызматың жогору болсо да, улуу кишиден өйдө отурба.

Мазардын жанына даарат ушатпайт.
Кыбыланы тээп жатпайт.
Баш кийимиңди ыргытпа.
Оокаттуу жерден оболу нан ооз тий.
Мазардын жанында ушак сүйлөбө, бирөөнү жамандаба.

Кыбыланы карап даарат ушатпа.
Далыны мүлжүсөң жука жерин сындырып кой.
Чыныны чертпейт, казанды калдыратпайт.
Көпчүлүккө киргенде улуу болсоң да салам айт.
Жыйылган жүккө чыкпайт.
Жаагынды таянба.
Эшикти тээп ачпа.
Бейиттин жанынан өткөндө күлбө, бата кыл.
Баш кийимиңди сатпа.
Малды теппейт.
Бейиттен топурак алып ыргытпа.
Үйдүн дубалын теппейт.
Жарым жолдон кайтпайт.
Шымды башка жазданбайт.
Ай чыкканда сыртка чыгып уктабайт.
Эркек адамдын кийиминин үстүнөн өтпөйт.
Наристе бала уктап жатса жаздыгынын алдына нан же бычак коюп кой.

Капталдан качырып сүйлөбө.
Бирөөнүн боюн карыштабайт.
Аксакалдар менен эки колдоп учураш.
Жаңы төрөлгөн наристени 40 күн сыртка чыгарбайт.

Жаңы төрөлгөн наристени өтө эзилип жакшы көрбөйт.

Бирөөгө чайды, тамакты оң колуң менен сун.

Бутунду учкаштырып отурба.

Үйдө ышкырба, үйдү айланып чуркаба.

Баш кийимиңди тетири каратып кийбе.

Мойнуңа курунду салба.

Мал короого даарат ушатпайт.

Нанды дасторконго көмкөрөсүнөн койбойт.

Жер таянып отурбайт.

Колунду кайчылаштырып отурба.

Насиптин алдын башкага бербе.

Дандырдан нан түшүп берсе ысырыктап кой.

Сабадагы кымызды өзүң ооз тиймейин бирөөгө бербе.

Наристе төрөлгөндөн кийин 40 күндөн кийин 40 токоч бер.

Тырмагыңды отко таштаба.

Беймаалда күл төкпөйт, жолго чыкпайт.

Тулганы теппе.

Өлгөн жерге барганда, ооруунун абалын сурабайт.

Аркан чыйратып жатканда астынан өтпөйт.

Ээрде отурганда ат жалына бут чыгарбайт.

Каза болгон адамды койгондо ороп барган кийизди 7 күн, 7 түн сыртка жайып койот.

Таңкы насипти таштаба.

Жолго чыгарда ачууланба.

Колунду кежигеңе жазданып жатпа.

Боз үйдүн ичинде тамак жеп жатканда, эркек адам оң жакка отурбайт.

Эртең менен жаман сөз сүйлөбө.

Бар нерсени жок дебе.

Алдыңдан кара мышык өтсө, баш кийимиңди жаргылчак боюнча бир тегеретип кой.

Балдарың узак сапарга чыгарда урушпа.

Жатарда эртеңки таңды көрөр бекенмин деп,
кудайдан тилеп жат, келме келтир.

Минген атчыңды башка чаппа.

Боз үйгө киргенде бут кийимиңди сол тарапка чеч.

Босогону баспайт, аттап өтөт.

Ташка жатып уктабайт.

Элдин көзүнчө келин короо шыпырбайт, сын
түшөт.

Жолго заара ушатпайт.

Жаңы үй алсаң бардык бөлмөсүн ысырыктап чык.

Терезеден үйгө кирбейт.

Түнкүсүн идиш-аякты жуктуу калтырбайт.

Мазарга токтогондо сүйлөбөйт.

Агын сууну чачпа.

Адамга мылтык каратпа, ант болот.

Акылдуу болсоң элге сын такпа.

Айды карап даарат ушатпа.

Булуңдан чыгып ат үркүтпө, келин кызды кор-
кутпа.

Камчы керегенин сол жагына илинет.

Караңгыда чач албайт.

Нандын майдасын тебелебе.

Шыпыргыны төргө койбойт.

Казанды теппейт.

Караңгыда казанды чыгарбайт.

КОШОКТОР

АТАСЫ ӨЛГӨН КЫЗДЫН КОШОГУ

Айдыңым атам барында,
Бүрмөлүү эле көйнөгүм,
Бүтөө бир эле бөйрөгүм.
Айдыңым атам өттү эле,
Бүрмөлүү көйнөк чечилди,
Бүтөө бир бөйрөк ачылды.
Оозум бир толгон күлкү эле,
Көзүм бир толгон уйку эле.
Айдыңым атам өттү эле,
Күлкүм бир күлдөй чачылды.
Уйкум бир чайытта ачылды.
Айдыңым атам барында,
Атлас бир көйнөк кийчү элем,
Андана менен жүрчү элем,
Гүл-гүл көйнөк кийчү элем,
Күлкү менен жүрчү элем.
Коргонум атам өттү эле,
Гүл-гүл көйнөк сөгүлдү,
Күлкүм бир жерге төгүлдү.
Атлас бир көйнөк сөгүлдү,
Андан бир жерге төгүлдү.
Безбелдек куштун бели ала,
Бек атасы болбосо,
Бечара болот кыз бала.
Кашкалдак куштун карды ала.
Хан атасы болбосо.
Гарып бир болот кыз бала.
Алтайым кызыл түлкү экен.
Ата бир кыздын мүлкү экен,
Ал, мүлкүдөн айрылса.
Кызга бир кыйын күн экен.

Белеске атын байлаткан,
Бедении гүлүн чайнаткан.
Кызыл бир ичик суйсалган,
Кызыл боз койго эн салган.
Кара ичик кийип суйсалган,
Кара боз койго эн салган.
Көрүп өткөн бай атам.
Кошо албады көмөкөй,
Конуучуга кой берип,
Коштуруп ала жөнөкөй.
Айталбады көмөкөй.
Айтуучуга ат берип,
Айттырып алам жөнөкөй.
Айдыңым барган жерлери,
Алтын супа так болсун,
Аралап жүргөн бак болсун.
Коргонум барган жерлери,
Күмүш супа так болсун,
Күн көрүнбөс бак болсун.

ЭНЕСИ ӨЛГӨН КЫЗДЫН КОШОГУ

Ак жоолукка гүл тиккен.
Ак дөбө тартып үй тиккен.
Көк жоолукка гүл тиккен,
Көк дөбө тартып үй тиккен.
Куймалуу жерге конгонмун,
Кундуктап бото сүйгөнмүн,
Кундуктап сүйгөн ботондон,
Курчашып себиң кийгеним.
Талаа бир жерге конгонмун,
Талпынтып бото сүйгөнмүн.
Талпынтып сүйгөн ботондон,
Тандап бир себиң кийгенмин.
Сааргы келген мейманың,

Саптаган сары май жуткан.
Чайнегиңден чай ичкен,
Сыр аяктан бал ичкен.
Кайырмак кара чачыңа,
Кайырып шуру оргонум.
Кадимтен дөөлөт көргөнүм,
Будурмак кара чачыңа,
Буруп бир шуру оргонум.
Мурунтан дөөлөт көргөнүм.
Ак сандыктан чай алган,
Ашканадан май алган.
Бедерлүү кийген шайыны,
Бектер ичкен чайыны.
Каттап бир кийген шайыны,
Хандар бир ичкен чайыны.
Капталга чыккан кайыңдай,
Хандардын кызы айымдай.
Белеске чыккан кайдайың,
Бектердин кызы айымдай.
Беренжи кийсе жиби кем,
Бек кызынан неси кем.
Агаркак кийсе жиби кем,
Хан кызынан неси кем.
Ийнесин сайган келекке,
Иши бир кеткен Кулябка.
Караны кармап кыйганым,
Кыйгачтап жүгүн жыйганым.
Кайчысын кабын жүл кылган,
Оймогун боосун жез кылган.
Ойлогон ишик тез кылган.
Отурган үйүн гүл кылган.
Карала кийип туушаган,
Каракөз келин жумшаган.
Парчаны кийип туушаган,
Аагача келин жумшаган.

Капшытка килем таштаган,
Каадалуу келин баштаган.
Төргө килем таштаган.
Төрөдөй уул баштаган.

ЭНЕСИНЕ

Атлес көрпө жүк көркү,
Айланайын энем үй көркү.
Атлес көрпө жүктө жок,
Айлансам энем үйдө жок.
Бахмал бир көрпө жүк көркү,
Жөлөгүм энем үй көркү.
Бахмал бир көрпө үйдө жок,
Жөлөгүм энем үйдө жок.
Көк көйнөгүн бураган,
Гарып бир кызым кандай деп,
Көрүнгөн элден сураган.
Ак көйнөгүн бураган,
Бечара кызым кандай деп,
Жолуккан элден сураган.
Алты кат шуру такканым,
Атамдан жетим калганда,
Алпештеп мени бакканым.
Алты кат шуру базарда,
Айлансам энем мазарда.
Жети кат шуру такканым,
Атамдан жетим калганда,
Жетелеп жүрүп бакканым.
Жети кат шуру базарда,
Жөлөгүм энем мазарда.

Термени согуп каттаган,
Калкына чейин тактаган,
Гажары согуп каттаган,

Калкына чейин тактаган.
Беделүү кумган колунда,
Беш убак намаз оозунда.
Бейиштин төрү беш эшик,
Беш панжаң тийбей ачылсын,
Бейиштин нуру чачилсин,
Айлансам энем мадинам.
Оймолуу кумган колунда,
Он убак намаз оозунда,
Олуттун төрү он эшик,
Он панжаң тийбей ачылсын,
Олуттун нуру чачилсин,
Айлансам энем мадинам.

Ак жайнамаз жуптаган,
Алласын айтип уктаган.
Айлансам энем мадинам.
Көк жайнамаз-жуптаган,
Субханын айтип уктаган,
Айлансам энем мадинам.
Сандыгымдын кулпу чачилди,
Чайиттай уйкум ачылды,
Айлансам энем мадинам.
Алтындан менин шакегим,
Колума салсам толобу,
Айлансам энем мадинам.
Балдарың сендей болобу?
Күмүштөн менин шакегим,
Колума салсам толобу,
Кагылайын мадинам,
Кыздарың сендей болобу?
Энемди кудай сыйлаган,
Неберелери ыйлаган.
Кар оозума кан толсун,
Какшаганым шул болсун.

Канаттарым бар болсун.
Бул оозума муз толсун,
Муңайганым шул болсун,
Муундарым бар болсун.
Босого бою кар жааса,
Кашкалдак учпайт жем үчүн,
Боздоп бир ыйлап отурсам,
Жан апам келбейт мен үчүн.
Капшыт бир бою кар жааса,
Кашкалдак учпайт жем үчүн.
Какшап бир ыйлап отурсам.
Жан апам келбейт мен үчүн.
Айлансам апам коргонум.
Коңшулаш укпас үнүмдү,
Коңгуроо кылдың жан апам.
Жакындаш укпас үнүмдү,
Жарыя кылдың жан апам,
Айлансам апам ай дөөлөтүм.

Кызыл бир жибек суу тарттым,
Кыз кезимден муң тарттым.
Жашыл бир жибек суу тарттым,
Жаш кезимден муң тарттым.
Айланайын жан апам,
Азарың тартып куураймын.
Эшикке чыгып карайын,
Элесиң көрсөт барайын.
Айланайын ой кыбылаң,
Кылып бир өпкөмдү чабайын.
Капшытка чыгып карайын,
Карааның көрсөт барайын.
Кагылайын ой коргонум,
Кагып бир өпкөмдү чабайын.
Сахабалар сылаган,
Сакалыңызды мен сагындым.

Мустапалар сылаган,
Мурутуңузду мен сагындым.
Айлансам апам ай жөлөгүм,
Айланбадым мен айрылдым.

АТАСЫНА КОШКОН КОШОК

Жашыл го болду өңүрүм,
Жарым го болду көңүлүм.
Карала болду өңүрүм,
Кайгылуу болду көңүлүм.
Каралдым атам коргонум,
Айтка кийген манатым.
Айланып учар канатым,
Тойго кийген манатым,
Тоорулуп учар канатым.
Эгиз гия чөп болот,
Эл жыйналып топтолот.
Эл ичинен карасам,
Эсил атам жоктолот.
Капталда гия чөп болот,
Калк жыйналып топтолот.
Калк ичинен карасам,
Канатым атам жоктолот.
Алтындан чатыр көлөкөм,
Айдыңым атам жөлөнкөм.
Күмүштөн чатыр көлөкөм,
Күмүшүм атам жөлөнкөм.
Күмүштөн соккон айбалтам,
Күйөрүм атам зар аркам.
Алтындан соккон ай балтам,
Асылым атам зар аркам.
Эшиктен төргө гилеми,
Эмгеги жеткен шилеми.
Капшыттан төргө гилеми,

Калкыга жеткен шилеми.
Төргө гилем төшөгөн,
Төрөдөй болуп көшөлгөн.
Капшытка гилем төшөгөн,
Кадырлуу келин жумшаган.
Эгизде эрмен шоодурайт,
Эл атасын көргөндө,
Эки көзүм жоодурайт.
Капталда эрмен шоодурайт,
Калк атасын көргөндө,
Кара көзүм жоодурайт.
Эгиз го учкан пар болдуң,
Элесиңе зар болдум.
Капыстан учкан пар болдуң,
Карааныңа зар болдум.
Чырмооктун бири барки экен,
Чырмалышып чыкпаган,
Чын аласа дарт экен.
Аймооктун барки зор экен,
Айланышып чыкпаган,
Аласа тийген дарт экен.
Күн жакты карап чий тутам,
Күн өткөн сайин көз жумам.
Күн өткөн сайин келбесең,
Күйүтүң тартып кан жутам.
Ай жакты карап чий тутам.
Томуктуу жилик жотосу,
Топурум байдын ботосу.
Ашыктуу жилик жотосу,
Апдыңым байдын ботосу.
Шүгүр го кылып үк болом,
Тообо го кылып токтолом.
Айдыңым барган жайлариң,
Ай көрүнгүс бак болсун.
Топурум барган жайлариң,

Тоо көрүнгүс бак болсун.
Алтындан сөйкө такканым,
Алпештеп мени бакканым.
Күмүштөн сөйкө такканым,
Күлпөттөп мени бакканым.
Кат-каттап шуру такканым,
Кадырлап мени бакканым.
Бет-беттеп шуру такканым,
Бедирлеп мени бакканым.
Бул дүнүйө аманат,
Мустафа өткөн ким калат?
Чар дүнүйө аманат,
Чарияр өткөн ким калат?
Айлансам атам дөөлатим.

ЭНЕСИНЕ АЙТЫЛГАН КОШОК

Короого чыкпас тоошумду,
Коңгуроо кылдың мадинам.
Айылга чыкпас тоошумду,
Ак сандыктын кулпу элең,
Ак үйүңдүн куту элең.
Көк сандыктын кулпу элең,
Көк үйүңдүн куту элең.
Ак сандыктан кулп кетти,
Ак үйүңдөн кут кетти.
Көк сандыктан кулп кетти,
Көк үйүңдөн кут кетти.
Төрдө отурган карчыгам,
Төгүлгөн жашым арчыган.
Капшыттагы карчыгам,
Кылгырган жашым арчыган.
Алтымыш баштуу ак үйүң,
Аркадан уук улаган,
Ак товар кийип дуулдаган.

Жетимиш баштуу ак үйүң,
Желкеден уук улаган,
Жип товар кийип дуулдаган.
Каттап бир кылган каттамаң,
Хан оозуга жарашкан.
Беттеп бир кылган каттамаң,
Бек оозуга жарашкан.
Оймок боосун жүл кылган,
Отурган үйүн гүл кылган.
Кайчысын боосун жүл кылган,
Кармаган үйүн гүл кылган.
Учкан бир куштан үлгү алган,
Үлгүлөбөй тон бычкан.
Кайкыган куштан үлгү алган,
Кайгылабай тон бычкан.
Үлгүсүз чебер мадинам.
Алтындан комуз күү айткан,
Алыста жүрсөм дуба айткан.
Ак каса жууп каптаган,
Ак куштай боюн сактаган.
Көк каса жууп каптаган,
Көк куштай боюн сактаган.
Атилес төшөк үй көркү,
Айдыңым эне үй көркү.
Ашканаңдын башыга,
Кештелүү чайнек илгеним,
Кеңешбей сырың билгеним.
Кумурскадай жол салып,
Каттайт го эдем мен сага.
Өткөн го кеткен кишиден,
Даттайх го эдем мен сага.
Көйнөгүм жеңин тартарым,
Көкүрөк дартим айтарим.
Ичигим жеңин тартарым,
Ички го дартим айтарим.

Сай боюга гүл сайдым,
Сагынып келип сумсайдым.
Көл боюга гүл сайдым,
Көрөм деп келип сумсайдым.
Оймогу төргө илинди,
Олуту эми билинди.
Кайчысы төргө илинди,
Кадыры эми билинди.
Айлансам энем мадинам.
Ак элечек арасы,
Айымдардын сараси.
Көк элечек арасы,
Аялдардин сараси.
Айлансам энем дөөлатим.
Отурган турган жериңе,
Ордолуу шаар орносун.
Олиялар колдосун.
Баскан бир турган жериңе,
Базарлуу шаар орносун.
Базарым барган жериңде,
Пайгамбарлар колдосун.

ӨМҮРЛҮК ЖОЛДОШУНА КОШОК

Убакыт, саат жетти деп,
Оюңду айтып жатканда.
Олуя болуп кетбе деп,
Урушканым оюмда.
Кыялдан алып гүл азык,
Кылымды нары кулатып.
Кылчайбай кетип жатканы,
Күмүштөн кымбат убакыт.
Каркыра куштай чубашың,
Кайрылбай өмүр чубалып,

Калтырбай алып жатканда,
Алтындан кымбат убакыт.
Күлкүдөн алып гүл азык,
Күндөрдүн күчүн чубалттың.
Гүл өмүр өтүп жатканда,
Алтындан кымбат убакыт.
Жүрөгү токтоп калаарда,
Жүгүрдү доктор жардамга.
Балдары турду чыркырап,
Жары турду буркурап.
Майрамда жакшы жүргөн деп,
Ишене албай келгендер,
Кадырың эми билинди,
Калың журтун жыйылды.
Кара калем, көк сыя,
Катың өчтү момунум,
Досторундун ичинде,
Атың өчтү момунум.
Ак кагазга жазылган,
Катың өчтү момунум,
Аяштардин ичинде,
Атың өчтү момунум.

АТАГА

Кереге учун капшырдың,
Өсүп келген балдарды,
Эми кимге тапшырдың
Ай олтурду белгисиз,
Атам кетти келгисиз.
Күн олтурду белгисиз,
Коргонум кетти келгисиз.

ЭНЕГЕ

Терме чад ар төрдө жок,
Айлансам энем үйдө жок.
Оюлган тикме үйдө жок,
Отурган энем үйдө жок.
Сагынып үйгө мен келсем,
Жалынып тосор энем жок.
Сагынып ичим бөксөртөр,
Дардимди угар энем жок.

ЭЖЕГЕ

Атлес көрпө үйдө жок,
Асылым эжем үйдө жок.
Кристал көрпө үйдө жок,
Кымбатым эжем үйдө жок.

ТАГАГА

Торуган мээнет тийдиби,
Токтотбой алып кеттиби.
Кокустан мээнет тийдиби,
Кылчайтбай алып кеттиби.
Ууктун учун учтаган,
Келин алып жумшаган.
Кереге башын учтаган,
Кыз-келинди жумшаган.

ИНИГЕ

Алтындан болсун босогоң,
Ай бейиш болсун босогоң.
Күмүштөн болсун босогоң,
Гүл бейиш болсун көшөгөң.

Көп айтпайын кейишти,
Көрүп бир жүргүн бейишти.
Аз айтайын кейишти,
Аралап жүргүн бейишти.
Кумурскадай жол салып,
Каттайт элем мен сизге.
Куса болгон дардимди,
Даттайт элем мен сизге.
Чегирткедей жол салып,
Каттайт элем мен сизге.
Чечилбеген дартимди,
Дарттайт элем мен сизге.
Күлүктү миңген көч баштап,
Күмүштөн чачбак бош таштап.
Аргымак минип көч баштап,
Алтындан чачбак бош таштап.
Алмадай камыр аш кылган,
Айылдын баарин кош кылган.
Жигдадай камыр аш кылган,
Жыйындын баарин кош кылган.

ӨЛӨҢДӨР

Майда, майда, майда кыз,
Тоотмегиң шайла кыз,
Тоотмек келет биздерге,
Уялаш туруп сиздерге.
Келин кызың келсе экен,
Мөбүлгөсүн берсе экен.
Мөбүлгөсү бир жоолук,
Бир жоолуктан кечейин.
Ырдын оозун чечейин.
Ырдын оозу ыраба,
Ырды менден сураба.
Оозумда ырдын гани бар,
Ыргып чыгар жани бар.
Ичимде ырдын гани бар,
Ыргып чыгар жани бар.

ӨЛӨҢ

Биринчиси:

Өз атамдын үйүндө үргүл элем,
Такта оромол үстүндө ойнор элем,
Такта оромол үстүнөн тайып түштүм.
Оң колума кайчы алай бахмал бычтым,
Бахмал бычкан кайчымдын боосу башка.
Сапар кеткен акамдин аты кашка,
Кашкалыгын сурасаң маңдайында.
Чеберлигин сурасаң бармагында,
Чечендигин сурасаң таңдайында.

Экинчиси:

Кыз:

Кызыл кызыл козунун көрпөсү элем оо айдай,
Кыз да болсо бир үйдүн эркеси элең оо айдай.
Бала: Мен келе атам жогортон буура минип,

Эки бутум бир жакта туура минип.

Үчүнчүсү:

Кытай товар жеңи үчүн,
Кыйналба жеңе мен үчүн.
Орус товар жеңи үчүн,
Ойлонбо жеңе мен үчүн.

Төртүнчүсү:

Ак аркардай кыйлаган,
Сунган бутун жыйбаган.
Кара көз бото кызыңды,
Мынан да мурун көргөнмүн.
Атиң ай жеңе өлгөнмүн.

БАТА БЕРГЕНДЕ

Айдаганың кой болсун,
Чайнаганың май болсун.
Жаккан оттуң арча болсун,
Жамынганың парча болсун.
Суудай өмүр берсин,
Көлдөй дөөлат берсин.
Жүзүм болтун бактагы,
Бутак болуп шактагың.

ТУШОО КЕСҮҮ ЫРЫ

Тай-тай... баса кой,
Атаң сойсун торпок.
Эже-синди чогулуп,
Бышырышсын боорсок.
Тай-тай... баса кой,
Атаң сойсун кара кой.
Айыл келип бардыгы,
Өткөрүшсүн шаан той.
Талтаң-тултаң баса кой,

Апаң берсин курут май,
Балдар келип бардыгы,
Ойноп кетсин шаан той.
Тай-тайлап баса бер,
Баскан жериң боорток.
Бат-бат шилтеп бутуңду,
Басканга болбо коркок.
Опа-опа болдурсун,
Бир жыл алты ай отурдуң.
Эми басып тайтаңтап,
Көтөрткөндү койдурткун.
Тамтың-тумтуң басканың,
Атаңа медең болгонуң.
Эптеп-септеп басканың,
Энеңе жөлөк болгонуң.
Ак сакалдуу чоң ата,
Берип койсун ак бата!

КУЧАКТАГЫ БАЛАНЫ ОЙГОТУУ ЫРЫ

Сал-сал билек, сал билек,
Сары майга мал билек,
Кол-кол билек, кол билек,
Кокус башка тий билек.

БЕШИК ЫРЫ

Алдей, алдей, алдей.
Менин балам баатыр,
Чаап кетип жатыр,
Уктап калат такыр.
Алдей, алдей, алдей.
Менин балам баатыр,
Отуз кызды олжолоп,
Алып канат такыр.

Жакшысынын бетинен,
Өөп келе жатыр,
Жаманыны желкелеп,
Түртүп коёт такыр.
Кызым, кызым, кыз киши,
Кызыма келет жүз киши,
Жүз кишинин бирөөсү,
Кыз кишинин күйөөсү.
Кызым, кызым, кыз киши,
Кылыгы жакшы уз киши.
Күндө жуучу көп келет,
Жакшы берген бирөөсү,
Бул кызымдын күйөөсү.

ЭЛДИК ОЮНДАР

Кыргыз эли илгертеден ат жалында ойноп келген эл. Ошондуктан «Моголстандын жапайы арстандары» деген ат кыргыздарга бекеринен берилбесе керек. Кыргыз элинин тарыхы байыркы заманга барып такалгандыктан, улуттук оюндардын басымдуу көпчүлүгү, ошол жоокерчилик, көчмөн замандарда пайда болгон. Бардык кыргыздардай эле Памирлик кыргыздар дагы башкалардай эле кубанычы менен кайгысын, ашы менен тоюн, үрп-адат, каада-салтын жана башкаларын улуттук оюндарга камтышкан. Сары-Кол кыргыздарында дагы кыргыздын улуттук оюндарынын көп түрлөрү сакталып калган.

ОРДО ОЮНУ

Кыргыздын тили, боз үйү, калпагы, комузу – кыргызды айырмалаган, өзгөчөлөгөн белгиси катары турса, ордо оюну да ошондой катарда турат. «Кытайда Кыргыздын тегерек чийин ойногон оюну жоголо элекпи?» – деп азыркы күнгө чейин сурайт деген кеп жөндөн-жөн эмес. Бул оюн нак согуштан алынганы да анык. Чыдамкайлыкты, этияттыкты, тыкандыкты, шамдагайлыкты, амалкөйлүктү, кашкөйлүктү талап кылган оюн.

Сары-Кол кыргыздарында ушул күнгө чейин сакталып келе жаткан эң негизги оюн болуп «Ордо оюну» саналат. Бул улуттук оюндун байыртадан бери кыргыз элинде гана бар экендиги ар кандай тарыхый булактарда белгиленип, элдик оозеки чыгармаларда айтылып келе жатат. Ордо оюнунда биринчиден стратегиялык коргонуу, чабуул коюу, согушуу сыяктуу аракеттер толук камтылган, экинчиден бул оюн чыдамкайлыкка, чеберчиликке, таамайлыкка, көңүлдү бир жерге топтоого, психологиялык туруктуулукка үйрөтөт.

Ордо оюнунун эрежелери жана жоболору Ордо оюнуну экиден жыйырмага чейин адам ойной алат. Ордо ойноо үчүн атайын жер түздөлүп даярдалат. Ордонун диаметри 14 метр болууга тийиш. Ордонун борборунда атайын бир аз оюлган чуңкурчага, ашык – чүкөлөр салынат. Алардын ортосуна «хан» деп аталган атайын белгиленген чүкө да салынат. Ар бир оюнчуга экиден же үчтөн чүкө салынат. Андан сон «ат» өкчөлүп, кайсы команданын аты консо ошол команда оюнду баштайт. Ордо топоздун томпою менен атылат. Ал томпой атайын бышырылып, даярдалат. Мындай даярдалган томпойлор бышык болот. Ордо атуунун төмөнкүдөй түрлөрү бар.

Уруп атуу – топ бузуу. Мында ар бир оюнчу салынган чүкөнүн санына карата экиден же үчтөн оюн атышат.

Кыңкай атуу – Ордонун борборунан алыс жаткан чүкөлөрдү ордонун борборуна тууралабай эле атып чыгарса аны кыңкай атуу деп койот.

Кадамак кадоо – Эгерде ордо чачылгандан кийин, чүкөлөр ордонун сызыгына жакын жатып калса, оюнчулар андай чүкөлөрдү кадап чыгарат. Кадамак кадаганда оюнчу төмөнкү эрежелерди так сактоосу керек. а) Кадамакчы ордонун сызыгын буттун тең ортосуна, б.а. үзөңгүлөй басып бутун көтөрбөстөн кадоосу керек. б) Кадамак кадап жатканда, экинчи бутунун тизесин жерге тийгизүүгө жарабайт.

Тоорумай – Чүкө чыгарып атып жатканда томпой ордонун ичинен чыкпай калган ашыкты бутун көтөрүп сол колун артына алып, бир бутун көтөрүп чийинге өтө жакын жаткан чүкөнү чертет. Томпой ордонун ичинде калса оюн улантыла берет, ал эми томпой ордодон чыгып кетсе оюн улантылбай калат. Чертүү. Оюнчу атып жаткан мезгилде томпой чүкөлөргө бир таман, анан даты томпойдун ордунчалык

аралыкка жакын жатып калса оюнчу ордонун ичинде туруп, сыңар тизелеп чүкөнү чертет. Бутунун башы ордонун көзүнө канча туш болбосун, «хан» ачасына тушташ келип калса жыдыйт (күйөт). Оюнчу ошол эле калыбында бир нече чүкөнү чертип чыгарса болот. Чүкө чийинден чыккан мезгилде оюнчунун жолдоштору чийиндин сыртында болуп, чү көлөрдү аттабоосу керек. Эгер байкабай бир чүкөнү аттап кетсе жыдыйт. Үч чүкө чертилгенден кийин ханды чертүүгө уруксат берилет, бирок аралык бир кадам болуусу шарт. Тээ илгертен бүгүнкү күнгө чейин өзүнүн элге жагымдуулугун жоготбой келе жатат. Ордо аттуу оюнунун эрежелеринен аскердик стратегиясын байкоого болот. Сары-Колдо ордо оюнуна сака кылып томпой менен гана ойношот. Абалак менен атууну, анын эрежелерин Кыргызстандан келген эл агартуучулардан үйрөнүшкөн. 1950-жылдардан 1970-жылдаргача ойнолуп, азыркы күндө абалак менен такыр ойнобойт.

Ордо оюнун эки топко бөлүнүп ойнойт. Чоң мелдештерде ар бир топто ондон оюнчу болот, үчтөн ашык (чүкө) салынат – ар бир оюнчуга. Ордонун көзүнөн (борборунан) 18 таман эсептеп, тегерек чийин чийилет. Илгери чоң мелдештерде жалаң гана чүкө салып, топоздун гана томпою менен атып ойногон. Азыркы учурда эңке (Кулжа, Текенин ашыгы) салып (тигип) да ойношот. Ар бир оюнчуга экиден ашык болобу, үчтөн ашык болобу ханды кошо салып – бир оюнга жүрөт. Ханды атайын топоздун же кулжа текенин мүйүзүнөн чыпалактын тырмагыдай кылып жасашат. Ашык ордонун көзүнө эсептелип салынгандан кийин «ат чабылат». Сол ашык «ат» болот, оң ашык атка кошулбайт, эңке да эсептелбейт.

Калыс эки «атты» – чик, пек, таба же алчы окшош кылып колуна алып көкөлөтүп бийикке ча-

бат. Экөө тең конуп калса «тайлаш» деп кайрадан чабылат. Кайсы топтун аты биринчи консо, ошол тарап баштап атат. Эгер оюнчу ашыкты чийинден чыгара атса, оюну жүрөт, биринчи тарап ордого салган ашык боюнча оюнун толук атып болгон сон, экинчи тарап баштайт. Ордодо ашык калбагандан кийин жаңылап ордо салынат. Кыйган (ашык кеп алган) гарап, кыйылган тараптын алган ашыгына карата салат. Ошентип, бир гараптын бир да ашыгы калбаганча оюн улана берет. Бир да ашыгы калбаган гарап «бор жеп» (утулуп), уткан тарап бор берди болуп оюн аяктайт.

Оюндун эрежелери. Ордонун борборундагы топ ашык жайылгандан кийин хан көрсөтүлөт, борбордо калган топ ашыкка ханды кошуп далдалап жашырып) бир жерден топтун башчысы чийип койот. Калгандары көрсөткөн жерден гана атат. Улам томпой тийип жылса, улам жаңылап көрсөтүп турат. Хан ордонун борборунан чыгып кетсе, ордо «дашта» (ээн талаада) калды деп борбордогу топ ашыкты каалаган жерден ата берсе болот. Бирок хандын өзүнү көрсөткөн (чийип койгон) гана жерден атат.

Оюнчуну жыдыта (күйдүрө) турган шарттар.

Оюнчу ашык чыгарып жатканда чыккан ашык оюнчунун шериктеринин бирөөнө тийип, чийимдин ичине түшсө.

Ашык чыгып жатканда оюнчунун шериктери чийинди тебелеп алса же чийинден ичкери кирип кетсе.

Чыккан ашыктын сыныгы чийиндин ичине түшсө.

Чийиндин ичинде томпой калып, аны жерге сүйрөп алса. Томпой чийиндин ичинде ашыкка тийип турса, аны алганда ашык кыймылдаса. Кийиминен бир нерсе, чийиндин ичинде сүйрөлүп калса (бут кийимдин боосу), этеги, куру жана башкалар же

бир нерсе чөнтөгүнөн түшүп калса. Эки ашыктын ортосунан өтүп кетсе же бир ашыкты аттап кетсе.

Оюнда ашык чыгарып жатканда, шериктеринин бирөө атып жиберсе. Оюнчунун оюну жүрүп жатканда, шериктери чийин чийсе, же бир нерсени чийиндин ичине ыргытса, тепсе.

Оюну жүрүп жатканда оюнчу кадамакка туруп чийинди буту менен таптаса, же бутун жылдырып койсо.

Ичкеде (ичке) отурганда казык бутунун башы жылып кетсе, кыймылдаса. Казык бутунун башы (учу) ашыка, ханга, ордонун көзүнө туш болуп калса. Сыңар тизелеп отурган бутунун тизеси ордонун көзүнө, ханга туш болуп калса.

Ичкеде (ичке) отурганда томпойду эки колдоп оңгорсо.

Ичке отурганда томпой ашыка тийип турса, томпойду ашык менен кошуп алса болот жана бир колу менен эптеп башка ашыкты атып чертил чыгарса томпойго кошуп алган ашыкты да кошуп алат.

Ичке – черткенде колу жерге тийсе.

Кийимди чийиндин ичинде какса.

Ашык чыгып жатканда томпою ордонун көзүнө түшүп калса – «ордо бор» деп оюнчунун жүрүп жаткан оюну токтолот.

Ичке отурганда бир түз сызыкта жаткан эки ашыктан сыңар тизелеп отурган бутунун башы өтүп кетсе.

Атар башы ичте (ичкери), сыртта. Ашыкты кармап атар жагы аталат. Ошол жагы чийиндин ичкер жагын карап жатса, ашык чыкпаган болот, чийиндин сыртына карап жатса чыкканга эсеп болот.

Ичте чертип жатканда бирди, үчтү же жети ашык черткенден кийин ханды чертсе болот.

Ордонун борборундагы топ ашык хан менен чогуу турса да, ушундай эсептен кийин чертилет. Ордонун

көзүнөн сыртта башка ашык болсо аны да чертил, алмайынча, топту ханга кошуп атканга болбойт.

Ичке түшкөндө – эгер ар бир адамга учтен ашык салынса эки таман, экиден ашык салса бир жарым таман менен томпой менен ашыктын аралыгы, ордонун көзүнө ченелет. Азыркы убакта ушундай чен менен, атайын сымдан калыс жасалат. Эки тарткын болуп, ашыкка (ичкеге) жетет, жетпейт болуп, талаш чыкса, аны аныкташ үчүн калыс менен ченелет. Эгер, калысты ашыктан томпойго карата ченесе жетпесе даты жетип калат, ошол үчүн сөзсүз томпойдон ашыкка каратып ченөө керек.

Үч жолу катары менен ханды бир эле топ алып баш атса үчүнчү алганда, оюн башталардын алдында «ат чабылат». Аты конуп, мындан кийин дагы эки жолу баш болсо – ханды алып кайрадан ат чабылат.

ЧИКАЛАК (ЧИКИТ)

Чикалак – эки топко бөлүнүп ойногон оюн. Эки тараптын курамы биринчи эсептегенге, калганы улай салып союл менен палекти уруп эсептешет. Кайсы топ көп эсептесе, ошол тарап баштап ойнойт. Союл жашынгыдай жерди оюп, ошол жерден оюн баштаган тарап союл менен палекти чабат, экинчи топ палекти тосуп туруп алганга аракет кылат. Эгер тутуп алса ошол жак оюнду баштайт. Тута албаса палек түшкөн жерден палек менен уруп союлга тийгизүүгө аракет кылат.

Эгер чапканда союл палекке тийбей калса «печ» болду дейт, катары менен үч «печ» болсо ал топтун оюну бүтүп беркиси баштайт.

Бир же эки печтен кийин чабылса, палекти тоскон тарап, палекти бутунун учуна копсоюл аткан жерге ыргытып жакындатып, союлга уруп палекти

тийгизүүгө аракет кылат. Палек союлга тийсе оюнду тийгизген тарап баштап ойнойт.

Палекти кол менен чабуунун аталыштары жана эрежелери

Ат суулар, – азан айтар колго кармап, ыргытып чабат.

Ат жалы – союлга палекти туурасынан коюп, аны ыргытып чабат. Палек союлдун учуна коюлат.

Эшек жалы – союлга палекти туура коюп чабат, палек союлду кармаган жерге коюлат.

Катын жатыш — палекти союлга тең катар коюп чабат.

Кайчы – союлга палекти кайчылаштырып коюп ыргытып чабат.

Ортолук – союлдун ортосуна коюп ыргытып чабат.

Бармак асты – палекти союлга бармак менен кошо кармап ыргытып чабат.

Кырк муун – муунга коюлат.

Ак билек – билекке коюлат.

Кары – чыканак муунга коюлат.

Мүрү – мүрүгө коюлат.

Жаак – башты бир жагына кыйшайтып жаакка коюп чабат.

Кулак – төбөгө коюлат.

Ушул көнүгүүлөр толук аткарылып, болгондон кийин, кайсы тарап биринчи бүтсө, катары менен палекти союл менен уруп эсептейт. Канча упай болсо ошончо жолу союл жаткан жердей баштап чаап баштайт. Экинчи жеңилген топ палекти тутуп алышка аракет кылат, эгерде тутуп алса, союл жаткан жерге каратып ыргытат. Палек чабылып, канча эсептелсе ошончо чабылат, ошол жерден жеңилген тарап, жеңгендерди көтөрүп союл жаткан жерге «зуу тартып» көтөрүп келет. Биринчи көтөргөн адам Зуум- деп бакырып демин

чыгарбай алысыраак барууга аракет кылат. Дем алган жерден экинчиси жана башка ушул сыяктуу.

Эгер, палекти тоскон тарап, палекти улам тутуп алып ыргытып союл жаткан жерге жеткирсе же ашырып жиберсе зуу тартылбайт.

Уюм тууду – ар бир ойноочу катар өздөрүнө чуңкур казып, жүндөн жасалган топту 3 кадам алыстан тоголотот. Ар кимиси өзүнүн чуңкуруна салууну көздөйт. Бирок, кимдин чуңкуруна топ түшсө, уюм тууду – деп 1 упай алат. Эсепти каалаганча коюп ойносо боло берет.

Ган – ар бир оюнчу өзүнө бирден чүкө тигет. Сакаларын (эңке) өкчөшөт. Катар отуруп кезектешип биринчи сакасы конгон биринчи, экинчи, үчүнчү жана башка болуп катары менен тизилген чүкөлөрдү урат, үч, беш кадамдан тийгизген чүкөнү уруп алат. Уттурганы башка чүкө тигип ойнойт.

Таарым – сакааларын өкчөйт 2 адам ойнойт. Сакасы конгону 3 кадам жерден ошонун сакасын атат, сакага тийбесе беркиси биринчи аткандын сакасы кайда түшсө, өзүнүн сакасы турган жерден аны атат. Кимиси биринчи тийгизсе, ошол саканы утат.

Хан-вазир – канча адам болсо баары ойной берет, ашыкты (чүкөнү) өкчөп ойнойт. Чүкө алчы консо – хан, таба консо – вазир, пөк түшсө – сопу, чик түшсө – ууру болот. Эгер, ашык оңко турса – түшпөс (жылбас) хан болот, ал башка бирөөнүкү кайра оңко турганча хан боло берет. Түшпөс хан өкүм сүрүп жатканда, ашыгы алчы конгон адам, пөк түшкөндөй эле эч кандай жаза албайт.

Хан – өкүм чыгарат, вазир – ууруну кармап, хандан аны жазалоону сурайт, хандын буйруган өкүмүн аткарат. Сопу – эч кимди жазалабайт, жаза да албайт. Ууру жазаланат. Хан өкүм чыгарганда жуп айтып жаза буйруйт. Мисалы; 2-4-6 какмуш. Эгер,

так сандар менен буйруса, бир так калган өкүмдү хандын жаңылгандыгы үчүн өзүнөн алынат.

Хан вазир оюнунда берилүүчү жазанын түрү:

Как муш – муштуму менен төбөсүнө коюп бармагын уурунун башына сыйгалатып колун тез жарым айландырат. Натыйжада колдун чыпалагы башка катуу сокку буралат.

Тараша – уурунун билегин жылаңачтап, хан канча – деп буйруса ошончо манжа менен урат.

Сок билек – чыканагын дал ортого (сыртыга) коюп, муш менен урат.

Дөңөч жарды – ууру маңдаш куруп (токуп) отурат, аны ошол бойдон жогору көтөрүп, көчүгү менен жерге таштайт.

ЧАКМАК ТАШ

КЫРК ТАШ – эки топко бөлүнүп ойнолот, эки адам ойносо да болот. Бул үчүн кырк тоголок манжанын башындай таштар бөлүнүп алынат. Эки колдоп 40 ташты алаканына салып, жерге жайып таштайт. Каалаган бир ташты сака кылып алып. Саканы көкөлөтүп ыргытып бир колу менен жерде жайылып жаткан жуп кылып сыймап саканы ошол колу менен тутуп алуу керек. Таштарды алганда так болуп калса же ыргыткан саканы тута албай, жерге түшүрүп жиберсе оюну күйөт. Экинчи тарап ойнойт. Ким коп таш алса ошол утат.

Беш таш – кыз-жигит болуп, эки топко бөлүнүп ойнойт. Беш тоголок таш алынат. Таштын чоңдугу бир манжанын бир муунудай болуу керек.

Беш ташты ойноонун эрежелери:

Жайдагат – беш ташты алаканына салып аларды ыргытат да ошол колунун сырты менен тосуп алат. Колунун үстүнө канча таш түшсө аларды ыргытып

кайрадан колунун алдына алат. Бир эле таш колунун сыртында калса, атаандашы аны кагып түшүрөт, муну «жеке как» дейт. Эгер кагып түшүрсө оюнчунун оюну жатат (токтойт). Анда шериктери болсо, алар ошол жерден баштап ойнойт, шериги болбосо, атаандашы ойнойт. Жеке как учурунда оюнчу атаандашына кактыра койбой шамдагайлык менен кайра тутуп алуусу керек. Эгер, ошондой алса же колунун үстүнө 2-3 таш түшүп, аларды кайтарып тутуп алса жерде калган таштарды колундагы таштан бирөөнү ыргытып, жердеги ташты бирден сыймап ыргыткан ташын тутуп алуу керек. Жерде бир таш калганда, аны «жай сакам» – деп жөн эле алат.

Эки эш – беш ташты жайып таштайт жерге, бирөөнү сака кылып тандап алып көкөлөтүп ыргытып, жердеги таштардан экөөнү сыймап алып, саканы тутуп алат. Кайрадан саканы ыргытып жерде калган экөөнү алат. Эгер, саканы тута албай жерге түшүрүп жиберсе же жерден алганда экиден кем же ашык алып алса да оюну жатат. Жерге жайганда таштарды колу менен каалагандай чогултуп койгонго болбойт, кандай жайылса ошондой боюнча алуусу керек.

Үч эш – беш ташты жерге жайып таштап, бирөөнү сака кылат, саканы ыргытып, жерден бир таш алып, саканы тутуп алат. Кайрадан саканы ыргытып, колундагы ташты жерге койот. Саканы даты ыргытып, жердеги торт ташты чогуу алат, саканы тутат.

Колго жый – жайдагатты ойногондой эле ойнолот. Акыры калган бир ташты кол сакам – деп алат.

Жерге жый – бул да жайдагат окшош ойнолот. Акыры калган ташты «жер сакам» – деп алат.

Шарак – колдун сыртына канна таш түшсө, аларды ыргытып колуна алдын чогуу тутуп алып, аларды кайра чогуу ыргытып, жерге түшкөн таштарды бирден алат.

Чуурут – колуна беш ташты катар кармайт да, бирөөнү ыргытып, колундагы таштарды улам бирден чуурутуп жерге койот. Төрт ташты толук чуурутуп, бирден жерге ыргыткан соң, бир ташты ыргытып жердеги торт ташты чогуу сыймап алат да, саканы тутуп алат.

Илик – башында жайдагатты ойногондой эле баштайт. Калган таштарды бирден терип алып, ыргытылган саканы илип тутуп алат.

Жеке тер – беш ташты жерге жайып таштайт. Бирөөнү сака алат да аны ыргытып жердеги таштарды бирден алат. Мында саканы илип алуу керек.

Эки тер – эки эшти айландыргандай эле ойнолот, мында ыргытылган саканы илип алуу керек.

Үч тер – үч эш окшош, саканы ыргытып илип алуу керек.

Төрт тер – жерде жайылган төрт ташты топ алат, сака илинип алынат.

Козу – эки ташты алаканына бириктирип салат да аларды ыргытып сегиз окшош колдун кыймылы менен ыргытылган таштарды алат.

Утуру-тетери – жети таш менен ойнолот. Биринчи ыргытылган таш колуна түшө элек, экинчисин ыргытып, улам тутуп алат. Биринин-артынан экинчисин ыргытып тутуп алуу. Оюн канча карышта бүтөр болсо ошончо кайталанат. Ыргытылган таштар бир же эки жана башка деп эсептелгенде үзүлүп калбай ыргытылып туруусу керек.

Ооз илик – эки таш менен ойнолот. Экөөнү колуна кармап, бирөөнү ыргытып экинчисин оозуна илепте-ри менен кыпчып кармап ыргытылган ташты илип алат. Кайра ыргытып, оозундагы ташты алып, кайра ыргытылган ташты илип алат. Бул «ооз илик» бир жолу аткарылганга эсеп. Ушундай канча карышта оюн токтой турган болсо ошончо кайталанат.

Оң кол, сол кол – жайдагатты ойногондой эле биринчи он колу менен баштап, колунун сыртына түшкөн ташты ыргытып, сол колу менен алат. Мындан кийин сол колу менен баштап, оң колу менен алат.

Оң кол, сол колдун илиги – ыргытылган таштарды илип алат.

Бөрү – бир колун жерге үңкүргө окшотуп койот. Бош колу менен беш ташты жерге жайып таштайт. Жайылган таштын бирөөнү атаандашы бөрү кылып көргөзөт, оюнчу өзү каалаган бир ташты сака алат да, аны көкөлөтүп ыргытып сака түшкүчө биринчи бөрүнөн башкаларын таарып, үңкүрдүн ичине киргизет. «Бөрүдөн» башкаларын чогуу киргизсе да болот. Бирок, таарып, киргизип жатканда башка таштар бөрүгө тийип кетсе күйөт. Бөрүнү бир таарыганда үңкүргө киргизүү керек, болбосо оюну жатат.

Колуну жерге үңкүргө окшотуп койгондо биринин сөөмөйдү жерге тийгизип койот, андан кийин сөөмөйдү ортондун үстүнө койот, мындан кийин, сөөмөйдү ортондун, ортоңку аты жогун үстүтү коюп ойнойт, эң акыры аты жокту сөөмөйдүн үстүнө коюп, бул оюн бүтөт.

Мындан кийин бармагынын учуна сөөмөйдүн учун көңдөй аркылуу саканы ыргытып таштарды киргизет. Илгеркидей эле бөрү көргөзүлүп, ошол эрежелер менен ойнойт. Таштарды таарып эле киргизбестен көтөрүп-ыргытып салса да болот.

Түндүк – бир колунун бармагы учуна (сөөмөйдүн учун тийгизип тегерек кылат да, ошол колунун чыпалагынын учу менен жерге түк коет. Көтөрүлүп турган түндүктөн, саканы ыргытып таштарды салат. «Бөрүнү» ойногон эле эрежелер сакталат. Бирок мында түндүк аркылуу салынган таш да бөрүгө тийип кетсе күйөт. Мындан кийин ортон-бармак, аты жок бармак менен тегерек жасап ойнолот.

Тескери түндүк – бир колунун бармагынын учун чыпалактын учуна тийгизип, сөөмөй менен ортондун учун жерге койот. Мындан кийин бармактын учуна аты жокту тийгизип айлана жасайт да ортондун учун жерге койот, андан кийин ортондун учун бармактын учуна тийгизип тегерек жасап, сөөмөйдүн учун жерге коюп ойнойт.

Боз үй – бир колунун манжаларын жазып, учтарынын жерге тийгизип коюлат. Натыйжада кол тигилип турган боз үйгө окшоп калат. Баш колуна таштарды алып, колунун башын отурган адамдын денеси менен жерге таянып турган колдун ортосунан өткөрүп айландырып таштарды жайып таштайт. Бөрү көргөзүлөт, бир ташты сака алып, жыйылып жаткан таштардын бирөөсүнү биринчи чыпалак менен аты жоктун ортосунан киргизет. Андан кийинки ташты аты жок менен ортондун ортосунан, үчүнчү ортон менен сөөмөйдүн ортосунан, «бөрүнү» бир таарып сөөмөй менен бармактын ортосунан киргизет. Кирип бүткөн таштарды, саканы ыргытып, бир таарып чогултуп алат. Бир алганда эгерде бир эле таш калса оюну жатат. Бөрүлөрдү, түндүктөрдү ойногондо да кирип болгон таштарды бир сыймап алуу керек.

Карыш – карышты жерге коюп чыпалактын учуна бир ташты, бармактын учуна бир ташты койот. Оюнчуга атаандашы карыштап берет. Андан кийин саканы ыргытып эки таштын ортосун бир сылап, саканы кармайт, экинчи жолу да ушинтип, үчүнчү саканы ыргытып эки ташты чогултуп алып саканы кармайт. Бир сыймаганда алуусу керек, ала албай калса оюну жатат. Эгер, алса эки карыштан, 3-4-5-6-7 карышка чейин алат. Булардын баарыны биринчи болуп бүтүргөн тарап утат, «эчки берди», утулган жак «эчки жеди» болот. Утулгандын салааларына таштарды бекитет. Утканы улам саканы ыргытып, салааларыга бекитилген

таштарды чыгарып, саканы тутуп алат. Салааларына ташты кармаганы таштарды чыгарбай кармаганга аракет кылат. Ошол үчүн таштарды чубата алганы анын колун тытып аймап, ташты чыгарат.

СЫДЫРКЕ

Ашык (эңке) менен ойнолот, эки адам же эки топко бөлүнүп ойнойт. Эки тараптын ар бири каалаганча ашык тиксе боло берет. Ашыктардын арасынан эң кичинекейин «хан» деп белгилейт. Бирден ашыкты ат алат да өкчөйт, кимиси консо ошол тарап баштайт. Тигилген ашыктын баарын чогултуп колуна алып, эгер ашык көп болсо эки колдоп кармаса да болот. Алаканына салынган ашыкты жерге жайып таштайт. Эгер хан конуп калса хан таламай болот. Жайылган ашыктарды көбүрөөк сыймап алуусу керек эки тарап тең. Ханды ким алса ошол тарап оюнду баштайт. Ашыктар жайылганда хан конбосо, чик жаткан ашык менен чик ашыкты, пөк менен пөктү, таба менен табаны, алчы менен алчыны чертип атат. Черткен ашыгы башка түрүнө тийип кетсе оюну күйөт. Хан эң акыры чертилип алынат, хан кандай жатса ошондой жаткан ашык менен гана чертүүгө болот. Эгерде черте турган эки чик ашыктын ортосунда башка бир ашык пөк же таба, алчы болуп тосуп турса ага тийгизбей секиртип чертүү керек. Же бармагы менен черте турган ашыгына бекем басып чаптап көтөрүп барып алаткан ашыгына тийгизип алуу керек. Колунан чапталган ашык, ала турган ашыгына тийбей түшүп кетсе же черткен ашыгына тийбей калса оюну жатат. Ашыкты аз алган тараптын ашыгына жараша коп алган тарап ашык тигет. Ханды кайсы тарап алса, ошол баштайт. Ошентип бир тараптын бир да ашыгы калбаганча оюн уланат.

БУКА ТАРТЫШ

Беш алты кулач аркандын эки учун бириктирип байлайт. Тегерек аркандын бир жагын палбандын эки бутунун ортосунан, арт жагынан өткөрүп аны мойнуна илет. Экинчи тарабын ушундай такылетте экинчи палбандын мойнуна илет. Жерге чийин чийилет, ошол чийинден бирдей аралыкта чийиндин эки жагына эки палбан төрт аяктап турат. Белги болгондо палбандар бирин бири тартып, чийинден өткөнчө сүйрөп кетет. Чийинден өткөндө сүйрөгөнү жеңип, өтүп кеткен жеңилет.

ООГАН ТЕБИШ

Эки адам (палбан) утуру тетири-болуп жатат, колдорунун билектерин биринен-бирин өткөрүп, баштарын атаандашынын жамбашынын тушуна коюп жатат. Белги болгондо кайсы жак капталдары бир-бирине тийип жатса ошол жак буттарын көтөрүп, атаандашынын бутуна иле коюп оодара тебиш керек. Оодарылган адам тескери тоңколчок атып үстөмөн болуп калуусу керек.

ТӨӨ ЧЕЧМЕЙ

Атайын чуңкурга төөнү чөгөрүп, тиздеп, буйласынан казыкка (жерге житире кагылган) чийе кылып байлап койот. Төөнү чечип алууну каалаган келин-кыз жылаңач чечинип, эңкейип туруп, төөнүн буйласын чечип алуусу керек. Эгер чечип алса төөнү ошол бойдон жетелеп өзүнө алып кетет. Бир келин жылаңач денесин узун чачин жашырып жаап келип төөнү чечип кеткен экен.

ТИШТЕП ЖАМБЫ АЛМАЙ

Чоң казанга аталаны (унду) кайнатып, суутуп коюп койот да, түбүнө жамбыны салып койгон. Аны колун артына алып туруп, башыны аталага малып, жамбыны тиштеп алган. Тиштеп алган адам, ошол жамбыны өзүнө алып кеткен.

ТОМУК БЕРМЕЙ

Койдун этин жеп олтурганда, кимдир бирөө томук алса, томукту эти менен башка бирөөгө алдырган, этини мүлжүп томукту алып алат. Ошол жерде мелдешти белгилеп коет. Томук берген адам каалаган күнү, каалаган убакта томугун сурай алат.

«Томугумду бер дегенде» алган томугун бере албаса утулат. Томукту эти менен берген учурда, бул оюнду ойнобоймун деген адам томукту этке кошуп, ошол бойдон жутуп алышы керек. Томукту майдалап, кемиргенге болбойт. Себеби томукка тиш тийгизбе деген жөрөлгө бар. Бул оюн адамдын эске тутуусун жакшырткан.

ЖАРДЫ ДАНЕК (ЖАРТЫ ДАНЕК) ЖЕШМЕЙ

Өрүктүн сөөгүнүн ичинен чыккан данек экөө болсо анын бирөөсүн каалаган адамына берет. Мелдешти тактайт, эки шарт менен ойнолот, «А» – демей же колго бермей, «А» демейге келишсе атынан айтып чакырганда эсимде дебей туруп «А» десе утулат. Колго бермей болсо, бир нерсени берсе мелдешкен адам эсимде дебей туруп алса да утулат. Бул оюн даты адамдын эске тутуусун жакшырткан.

ЖООЛУК ТАШТАМАЙ ОЮНУ

Бул оюн уландар менен кыздардын ортосунда ойнолот. Жигиттер менен кыздар көк майсаң жерге тегерек болуп отуруп алып ойношот. Отурган ар бир адамдын аралыгы эки, үч кадамдан болууга тийиш. Оюнду башкарган адам жоолукту эшип алып, тегерете отурушкан уландар менен кыздардын арт жагынан тегеренип чуркап баратып, жоолукту оюнга катышкандардын биринин артына байкатпастан таштап койот. Ал жоолуктун ташталганын билип калса аны дароо ала койуп, жоолук таштаган адамдын артынан кууп, ага жетип жоолук менен чабууга аракет кылат. Качып бараткан киши чаптырбастан бош орунга отура калууга умтулат. Бул учурда кууп бара жатып да байкатпастан башка бирөөнүн артына жоолукту таштап өтүп кетет. Эгерде ал жоолуктун ташталганын байкабай калган болсо, жоолукту таштаган адам кайра бир айланып келип жоолукту алып ал оюнчуну жоолук менен чабат. Оюндун эрежеси боюнча оюнга катышып отурган адам арт жагын кароого уруксат берилбейт. Бирөөнүн артына ташталган жоолукту жанында отурган жолдошу айтып койсо, ал айыпка жыгылат да, тогуз токмок менен жазаланып, андан тышкары ырдап, же комуз чертип, же бийлеп берүү аркылуу өз айыбынан кутулат. Эгерде жоолук оюнга катышкан адамдан алыс калса, же эки адамдын ортосуна арсар болуп калса ал жоолук таштаганга эсеп болбойт. Эрежени бузган адам жогоруда айтылгандай айыптарга жыгылат. Ошентип жоолук таштамай оюну кызыктуу болуп улантыла берет. Бул оюн негизинен жаштарды көңүл ачууга, шайырлыкка, тапкычтыкка, сезгичтикке тарбиялап келген.

ШЕРИК СУРАМАЙ

Бул оюн даты жаштардын оюну болуп эсептелет. Оюнга катышуучулар а дегенде өздөрүнүн арасынан бирөөсүн «хан» шайлап алышат да, бир кыз, бир жигит болуп жупташып отурушат. Жубу жок калган оюнчу жупташып отургандардын бирисине барып, анын жанындагы жубун өзүнө берүүсүн сурайт. Ал өз жубун бергиси келбесе, сураган оюнчу ханга арызданат. Анда хан өз жубун берүүдөн баш тарткан оюнчуга барып: «Жубайыңды бергин да өзүңө башка жуп таап ал!» – деп буйрук берет.

Белгилүү болгондой кыргыз эли илгертен бери ат жалында чоңоюп, ат оюндарын да ойноп келишкен. Ал оюндардын катарына «Кыз куумай», «Улак тартыш» жана «Жорго салыш» сыяктуу оюндарды кошууга болот.

УЛАК ТАРТЫШ

Бул оюн андан тышкары «көк бөрү», «торпок тартыш» да деп аталып келген. Улак тартышта улак чабышкан жигиттердин күчү, шамдагайлыгы, атка чыйрактыгы жана улакка минилген аттардын күчү менен күлүктүгү сыналган. Улак тартуу үчүн даярдалган улактардын салмагы 20-30, кээде 40 килограммага чейин жеткен. Улак тартышка салына турган улактын ичеги карды алынып салынып, кан сөлү кетсин үчүн жана жүнү жулунуп кетпес үчүн бир нече саат сууга салынат. Улак тартыш үчүн эң чоң аянт, б.а. узундугу 150 дон 300 метрге чейинки түз, ташы жок жер тандалып алынат да баш аягына желекчелер коюлат. Аянттын ортосуна диаметри 6 м. келген тегерек айлана түрүндөгү мара сызылат да, анын ичине улак ташталат. Калыстын сигналы

боюнча эки командадан бирден оюнчу чыгып улакты жерден эңип алууга аракет кылышат. Улакты жерден эңип алгандан кийин анан команданын башка мүчөлөрү улакты тартууга жалпы киришишет. Улакты эки команда бири биринен талашып, кимиси дарбазанын алдындагы чийилген айлананын ичине алып келип таштоолору керек. Кимиси көп таштап упай топтосо ошол команда жеңүүчү деп эсептелинет. Жеңүүчү командага той өткөргөндөр койгон «патталарин» тапшырышат.

ЖОРГО САЛЫШ

Жорго деген бул жылкынын жорголоп тынч жана тез басышы айтылат. Илгерки замандан бери эле кыргыздар жылкынын жоргосун өтө жогору баалашкан. Алар аш тойлорго, мааракелерге жортпос аттан көрө жоргологон жорголорду минип барышкан. Анткени ал өз жүрүшү менен асемдүү да көрүнгөн, жанга да тынч болгон.

Той тамашаларда ошондой жорголорду жарыштырышкан. Бул оюн жорго салыш деп аталган. Бул оюн дагы Сары-Кол кыргыздарында аз санда болсо дагы өткөрүлгөн. Заманына жараша мындай оюндар унут болуп бара жатат.

Памир кыргыздарында илгерки үрп-адаттар, каада-салттар, оюндар, ырым-жырымдар дагы деле болсо бекем сакталып калган деп айтууга болот.

КЫЗ КУУМАЙ

Бул оюн көбүнчө тойлордо, мааракелерде жана майрамдарда ойнолот. Бул оюнга көбүнчө турмуш кура элек жаштар катышышат. Оюн башталганда кызга аттын күлүгүн мингизишет да, анан кыз менен

жигитти марадан алые алып барып, жигитке Караганда кыз 25 – 30 м. аралыкта алдыга койо берилет. Ошондуктан жигиттин кызга жетүүсү бир кыйла кыйынчылык туудурган. Анан дагы кыздын жакын жеңеси ат менен кызды коштой чаап, жигиттин кызга жетүүсүнө тоскоол боло турган аракеттерди жасаган, бирок ал жигиттин атынын алдын тороого, же атты камчы менен чабууга болбойт. Эгерде жигит кызды кууп жетсе анын бетинен сүйүп коёт. Сары-Кол жеринде ат аз болгондуктан бул оюн бир топ мезгилдерде ойнолбой калып кеткен.

КЫЗ ОЮНУ

Бул оюн көбүнчө жаштар ойноочу оюн болуп саналат. Мында, бойго жеткен боз улан колуктусуна күйөөлөп келгенде, же алып кеткени барганда кыздын жакын жеңелеринин бири ага келип: «Күйөө бала, калыңсыз кыз болсо да, каадасыз кыз болбойт, мен сизди таңдым, сиз бизге кыз оюнун уюштуруп бериңиз» – деп кайрылат. Күйөө бала өзүн «таңган» жеңесине баалуу белек сатып берип, анан ошол жеңесинин үйүнө бир кой же тай союп, ошол үйдө кыз оюнунун башташат. Кыз оюну төмөнкүдөй тартипте өткөрүлөт: Кыз оюнун өткөрүү үчүн атайын бир үй бошотулуп даярдалат. Ырчы, шайыр жигиттер топтолуп үйдүн ээр жагынан орун алышат, ал эми бойго жеткен кыздар жана жаш келиндер үйдүн эпчи жагынан орун алышат. Адат эюнча ырчы, шайыр жигиттерден шайланган күйөө жолдош белиндеги курун токмок кылып эшет да, аны оюнду алып баруучу болуп дайындалган келиндин колуна тапшырат. Келин аны алат да тегерете отурушкан кыз-келиндердин ортосуна таштайт. Алардын арасынан бирөөсү токмокту катып алат. Андан соң күйөө жолдош болгон жигит ордуна туруп:

Кыз оюну бар десе,
Кызыгып көрсөк экен деп.
Азуусун айга жанган,
Алдына акындар келген турбайбы!
Сары тиш болуп сомпойгон,
Катындар келген турбайбы.
Ай он бешке тоголду,
Айкашып ойноп жатканда,
Токмогум тойдо жоголду.
Ак жамгыр жаабай ным болду,
Айкашып ойноп жатканда.
Токмогум алган ким болду?
Токмогум башы тоголок,
Айткылачы курдаштар,
Токмогум кайда жоголот?
Токмогума күйүнчү,
Токмогум алган келинге.

Тогуз жоолук сүйүнчү! – деп күйөө жолдош эңкейип далысын тосот. Ошондо токмокту катып алган келин же кыз ордунан туруп келип күйөө жолдошту тогуз жолу далыга чаап, анан ага токмокту берет. Анда күйөө жолдош жигит:

Калпагымды кырдадым,

Кыз күйөө үчүн ырдадым – деп биринчи иретте кыз менен күйөөнү жар көрүштүрөт. Андан кийин дагы ырдап, каалаган келин же кыз менен жар көрүшөт да токмокту оюнду башкарган келинге кайра берет. Ал токмокту кайра алып, кыдырата отурган кыз келиндерге берет. Алар ирети менен улам бирөөсү алып, отурган жигиттерге токмок салышат. Кимге токмок салынса, ал жигит ырдап туруп, токмок салган кыз же келин менен жар көрүшөт. Кыз оюну ушул тартипте бир нече убакытка чейин, а түгүл таң атканча улантыла берет. Өтө ырчы жигиттердин колуна токмок тийип калса, ал

токмок салган эле кыз менен жар көрүшпөстөн, ал жердеги бүт кыз келиндер менен жар көрүшүп чыккан учурлар болгон.

АК ЧӨЛМӨК

Аны жергиликтүү жашоочулар «Ак сөөлмөк» деп коюшат. Бул оюн түн киргенде, айдын жарыгында ойнолот. Ал үчүн атайын жыгачтан жонуп аппак кылып тазаланган жыгач, кээде сөөк да ак чөлмөк катары колдонулат. Илгерки учурларда ак койдун, же топоздун жүнүнөн жасалган топту да чөлмөк катары пайдаланышкан. Түн ичинде алыска ыргытылган чөлмөк агарып көрүнүп жатууга тийиш болгон, ошондуктан «ак чөлмөк» деп аталып калган. Бул оюн адамды тез кыймылдоого, чуркоого үйрөтүп, тапкычтыгын, эпчилдигин жана реакциясын өнүктүрөт. Оюн негизинен төмөнкүдөй эреже менен ойнолот. Оюнга катышуучулар эки командага бөлүнүшөт, командадагы оюнчулардын саны бирдей болуусу керек. Ар бир команда өздөрүнө ат тандап алышат. Команданын оюнчулары ошол тандап алышкан аттарын айтып оюн учурунда жолдошторун жардамга чакырышат. Оюн башталардын алдында калыс ак чөлмөктү көрсөтүп, командаларга оюндун эрежесин түшүндүрөт. Андан соң команданын оюнчулары арт жакты карап турушат. Калыс ак чөлмөктү алыс ыргытып жиберет да, ал жерге түшүшү менен «Издегиле!» – деп буйрук берет. Командалар жапырт ар жакка тарап ак чөлмөктү издей баштайт. Ак чөлмөктү таап алган адам команданын атын катуу кыйкырып чакырат да өзү мараны көздөй чуркайт. Башкалары аны кууп жетип ак чөлмөктү тартып алууга аракет жасашат, ак чөлмөк менен чуркап бара жаткан адам аны башка команданын оюнчусу-

на алдырбастан марага таштоого аракет кылат. Ак чөлмөктү алып бара жаткан команданын оюнчусун каршылаш команданын оюнчусу кууп жетип андан ак чөлмөктү алган болсо, ал өз командасынын атын айтып кыйкырат да, мараны көздөй чуркап жөнөйт. Эгерде бул эрежени аткарбаса, анда ал оюн жокко чыгарылып, ак чөлмөктү алып качууга уруксат берилбейт. Ак чөлмөктү алып бара жаткан оюнчу эгер каршылаш команданын оюнчусу тартып ала турган болсо, андан буйтап өз өнөктөштөрүнүн бирине узатат. Ошентип, ак чөлмөктү команданын оюнчулары колдон колго берип отуруп марага таштоосу керек. Ар бир команданын оюнчусу ак чөлмөктү марага жеткирүүгө өз жолдошторуна жардам берип, каршылаш командадан аны талашып алууга укуктуу. Талашуу учурунда ак чөлмөктүн өзүн гана кармоого укуктуу, колдон, буттан, же кийимден кармоого уруксат берилбейт. Ак чөлмөктү марага кайсы команданын мүчөсү таштаган болсо ал бир упайга ээ болот. Оюн ушинтип отуруп белгиленген упайды топтогонго чейин улантыла берет. Көп упай топтогон команда жеңүүчү болуп эсептелет.

СЫР ТҮЙҮН

Чүкөнүн «алчы» делген бир жак капталынан үч жеринен көзөп, ага эки мончок өткөрүлүп, түрдүү боёлгон жибек боону өткөрүп учтарын бекитип койгон. Боону тең ортосунан кармап, чүкөнүн ортоңку оюгунан өткөрүп аласыз да бир жагына эки мончокту оюгунан өткөрүп, эки учун чүкөнүн эки башындагы оюктан өткөрүп бекитип коет. Анын бир жагына эки мончок өткөрүлгөн болот, (аны экинчи жагына)

Табышмагы: Ошол боонун бир жагындагы эки мончоктун бирөөсүн ортоңку бекитилген жерден өт-

көрүп, экинчи боого өткөрүш керек болот. Бул жерде жиптин бекитилген учтарын чечүүгө болбойт. Бул оюн мелдеш оюндарында пайдаланылган жана кыз-жигиттерди, алардын акыл-эсин сыноо максатында пайдаланылып келген.

ГЭН (КЕН) ОЮНУ

Бул оюн чүкө, ашык менен ойнолот. Оюн үчүн эңке же сака тандалып алынат. Ал төмөнкүдөй тартипте ойнолот. Оюнчулар эки командага бөлүнүп, бирден чүкө тигишет да, андан кийин эки тарап тең эңке өкчөшөт. Кимдин эңкеси консо ал команда 3-4 метр жерге чейин аралыкка эңкесин ташташат.

Кийинки команда алардын эңкесин урат (атат). Эгерде тийген болсо ал киши оюндан убактылуу чыгат, тийбей калып, сакасы консо даты урууга акылуу. Ошентип уруп олтуруп «Гэн» түп болуп бир оюнчу калганда, эңкесин даты өкчөйт. Өкчөгөн сакасы конгон болсо тигилген чүкөлөрдү чертет. Ошондо «пөгөсүнөн» түшсө «пөгө» түшкөн чүкөлөрдү келтирип алат. Андан соң даты урган сака менен жерге таштайт, ошондо эңкеге окшоп, «пөк» же «чик» түшсө б.а. эңкеси кандай түшсө ошондой чүкөнү алат.

Ошентип бир чүкө калганча келтирип ала берет. Андан кийин бир чүкө калганда, кийинки команда жакка эңкесин пөкөбайым же чикабайым деп урат. Эгерде пөгө деп урганда сакасы пөк түшсө чүкөнүн баарын утуп алат.

Эгерде эңкеси айткандарына келбей калса, атаандаш команда эңкесин урат, ал «союшат» деп аталат. Биринчи команда уруп бүткөндө, экинчи команда алардын сакасын урат. Эгерде сакасы консо дагы урат. Кезек «гэн» түшкө келсе бир чүкө менен тиккен

жерге сака менен кошо ыргытат. Ошондо «пөгөсүнө», «пөгө» же «чигасина», «чига» андай команда утушка ээ болот.

Мындай ашык утмай оюнду Сары-Кол жергесинде «Гэн» оюну деп атап келишкен.

УРДУМ УТТУМ ОЮНУ

Бул оюнду көбүнчө балдар ойношот. Мында оюнчулар катары менен сакаларын өкчөшөт. Мисалы биринчи, экинчи, үчүнчү, төртүнчү анан акыркы калганы сакасын алысраак ыргытып таштайт, биринчи болгон оюнчу анын сакасын урат. Эгер тийгизе алса бир чүкө утат, тийгизе албаса ал кайра уруп, андан кийин үчүнчү, төртүнчү, болуп оюн уланып кете берет. Бул оюн негизинен сакасын уруп, тийгизип, чүкөлөрдү утуп алуучу оюн болуп эсептелет.

УЮМ ТУУДУ

Бул оюнду көбүнчө балдар менен кыздар ойношот. Мында дагы оюнчулар экиге бөлүнүшүп, ойношот, көпчүлүк учурда оюн кызыктуу болсун үчүн балдар өзүнчө, кыздар өзүнчө командаларга бөлүнүшү мүмкүн. Оюндун эрежеси боюнча, эки команда катарлаштырып кичинекей топтун өлчөмүндөгү чуңкурларды жасашат. Бул чуңкурлар «уюм»деп аталат. Мындай «уюм» ар бир оюнчунун алдына бирден жасалат. Командадагы оюнчулардын бирөөсү жасалган уюмдардын үстүнө топту тоголотот. Кимдин уюмуна топ токтоп калган болсо, ал адам тезинен топту алып башка команданын мүчөлөрүн урууга аракет кышат. Эгерде качкандардын бирөөсүнө топ тийген болсо, ошонун уюму тууп б.а. ошол топ тийген адамдын уюмуна белгилеп, таш же бир нерсе салышат.

Эгерде топ менен урууга укук алган адам, эч кимге топту тийгизе албай койсо, анын уюмуна таш салынат. Ошентип оюн уланып олтуруп, кимдин уюмуна көп таш салынган болсо ал утулган болуп эсептелет.

МӨРӨЙ ОЮНУ

Бул оюн дагы эки командага бөлүнүп ойнолот. Ар бир команда өздөрүнүн урулуучу «мөрөйлөрүн» таштан жасалгалап катар коюп чыгышат. Командалардын мөрөйлөрү бири-бирине карама-каршы 25-30 м. аралыкка тизилет.

«Мөрөйлөрдү» тургузуп жатканда эң баш жагына коюлган мөрөйдү «молдо», андан кийинкисин «сопу», үчүнчүсүнө «кызалак» деп аташып, ал эми калгандарын атсыз эле калтырышат. Жогоруда аталган үч «мөрөй» айырмаланып турсун үчүн алардын молдосу чоңураак таштан коюшат, «сопусун» андан кичирээк, ал эми кызалакка үстүнө даты бир кичине таш коюп койот ж.б.у.с.

Оюн башталардын алдында бирөө калыс болуп, колуна бир нерсени жашырып «чүчү кулак» кармайт. Ошол жашырылган нерсени тапкан команда оюнду баштайт, б.а. командадан бир адам чыгып экинчи команданын мөрөйлөрүн таш менен урат. Ошол учурда молдосуна тийгизе алса алдыга көздөй эки ыргыйт, эгер кызалакка тийгизсе алдыга үч ыргыйт.

Эгерде тийгизе албай калса, оюн экинчи команда тарапка өтөт. Тургузулган мөрөйлөрдү баарын жыгыткан командага бир упай берилет. Кайсы команда көп упай алса ошол команда жеңүүчү болот.

ТОП ЧАПМАЙ

Сары-Кол кыргыздарында ойнолуучу бул оюнду көпчүлүк ойношот. Оюнга катышуучулар эки командага бөлүнүшөт да, оюнду баштоо үчүн «чучу кулак» кармашат, ал үчүн калыс колуна, бир нерсени жашырат, аны командалардын башчылары табышат, ким тапса ошонун командасы биринчи болуп оюнду баштайт. Оюнду баштоочу команда белгиленген маарада туруп топту чабуу үчүн калышат да, кийинки команда алардын бет маңдайына, ар кайсы жерге көчө болуп турушуп чабылган топту тосуп алуулары керек. Топту тосуу үчүн турган оюнчулардын аралыктары 80-100 метрге чейин болуусу зарыл.

Топту атайын жасалган тактай менен чабышат. Топ чапкан команданын ар бир мүчөсү, бирден чапса да болот, же топ чабуучу оюнчунун артынан кармашып, уланып туруп алышып чогуусу менен чабышса да болот. Топ чабылган замат ошол команданын бардык мүчөлөрү көчө болуп турушкан каршылаш команданын мүчөлөрүн аралай чуркап алардын эң акыркы көчөсүнө чейин алар тосуп алып урган топту тийгизбей барып кайра келүүлөрү керек. Топ чабуучу команданын бир мүчөсүнө үч жолу чабууга укук берилет. Ошол оюнчу үч жолу чапканга чейин анын жолдоштору кайра чуркаган бойдон келип калуулары керек. Эгерде топту үч жолу чапканга чейин барып келе албаса оюн кийинки командага өтөт, б.а. орундарын алмашышат. Бул оюнду чуркап ойноо керек.

МЫШЫК-ЧЫЧКАН

Бул оюн көпчүлүк ойной турган оюн болуп эсептелет. Оюнга негизинен жаштар, өспүрүмдөр катышат.

Оюнчулар тегеректешп кол кармашып турушат да, оюнчулардын бирөөсү «мышык», ал эми экинчиси «чычкан» болуп качат. «Мышык» болгону кууйт. Эгерде ал жетип «чычканды» кармаса, анда оюн башка оюнчуларга өтүп оюн улана берет.

БӨРҮ КОРОО

Жаш балдардын оюну. Балдар чапандарын чечип тоголоктоп кой кылып баш кийимин анын жанына козу кылып койот. Бирөө койчу, экинчиси мерген, үчүнчүсү бөрү, төртүнчүсү алгыр ит болот. Бөрү болгон бала койго тийип мерген атып, огу тийбесе алгыр итин агытып ойногон.

ТАШКАНАК

Бул да жаш балдардын оюну. Таштан тегеретип үй куруп ичине кирип бүтүндөй үй мүчөлөрүн туурап ойношкон. Тамак ичип, той өткөрүп, мейман тосуп дегендей.

КАРА КОЮМ ДҮМПУЛДӨК

Бул оюнда балдар экиге бөлүнүп аркалашып отурушат. Аралары төрт метрдей алыстыкта болот. Орто жерге чийик сызылат. Анын ортосуна бир чапчаң баланы чыгарышып аны аркан менен байлашат, бул оюнчу «как баш» – деп аталат, дагы бирөө «коргоочу» болот. «Как баш» бийлеп, ойкуп кайкып олтурган балдарды чабууга аракет жасайт. Чийинден чыгып кетип бирөөнү чапса, ал жарабайт. Оюн жүрүп жатканда «чапсаң чаап кал как баш», «чаба албасаң ач бөрүдөй улуп кал какбаш» – деп шылдыңдап турушат.

ЖАШЫНМАК

Балдар эки топко тең бөлүнүп оболу биринчи тобу жашынып, экинчи тобунан бир бала кароолчу кылып калтырылып, калганы издейт. Таап алып кармаса ал жеңилет. Карматпай качканы марага кирүүгө аракет кылат. Кароолчу аны киргизбөөгө аракет кылат. Эгер жарымынан көбү марага кирсе кайра жашынышат. Эгерде жарымы карматып койсо кезек экинчи топко берилет.

УЛУТТУК ТАМАК-АШТАР

Тарыхка көз чаптырып көрсөк Сары-Кол эли илгертен эле өздөрүнүн жашоосунда тамак-аш жасоого айрыкча көңүл буруп келгендигин байкайбыз. Алардын тамак аштары дагы жашоо шартына турмуш тиричилигине тыгыз байланыштуу болуп келген. Элдин тамак ашы эң негизги азык болгон ундан, эттен жана малдын сүтүнөн жасалып көпчүлүк мезгилдерде буларга айрыкча көңүл бурулган.

Сары-Кол кыргыздары аш, тойлордо, мааракелерде жана конок күткөндө дагы айрыкча эттен жасалган тамактарды жасашып, алар менен бирге ундан, сүттөн жасалган тамактар берилген. Ал эми сүттөн жасалуучу тамактар көбүнчө күнүмдүк турмушта, анан дагы кышка карата алдын ала даярдалуучу тамак аштар жасалып алынган. Ошондон улам жергиликтүү элде «Конок тойбодум дебейт, сойбоду» дейт. «Эрдик кылып кой сойду, иттик кылып тош тартты» деген учкул сөздөр дагы айтылып келе жатат.

КОЙ СОЮП КОНОК КҮТҮҮ ТАРТИБИ

Сары-Кол кыргыздары илгертен эле өзүнүн меймандарына, коногуна сөзсүз кой союп, анын этин жашына карата тартышкан.

Бул салт илгери ата-бабадан тартып азыркы күнгө чейин сакталып, өз нугун жоготпой өкүм сүрүп келет. Меймандардын санына, улуулугуна жараша так бөлүнүп табак тартылбаса, айрым коноктордун ичинде таарыныч ой пайда болушу мүмкүн. Эч кимди таарынтпоо үчүн үйдүн кожоюну жана албетте, ар бир кыргыз жигити табак тартууну билүүгө тийиш.

Жамбаш, буйрак (куймулчак), жото жилик, кашка жилик, кары жилик, далы өзгөчө мааниге ээ. Жамбаш-

ты карыя алса, куймулчак байбичеге таандык. Андан кийинкиге жото жилик (ашыктуу жилик) таандык. Кийинкисине кашка жилик туура болот. Кары жиликти «жолдош жилик» деп аташкан. Элибизде кары жиликти алган адам аны чакпайт, чучугун жебейт деген кеп бар. Бул жиликтин этин таза мүлжүп үйгө сактап койсо ал үй бүлөөнү колдоп турат дешкен. Айт убагында кары жиликтен экөөнү алып калса этин таза мүлжүп жиликти босогонун эки жагына илип коюшкан. Ал «жин-шайтандын» көзүнө куралдуу коргоочу болуп көрүнөт дешкен. Томуктун этин таза мүлжүп үйдүн бир капшытына көөмп коюшкан. «Томукту кырк күн сактасаң, томук сени кырк жыл сактайт» – дешкен.

Далы болсо меймандардын арасынан сыйлуураак деген айымга берилген. Баш аксакалга тартылып ага бир жилик кошо тартылган. Баш алган аксакал баштын куйкасын майдалап туурап, элге туткан. Көзүн алып аны үчкө же жетиге бөлүп көңүлү сүйгөн адамдарга «көздөшүп» жүрөлү деген мааниде берген. Ал эми төштү кыз келиндердин акысы деп аларга берген.

Моюн, сеер ашкана кызматчыларынын акысы болгон. Конокторго тартылган ар бир устуканга арка кабырга кошуу коюлган.

Жаак от жагып, эт бышыргандын акы болгон. Жаак казанга салынган эмес, аны жаагынан этини ыйрып бөлүп алып, очокко куйкалап жеген. Меймандарга тартылбай казанда калган эттерге күң жилик, моюн, боконо, жүрөк, бөйрөк, шыйрак кирет.

Таңдай үйдүн кызына же келинине «саймачы, уз болсун» деген ниетте берилген. Баланын тили бат чыгып таттуу болсун деп койдун тилин жаңы төрөлгөн балага сордурушкан.

Абалтадан калган салт боюнча казанга биринчи кары жилик, андан кийин кашка жилик, андан соң карчыга, төш үстүнө салынып акырында баш салы-

нат. Кой мүчөлөрү жалпысынан: Баш-1, буйрак (куй-рук)-1, жамбаш-2, кашка жилик-2, жото жилик-2, далы-2, токмок жилик-2, кары жилик-2, карчыга-12, моюн-сеер-18, боконо-4, томук-2, долорсук-2, дөш-12, мөөрсүн-2, кабырга -12. Жалпы -78.

МАЛ СОЮДА МҮЧӨЛӨП ТАРТУУ

Кыргыз болсоң кой сойгун,
Мүчөлөй билип, тез сойгун.
Аки забин болбосун
Мүчөсүн туура мүчөлөп,
Катары менен тең койгун.

Эзелтен эле Сары-Кол эли ата-бабалардан калган салтка жараша ар бир жигити койду союп, мүчөлөй билүүсү, ар бир мүчөнүн атын жатка билүүсү шарт жана мурас катары эсептелип келген.

Алгач койду мууздаганда таза жерге жетелеп келип, кыбыланы каратып мууздайт. Союлган мал арбактарга багышталса, дуба окуп, бата кылынат, ал эми меймандарга арналса меймандарды чакырып келип, бата суралат.

Баталардан кийин, койду оң жагына жыгытып, «Биссмилла рахман рахим, самиаллаху акбар», – деп бычакка дем салып, «жаның Аллахтын жолунда» – деп койду муздайт. Малды мууздай турган бычак өтө курч болуусу зарыл. Койдун мууздоо каны агып бүткөндө аны муздак суу менен жууйт, бул койдун жанынын тез чыгуусуна жардам берет. Жаны чыккандан кийин, мойнун кайрып, жүлүнүн кыюу, керек. Эгер жаны чыга электе жүлүнүн кыйса, эти, шорпосу даамсыз болуп калат.

Терисин сыйрууда оң колунан баштап, терини жиреп сол колунан бүтүрөт. Терини адегенде оң капталынан, андан кийин сол капталынан сыйрыйт.

Тери сыйрылып бүткөндөн кийин, төшүн кабырга этегиндеги чемирчектен өз ыгында ажыратып, алат да, төштүн тактай этегиндеги чемирчегин кесип алып таштайт. Төш өзү үч бөлүктөн турат: Тактай, Чемирчек кабырга, Чарпын.

Оң колду кабыргалары менен сээрдин өз жиги менен сөгүп алып, боконо кабыргаларын моюн сээрине калтырат. Үч кичине кабырга карчыгага, эки кичине кабырга боконодо калат.

Сыйрым кабырга деп беш кабырганы эттери менен кесип алат. Эки кабырга далы менен калат. Ошентип он эки кабырга ажыратылып бүтөт. Байбилчек ичке жилик өз муундарынан кары жиликтен ажыратат, же терини сыйрып жатканда эле ажыратып койсо болот. Кары жилик токмок (мыкый) жиликтен андагы эти менен, токмок жилик далыдан далыдагы эти менен, өз муундары, жиги менен бөлүнүп ажыратылат. Ал эми далы эки кабыргасы, эки мөөрүсүнү менен бирге калат. Мөөрүсүндү далыдан ажырабагандай кылып тилип коет.

Сол кол да жогоркудай мүчөлөнөт.

Карчыгада алты омуртка болот: жетим сээрден айдар омурткага чейинки аралыкта болот. Алты омуртка өз жигинен мууналып кесилип коюлат. Карчыга экиге: оң карчыга жана үчтөн кабыргасы менен, өз эттери менен бөлүнөт.

Оң бутун жилигиндеги байбилчек ничке жиликтен, суу кечер жиликти кашка жиликтен бөлүп ажыратып алат. Суу кечер жилик долорсугу менен этинен мууналып бирге болот. Кашка жилик жамбаштын аштоосунан ез эти менен ажыратылат. Кашка жилик томугу менен бирге болуп, томуктун эти кашка жиликтен мууналып коюлат.

Жамбашты буйрактын (куймулчактын) калак башы менен чычаңга бириккен аштоосунан ажы-

ратылып жамбаш буйрак майларын теңшеп туруп ажыратып алышат. Жамбаштагы жибегин алып таштайт.

Сол бут да ушул абалда мүчөлөнөт.

Буйрак айдар омурткасы менен бирге ажыратылат.

Моюн сээр бириккен жерден ажыратылат. Сээр ар бир аштоосунан мууналып коюлат. Моюнду моюн карчыга кылып, үчтөн моюн, үчтөн кабырга өз эттери менен экиге бөлүнөт.

Башты отко жүндөрүн күйгүзүп, куйкалап бүткөндөн кийин, кырып, ысык суу менен тазалайт. Андан кийин баштан жаакты өз аштоосунан ажыратып, тилден тең экиге бөлүп муунап койот. Баштын тиштерин алып салып, кулак жоолайын бычак менен тилип суу менен чайкап койот. Көздөрүнүн чечекейлерин чегип, агызып башка сүртүп койот. Анткени шорпо даамдуу болуп, куйкум даамын жоготот.

Кой союлуп бүткөндөн кийин, казанга суу куюп, этти чайкап, эң оболу оң жак кары жилик жана оң жак далы салынат. Андан кийин калган мүчөлөр салынат. Баш эң акыры салынып, тумшугу тер жакка каратып коюлат. Боор да акыры салынат. Эт бышып, элдер чакырылып, меймандарга адегенде боор, куйрук жалпактап тууралып элге тутулат да, эт тартканда ар бир мүчө өз орду менен, катар коюлуп тартылат:

Баштын тумшугу алынып, баш табакка коюлат да, үстүнө бир мүчө, көбүнчө токмок (мыкый) жилик коюлат. Жаактар элге тартылбайт, үй ээсине калат.

Буйрак негизинен көбүнчө аялдарга тартылат. Эгерде буйрак чоң болсо, ошого жараша карт болуп бөлүнүп, 2-3 адамга ылайыкталат да, үстүнө жото жиликтин долорсугу коюлат.

Жамбаш же өзүнчө бүтүн, же экиге бөлүнүп, анык чоң башы же б.а көзөө баштары, андан кийин

жамбаштын калак баштары, эки кашка жилик, анан жото жиликтер, анан далылар, токмок жилик, кары жиликтер, карчыганын омурткалары канат эттери менен тилинип, алты омуртка, карчыганын кабыргалары, сыйрым кабыргалар, сээрлер, боконо кабыргалар, моюндар, (ооз моюн үй ээсине калат) төштүн тактайлары, чемирчек кабыргалар, акырында төштүн чарпындары узатасына тилинип коюлат.

Үйлөнүү тоюнда же жигитти кыздын ата-энеси «отко» чакырса, күйөө балага, жолдошторуна жана кызга бир жамбаш жана бир далы тартылат. Күйөөгө жамбаш тактап айтканда жамбаштын көздүү бөлүгү, ал эми кызга далы, жамбаштын калак башы, далынын кабыргалары, күйөө жолдошторго тартылат. Ошондон улам Сары-Колдун кыргыздары «Жамбаштын эти катык, катык болгону менен татык, далынын эти жумшак, жумшак болгону менен сумсак» – деген экен.

Эгерде той-аштар болуп, жакын тууган-уруктарына, дос-жарына мүчө коюп берилсе, кары жилик менен токмок жилик берилбейт, себеби: «Кары жилик каалабаганга, токмок жилик тоотпогонго берилет», – деген сөздү мүчө койгон адам билген болсо, эсине түшүп, оюна кылт дей түшсө, көңүлү иренжип калуусу ыктымал деп эсетешип ал мүчөлөрдү тартышпайт.

ЭТ ТАРТУУГА БАЙЛАНЫШКАН БЫРЫМ-ЖЫРЫМДАР

Жамбаш эттин көзөө сөөгүнөн үч жолу эт өткөзүп жакшы көргөн адамыңа берсең ар дайым жамбаштын көзөө башын көргөндө сен эсине түшөсүң. Өмүр өткөнчө эстеп турган эстелик болот, бул турмушта кездешип келе жатат.

Кары жиликтин касиети чоң деп эсептелет. Мүл-жүлгөн жети кары жиликти тизип, үйгө илип койсо үйдүн кутун учурбай кармайт, же үйдү ар дайым Кызыр Ата жылоолоп кырсыктын болбосун Аллахтан зикир чалып тилейт деп ишенишкен.

Далынын касиеттери: Далы караган адам алдында, келерки учурда кандай иштер боло турганын билип алышат. «Далыдан көрдүңбү?» – деген сөз ошондон калган. Далы карап мерген кийик ата алабы, короодо мал өлө турганын же өлүмүн даана билишкен.

Карчыганын омурткалары табышмактуу болуп, ар бир бөлүктөрүнүн аталышы бар:

Омуртканын – эки жагындагы сөөгү «карчыга куштун канаты»

Оң маңдай – «баатырлардын маңдайы»

Сол маңдайы – «чечендердин таңдайы»

Үстүндөгү кайкы – «кандар ашкан кайкы»

Түбүндөгү сөөк – «карчыга куштун тууру»

Эки жагындагы кичине сөөктөр – «алгыр куштун азуусу»

Ортосундагы көзөөнү – «сулуу уздун оймогу, ок жыландын ойгону» дейт.

Кашка жиликти сындырып жаткан учурда ортосу сынбай эки башынан сынып сөөк көздөө бойдон түшсө ат алат деп жипке байлап илип койгон.

Томукту тазалап кыз-жигит этке ороп, же билдирбей бири-бирине берет: «Томугум сага табыл» : – деп үч жолу айтып берет да, үч күндөн же үч айдан, же үч жылдан кийин: «Томугумду бер» – деп үч жолу доолап калат. Ошондо томугун кайтарып бере койбосо жазыктар болуп, жазыктар адам доолаган адамды ыраазы кылып бир баалуу буюм же кийим, же мал берет. Бул «Томук оюну» деп аталат.

Жамбаштын көзүндөгү тарамыш жипти түндүктүн чамгарагына чаптай урат да, «атым күлүк болсун» деп койот.

Койдун ичиндеги чел менен капталган тунук суудан жергиликтүү эл ичинде «уул тубар» же «ыйлакча» деп да аталат, кош бойлуу келиндерге толго салышат, келин уул же кыз төрөшүн билип алдын ала жакшы максат менен сүйүнчү алат.

Боконо кабырганы жакшы көргөн кызына деп арнап алып калат да, ошого берет. Ооруулуу адам тузсуз (митан) тамак ичип сакайып кеткенде ашка аралаштырыш үчүн улак же козу союп, ошонун боконо кабыргасы менен ашка аралаштырышат.

Койду союп ичегини алган учурда жоон ичегини чарба жугумдуу болсун деп узун үзүшөт.

Төштүн баш тактайын багы ачылсын деп жалгыз кызга арнап беришет.

Койдун омурткасынын түзүлүшүн карап туруп бир акылман – омуртканын үстүн «тулпар аттын ээри», маңдай жагын – бул «баатырлардын маңдайы», арткы чуңкур жерин – бул «чечендердин таңдайы», эки канатчасын бул «карчыга куштун канаты», ортосундагы өзөкчөсүндөгү оюкту бул – «шумкар куштун тууру», ал эми оюктун эки жаккы уркуйган жерини бул – «тулпар аттын азуусу» – деп айттым айткан экен.

Айдар омуртканын чечмелениши

Илгери эл чогулган жерде, эт тартылган учурда «айдар» омуртканы алган адам аны тазалап, этин жеп, андан оң жагындагы отурган адамга алдырат да, анын түзүлүшүн чечмелеп берүүнү сунуштайт. Көпчүлүк учурда омуртка жаштарга берилип, аны чечмелөө сунушталган. Мында омурткага кошулуп акча, б.а. 3,4,5 сомдон ташташкан. Омуртканы туура чечмелеп берген адам ошол акчаны чогултуп алган. Эгерде чечмелей албаса, жыгылыштуу болгон, ал эми омуртканы алдырган киши өзү чечмелеп берген.

СҮТТӨН ЖАСАЛГАН ТАМАК-АШТАР

Айран, кам айран, каймак, эжгей, быштак, коютмак, паймерек, ууз, увай, боз май, ак май, мешке май, сары май, толто, карын май, сүзмө, курут, сүзмөнүн суусу, кымыз, кымыран, сүттөн өпкө куюлат, широва (суусундук), ширчай, ширгүрүч. Сүттү бышырып коюп, каймак алышат. Каймакты жууп ак май, мешке май алышат. Каймакты кайнатып боз май алышат. Карынга салынган майды карын май деп коёт. Мешке майды эритип сары май алышат. Сары майдан бөлүнгөнү толто болот. Биринчи чыккан сүттү бышырып ууз алат. Сүттү уютуп айран алышат. Каймагы алынбаган сүттү уютуп кам айран алышат.

Айранга сүт кошуп коютмак жасашат. Айранга каймак кошуп паймирек жасайт. Курутка каймак кошуп увай жасайт. Ириген сүттөн быштак алышат. Быштакты кайнатып эжгей алышат. Айранды сүзүп сүзмө алышат. Сүзмөдөн бөлүнүп алынган суу сүзмөнүн сары суусу болот. Сүзмөнү кайнатып курут алып кургатат. Жылкынын сүтүн бышып кымыз кылышат. Төөнүн сүтүн бышып кымыран кылышат. Жаңы союлган койдун өпкөсүнө сүт куюп олобо бышырат. Айранга суу кошуп чалап кылышат. Калпынды (каймак) – сүт көбүртүлгөндөн бир күн кийин алынган калпынды каймак болот.

ЭТТЕН ЖАСАЛГАН ТАМАК-АШТАР

Кайнатылган эт – жаңы союлган малдын эти кайнатылып бышырылганда шорпо, куйрук-боор жана устукан тартылып берилет.

Куурма эт – көбүргөн же сасык даана, пияз, сарымсак кошулуп майга куурулат.

Эт жалчиман – этти өтө майда туурап май, ун кошуп бышырат.

Чучук жалчиман – накта чучукка нан кошуп жасайт.

Быжы – малдын жоон ичегисине эт, куурулган ун, көбүргөн, пияз, туз кошуп аралаштырып куюп бышырат.

Эт толто – майга этти, унду кошуп бышырат.

Жоолуу бөйрөк – этти же майлуу бөйрөктү камырга ороп корго көөмп бышырат.

Көк тал быжы – малдын боорундагы көк талды ушалап, ичиндеги этин майдалап, ич май салып казанга жаап, же корго көөмп бышырат.

Мерген бижи – кийиктин ич майы менен боорун туурап, жоон ичегиге куюп бышырат.

Таш кебек – ташты кызытып, ага этти жаап, үстүнөн дагы кызытылган таш коюп бышырылат.

Шиш кебек – этти шишке сайып чокко бышырган.

Алой – бул бешбармактын өзү сыяктуу эле жасалат. Аталышын Сары-Кол диалектисинде ушундай аталат.

УНДАН ЖАСАЛГАН ТАМАК АШТАР

Каттама, көмөч каттама, буу каттама, чабаты, челпек, токок, нан, патир, көмөч, боорсок, чий боорсок, созмо, буламык, орогон, жарма, кесме, торпок кулак, атала, талкан, куурулган аш, нан жалчиман, нан толто, сүт орогон, чылама, үзүп салган аш, сапыртма, тундурма, митан аш.

Каттама – унду элгеп, курамына сүт, май кошулган камырды жууруп, нургуч (үбөлүк) менен жайып бетине сары майдан сүйкөп, ичке кылып 10 бөлүккө бөлүп тилет. Баарын бир бирине кабатташтырып

ороп токоч сыяктуу кылат, кайра нургуч менен жайып, казанга сары майды кызытып ошого бышырат. Кескен жерлери кабат-кабат болуп бышат. Сүткө шекер кошуц туруп анан дасторконго алып келет.

Чабаты – камырды анча катуу эмее жууруп, кичине зубаладан 30-40ты жасап алып анан аны нургуч (үбөлүк) менен жаят дагы, бештен же ондон чогуусу менен бир кармап жаят. Андан соң казанды отко кызытып жайылган камырды улам каймак сүртүп бирден кактап, накта каймакка бышырылат. Ошентип 30-40 даанасы кабатталып бир бышат.

Көмөч – каттама-камырды жууруп, андан кийин жайып май же каймак сүртүп ороп, көмөч казанга салып астына да үстүнө да чок коюп бышырат. Каттама кызыл болуп бышканда дасторконго тартуулайт.

Буу каттама-камырды жайып, май же каймак сүртүп табакка ороп салып казандын түбүнө суу куюп бууга бышырылат.

Быжы-унду кууруп, эт, пияз аралаштырып малдын жоон ичегисине куят. Эт коп кошулганын мерген быжы деп аташат.

Куюлган өпкө – союлган малдын өпкөсүн бычак тийгизбей этияттап алып, ага ысык суу куюп, аны кайра кекиртек аркылуу кустуруп, ичиндеги канын тазалайт, андан кийин 1л сары май жана 100 гр туз кошулган сүттү куюп, эки жагын 30 минуттан кайнатып бышырат. Бышкан өпкөнү дасторконго чыгарып жука кесип тартылат.

Сүт орогон – унду кууруп, сүттөн куюп бышырат.

Буламык – унду, майды куюп кайнатат.

Жалчиман – нанды майда туурап, сары майды ээритип ошого кошот. Андан шакар, майиз кошуп суу сееп аралаштырат.

Боорсок – камырды жууруп, жайип, майда кесип кайнатылган майга салып бышырат.

Чий боорсок – унга май, кант кошуп катуу жууруп, майда кесип чийге же чыгданга улам сыдырып алып, кызытылган майга бышырат.

Курут – малдын сүтүнөн айран уютуп аны капка куюп сүзмө кылат. Андан сон аны казанга салып кам сүт, каймактын майын кошуп, алгач суюлуп, анан кайра коюланганга чейин кайнатат. Оттон чыгарып башка бир ийдишке куюп, муздаган мезгилде тоголоктоп атайын бийик даярдалган сөрүгө жайып кургатып идишке салып алат. Курутту көбүнчө кыш мезгилинде күчтүү азык катары ичишет.

Карынга салынган май – малдын карынын алып таза жууп, тузга чылап коюп, үч күндөн кийин жууп, туздап, карындын ички бетиндеги бүдүрчөлөрдү сыйрып таштап үйлөп илип, он күндөй коюп катырып алышат. Андан кийин даярдалган мешке майды суусу тунуганча таза жууп, туздап, кургатылган карынга салат. Карынга салынган май дагы көбүнчө кышка даярдалып алынган, андан тышкары тойлордо, маараке, аш, жээнтект өткөрүүгө да карын майларды даярдап чыгарышкан. (Ыраң-Көлдүктөрдүн материалдары)

Күл азык – Бул кыргыз элинин өтө байыркы замандан келген улуттук тамагынын бири. Күл азык негизинен жоокердин тамагы болуп эсептелет. Ал бузулбайт, ар кандай талаа шартында жоокердин тоюнуп кетүүсүн камсыз кылат. Күл азык негизинен кургатылган, бышырылган семиз эттен, туздан жана майга кошулуп кууралган ундан турат. Ошол үчүн анын дагы бир аталышы күл азык. Демек, ал эч кандай тамакка алмашкыс баалуу тамак. Кыргыз элинин жоокерлери байыркы замандан бери күл азыкты пайдаланышып келишкен. Ошол үчүн Манаста: «Казатка чыгуу 40 чоро, душманга каршы камданган, жоо жарагын шайланган, күл азыгын байланган» – деп айтылат.

Нарин – бул тамак жалпы эле кыргыздарга тие-шелүү. Түндүк кыргыздарда нарин деп, кийинчерээк беш бармак деп аталып калган.

Гөш толто – майга унду тууралган этти кошуп кайнатып бышырган тамак. Май толто-койдун майына унду кууруп кайнатып, тузун бир аз татып жасалган тамак.

Кара шорпо – сууга бир аз май кошуп бир эки түймөч (тууралган эт) салып жасалган тамак.

Бир айылга эки-үч адам келип, бир үйгө түшүп калат, үйдөгүлөр бышырылган чабатыны жемекчи болуп отурушканда, меймандардын алдына чабатыны коюп үй ээси: Орогон аштын осолу Жалчиман аштын жамани Каттама катык

Нан калың, мына чабаты жумшак кол салың – деп тамакка чакырган экен. Сары-Колдун негизги сый тамактары болуп: кой союш, эчки союш, каттама, чабаты эсептелинет меймандын туугандыгы же абрюна карата даярдалган.

ЭЛДИК ҮРП, АДАТ – КААДА САЛТТАР ЖАНА САЛТАНАТТАР

САРЫ-КОЛ КЫРГЫЗДАРЫНЫН ҮЙЛӨНҮҮ ТОЮ

Өз эмгеги менен төрт түлүгүн асырап, жайдын ысык аптабына, кыштын ызгаар суугуна тоңуп, жашаган үйү өз мээнети менен кол эмгегинен жаралган «боз үй» деп аталып, көчүп, конуп түйшүк тартып келген кыргыз элинен бир уучу Сары-Кол жеринде отурукташып калгандыгы айдан ачык.

Буга мисал катары тарыхка кайрылсак, Манас атабыз тажик кызы Санирабигага (Каныкейге) туш болгондугу чындык күбө эмеспи. Тажик эли менен эзелтеден ирегелеш кошуна жүрсөк да Сары-Кол кыргыздары өзүнүн салт-санаасын, үрп-адатын эч бир жоготпой келгендиги кимди гана тан калтырбайт. Ошол салттын эң орчундуу маанилүүсү кыргыз элинин мейман достугу бизде бек сакталып келет.

МАМАТКУЛДУН КЕЛИН ТАНДАГАНЫ

Сары-Колдун кыргыздары илгертен эле баласын үйлөнтүүгө даярданганда, ага жуп боло турган келечектеги жубайынын ата-тегине, урук-ужутуна, ден-соолугуна, динге ишенгендигине, келбетине, өңүнө айрыкча көңүл бурушкан. Бул боюнча эл арасында кеңири айтылып, ал муундан-муунга уланып, улуу адамдар, кийинки жаштарга анын маанисин, жубайды кантип тандоосун түшүндүрүп келишкен. Буга Мадиян өрөөнүнүн тургуну Эшназар аттуу куйма кулак адамдын айтып берген окуясы далил боло алат деп ойлойбуз. Илгери Маматкул деген белгилүү адам бир айылга бир топ атчандар менен бара жатып, алар айылга жакындай бергенде бир нече кыз-ке-

лин, айылдан тээ обочороок кокту сымалда даарат ушатышып, ажат ачып кайткан болушат. Алыстан келе жаткан атчандарды көрүшүп, ылдамдай басып айылды аралап кетишти. Ошол тушка келип кыйгач өтө бергенде Маматкул атынын башын, кыздар даарат ушаткан жерге буруп, ал жерди бир аз карай туруп, анан кайра атчан топко кошулат. Топто бара жаткан теңтуштарынын бири Жума:

– Маке, бу, сен, карысаң да, келин-кыздын сийдигин жыттаганың кала элек окшойт! – деп каткыра күлүп тамашалап калды. Чогуу келе жаткандар ага кошулуп кыраан каткы күлүп калышты. Ошондо Маматкул, алардын каткырыгына моюн бербей:

– Силер баарыңар, ушул түркөй Жуманын сөзүнө күлөсүңөр. Угуп тургула, силерге бир суроо берейин, баатыр, эр жүрөк, балбан жигиттер кайдан төрөлөт айткылачы? – деп тегерете карап суроо салды. Бул суроого жооп таба албаган жигиттер бирин-бири карап туруп калышты.

– Туура бул суроодо бир сыр бар окшойт, Маматкул ава, тиги жерге жөндөн жөн эле атынын башыны бурбаса керек балдар, – деп уяла айтты.

– Анда Маматкул ава буга өзүңүз эле жооп берип коюңуз, биз жыгылыштуубуз, – деди.

– Ойлонгула жигиттер, жообун тапкыла, – деп Маматкул карыя атынын башын айылга бурду. Аңгыча айылга кирип барышты. Айылдын балдары меймандардын аттарын алышып, өздөрүн үйгө киргизишти. Ал-ахыбал сурашылып, колго суу куюлуп, алдыларына эт тартылып, жайгашып отурушуп өткөн кеткенден кеп козгогон болушту. Негедир сөз учугу чубалып, сөз кызыбай койду. Отургандардын баары эле Маматкул карыянын суроосуна жооп таба алышпай, өз ичтеринен тынышып ойлонгондой. Алардын ойлорун билгенсип үй ээси аксакал киши үн катты:

– Эмне баарың эле Маматкулду карайсыңар, акылдуу Маматкул бардыгыңарды бир кызыктуу нерсени айтып ойлонтуп койгон го...? – деп тегерете карады. Меймандар Маматкулдун жолдо келе жатып болгон окуясын айтып суроосун кайталашты.

– Күлгөндүн билгени бар, ыйлагандын муңу бар, бул суроонун жандырмагын өзүң эле айтып кой, – деди үй ээси мыйыгынан жылмая Маматкулга баш ийкеп. Маматкул карыя оштоно отуруп минтип сөзүн баштады:

– Илгери ата-бабаларыбыз кыз-келин тандаганда анын ата-тегине, урук-ужутуна, ден-соолугуна өзгөчө маани беришкен. Анан дагы эл үчүн баатыр, эр жүрөк, балбан болуп душмандардан эли, жерин коргой алган жигиттер төрөлүш үчүн, балдарына жубай тандаганда, кыздарды жеңелерине айтып, жумшак кумай жерге даарат ушатканын байкаттырып көрүшкөн. Даарат ушаткан жери канчалык чуңкур болуп, оюлуп кеткен болсо, турмушка чыкканда андай кыздардан кайраттуу, эр жүрөк, баатыр, акылман уулдар төрөлгөн. Ата-бабадан калган мындай эң чоң мурастарды биле жүргөнүнөр өзүңөргө пайда жигиттер, – деп сөзүн жыйынтыктады Маматкул карыя.

Сөз учугун үйлөнүү тоюнан баштасак. Адегенде эле ата-эне уулуна жар тандоодо кыздын энесине карата, эне үлгүсүнө карата баамдашат да, «Эшигин көрүп төрүнө от, энесин көрүп кызын ал» – деп кызга жуучулукка келип, кыздын колун сурайт:

Кыздын колун сураган эр жигиттин салты экен,
Куда сөөк болушкан, ата-баба салты экен.

Кыздын ата-энеси тууган-уруктары менен кеңшип, жообун күттүргөн. Уул жакты жактырса, кызга жеңелеринен айттырып кыз уулду көргөнү «үй жандатып» экөөнү көрүштүргөн. Үй жандаган уул жеңелери менен кызга куру кол келбестен көйнөк,

жоолук сыяктуу белек алып келген (жеңелерине да берген). Ал эми кыз болсо, өзү сайып, четин түйгөн «жүз арчуу» жана «кур жоолук» белек берген. Экөөнүн көңүлдөрү төп келген болсо, жеңелери аркылуу жуучу келер күнүн белгилешкен. Кыз жак тууган-уругун чогултуп жуучуларды күтүшкөн. Анан уул тараптын тууган-уруктары чогулушуп жуучулукка келишкен. Жуучулардын башы минтип сөз баштайт:

Элден келген элчибиз,

Журттан келген жуучубуз.

Кызыңарды бизге келин кылып бергиле!

Уучуңарды узартып,

Уулубузду уул кылып алгыла!

Бата кылып кыз бериш салтынын бир өзгөчөлүгү кыз атасы жуучу болуп келгендерге түз эле «макул-мун» – деп макулдугун берген эмес. Ал өзүнүн ага-туугандарынан көңүлү сүйгөн тууганына буйруган. Мисалы, «Бул тууганым билет деп» – ыйгарган. Ыйгарганына жооп кылып:

– Мен билчү болсом, тизе бүгүп, кол куушуруп, кулдук урган кудаларга «кызыбызды бердим» – дегенде отурган жуучулар «кулдук!» – дешип ордуларынан тик туруп, оң колдорун бооруна алып кулдук урушкан. Кыздын энеси жуучулардын оң мүрүлөрүнө урпак сээп баштаган ишти ак тилек менен «жуучу тонду» кийгизишкен. Чогулган тууган-урук, кошуналарына бир койдун этин тартып берип, бата тоюн беришкен.

Андан соң кудалашкандар өздөрүнчө чогулуп кызга «бүчү боо» деп акча таштап:

«Калыңсыз кыз болсо да,

Каадасыз кыз болбойт» – деп «кыз калыңын» бычышкан. Кал башы кара мал, калгандары майда мал, акча, кийим кечек, кыз кийими, айттка туш келип калса «айттик берүү», «ооз жоолар», «көшөгө боо»,

«кайнэне чыкпас», «тогуз табак», «жооп суроо» ж.б ырым жырымдарды тойго чейин сүйлөшүп алышкан.

Той күнүн белгилөө да Сары-Колдо кыздын атасынын уруксаты менен болгон, ал «жооп суроо» деп аталат. Уул жак жооп алыш үчүн бир союш, нан, боорсок, кызга, ата-энесине кийим, бир туугандарына да куру койбой кийим кечек алып келишет. Ушул күнү эки жак той күнүн белгилешкен. Бул жоролгодон кийин «ооз жоолар» беришкен. Ооз жооларды уул жак алып келет. Буга эки чоң ирик (чаары), жер-жемиштин бардык түрлөрү жана нандын түрлөрү, башкача айтканда патир, тооч, нан, боорсок, чий боорсок, каттама, чабаты берилген. Кызга, ата-энесине, туугандарына кийим-кече алып келишкен. Бир карын май сөзсүз түрдө алып келинет. Ошол май менен бардыгына ооз тийгизишкен. Ошондуктан «ооз жоолар» деп аталып калган. Эки жак тең туугандарын, кошуналарын чакырып тойду өткөрүү тууралуу кеңешишкен. Бул кеңешүүгө дагы бир кой союлуп, канча үйгө кишилер келерин, кимдер келерин болжошкон.

Кыз оюну – Илгери Сары-Кол кыргыздары эртең кыздын тою деген күнү «Кыз оюнун» ойноткон. Кыз оюнуна кыздын курбулары, кошуна кыздары, жеңелери келип коштоп ойнотушкан. Мында түрдүү тамак-аш даярдалып, ыр ырдап, селкинчек тээп, тоотмек, ак-чөлмөк ойношуп таң атканча кыздын көңүлүн ачышкан. Бул кыз оюну «кыздын өспүрүм кези менен коштошуусу» деп аталган. Буга күйөө бала катышкан эмес. Таң аткандан кийин кызды тойго аялдар даярдаган. Чачын жууп, тарап беш көкүл кылып өрүп беришкен. Ошол кезде кыздын энеси сандыгын башы бүтүн аялга ачтырып себин илген. Кыздын себин энеси жана кыз өз колдору менен жасашкан.

Той башталардын алдында, эртең менен бир «жилик этти» (койдун жилигин) ак кездемеге ороп, уул жак бирөөдөн шек билдирбей кыздын энесине карматуу менен мөөрөй алган. Эгерде кыз жак сактык менен уул тараптын жиликти алып барган адамынан жиликти тартып алса, уул жак жеңилген болот да, айыпка жыгылып акча же материал ж.б нерсе берип жыгылыштуу болот. Эгерде кыздын энеси билбей жиликти алып алса, бир союшту уул жакка берүүгө аргасыз болот. Кыздын атасынын үйүнө чакырылган эл чогулуп келишет. Чектелген үйлөргө киргизилет да эт тартылат, нан боорсок, таттуулар берилет. Тойдогу эт тартуу. Сары-Колдун эли илгертен эле койдун ар бир мүчөсүнө өзгөчө маани берип, анын касиеттерине көңүл бурган.

«Кары жилик» – кары жиликти пайгамбарыбызга тартылган касиетин сыйлагандыгы, бир үйгө кешик болуп эки кары жилик кирсе, ошол үйгө кут кирерин айтып жүрүшөт.

«Койдун төшү» – төш этинен төштүн башын үйдөгү кыздардын улуусуна берген. Кыз балага берилет.

Эки куда үйлөргө кирип бата сурашат. Алардан бата тойго чыгарын эскертишет. Эки жактан батаага чачили табактар даярдалат. Ушул мезгилде уул жак «аш алды» алынып келет. «Аш алды» – деген жөрөлгө уул жактан даярдалат. Бир чоң койду союп, койдун ичеги, карынын таза жууп, жоон ичегисине быжы куюп, ач ичегисине омуртка, арка сээрлерди кошо өрүп, өпкө куюп, капка ушуларды толук салып, толтуруп коюшат. Капка уул жакта чогулган аялдар шакек, сойко, билерик тигишкен. Даярдалган капты уул жактан эркек бала көтөрүп аялдардын алды жагында келет. Уулдун энеси кыздын энесине, башкача айтканда кудагыйына баш-аяк сарыпай, кийим кечек алып келет. Кыздын кайын эжелери

жана жеңелери кызга баш-аяк кийим, же болбосо «кайнэне көрүндүк», «таэне көрүндүк», «чоң эне көрүндүк» жана «кайнэже көрүндүк» дегендерди алып келишет. Ушул учурда кызга көшөгө тартуу мезгили болот. Кыздын көшөгөсүн эки жеңеси тартышат, аларга уул жактан көйнөк, жоолук беришет.

Чач сылар – деп койдун төшүн бышырып, уулдун эжеси көшөгөгө кирип кыздын чачын ошол төш менен сылап, төштөн оозандырат. Аны менен кошо сөйкө, билерик, шуру жана бир катар кийим беришет. Ага чейин кыздын башында чоң, жаңы жоолук болот, аны ошол уулдун энеси тош менен чачын сылап бүтүп, жоолугун өзүнө алып алат. Бул ырым жырымдан кийин кыздын энеси уул жак кийгизген кийимди кийип, уй мүйүзү болуп отурган элге чыгып, баякы кой менен турган балага калпак, чапчан, кур, түйүн берип сыйлайт. Баланын оң жагына, койдун башына урпак сээп койот. Эки жактан жасалган чачыла табактарды элге тутушат. Эки куда чогулган элден батаа сурайт. Эң, улуу аксакал батаа берет, калган элдер коштоп турат. Уул жактан капты көтөрүп келген балага чапан, калпак ж.б нерселер берилет. Капка жабылган баркыт кездемени же килемди кыз жак алып калат. Уул жактан кап менен келген аялдарга тамак берип сыйлап анан узатышат.

Бул жөрөлгөдөн кийин уул жактан «шакек жүздүк» алып келинет. Ушул кезде кыз жак өтө сак болуп уул жактан бирөөнү шамдагайлык менен эрте-рээк өөп коюш керек. Эгер уул жак өөп койсо мөөрөй аларда болот. Шакек жүздүктү, жер-жемиштерди, нандын түрлөрүн кыз жакка өткөрүп беришет. Уул жактан келгендерди кыз жактагылар союш союп, тамак берип кетиришет. Кыз жакта чогулуп отурушкан аялдар баякы каптын оозун сөгүүгө аракет кылышат. Капты тиккен жиптин учугу үзүлбөстөн

сөгүлүшү керек. Каптын тышындагы шакек, сөйкөлөрдү, ичиндеги этти, быжы, өпкөсүн бөлүп алышат. Кыз жак капты жети шуру менен, каптын учугун уулдун энесине берет.

Кезек күйөө таңууга келет – Ага чейин күйөө болчу бала күйөө жолдоштору менен башка бир үйдө болуп турат. Кыздын жеңелери күйөө баланы издөөгө жөнөшөт. Жеңелери куру кол барышпастан, алар түрдүү тамак жасап алып барышат. Жеңелер күйөө баланы, күйөө жандаган досторун тамак берип сыйлап, анан отурган үйдөн кыздын үйүнө алып жөнөшөт. Күйөө жолдоштор шаңдуу ыр-күү менен күйөө баланы коштоп кыздын атасынын босогосуна келишет. Алардын колуна кыз өзү сайган жана түйгөн «кол жоолуктарын» беришет. Күйөө балага атайын шырдак, тошок салынып даярдап, кыз жактын коңшулары, балдыз, кайнилери тосуп алышат.

Илгери тойдо бокчо басты деген болгон, күйөө баланы таңардын алдында кийим кийгизген. Ошого кийимдерин көрсөтбөй, ачтырбай сыйлуу байбиче басып алып олтурат. Уул тараптан акча берип, андан кийин бокчосун ачып бере баштаган. Азыркы кезде бул жөрөлгө азайып бара жатат.

Анан күйөө таңуу аземи башталат. Күйөө балага кыздын атасы тарабынан арналган баш-аяк кийим кийгизилет, «кол жоолук» берилет. Уулдун атасы, селде чалып кийгизип, уулун «куш боо кут болсун» деп куттуктоону баштагандан кийин, анын артынан уулдун башка тууган-уругу, достору жана башкалар чекесине акча кыстарып куттукташат. Кызды болсо кызыл тукаба чүмкөп, курбусу менен алып чыгышат. Жеңелер бала менен кызды, кызыл жоолук аркылуу бири бирне таңышат. Кыз үйгө киргенден кийин, күйөө баланын колуна суу куят. Жаңы күйөө балага арналган дасторкон салынат. Дасторконго бир кой-

дун эти, бир карын май, куюлган өпкө, ундан жасалган тамак аштын түрлөрү, жер-жемиш, ж.б, түрлүү тамактар менен жасалгалайт. Бул даамдын баарынан күйөө балага күйөө жолдоштору ооз тийгизет, күйөө бала өзү алып жебейт, бул анын сыпаалыгын, адамкерчилигин билдирет деп эсептешет. Күйөө баланын алдына алынып келинген тамактар «тогуз табак» деп аталат. Күйөөнүн астына чыккан табактар «кайнэне табак», «чоң эне табак», (эгерде болсо), «тайэне табак» (эгерде болсо), «кайнэже табак», «балдыз табак», «жеңе табак» деп аталат. Уулдун атасы бул табактардын ар бири үчүн малды баш кылып акча берип куру кайтарбайт. Мисалы «кайнэне табакка» – бир кара мал жана акча беришет. Күйөө таңуу учурунда кыздын жеңеси күйөө балага чай куюп сунганда күйөө бала ордуна бир аз козголо берип, колун бооруна алып кайра жеңесине берет, жеңеси чайды алып кайра кайтарып дагы сунат. Ошентип үчүнчү жолу чай сунганда күйөө бала алып ооз тийип дасторконго койот. Бул адептүүлүктүн белгиси катары эсептелинет. Берилген даамдарыдын бардыгы уул жакка өтөт. Анан дасторконго аксакалдар батаа беришкенден кийин, дасторконду уулдун энеси алат. Күйөө балага салынган шырдак менен төшөктү уулдун жеңелери алышат.

Нике-буга ата-энеси, туугандары, молдо, өкүл аталар, күбөлөр катышып өткөрүшөт. Никедө ак кездеме менен ак аяк чыны пайдаланылат.

Кечинде күйөө баланы кыздын ата-энеси отко киргизишет. Мында кайынэнеси, кайынэжелери жана башка туугандары катарлашып отуруп күйөө баланын саламын күтүшөт. Ошол кезде «кемпир өлдү» деген ырым кошо өткөрүлөт.

Кемпир өлдү – бул Сары-Кол кыргыздарында илгертен келе жаткан жөрөлгө. Мында күйөө бала

кайнатасынын үйүнө отко кирердин алдында, босогонун оң жагына бир байбиче жатып алат. Күйөө баланын жолдоштору акча берип койгондон кийин баякы жатыш алган байбиче туруп кеткен. Андан кийин күйөө баланы жер бастырбай, паяндос (килем же башка бир нерсе) салып үйгө киргизет.

Күйөө бала кайнатасынын үйүнө жөн кирбестен аны жандап жүргөн жолдоштору менен салам айтып, тыйын чачып кирет. Кайынэнеси анын оң мүрүсүнө урпак сээп көшөгө тартылган үйгө кирет. Кайынэнеси күйөө балага арнаган кездемени (паяндос, килем) төшөгөн, уулдун жеңеси алат. Көшөгөгө киргенде үчүнчү жолку «кол жоолуктарды» беришкен. Ушул мезгилде уулдун ата-энеси, туугандары күйөө балага арналган «бата тойдогу» чаарынын этин беришет. Бул отко киргизүү аземинде сый тамактары жана сарыпайлары да берилет. Күйөө бала үчүн да кийим кече берилет. Көшөгөдө Ыыз курбулары менен бала күйөө жандоочтору менен шаңдуу олтурушат. Уулдун энеси уулуна арнаган төшөктөрүн кыздын үйүнө алып келет.

Төшөк басуу жөрөлгөсү – Кыздын энеси арнаган төшөктөрүн, жаздыктарын алып төшөк салууга киришет. Төшөктү чадар, шырдак менен баштап бел курчоодон жогору болгончо салып даярдайт. Даяр болгондон кийин бул төшөктүн башына, аяк жагына кичине балдар үчүн даярдалган ар түрдүү оюнчуктар, жемиш, шириндиктерди катып коюшат.

Салынган төшөктү жана үйдү ысырык менен аластап, эки тарап тең чачыла, тыйын чачышат, аны ошол жерде отурушкан аялдар, балдар терип алышат, анан наристелүү болушсун деген тилекте жаш балдарды ошол салынган төшөктүн үстүнө оонатышат. Андан сон чогулган аялдар оз баталарын беришкен.

Күйөө бала кайнатасынын үйүнө келердин алдында уулдун энеси балам «оокаттуу» болсун деп анын оң кончуна жети даана күрүч, сол кончуна кыздын жеңелери үчүн акча катып койот.

Ошондой эле уулдун энеси эч кимге билгизбестен анын он жакасына жети ийнени, үч ийненин башын ылдый, торт ийненин башын жогору кылып төөнөп койот. Мунун мааниси ар кандай суук көздөн, кастыктан сактасын дегенди билдирет. Уулдун энеси кыз абийринин белгисин билүү үчүн атайын шейшеп даярдап келет. Төшөк салынып бүткөндөн кийин ал жерде эки тараптан бөлүнгөн жеңелер гана калышат, кыздын энеси башка үйдө жатат. Уулдун жеңелери кыз абийри таза экендигин сүйүнчүлөп оболу кыздын энесине, андан соң уулдун энесине келишет. Илгертен бери эле Сары-Колдун эли мындай сүйүнчүгө күзгү, кездеме беришет, ал эми уулдун энеси жеңелери үчүн бир баш мал берген. Аны эртеси союп, кыз-келин, жеңелерине тартып беришкен. Аны «кыз каадасы» деп аташып, кыздын ата-энеси, туугандары жебейт. Ушул күндөн баштап кайына-та, кайынэнесинен качып көрүнбөй жүргөн кызды атайлап үч күндөн кийин көрүшөт. Көргөндө кызга кийим-кечек, белек берет. Күйөө бала үч күн конок болуп, кыздын үйүндө жашайт, ага жеңелери, кыздын курбулары, балдыздары, баланын жакындары ар түрдүү тамак-аштарды даярдап берип турушат. Күйөө бала ушул үч күндө кайнатасына салам айтып, эртелеп кирип чыгышы шарт болот.

Үч күн өткөн соң күйөө баланы жеңелери бир союш мал жетелеп үйүнө жеткиришет. Күйөө баланы жеткирип барышкан жеңелерин куру жөнөтүшпөй коноктоп, аларга белек-бечкек берип жөнөтүшөт.

Күйөө бала кеткенден кийин кыздын үйүндө төшөк жыюу жөрөлгөсү башталат. Төшөктү башы

бүтүн, башкача айтканда, бир никелүү аялдан экөө жыят. Аларга уул жактан жана кыз жактан даярдалган тамактар берилет. Төшөктү жыйгандар төшөктүн арасында катылып коюлган белектерди, нерселерди алышат. Кыздын жайылып турган себин да башы бүтүн аялдарга жыйнатат, бул үчүн алар тигилген кеште, сайма, жаздык, жоолук беришет.

Кызды көчүрүүдөн мурда кыздын чач өрдүрүү жөрөлгөсү өткүрүлөт. Кыздын чачын өрүүдө аялдар чогулган үйгө шырдак, төшөк салып ортого кызды отургузат. Кыздын беш көкүл чачын жандырууга аялдар аракет кылат, кыз чачын бербей ыйлайт. Кыздын мындай тоскоолдугуна карабастан чачын экиге тең бөлүп, эми «келин» болдуң деп шакектерден кошо өрүп, учуна ак чач учтук улап ак жоолук салышат. Кыздын энеси же чоң энеси өз жоолугуна бирди салышат да, жоолуктан кийин элечек оролот.

Каляк ороо – тогуз кабат кездеме ороп, башы бүтүн, бактаган, шактаган байбичеге ороткон.

Кыз көчүрүү – кызды турмушка чыккан үйүнө жөнөтүп, уясына кондуруу жөрөлгөсү болуп саналат. Мында кыздын энеси эки токочтун ортосуна май салып кыздын койнуна катат. Мунун мааниси кыз барган жеринде ток жүрсүн дегендикти билдирет.

Андан соң кыз отурган көшөгөсүн жыйнап алып, анын арасына төш этти ороп, кыздын жецесине беришет, ал көшөгөгө оролгон төштү кайнэнесине берет, ал көшөгөнү үйгө жакындаганда кыз бетине тосуп барышат.

Кызды көчүрүү учурунда кыздын бутун жер бастырбай тешек, шырдак, кийиз салып анын үстү менен басып барып, анан тепшиге чыгарып, улоого мингизишкен, азыркы учурда машинага салышат. Кыздын атасы кызы көчүрүүнүн алдында каалгасынын эки жанына май сүйкөп койот. Атасы кызынын

белин кур же жоолук менен бек байлап, «оң кайрыл» (кыз оңго кайрылат), «сол кайрыл» – (кыз солго кайрылат) деп колунан өпкөндө, кыз кайтарып, атасынын колунан өөп анан улоого түшкөн. Ошол учурда кыздын энеси, же бар болсо чоң энеси кошок айтып коштошушат.

КЫЗ КӨЧҮРГӨНДӨГҮ КОШОК:

Салкын жерге бакканбыз,
Саамайына көз мончок такканбыз.
Көлөкө жерге бакканбыз,
Көкүлүнө кез тиет деп,
Көз мончок алып такканбыз.
Кайын атаңды хандай кер,
Кайын эненди жандай кер.
Айткан акыл насаатын,
Агарып аткан таңдай кер!
Адебиңе ээритип,
Акылыңа мээритип. .
Урпагыңар уланар,
Ак батасын ала көр!
Ашкан айкөл бала көр!
Кайнатаңды бектей көр!
Кайнилеринди чептей көр!
Суу сунсаң да сумсайбай,
Алтын аяк балдай көр!
Барган жериңде бак таалай орносун.
Алтындан бешик ыргаткын.
Алганың менен жыргагың.
Ак алма берип ойноткун,
Алпештеп бала соороткун.
Көк алма берип ойноткун,
Көтөрүп бала соороткун.
Кыз көчүргөндөгү өлөң айтуу жөрөлгөсү илгери

Сары-Кол кыргыздары күйөөгө чыгып жаткан кызды көчүргөндө, эркек адам ат үстүндө туруп кызды соо-ротуу үчүн өлөң айткан. Өз үйүнөн турмушка чыккан жарынын үйүнө бара жаткан кыздын башына эки жеңеси көшөгөсүн тартып жаап турган, ал эми өлөң айткан адам ошол көшөгөнүн үстүнө чачыла чачып минтип өлөң айткан:

Ыйлаба кыз, ыйлаба той сеники,
Кош арыктан аттаган кой сеники!
Тоюң болду өлөңдү мен айтайын,
Өлөң айтуу жакшы салт бул элдики.
Жибек менен чырмалган чий сеники.
Бахмал менен капталган үй сеники.
Алган жарың түбөлүк ушул жигит.
Турмушуңа дайыма үй, сеники.
Ыйлаба кыз, ыйлаба, той сеники!
Мында келсең өз энең чачың сылар,
Анда барсаң кайнатаң орун басар.
Мында келсең өз атаң, чачың сылар.
Кайрылгырдын энеси о, кайрылсаңчы,
Кара чачым кетти деп, жыгылсаңчы.
Бурулгурдун энеси о, бурулсаңчы,
Бурма чачым кетти деп, жыгылсаңчы! – деп өлөң айтып ырдаган.

Эгерде кыздын көзүнөн бул учурда жаш чыкпаса катышып отургандардын көзүнө өөн учурап, кеп кылышкан.

Турмушка чыккан кыз кайын журтунун үйүнө көчүрүлүп келе жатканда «келин келди» деп ал жерде жаш балдар үч жерде аркан тосуп турушат. Биринчи аркан тоскондорго бир жилик эт менен бет арчу беришет, экинчисине кур жана допу беришет, ал эми үчүкчүсүнө болсо акча берүү менен арканды үзүшөт.

Ошол мезгилде жигиттин энеси «келиним көп сүйлөбөсүн деп оозуна боорсок салып, келиним көп

баспасын» деп калың салынган төшөктө бир топ убакытка чейин отуруп алуу ырымын кылуусу керек. Күйөө баланын жакын эже, жеңелеринен башы бүтүнү келин келерден алдында даярдалган жалчиман менен үч жолу келинди ооздандырат. Андан кийин келин салам айтып жүгүнөт, элечектин үстүндөгү атайын коюлган жоолукту кичине кайинилеринин бири алып качат. Үйгө кирерде келиндин алдына атайын шырдак, төшөк салып киргизет. Бул жөрөлгө отко кирүү деп аталат. Отко кирген келин ата-баба салты боюнча май оозданып, майдан кичине алып аны отко салып, анан төргө өтүү менен, дагы бир жолу жүгүнүп салам айтат.

Андан кийин «чөмүч көөлөр» жөрөлгөсү өткөрүлөт. Бул жөрөлгөнү өткөрүү үчүн чоң казанга шөөла деп аталган тамакты алдын ала даярдашат да, анан келиндин оң колун жеңеси кошо кармап, пахта оролгон кепкир менен ал оокатты оң жакка үч, сол жакка үч жолу аралаштырат.

Кыздын атасы берген унаа табагына адегенде өзү салып, дасторконго койбостон туруп, көшөгөгө жеңелери менен кирип, үч жолу өзү ооз тийип анан дасторконго койгон да, андан кийин курбу кыздары, жеңелери менен чогуу жешкен. Ошол кезде көпкө чейин, сүйлөбөй, баспай отурган кайын энеси келиндин койнундагы тоочторду алат. Андан кийин келиндин себин жеңелери көшөгөгө илишет. Андан соң чогулуп келишкен кошуналарына, туугандарына «келин кешик» деп, келин ала келген эттен, нандан, боорсоктон жана башка азык түлүктөн, анан дагы сандыгындагы септеринен берген.

Жаңы келген келинди көчүрүп келгендер кетердин алдында «кызды уясына кондуруу» жөрөлгөсү өткөрүлгөн. Келинди көчүрүп келишкен энеси, чоң энеси, эжелери, жеңелери жер алыс болсо бир күн

түнөп, жер жакын болсо ошол эле күнү үйгө кайтар мезгилде келиндин кайын энеси «аштуу болсун» – деп күрүчтөн, «балалуу, малдуу болсун» – деп жети чүкө келиндин этегине салып, андан тышкары «үйдөн көп чыкпасын» – деп балка жана чоң кесек көк туздан келиндин этегине бастырып койгон. Келиндин келген үйүндөгү болочок жашоосунун, турмушунун уланышы ушундай жөрөлгөлөрдүн аткарылышына байланыштуу деп билишкен.

Жаңы келген келинди кайын энеси түз мааниде эмес, өтмө маани сөздөрдү айткан. Мисалы: «Боюма учук сиңирейин!», «Күн бүркөө, ай экөө, жылдыз жыш» – деген.

Илгертен Сары-Кол жергесинде жаңы келген келин эртең менен туруп үйдүн түндүгүн тартып, анан от жаккан. Жаңы келин кайнатасы уруксат бермейинче дээрлик жыл бою кайнатасына көрүнгөн эмес, кээ бир ыймандуу келиндерди, а түгүл ошол айылдагылар да көргөн эмес экен. Айылга чоочун бирөөлөр келип калса ашканага кирип жашынган.

Кайнатанын келин көрүү жөрөлгөсү дагы өзүнчө бир ырымдар менен коштолгон. Келинин көрүү үчүн кайнатасы атайын мал союп, көйнөк, жоолук даярдап анан кийин көргөн, ал эми келин болсо өз колу менен даярдаган белегин берип, элечек кийип салам айтып кайнатасынын алдына кирип көрүнгөн. Кайнатасы батасын берип, ыраазычылыгын билдирген.

Кайнатасы көргөн күндөн тартып келин дайыма эртең менен жүгүнүп салам айтып анын алдына кирип турат. Бул салам айтып жүгүнүү бир балалуу болгонго чейин, же болбосо салам айтып жүгүнүүнү токтотууга кайынатасы тарабынан уруксат болгонго чейин айта берген, башкача айтканда качан гана ал «мен ыраазымын, балам, бизге этегиң тийсе тийсин, тилиң тийбесин» – деп көйнөк, жоолук

берип салам айтып жүгүнгөндү токтотконго чейин улантыла берген. Илгертен эле Сары-Колдо жаңы келген келин кайнагаларына. таяке- тагаларына, да жүгүнүп салам айтат. Ал эмес мурдакы мезгилдерде айылдагы карыяларга да жүгүнүп салам айтчу экен. Бул жөрөлгөнүн бардыгы келин тарабынан болгон, адептүүлүктүн, сыйлоонун жана ыймандуулуктун белгиси катары эсептелген.

Жаңы келген келинди кайын энеси идиш-аякка, оокат тирчиликке аралаштыруусу да өзүнчө каада-салт менен ишке ашырылат. Жаңы келген келин ар дайым боз үйдүн ашкана, же болбосо «эпчи» жагында жүргөн, эректе жагына такыр жологон эмес. Жолоочу, бейтааныш адамдар кирип келсе ашканага кирип жашынган. Ушинтип үч-төрт балалуу болгонго чейин жашынып жүргөн. Келинге кайынэнеси тамакты да ченеп, бычып берген. Жаңы келгенде келинди сыноо үчүн «ийне ишин» берген. Жаңы келин айылдагылардын көзүнө анча көрүнчү эмес, ал сырттагы иштерин эртелеп туруп башкалар тура электе бүтүрүп, көпчүлүк убактарда сыртка чыкпастан үйдө гана кызмат кылган. Азыр мезгилдин талабына ылайык, мындай шарттар дээрлик жоюлуп бара жатат.

Сары-Кол кыргыздарында кыз көрүү жөрөлгөсү азыркы учурга чейин кеңири орун алган. Кыздын ата-энеси көрүп келмейинче кыз өз алдынча ата-энесинин үйүнө барган эмес. Кыздын ата-энеси турмушка жаңы чыккан кызын үч, алты, тогуз ай мөөнөт аралыгында союшка малый жана кийим-кече даярдап алып анан барып көргөн.

Андан бир жылдай убакыт өткөндөн кийин кыз төркүлөтүү салты өткөрүлөт. Жаңы келин келип кайын журту менен бир жылдай мезгил өткөндөн соң келиндин кайындары аны сарыпай, союш кам-

дап алып төркүнүнө, башкача айтканда ата-энесинин үйүнө алып барат. Бул салт дагы азыркы күндө сакталып келе жатат. Жаны турмуш курушкан жаш жубайлардын жашоосунун алгачкы мезгилдериндеги эң бир кубанычтуу окуя бул перзент көрүү болуп эсептелет эмеспи. Жаңы үй бүлөөдө баланынтуулгандыгын сүйүнчүлөп элге жарыялайт. Илгери баланын туулгандыгын сүйүнчүлөгөндө уул же кыз деп ачык эле айтпастан «бөрү» же «түлкү» деп каймана түрдө айтып сүйүнчүлөшкөн. Уул төрөлсө «бөрү», кыз төрөлсө «түлкү» деп айтышкан.

Мындай түшүнүк тээ илгерки мезгилдерде Сары-Кол эли бөрүнү ыйык тутуп келгендигинен, ал эми кызды «түлкү» деген түшүнүк ургаачыларга таандык мүнөз же сулуулугуна карата айтылгандан калган деп божомолдошот.

Жаш жубайларды уулдуу болушса «Кул тапканың маарек болсун!», ал эми кыздуу болушса «Кызалак тапканың маарек болсун» – деп куттуктап, наристени туугандары, кошуналары, жолдоштору жана башкалар келип көрүп көрүндүгүнө акча, же майда чүйдө буюмдарды беришкен. Келин балалуу болгондо анын өзүнүн ата энеси энчи деп, көбөйүүчү тубар малдан ыйгарып берет.

НАРИСТЕ ТӨРӨЛГӨНДӨ АЙТЫЛУУЧУ КААЛОЛОР

ЭРКЕК БАЛА БОЛСО

Бешигиң арчадан болсун,
Уйкуң пахтадан болсун.
Өмүрүң узун болсун,
Ырыскың мол, ыкбалың эгиз,
Нисап, топуктуу болсун.

Токтогулдай ырчы болсун,
Толубайдай сынчы болсун.
Эр Манастай баатыр болсун,
Эр намысын коргогон,
Элиң үчүн керек болсун.
Куран окуп молдо болсун,
Кудай сүйгөн пенде болсун.
Алланы эстеп чыгарба.

КЫЗ БАЛА БОЛСО

Сүлөөсүндөй керилген,
Ак жибектей эшилген.
Айчүрөктөй сулуу бол!
Каныкейдин акылын,
Кудайым берсин өзүңө,
Ата-эненин намысын,
Бекем кармап чоңойгун!
Кандай кылып жетем деп,
Далай жигит тамшансын!

ТОЙЛОРДО АЙТЫЛУУЧУ КААЛОЛОР

Теңирим бере берсин,
Тегеренип келе берсин.
Кудайым бере берсин,
Кубалашып келе берсин.
Уугуң учтуу болсун,
Уулуң шуттуу болсун.
Керегең учтуу болсун,
Келиниң эстүү болсун.
Жегендериң жүзүм болсун,
Өмүрлөрү узун болсун.
Асмаңдары ачык болсун,
Баштарына бакыт консун.

Аркасын бала бассын,
Алдыларын мал бассын.
Жайынгандары парча болсун,
Иштеткендери акча болсун.
Жашоолору ынак босун,
Ырыскылары мол болсун.
Ынтымактуу жан болсун,
Оомийин! – деп кол жайып туруп:
Олиялар колдосун,
Ушул тойдо, ушул элде,
Эч жамандык болбосун! – деп бата берилет.

Бала төрөлгөндө киндик кескенге тажрыйбалуу, кулк мүнөзү жакшы аялды тандап чакырып келишкен, ал киндик кескен аял, наристенин киндик энеси деген жогору макамга ээ болуп, ага өзгөчө артыкчылык берилет.

Наристе туулгандан соң жети күндөн кийин ага ат коюлат, башкача айтканда ысым ыйгарылат. Айта кетүүчү нерсе наристеге татыктуу, укулуктуу ысымдарды тандап коюшат. Наристеге ат койгондо ак кочкор союп кулагына азан чакырып, айылдын ардактуу аксакалы балага ак батасын берип ат койот, ат коюу салтына арналып союлган мал аксак, сокур же башка оорусу жок ден соолугу жакшы эркек мал болуусу керек.

Баланын кыркын чыгаруу жөрөлгөсү, наристенин туулгандыгына туура кырк күн толгондо өткөрүлөт. Бул жөрөлгөнү өткөрүү төмөнкүдөй тартипте ишке ашырылат. Наристеге арнап кырк кашык сууга кырк кашык туз куюп, кырк даана койдун корголун салып, бир идишке даярдайт дагы, наристени ошол суу менен жуундурут. Жуундурууда ошол суу куйган идиштин түбүнө бир аз суу калтырылат, анын мааниси наристенин жашоосу улана берсин, өмүрү узун болсун дегенди билдирет. Бул жөрөлгөнүн дагы

бир өзүнчө бир төмөндөгүдөй мааниси бар. Суу куйганы анын өмүрү суудай узун, ал эми ал сууга туз салганы наристенин эти ырбаак болбой бек болсун дегени. Ошондой эле наристеге арналып кырк токоч бышырып, кырк курактуу көйнөк кийгизген. Кырк токочту санаалаш туугандарына, жакын кошуналарына беришкен, ал эми кырк курактуу көйнөктүн этек, жеңин бүкпөстөн наристеге кийгизишкен, себеби ушул наристенин артынан дагы наристе келсин, ээрчисин деген ишенимге барып такалат. Андан кийин ошол наристенин кырк күндүк карын чачын тагасына алдырган. Ал наристенин чачын толук алып салбастан, «жээн чач» коюп, наристеге бир мал энчи берет.

Жаңы төрөлгөн наристеге жентек той берүү тээ илгертен бери эле Сары-Кол кыргыздарында, кеңири таралган элдик салт катары болуп келген. Азыркы күндөрдө дагы жентек той берүү салты сакталып келе жатат. Мурда жентек тойду көбүнчө уул балага берип келишсе, азыр кыз балага да берилет. Жентек той берүүдө да жок дегенде эки мал союлуп, андан тышкары талкан, май берилет. Бул жөрөлгөгө жакын туугандары, кошуналар жана айылдаштары чакырылат, алар наристеге бата беришип, уюштурулган тамактардан даам сызып, кешик алып кайтышат.

Тээ илгертен эле Памир кыргыздары жаңы төрөлгөн наристеге бешик той өткөрүүгө өзгөчө маани берип келишкен. Бешик тойго санаалаш туугандары, айылдагы кошуналары чакырылат. Жасалган бешикти келиндин ата-энеси алып келет, аны бош алып келбей ичине оң жана сол эки чүкө, балта, керки, кычкач сыяктуу темир аспаптарды салып келет. Мунун мааниси туулган бала уста, оң, солго сөзү өтүмдүү инсан болсун деген маанини билдирип келген. Жасалган бешикке наристени өнүп өскөн чоң эне же байбиче бөлөйт дагы, анын оозуна май-

га бышкан боорсокту салып койот. Анын мааниси наристе жоош болуп, дайыма токчулукта жүрсүн дегени. Анан дагы бешикке бөлөнгөн наристенин үстүнө кичинекей балдардын кийимдерин, таардан согулган капты жаап койот. Анын мааниси наристе койдой жоош-момун болсун, таар-кап уйкучул болсун деген белгин туюндурат.

Наристеге тиш чыга баштаганда мүшөк той берилет. Бул жөрөлгөдө күрүчтү баланын башынан ылдый чуурутуп куюп, андан кийин ошол күрүчтөн тамак жасап кошуналарын, туугандарын чакырат. Алар наристенин тишини «күрүчтөй болсун» деп баталарын беришет.

Наристе кас-кас туруп, басууга камданып калганда тушоо кести тою өткөрүлөт. Бул жөрөлгөнү өткөрүүдө, алгач оң ийрилген ак жип менен сол ийрилген кара жипти эшип, баланын бутун алчындап байлайт. Андан кийин айылдагы, көчөдөгү жаш балдарды чогултуп, белгилүү аралыктан аларды жарыштырат. Алдыга озуп келген бала бычак менен тушоону кесет дагы,

баланын апасы менен бирге ал баланын бир колунан жетелеп «тай-тай, тай-ку лүк» кетет. Мунун мааниси: наристенин жолундагы тоскоолдуктарды кесип, алып таштоо, ак жип менен кара жип наристенин ак-караны айрып билүүсү, жамандык-жакшылык иштерди бирдей алып жүрүүсү, бычак болсо курч болуп, озуп келген бала тушоосун кескени ар дайым озуп жүрсүн дегенди билдирет. Ошондуктан чуркап келген балдарга татгуу нерселерден, калпак, кур жана башка нерселерди белекке берет.

Ал эми кыз баланын эти жукаганда кулагын көзөп ага сөйкө тагышкан. Кыздын кулагын тайэнеси, же тайэжелеринен бирөө көзөгөн. Илгерки учурларда жакшы катташып жүргөн ата-энелер кол үзбөйлү дешип, ошол кызга келечекте куда түшүүнү мак-

сат кылып «жип байлап коёлу» – деп, эки же төрт аял болуп келишип, кызга сойко салып кетишкен. Ошондон кийин оз ара катташып, кийин кудалашып калган учурлар да болгон. Бирок, бул жоролго акыркы жыйырма, отуз жылдарда азайып барып, азыр анча мааниге ээ болбой калган.

ТҮШҮНДҮРМӨ:

Ганым – каардуу, ырайымсыз.

Каттык – катуу.

Гави – кеби.

Добу – айтканы, сөзү.

Балант – бийик, өйдө, жогору.

Тапан – жаман.

Белдик – белдемчи.

Айваты – айбаты.

Түктүцү – үйрөтүлбөгөн.

Чарс – чалпоо, үркүнчөөк.

Давлет – дөөлөт, бак.

Чооруну – чоронун.

Пак жириң – таза, тунук.

Тетилип – жетилип деген мааниде.

Тириң – кушту чакыруу үчүн тамак (эт).

Нав – ноо.

Азалги – башынан, түбүнөн.

Өдөмү – эби, жөндөмү.

Илими кайып – түшүнүксүз, чаташкан.

Бакылдын – ичи тардын.

саны – март, кең пейилдүү.

Жамбил – жыттуу чөптүн аты.

Маанидар – акыл, насаат, үгүт.

Нисапта – акыйкатта.

Кездейиме – колуңа түшсөм.

Кастында – кастыкта.

Усулу – эби, ыгы.

Гап – кеп, сөз.
Аваз кылба – эңсебе, самаба.
Дардакта – жердин аты.
Мева – өрүк.
Дабир – кези, да бир, мезгили
Чайлайт – көбөйөт, дүркүрөп чыгат
Пар – куштун жүнү
Дак – түңүлөт, азап тартат
Коно – алыстагы
Хуник – жаман, суук сөз
Пушманда – бушайман, сар-саноо
Ысарда – Гисарда (жердин аты)

ТҮШҮНҮКТӨР:

Жез Тырмак. Кары жиликтин касиети. Караш баатыр. Уламыштар.

Акжолова Мончоктон жазып алган Камина
Санат. Санат. Сары-Колдун термеси. Санат терме.

Бул ырлардын автору белгисиз, араб графикасы менен жазылган. Небрекожоев Койчубай топтоп жана орус тамгасына которуп жазган.

Санат.

Марбет Сапарованын материалы

Айтыш.

Орозова Мыймандан жазып алган Камина.

Каргыш. Жарамазан.

Акжолова Мончоктон жазып алган Камина .

Макалдар.

Матек Кулмат уулу. Сары-Кол жергесинде ал киши айткан макалдар, таамай, учкул создор эл арасына синип, элдик болуп «Матек аванын метели» деген фразеологиялык айкаштар менен эл арасында жашап келет. Кызы Матекова Шаарбан бизге чогултуп берген.

Табышмактар.

Акжолова Акмончок жана Ашымов Ахматбектин материалы.

Накыл кептер.

А. Ашымов.жана. Жаникулов Койчумандын материалы. Топтогон: Небреходжаев К.З.

Атасы өлгөн кыздын кошогу. Энеси өлгөндөгү кыздын кошогу.

Марбет Сапарованын материалы

Энесине.

Жамила Сатарованын материалы.

Атасына Кошкон Кошок. Энесине айтылган кошок. Өмүрлүк жолдошуна арналган кошок.

Койчубай Небреходжаевдин материалы

Атага. Энеге. Эжеге. Тагага. Иниге.

Тезекбаева Улбүбүнүн материалы

Өлөңдөр. Өлөң. Бата бергенде.

Орозова Мыймандан жазып алынды

Тушоо кесүү. Кучактагы баланы ойготуу ыры. Бешик ыры.

Койчубай Небреходжаевдин топтогон материалдары.

Элдик оюндар.

Жаникулов Койчуман жана Минаев Манастан жазып алган Маматсадир Саитов.

Улуттук тамак-аштар.

Ашымов Ахматбектин жана Маматумаров Акылбектин материалдары

Сүттөн жасалган тамак-аштар. Эттен жасалган тама-аштар. Ундан жасалган тамак-аштар.

Конкобаев Курбанали жазып алган: Карабаева Гүлүйпа

Элдик үрп, адат-каада салттар жана салтанаттар.

Жаанбай Олжочиев жана Арстанбекова Сапида жазып берди.

**КЫТАЙ ЭЛ
РЕСПУБЛИКАСЫНДА
ОТУРУКТАШКАН
КЫРГЫЗДАРДЫН
ЭЛДИК ООЗЕКИ
ЧЫГАРМАЧЫЛЫГЫ**

ЖОМОКТОР

ТҮШҮМДҮ ҮЧКӨ БӨЛҮҮ

Илгери чолок камчы, чобур ат, жаргак тон Жакел деген жалкоо киши болуп, өзү эгин экпей, шаардагы кызыл кулак жазанакордон карызга аш алып, жан сактоо кылчу экен.

Жакел жаз сайын шаарга өткөндө жолдун боюндагы айылда бир алп жигиттин кызыл көйнөк, ак жоолук аялына аттын башын жетелетип, кош айдап жатканын, күз сайын шаардан жаман чобуруна аш артып кайтканында жанагы жигит кырман сапырып, аялы кызылды жоруптап жатканын көрчү экен.

Бир жылы Жакел жанагы жигиттин үйүнө конуп отуруп:

– Иним! Мен ушул жолдон жыл сайын өтөм, сени жаз жарыш, күз күрөш үстүндө көрөм. Жыл сайын алачыктай-алачыктай кызылды чеч таштап жатканыңды көрүп: «Бул жигит мынча аштыкты кайда батырат болду экен?» деп ойлойм, – дептир.

Анда жигит:

– Айтканыңыз чын. Түшүмдү эмгегиме жараша көп алам, – дептир.

– Анча аштыкты эмне кыласыз? – дептир.

Жигит:

– Бир бөлүгүн карызыма берем. Бир бөлүгүн карызга берем. Бир бөлүгүн аш-азык, каржы-каражат кылам, – дептир.

Бул сөзгө Жакел таң калып:

– Э, иним! Бу кандай кебиң? Түшүмүң мол болгон соң, карыз да албай, карызга да бербей, өзүң эле ичип-жеп каржы кылсаң болбойбу, – дептир.

Жигит жылмайып:

– Карыз берем дегеним – ата-энеме ичирем, кийгизем дегеним. Анткени, ата-энемдин ак сүт, адал нанына карыздармын. Карызга берем дегеним – балдарыма ичирем, кийгизем дегеним. Анткени балдарым мага карыздар. А өзүмдүн ичкеним, кийгеним – өз акым, – деп түшүндүрүптүр.

Аны уккан Жакелдин башы жерге түшүп, өзүнүн билбестигине, ата-энесин, балдарын бу жигиттей алпейштеп бага албаганына бушайман болуптур. Эмгектеп эгин экпей, кызыл кулак, жазанакорго карыз болгонуна катуу уялыптыр. Ошондон тартып Жакел жалкоолугун таштап, кериле кетмен чаап, чий коморуп, жер ачыптыр. Эгин эгип, мол түшүм алып аны үчкө бөлүптүр. Бир бөлүгүн ата-энесине ичирип, кийгизиптир. Бир бөлүгүн балдарына ичирип, кийгизиптир. Бир бөлүгүн өзү аш-азык, каржы-каражат кыла турган болуптур. Ошентип Жакел адамдыктын асыл жолун тааптыр. Бул жол нуска болуп эле калыптыр.

БАЛАНЫН СӨЗҮ

Илгери өткөн заманда бир хан болгон экен. Анын үч уулу болуптур. Бир күнү хан ооруп калып, үч баласын чакырып керээзин айтты:

– Ээ, балдарым мен ооруп калдым, үчөөңө акыл айтайын. Мен өлгөндө хандыгымды үчөөң талашпа, – деди. Менин алтын капаста тоту кушум бар. Ал кушту капастан учурганда кимдин башына келип консо, ошол адам хан болот деди. Андан көп узабай эле хан өлдү. Ал өлгөндөн кийин тотуну учурса баш-

ка эле бир таздын башына барып конду. Үч жолу учурушту, үчөөндө тең тазка барып конду. Таз хан болуп тактыда отуруп калды. Үч бала таарынды атабыздын тотусу биздин бирөөбүзгө конбой башка тазга конду, – деп. Ошондон кийин балдардын турмушу начарлады. Башка бир шаарда атасынын досу хан бар экен ошого келишет. Хан үчөөнүн ал жайын сурап, үчөөнө үч ат берди. Атты минип алып үчөө тең бир жерге конуп калды. Алар эртең менен турушуп, акыл кылышты. Биз кайтадан элге барбайлык деп башка шаарга баарышты. Бир жерге барып оокат кылып калышат. Улуусу акылын айтып мал багалы дешип, бир кунажын сатып алышты. Кунажынды багып, агаларынын тамагын даярдап кичүүсү үйдө калды. Экөө базарга барып, ары-бери соода кылат. Кичүүсү кунажынды багып жүрүп бир күнү жоготуп жиберди. Эч жерден издеп таппады. Кечинде кайрадан үйүнө келди. Эки агасы тең келишти. Үйдө кунажындын жоктугун көрүп инисинен сурашты. Бала уктап калса арканды үзүп кетиптир, издеп жүрүп таппадым, – деди. Эки агасы бизди башынан кудай айткан эмес турбайбы деп кайгырышты. Үчөө тамагын ичип уктап калышты. Эртең менен туруп улуусу айтат: Кунажынды бир тору атчан киши алган турбайбы, – деди. Ортончусу: атынын куйругу чолок турбайбы, – деди. Кичүүсү: атынын маңдайында кичине кашка бар экен, – дейт. Кайта улуусу айтты: Куйругу чолок турбайбы, – деди. Ортончусу: Кара сакал киши экен. Кичүүсү кара көрпө тебетейи бар турбайбы, – деди.

Ошентип ханга барабыз муну таптырып алабыз дешип ханга барышат. Үчөө ханга келип:

– Ээ ханым дартыбыз бар, – дешти. Хан бар болсо айткыла, – деди. Улуусу сөз баштап:

– Биздин кунажыныбыз бар эле ушуну уурдатып жибердик, – деди. Кичүүсү айтат: Калкыңызды чо-

гултуп бериңиз ошондон таанып кармайбыз, – деди. Хан калкынын баарын чогултуп берди. Ошондо үчөө элди кыдырып карап чыгышты. Караса баягы ууру жок болуп чыкты. Ошондо ханым мында жок экен толук кылгын деди. Хан көпчүлүктөн ким калды, – деп сурады. Көпчүлүк эл мурап калды, мындан башка эч ким калган жок дешти. Хан киши жиберип мурапты айдап кел деп жөнөттү. Мурапты айдап келип, жашырын түрдө атын аттардын арасына, өзүн элдердин арасына киргизип жиберди. Хан: Кана эми карагылачы, – деди. Үчөө элди кыдырып карашып, көрпө тебетей кийген мурапты элдин арасынан кармап чыкты. Аты тор кашка эле деп, аттардын арасынан жетелеп чыкты. Хан мурапты айтты. Ой кара баскыр, сени кайсы кудаай урду, чыныңды айткын, – деди. Ошондо мурап алганым чын эле, – деди. Суум бир убакта солуп калып, суу бойлоп барсам сууга туура туруп чалынып калыптыр, – деди. Мен аны союп алдым деди. Хан бул үчөөнүн уюн төлө деп, үч комиссия шайлап берди. Анда үчөө айтты: Биз кунажынды төрт тиллеге алганбыз ошону эле берсин, – деди. Ошентип акчасын алып, үчөө кой бул шаар бизге жакпайт экен деп, башка шаарга жөнөштү. Алар жөнөп кетип бара жатса улуусу айтты ушундай бир төө кеткен экен деди. Ортончусу айтты карыган төө экен деп, кичүүсү айтты камчылаган көзү сокур экен деп дагы улуусу айтат. Ээрчиткен ити бар экен десе, ортончусу сары ит экен дейт. Кичүүсү куйругу чолок экен деп. Улуусу дагы айтат төөгө минген аял экен дейт. Ортончусу айтат: Боюнда бар аял экен дейт. Кичүүсү төрөөрүнө жакын калган экен дейт. Аңгыча артынан ат минген адам келип калды. Ал киши ушул жерден адам өтүбү деп сурайт. Үчөө белгилерин айтканда бардыгы туура болот. Анан көргөн-билген жокпуз дешип танышат. Атаңдын көрү

эй! – деди издеген киши. Булар менин аялымды өлтүрүп төөсүн алган экен деп, жүр хан алдына барабыз деди. Үчөөнү айдап хандын алдына алып келет.

– Кош төртөөң эмне келдиң, – деп хан сурап калды. Ошондо баягы төөсү менен аялын издеген киши айтты:

– Бардыгын көрүп билп туруп булар танып турушат, – деди. Хан эмне үчүн танасыңар, – деди берки үчөөнө. Карыган төө экенин кайдан билдиңер деп сурады. Ортончусу жолдогу тикенекти жептир, бирок чала жептир. Карыган экенин ошондон билдим, – деди.

Ал эми төөнүн камчыланар жагы сокур экенин кайдан билдиң, – деп кичүүсүнөн сурайт. Ошондо кичүүсү айтат: жолдун ары жагындагы чөптү жеген, камчылана турган жагындагы чөптү жей алган эмес. Мен ошондон билдим, – дейт. Төрөөрүнө жакын калгандыгын кантип билдиң, – деп кичүүсүнөн сурайт. Даарат кылган жеринде баланын туңгагы түшүп калган экен, мен ошондон билдим дейт.

Ушинтип көргөндөй кылып айтып бергенден кийин хан үчөөнү конок кылат. Аялын издеген киши болсо аялын издегени кетет. Үчөөнө угузбай туруп кызматчысына буйрук кылды. Барып боз үй тиккиле деп, боз үй тиктирди. Боз үйдүн туурдугу менен кийиздин ортосуна бир баланы үчөөнө көрсөтпөй жашырып койду. Хан үчөөнү боз үйгө алып барып, жакшылап сыйлады. Төшөгүн салып жаткыла деп уруксат берди. Макул жатабыз силер кеткиле, – деди үчөө. Чыракданды башына коюп, улуусу айтты. Ай, ушул нанды байкадыңарбы, – деди. Ортончусу айтты: Адамзаттын каны кошулган нан экен, – деди. Кичүүсү айтты: Айызы келген аял жасаган экен, – деди. Кичүүсү хан кайыптан бүткөн экен, – деди. Улуусу айтты: Хан навайчынын баласы экен, – деди. Ушуларды айтып үчөө чыракданды өчү-

рүп жатып алышты. Бала укканнын бүт ханга айбып берди. Ушу сөздөрдү угуп хан айран-таң калды. Хан желдеттерин чакыртат. Үч киши нанды ким жасаган, менин кайыптан төрөлгөнүмдү энеме баргыла. Ошол билет жана унду ким тарткандыгын таап, аныктап келгиле деп жиберет. Нанга адамзаттын каны кошулгандыгын билүү үчүн буудай дыйканга барышты. Дыйкан мүрзөнү суу алып, кийин буудайга киргени ырас ошондон адамдын каны буудайга кошулганы да ырас, – дейт. Хан кайыптан бүткөндүгү жөнүндө энеси туура айтты. Энеси эч төрөгөн эмес экен. Бир күнү кудай берип боюна бүтүп төрөгөн экен. Ушунун бардыгы чын болгондон кийин хан балдарга ыраазы болуп, таң калыштуу карады.

ҮЧ БИР ТУУГАН

Илгери-илгери Догуз деген жарды абышка болгон экен. Болгон дүйнөсү тамы, уй музоозу менен эптеп жан багышып келет. Догуз абышка дүйнөдөн кайтар алдында:

– Балдарым болгон дүйнөнү чатакташпай бөлүп алгыла, ынтымактуу болгула, – деп жакшы керээзин айтып дүйнөдөн кайтат. Өлгөндөн кийин балдары атасынын айтуусу боюнча үч күн атасынын мүрзөсүн кайтармак болушат. Балдары атасы айткан акылды эч унуткарбай ынтымактуу болушат. Улуусу тамды, ортончусу уйду, кичүүсү музоону бөлүп алышат. Улуусунун аты Урматбай, ортончусунун аты Ормотай экен. Кичүүсүнүн аты Керметпай экен. Биринчи кезек Керметпайга тиет. Керметпай кирпич какпай таң куланөөк салганча кайтарып, эми үйүнө кайткан жатканда мүрзөдөн үн чыгат.

– Балам бул намиянда алтын акча бар. Канча алтын каалап жерге төксөң ошончо алтын түшөт.

Оозун ачып кайра кир десең баары чубап кирип кетишет, – деп, намиян ыргытат.

Бала эч нерсе билбеген болуп үйгө келет. Эртеси Ормотай барат. Ал дагы эч уктабай кайтарып, жаңы эле үйгө кайтайын деп жатканда:

– Балам бул ашкабакты ала кет. Касташкан жооң болсо жарактуу жоокерлер чыга келет. Киргин десең кирип кетишет, – деп, ашкабакты ыргытат. Ормотай да эч нерсе билбегенге окшоп үйүнө келет.

Эмки кезек Урматбайга тиет. Ал да өз милдетин аткарып атасынан сыйкырдуу тон сый алып келет. Ал тондун сыйкырлыгы мындай эле жоонун ортосунда калганда жамына калса жоодон көздөн кайым болот да калат. Урматбай деле үйгө унчукпай келет. Агаларынын унчукпай келгенин көргөндөн кийин Керметбай:

– Атам баарыңа бир нерсе берген. Бул жерге коюп койгула. Атамдын айтканын унуттуңарбы?! Алган буюмдарыбызды бири-бирибизге көрсөтүшүбүз керек. Бардыгы берген буюмдарынын касиетин айтышып бири-бирине көрсөтүшөт. Намияндын оозун ачса алтын акча жерге шаркырап төгүлөт. Киргиле десе кайра кирип кетишет. Ашкабактын оозун ачса көп жоокерлер чубап чыгышат, киргиле десе баардыгы киришет. Акырында чепкендин кереметин көрмөк болушат. Улуусу жамынса көздөн кайым болуп калат. Ошентип үч бир тууган бактылуу жашай беришет. Улуулары үйлөнөт. Кенжеси да үйлөнүүнү каалап жүргөндө: Хан «Кимдин алтыны менин алтындарымдан жети, даана ашса, ошого кызымды берем» деп жар салат. Эгерде бир эле даана жетпей калса, хан ченешкен кишинин башын алмак болот. Атактуу үч балбандын уулдары ченеше кетишип алтындары жетпей зынданга түшүшөт. Бул кабарды Керметбай угуп, тынч отура алган жок. Агаларынын тилин албай хан менен алтынын ченемек болот.

Ханга барып макулдашат. Хан болгон жети үйлөп алтынын төгүп коёт. Хандыкы жети үймөк экенин уккан Керметбай сегиз үймөк кылып төктүрүп коёт. Хан жеңилгенин мойнуна алып кызын берет. Бирок хандын кызы кедейдин баласы Керметбайды каалабай, бир күнү түндөсү мас кылып ээн таалага таштап койт. Керметбай эмне үчүн ушундай болгонун түшүнөт. Эптеп үйүнө келет. Агалары жемелешет. Ачуусу келген Керметбай Ормотайдын ашкабагын алып ханга каршы аттанат. Сан миң кол хандын сарайын курчап калганда хандын үрөйү учуп жоонун кол башчысына жуучу жиберет. Элчи кызын берсе келише турганын айтып жиберет. Кыз баягы бала экенин дароо тааныйт. Айла менен жок кылгысы келип, мас кылып дарыянын аркы өйүзүнө таштап келет. Керметбай ойгонсо чытырман токойдо жатат. Башы катат. Кетишке эч айласы жоктой сезилет. Ушул учурда эки көгүчкөн келип бутактын жанындагы чынар терекке конушуп алып сүйлөшө баштайт:

– Адамзат келгенсыйт да эжеке?

– Эч нерсе жок. Сүйлөшө берели.

– Эжеке тигил кызыл алманы жеген киши укмуштай сулуу болот дедиңиз беле?

– Ооба. Ал эми тиги суудан ким таманына сүйкөп алса суу үстүнөн жүгүрүп кете берет.

– Тигил көк алмачы?

– Аны ким жесе мүйүз чыгат.

– Тигил жалбырактын кандай пайдасы бар?

– Аны мүйүз жоготуш үчүн колдонот. Көптөн кийин алар учуп кетишет. Керметбай кызыл алмадан жесе укмуштай сулуу болуп калат. Кызыл алмадан экини, жалбырак көк алмадан бирди алып, бутуна суудан сүйкөп дарыянын аркы өйүзүнө өтүп кетет.

Ушул мезгилде хандын шаарын көздөй кербендер бараткан болот. Кербенчилер баланын сулуулугуна

кызыгышып өзүлөрүнө кошуп алышат. Хандын шаарына жакындаганда хандын кызы кырк кыз менен сейил куруп келе жатканын көрөт. Кыздар кербендердин жанынан өтүп баратышып, кызыгышып карашып калат. Бирөө тийишип:

– Агатай, кайдан келе жатасыз?

– Шаардан.

– Эмне сатасыз?

– Алма.

– Алмаңыз көппү?

– Эки эле алмам бар.

– Кымбат баалуу окшойт?

– Ооба, ким жесе укмуштай сулуу болот.

– Анда мага бериңизчи? Бала макул болуп арзанга сатат. Кыздын сулуулугун көрө албай хандын кызы балага барат.

– Алмаңыздан сатыңыз.

– Болгонун сатып бүттүм айым. Хандын кызына көк алманы сатат. Кыз сулуу болушун күтөт. Бирок башына оркоюп мүйүз чыгат. Хан үчүн бул күтүлбөгөн окуя болуп элге:

– Ким менин кызымдын мүйүзүн түшүрүп берсе, мен ошого кызымды берем, – дейт. Керметбай айыктырмак болуп ханга барат.

– Ханым кызыңыздын мүйүзүн мен түшүрөмүн. Ал үчүн сиз жети үйдү тиктирип, жети күн кызжигиттерге тамаша куруп бересиз. Кызыңыз менен мени суу камчы берип четки үйгө коёсуз. Хан макул болуп, айткандын баарын аткарат. Кыз менен жигит четки үйгө келишет.

– Мени чанган сизби?

– Сиз кимсиз?

– Мен сиз чытырман токойго таштаткан жигитмин. Бала көк жалбырактан берип кыздын мүйүзүн түшүрөт. Керметбайды түбөлүккө чанбаска убада

берет. Кызыл алма берсе, ал да ашкан сулуу болот. Ошентип убадаларына бек турушуп, бири айдай бири күндөй болуп ынтымактуу жашап калышкан экен.

КИЙИН АЙТЫП БЕРЕМ

Байыркы заманда, чын кеп шамалда, калп кеп амалда, келтечам таманда жүргөн кезде бир падыша болгон экен. Падышалык атасынан мураска калган экен.

– «Атаман адилираак сурасам, ошентип эл-журтту өзүмө көбүрөөк курасам» – деген ой менен эл-журтун бир аз болсо да ойлоочу экен. Бул падышанын аялы төрөбөй жүрүп, кечигибирээк бир кыз төрөптүр. Эл-журт муну уккандан кийин жентектеп келе баштаптыр, бул падышанын эң ишенчиликтүү бир увазири болуп, ал бул падышага ак эдил экен. Падышанын үйүнөн аягы үзүлбөй, ат тезегин кургатпай келип жаткан жентекчилерге карап:

– Бул элде кедей адам жок окшойт. Алды аргымак ат, атан төө, кулактуу жамбыдан тартып эң эле өлө албагандары козулу кой, улактуу эчкиге чейин алып келип жатат. Булардан падыша эмнеңиз болот? – сурасам, бири: «кудам болот» – десе, бири: «бажам болот» – дейт. Бири: «тууганым болот болот» – дейт. Бул жентекчилер келгени, турганы бир жыл ашты. Эч бир адамдын оозунан «падыша болгондук үчүн урматына келдик» – деген киши жок. Бул падышанын кудасы канча? Досу канча канчадыр? – деген ойго келет да:

– Эй, улук падыша! Мен Сиздин ак жүрөк уваризиңиз экенимди билесиз, сиз менден сыр жашырбай айтып койсоңуз, мен сизден бир ишти сурамакчы болуп калдым. Апу кылсаңыз! – дептир. Падыша макул болуптур.

– Сиз кыз болсо да бир перзентти көрдүңүз, бул болсо пейилиңиздин оңолгону, жентекчилер үзүлбөй келип турганы бир жылдан ашты. Сиздин кудаңыз канча? Бажаңыз канча? Тууганыңыз канча? Досуңуз канча? – деп сураптыр. Падыша ойлонуп туруп: «канча экенин кийин айтып берем» – дептир.

Күндөр айланып, жылдар өтүшү менен падышалык доорду сүрүп, жата берген экен. Бир күнү увазирин чакырып:

– Сен менден бир суроо сураган элең. Мен ошонун жообун таап келейин, сен шаарды карап тур. Мен бир жылдан кийин келем, менин бир жакка кеткендигимди, сеннин падыша болгондугунду бүтүн элге жарыяла! Калган кепти экөөбүздөн башка киши билбесин, – деп кетиптир. Муну бүтүн эл угуптур.

Эми кепти падышадан түшкөн падышадан уксак, ал бир жыл бир байга малай болуп, эптеп жан багыптыр, бир жыл дыйканчылык кылып көрүптүр. Аңгыча аялы да эркек төрөптүр. Жан сактоодон бир аз кысылгандан кийин дубаначылык кылыптыр. Кээ бирөөлөр баласын жентектемек тургай «ушундай жамандыгыңан хандыктан түшүп, календер болуп калгансың», – дептир. Баягы урук-тууган, куда-сөөк, бажа-досторунан бир да адам кайрылбаптыр. Бирок эл:

– Башында таажысы, көчүгүндө тактысы бар кезде бардыгыбыз берерге ашыбызды, мал-пулубузду таппай, айтарга кеибизди таппай кеттик эле. Тактыдан түшкөндөн кийин аялы эркек төрөп берди, эл жентектеп барбады, «тулпар этин оордобойт, султан сөөгүн кордобойт», – дейт. Падышаны өзүбүз алып келип багалы, намыс эмеспи? – дешип, падышаны чактыртып келип, бул кеңешти айткан экен. Падыша макул болуптур. Ошондон кийин кайта падышалыгын кылып, тажысын кийип, тактыга минип, увазирине:

– Менин чыныгы куда-сөөк, дос жором эл экен. Калганын бардыгы жалган экен, – деп өткөн иштин бардыгын сүйлөп бериптир да: «мына ушул жообум?» – дептир.

ТОЛГОНАЙ

Байыркы заманда Термечик деген бир падыша болгон экен. Ал он аял алса да анча узун тургузбай эле айдайт экен. Ошентип Термечик падыша аял албай бир нече жыл өтүптүр. Шаардын казы, молдо, чоң аксакалдары:

– Никесиз падышанын өкүмү важиб болбойт. Падыша бир аял алышы керек, – деп жакын увазирлеринен киши коёт экен. Падыша:

– Мен аял албаймын, аял эрге кара санап опасыздык кылгандан башка эч пайдасын көрө албадым, – деп болбойт экен. Журт аксакалдары, ордо жана шаардын билермандары Термечик падышага кирип, аял алууга сунуш бергенде мурунку сөзүн айтат экен. Алар:

– Эй, падышам! Аялдар ичинде да эстүү, жакшылары бар, алар өөдөдө жөлөгү, ылдыйда өбөгү болот. Сизге эстүү, акылдуу аялдан бирди алып берели, – дептир. Падыша тактыдан айрылыштан коркуп, амалсыз макул болот экен. Анан ар кимиси ар неме деп отуруп, акыры бир чечимге келиптир: Даамда эмне таттуу? Адамдар турмушунда эмне катуу? Кишилер ортосундагы байланышта эмне ачуу? – деген үч суроону чыгарыштыр. Мунун жообун дагы туура-лап коюшуптур. Алты дарбазага үч суроону чаптап бир экиден аскерге бактырып коюптур. Падышага тиешелүү деген не сулуу, не орою суук, не кары, не жаш кыздар «мен жооп берем», – деп келет экен. Аскер ордого алып киргенде эле келгендер: «бал таттуу»,

кызыл мурч ачуу», «таш катуу» дегенге окшогон жоопторду берип, күрмиң кыз, күрмиң аялдар зынданга түшүп кетет экен. «Падыша үч түрлүү суроо чыгарыптыр, ар кандай ургаачы бул үч суроого жооп берсе падыша никейине алат экен, көп кыз-келин, кемпир-кезектер жооп бере албай зынданга түшүп кетиптир. Ким туура, толук жооп берген күнү аларды зындандан азат кылат экен», – деген каңырт кеп эл арасына тараптыр.

Шаардын батыш тарабындагы элүү чакырым ыраактыкта бир кедей болуп, анын дар дүнүйөдө он бешке чыккан бир эле кызы болуп, аты Толгонай экен. Энесинен он жашында жетим калып, ошондон тартып үйдү мыдырлатпай кармап, жети эчкини саап, карган атасын багат экен. Шаардагы падышанын жарлыгы кулагына түшөт да, эчкисин жайып жиберип, шаарга барат. Дарбазага чапталган суроону көрүп, күлүп кетиптир. Аны көргөн аскерлер:

– Эмне күлөсүң? – десе кыз:

– Ушул суроого жооп таба алышпаганына күлөм, – дептир. Аскерлер: «эмесе жүр» деп, ханга алып кириптир. Толгонай:

– Эмне таттуу? – дегенге – туз таттуу, эмне катуу? – дегенге – жокчулук катуу, эмне ачуу? – дегенде – касташкан жооң ачуу, анткени, туз болбосо аш даамына кирбейт, жокчулук катуу дегеним – өзүңдө жок, дүйнөдө жок дегеним, касташкан жооң ачуу дегеним – колуна түшүп калсаң, өзүң түгүл, катыныңдын карындагын баланы жарып, найзасына алып илип кете берет, – дептир.

Кыздын жообу чыгарып койгон жоопко калыпка куйгандай туура келиптир. Падышанын башы шылкыйа түшүптүр. Анткени, Толгонайдын жыңайлак кертилген кара таманы менен кийген куур тону көзүнө суук учураптыр. албайын десе журт,

аксакал, ордо башчылары алдында өзүнүн берген убадасы бар. Амалы кетиптир. Толгонайды мончо-го жуундуруп, жаңы кийим кийгизип алып келсе, Термечик падыша айраң таң калып, түлкү көргөн бүркүттөй жымыйа түшүптүр. Паадыша Толгонай менен той кылып, төрт жыл үй кармап, бир эркек балалуу болуптур. Ошондон кийин Термечик падыша катын коё бербей, Толгонай менен өмүрлүк турмуш көчүрүп калган экен.

КАСИЕТТҮҮ ТӨРТ СӨЗ

Байыркы заманда бир бай бар экен, мунун жалгыз уулу болуп, бой тартып чоңоюп калыптыр. Бай: «картайып калдым, баламдын акылы болсо пулду жайын таап карыштайт, анан менден калган мал-пулду бурчалатпай эле калбастан көбөйтүп, пулдун жайын таап карыштай албаса, менин көзүм өткөн күнү мал-пулумдан, там-жеримден ажырап ак кетет», – деп ойлоп, балсын сынаш үчүн чакырып:

– Балам, мына бул пулга базардан эң керектүү болгон нерседен бирди алып кел, – деп беш сээр алтын берет. Баласы жүрүп отуруп, эл чогулган жерге барса, бир адам:

– Ким маа беш сээр алтын берсе, касиеттүү төрт көзүм бар, ошону айтып берем, – дейт.

– Маа айтып бериң, – деп байдын уулу беш сээр алтынын берет. Ал адам:

– Балам, оң колуңдун ачуусу келсе сол колуң менен кармап токтот. Сол колуңдун ачуусу келсе оң колуң менен кармап токтот, – дейт. Байдын уулу кечинде үйүнө барат. Атасы:

– Кана, балам, беш сээр алтынга эмне алып келдиң? – деп сурайт. Уулу эң керектүү деп сатып алган касиеттүү сөздү айтат. Бай:

– Керектүү зарыл нерседен бирди алып кел, – деп беш сээр алтын берип, баласын дагы базарга жумшаптыр. Бала дагы базарга барса, бир адам:

– Ким маа беш сээр алтын берсе касиеттүү бир сөзүм бар, айтып берем, – дейт. Жигит:

– Мына мен берем, – деп беш сээр алтынын берет. Ал адам:

– Туз ичкен жериндин туздугуна сийбе, – дейт. Ал күнү атасы:

– Ээ, балам эмне алып келдиң, – дейт.

– Жана бир касиеттүү сөз алып келдим, – дейт бала. Бай:

– Бул кандай иш? – деп жана беш сээр берип:

– Үйгө керектүү нерседен бирди ал, – деп дагы жумшайт. Жигит базар айланып жүрсө, бир адам жана баягыдай:

– Касиеттүү бир сөзүм бар, ким беш сээр берсе ошого айтып берем, – дейт.

Жигит адатынча:

– Мына мен алам, – деп алтынын бериптир.

– Балам, бышып турган шыбаганы таштаба! – дептир. Бала үйгө барса, атасы чоң үмүт менен:

– Эмне алдың? – деп сураган экен. Жана касиеттүү бир сөз сатып алганын айтыптыр. Бай:

– Менин көзүм өткөн күнү календер болуп кеткидей, үч сапар санап беш сээрден он беш сээр алтын берсем, бир жармакка алгыс үч ооз сөздү сатып алдым деп келди. Бул сапар эс-акыл кирер бекен, жана жиберип багайын, – деп дагы бир базар күнү беш сээр алтын берип:

– Кол менен кармап, көз менен көргүдөй, адам баласы үчүн керектүү бир нерсе алып кел! – деп базарга жана жумшаптыр. Бала базарга келсе, бир адам жана:

– Менин бир ооз касиеттүү сөзүм бар, ким беш

сээр алтын берсе ошого айтып берем, – деп олтургудай, бала жана сатып алыптыр. Ал адам:

– Башкалардын ишин көрсөң жаман дебей жакшы де, – дейт. Бала үйүнө барса, атасы чоң үмүт менен бул сапар ар канча болсо да бир нан алып келгендир деп ойлоп:

– Ээ, балам, эмне алдың? – деп сураптыр. Уулу жана эле касиеттүү бир сөз сатып алгандыгын айтыптыр. Бай:

– Бул адам болбойт экен деп үмүтүн үзүптүр. Ошентип бай дүйнөдөн өтүптүр. Аралыкта анча узак өтпөй байдын уулу мал-пулдан айрылып, турмушу ажыздай баштаптыр.

Бир күнү жигит аялына:

– Мал-пулдан эч нерсе калбады, азыраак жер, бир кичик бак турат, сен ушуну менен жак сактоо кылып тур, тынч-аман боюңдан ажырап, көз жарып алсаң эркек болсо да, кыз болсо да, баланы жакшы бак! Атаң палан эле деп мени кулагына куя жүр. Аман болсом бир күнү келермин, өлүп калсам куран окуй жүр, бар-жогу он сээр алтын калды. Муну сен алып кал. Мен эр киши болгондон кийин жан багып кетермин. Ит жакшысы өлүгүн көрсөтпөйт дейт,

Бул шаар мен үчүн туруш кыйын болуп калды. Аттуу-тондуу, алдуу-күчтүү болсом келермин, болбосо жок, – деп аялы менен коштошуптур. Аялы:

– Сен алып кет, жат эл, жат жерге барганы жатасың. Үйүм үстүмдө, казаным астымда, өз эл, өз жеримдемдин десе, эри болбой коюптур. Эри экөө тең он сээр алтынды алышка ыраазы болбой «сен ал, мен ал», – дешип түртүшүп, көздөрүнө ысык жаш алышыптыр. Акыры аялы:

– Макул мен алайын, сен айткандай мен аял киши экемин жана бойкатта турам деген болуп, эрин ишендирип жүз жоолуктун учуна түйүп эринин

чөнтөгүнө салып коюптур. Баягы жигит оор жатарда тамак-ашка тоюп, аялы менен ыйлап-сыкташып, жокчулуктун айынан амалсыз жолго чыгыптыр. Таң аткыча жол жүрүп, эртеси шашке менен бир жерде олтуруп дем алып жүз жоолугун терин аарчыш үчүн алган экен. Учунда түйүлүү бир нерсе бар. Караса баягы он сээр алтын тургудай, бир шаарга барып, бир байга малай болуп туруптур. Бул жигитке байддын аялынын көңүлү түшүп калыптыр. Кыйла амал кылып жа жигитти өзүнө тарта албаптыр. Бул жигит көзүнүн кыйыгына салып койбогондугу үчүн муну мажбурлап өзүнө катратыштын көйүнө кирип, бир күнү үй ээн калганда жигитти үйүнө жаткырып өзүнүн талабын ортого коюптур. Эгер бул ишке макул болбосо, байга айтып жазалата тургандыгын, макул болсо бактылуу жакшы турмушка жеткире тургандыгын айтыптыр. Жигит:

– Тузун ичкен жердин туздугуна сийбе деген сөз эсине түшүп унабаптыр. Ошону менен катын бай келгенде баланы каралап жалаа чаптаган экен. Байдын ачуусу келип, кумданчысына:

– Эртең менен күн чыгардан мурун ким келсе кумданга бас, – дептир.

Үйгө барып баланы саар кумданга барып иш болсо кылышкын, – деп жумшаптыр. Бала макул деп жолго чыгат. Ара жолдон бир киши:

– Үйгө кирип даам ооз тийип чык, – деп жолун тосуптур. Бала өтө шашылыш болгондуктан унабай турган болуп, кайра сааркы даамды таштаба деген сөз эсине келип, олтуруп ооз тийип чыгыптыр да, кумданга барып маалынан кечигип калыптыр. Барса кумданчы иш жок деп кайтарыптыр. Ошону менен бала үйгө барса бай таң калып кумданчыга:

– Кечөө мен дегендей кылдыңбы? – деген экен.

Кумданчы:

– Сиз эртең менен күндөн мурда кумданга ким барса басасың дегенсиз, ошондуктан аялыңыз барган экен, бастым, – дептир. Ошону менен бай жигитти чакырып, ак жолдуу жигит экенсиз деп жигитти жолго салып коюптур. Узак жол жүргөндөн кийин жүрүп отуруп бир канча кербендер жаткан жерге келиптир:

– Эй, жигит, ушул кудукка түшүп суу чыгарып бер, биз беш жерден келген жолоочу кербендербиз. Ар кимибиз бирден төөнү жүк-тагы менен берели дептир. Бул кудукка бир канча адам түшүргөн болсо да чыкпаптыр. Аны бул жигитке айтпаптыр. Жигит:

– Макул деп кудукка аркан менен түшкөн экен. Кудуктун ичинде бир жети баштуу желмогуз орою суук кара чаар бир кызды көрсөтүп:

– Эй, адамзат мына бу сулуубу, сертпи? Жакшы бекен, жаман бекен? – дептир. Жигиттин эсине баягы касиеттүү сөз түшөт да:

– Эмне деген сулуу жана жакшы эле – дептир. Ал жети баштуу желмогуз: Эми адамзат сага эмне керек? – дептир.

– Мен бул жерге суу барбы? – деп түштүм, чаңкап жаткан көп мал-жан бар, – дептир. Жүз челек суу чыгарып берип, ага кошуп эки муштумдай көбарды койнуна катып:

– Ушул кудукка бир канча жылдан бери көп адамзат түштү, бири да жакшы дебегендиктен бардыгын жедим эле, эми сен жолуңа түш, ак жолуң ачылсын! – деп кудуктан чыгарыптыр. Беш төөнү жүк-тагы менен алып кербендер менен бир сарайга түшүптүр. Жүк-тагын түшүрүшүп, унааларын башкарып, тамак-ашын ичип болгондо өз шаары экедигин, үйүнөн кедейликтин дартынан чыккандыгын айтпастан: Сыртка чыгып бул шаарды көрүп келейин деген болуп, өз үйүн издеп таап келсе, аялынын жанында бир кара мурут жигит жатыптыр.

– Көр бул шермендени! Кандай өңдүү ажыраштык эле, бүгүн мен ушуну деп келсем, эрденип жай баракат моокумдары канышып экөө эки жерде уктап жатканын!? Экөөң тең өлтүрөйүн, – деп жанындагы шамшарды алып, жигиттин как жүрөгүнө саларда касиеттүү бир сөзү эсине келип, оң колун сол колу менен кармап, келген ачуусун жандырып, артка жанып чыгып кетет экен. Эл менен багымдатка барса бачгы кара мурут жигит да келиптир. Бул адам ичинде: Кап сени шашпа! Түндө аялым менен жаткан сен элең, сени өлтүрбөсөм! – деп турат экен. Аңгыча тааныган, билгендер: «Сен палан эмессиңби? Качан келдиң? Уулуң ушунчалык чоң жигит болду, – дешип бабырашыптыр. Ата-бала аң-таң болушуптур, асили үйүнөн чыкканда аялынын курсагында калган бала туулуп, муруту керилген жигит болгон экен. Ошону менен ата-бала, эр-аял кучакташып ыйлашып, касиеттүү төрт сөздүн касиетин көрүп, ынак болушуп, дүйнөдөн өткөн экен.

МАКАЛ-ЛАКАПТАР

Атың жакшы болсо, жолдун ыраагы,
Уулуң жакшы болсо, көңүл чырагы.

Билимдүүнүн сөзү өткүр,
Өнөрлүүнүн көзү өткүр.

Жигиттин сөзү өлгүчө, өзү өлсүн.

Кожонун кожосу бар,
Чамгырдын ороосу бар.

Ачкан карын тоюнат.
Ачылган этек жабылат.

Койду – серке баштайт,
Оюнду – эрке баштайт.

Дарак тамырына ишенет,
Адам жүрөгүнө ишенет.

Береген колум алаган,
Майлуу колун жалаган.

Колдо бар алтындын баркы жок.

Азансыз молдо болсо да,
Казансыз катын болбойт.

Колдун кирин жууса кетет.
Көңүлдүн кирин айтса кетет.

Биримдик деген – улуу күч,
Сүрүнөн чоочуйт бүлдүргүч.

Кол чайкамак баатырдын иши.
Коңшу жыйнамак катындын иши.

Ач малың – бар малың,
Ток малың – жок малың.

Бала оюнга тойбос,
Ушакчы укканын койбос.

Керексиз чөп болбос,
Дарексиз киши болбос.

Кемчилигиң айткандын,

Ачуу келсе, акыл кетет.
Ачуу – шайтан, акыл – дос.

Бербес кыздын назы кеп.
Берген жоомарт эмес, алган жоомарт.

Туулган жердин күнү ысык,
Сүйүшкөн жардын оту ысык.

Аш ээси менен,
Баш мээси менен.

Эчки өзү тууй албай жатып,
Койго арачы кириптир.

Ызааты жок туугандан,
Ысык көргөн жат жакшы.

Жыртылган чеки үйлөрдөн,
Калың өскөн тал жакшы.

Чечендин сөзү мерген,
Чебердин көзү мерген.

Уу ичкен бир өлөт,
Ант ичкен миң өлөт.

Азбаймын деген адам дал түштө азат.
Азбас адам, тозбос тон болбойт.

Уул жаманы уйгак,
Кыз жаманы камгак.

Келинди келгенде көр.
Кемпирди өлгөндө көр.

Эчкини сойсоң бакырат,
Эли-журтту чакырат.

Азга азанчы болгуча,
Кепке казанчы бол.

Эшигин көрүп төрүнө өт,
Энесин көрүп кызын ал.

Кымыз – кыргыздын каны.
Эт – кыргыздын жаны.

Мактоо жарат өтүңдү,
Доомат ачат көзүңдү.

Колунду апкак жууп жүр, эмне жешиң билесиң.
Оозунду бекем тыйып жүр, эмне дешиң билесин.

Коркокту туйбас ит кабат,
Чоркокту үйдө иш кабат.

Жолоочунун жолдо болгону жакшы,
Жолдо болбосо, үйдөгүсү жакшы.

Кандын күчү эл менен.
Катындын күчү эр менен.

Оозу майлангандын дили байланат.

Өгөй өңчүл болот,
Жетим кемчил болот.

Аялсыз өмүр – өчкөн өмүр.

Ийри өспөгөн бадал болбос,
Кемчиликсиз адам болбос.

Карыясы бар үй-бүлө –
Казынасы бар үй-бүлө.

Китептин бетин ачканың,
Дилиңе жарык чачканың.

Балапаны өрдөктүн,
Өзү үйрөнөт сүзгөндү.
Жыгаччынын баласы,
Өзү үйрөнөт кескенди.

Алтындуу тоого ишенгенче,
Алтындай колуңа ишен.

Бекерчинин жолун жолдобо,
Аракетчилдин жолун жолдо.

Көчөттү бапестегениң,
Өмүрдү бапестегениң.

Баланын ойношуна кара,
Казандын кайнашына кара.

Ай асмандап түн кетет,
Таң атса аптап күн кетет,
Он эки айда жыл кетет.

Жоболоңдуу эл болбойт,
Жоодон качкан эр оңбойт

Кишинин кишилигин билбеген,
Кудайдын тирилигин билбеген.

Эрди эли сактайт,
Эр элдин эмгегин актайт.

Жыгылган ооганга күлөт,
Жыртык тешикке күлөт.

Үч күн эрте турсаң,
Бир күн арттырып аласың

Китеп окулбаса,
Акыл кошулбас.

Окула элек китеп,
Өтүлө элек жол сымал.

Жаңы китеп окуганың,
Жаңы дос тапканың.

Этти касапчы сомдойт.
Төөнүн жүгүн нар комдойт.

Өзүң тойбосоң тойбо,

Малыңды ачка койбо.

Күндү да, акыйкатты да,
Алакан менен тосо албайсың.

Ат жаманы жолдо калтырат,
Төө жаманы чөлдө калтырат.

Арзан үрөн алганың,
Кур алакан калганың.

Чын жүрөктөн чыккан сөз,
Ташты да көзөп өтөт.

Жерде жаткан жумуртка,
Эртеңки учкан балапан.

Катын эрин карайт,
Эри жерди карайт.

Досуң жаман болсо, көрө албайт,
Жок болсо, бере албайт.

Жибектин түйүнүн өз чечет,
Жигиттин көөнүн кыз чечет.

Ат тапкыча аяк улоо,
Тай тапкыча таяк улоо.

Аттын көркү жал менен,
Сулуунун көркү кал менен.

Ич маймакты алып кач,
Тыш маймакты таштап кач.

Кайык кадыры сууда билинет,
Төө кадыры чөлдө билинет.

Аталуу жетим – арсар жетим,
Энелүү жетим – эрке жетим.

Эр күнүлөсө үй түзөлөт.
Катын күнүлөсө үй бузулат.

Ынтымак болбой эл болбойт,
Ырыстуу кары кул болбойт.

Уулуң өсөрдө уулу жакшы менен айыл бол,
Кызың өсөрдө кызы жакшы менен айыл бол.

Жер эмчеги соолубайт,
Жерсиз дыйкан жыргабайт.

Талаанын оту от болбойт,
Үйдөн качкан катын болбойт.

Көп баатырдан жоо келет,
Көп чеченден доо келет.

Жерде жапаа жок,
Кудайда капаа жок.

Эр төркүнү эшиктен кайтат,
Катын төркүнү төрдөн кайтат.

Көөн ооруткан дос болбойт,
Ич ооруткан аш болбойт.

Курсак ток болсо,
Колуң шок болот.

Айгыр болор кулундун,
Жаак эти чоң болот.

Ат баспайм деген жерин үч басат.

Көп жашагандан сураба,
Көптү көргөндөн сура.

Билимдүүгө дүйнө жарык.

Сары жел чөптү саргартат.

Өлүккө жараша ый,
Кадырга жараша сый.

Мал баккандыкы,
Кийик аткандыкы.

Калемпир ачуу туз болбойт.
Катын каңшылап кыз болбойт.

Жаман көөп сүйлөйт,
Жакшы таап сүйлөйт.

Айдап алат миң киши,
Багып алат бир киши.

Бар болсо жок дебегин,
Ач болсо ток дебегин.
Дени соонун жаны соо.

Жаз болсо, кыш болбосо,
Аш болсо, иш болбосо.

Инек баштайт ийри жарга,

Өгүз баштайт өлөң сазга.

Мусапыр болбой эр жигит,
Муңдуунун жайын сурабас.

Өзөнгө кырчын тал түтөр,
Өлбөгөн жанга мал бүтөөр.

Пул тапкыча эсеп тап.
Пулуңа ишенбе, акылыңа ишен.

Жоксуз жалган болот,
Жүнсүз тайган болот.

Кезенген жоодон кайтпас,
Чечинген суудан кайтпас.

Сарамжал жанды жыргатат,
Шалтурук жанды кууратат.

Айылга келген бөз арзан,
Алдыңа келген сөз арзан.

Жат кордугунан өз кордугу жаман.

Өзү катылган бала ыйлабайт.
Өзүбүздөн өткөн, жолубуздан кеткен.

Жеткен жети муш жейт,
Жетпеген эки муш жейт.

Ой түбүндө алтын бар,
Ойлой берсең табасың.

Канча узак болсо да,

Жүрө берсең барасың.

Ит жадаса үрөт,
Киши жадаса, күлөт.

Айтылбаса сөз карып,
Сөзгө кирбесе кыз карып.

Жакшы адам карыса, жасап койгон кададай,
Жаман адам карыса, кургап калган шададай.

Дос башыңа карайт,
Душман аягыңа карайт.

Колунда тоочу бар бала сүйкүмдүү.

Колунда болсо жалайсын,
Көңшулаш болсо карайсын.

Бар мактанса табылат,
Жок мактанса чабылат.

Айтканды ар ким билет,
Каш атканды зээндүү билет.

Бирдик бар жерде береке бар.

Жаман айтпай жакшы жок,
Жарагың болсо көөнүң ток.

Эр киши үйгө кирсе бир,
Талаага чыкса миң.

Чамгырдын оросу бар,
Кожонун кожосу бар.

Үйдө ырааты жоктун,
Талаада кош баракаты бар.

Уул туулса өзүнөн көрөт,
Кыз туулса башкадан көрөт.

Токто жеген куйканды текте унутпа,
Текте жеген куйканды токто унутпа.

Сууга тери ий болбос,
Сугалак жигит бий болбос.

Өлүккө көр табылаар,
Тирүүгө үй табылаар.

Миң кишинин атын билгиче,
Бир кишинин сырын бил.

Күч байсалдуу болсун,
Конуш олжолуу болсун.

Жаман киши өз үйүндө коноксуйт.

Илгеркинин алпы көп,
Алпынан калпы көп.

Досундун маңдайы жарык болсо,
Ишиңдин оң келгени ошол.

Аттын аты улуу,
Төөнүн талпагы улуу.

Бир күнү бир сөз укпаса,
Кулак дүлөй болот.

Душманга жакын болсоң сыр алат.
Ушакчыга жакын болсоң, ынтымак бузат.

Илим – элге, суу – жерге.

Илимдүүгө дүйнө жарык,
Илимсиздин көөнү карып.

Жаман коңшудан көрө,
Жалгыз үйлүү жакшы.

Кызга бергис жубан бар,
Атка бергис кунан бар.

Миң койлууга бөрү тийсе,
Бир койлуу бычагын ала жүгүрөт.

Өлүм барды чачат,
Жоктун абийирин ачат.

Суудан айрылса балык өлөт,
Элден айрылса баатыр өлөт.

Төркүнү жакындын төшөгү жыйылбайт,
Жыйылса да аягы тыйылбайт.

Уулуң көңүлчөөк болсо, ат жооруйт.
Кызың көңүлчөөк болсо, баш ооруйт.

Үйрөнчүктүн душманы эринчектик.

Чегирткеден корккон эгин экпес.

Эрди талап учураар,
Кушту канат учураар.

Акырын баскан молдодон сактан,
Ала чапан кождодон сактан.

Мөмөлүү дарак жерге жакын,
Жакшы киши элге жакын.

Сая албаган ийне тандайт,
Саптай алабаган учук тандайт.

Таман акы, маңдай тер,
Талыкпастан иштей бер.

Укпайт деп ушак айтпа,
Көрбөйт деп ууру кылба.

Чечилишип сырдашса,
Көңүлдүн кири кетет.

Ыңырчакта сыр жок,
Кыңыракта кын жок.

Эки жакшы бир жайлоого чыкса, кудалашып
түшөт.

Эки жаман бир жайлоого чыкса, кубалашып
түшөт.

Айылды аралык бузат,
Араны каралык бузат.

Билимдүүнүн билими жугат,
Билимсиздин ириңи жугат.

Акыл карыбайт,
Алтын чирибейт.

Билим арзан, билүү кымбат.

Айыл ити ала болсо да,
Бөрү келсе чогулат

Эки катын алгандын досу үйүндө,
Жаман катын алгандын доосу үйүндө.

Ырайы бар боз балдар,
Күйүп турган чырактай.

Чымчык учса чий калат.
Өрдөк учса, көл калат.

Ун көрбөгөн бор сугунат,
Эт көрбөгөн чоң сугунат.

Таманың тайгак болсо,
Таканы мыктап как.
Сак башта бир кыял,
Таз башта миң кыял.

Мергендер тилейт кийикти,
Кийиктер тилейт бийикти.

Ала ат мингендин көзү тынч,
Чаар катын алгандын көөнү тынч.

Жакшы алдында жазыларсың,
Жаман алдында чачыларсың.

Дөөлөт басса – эт басат.
Мээнет басса – бет басат.

Боёгон беттин кызылынан без,

Боёмо махабаттын кызыгынан без.

Айтмайынча ким билет,
Качмайынча ким көрөт.

Айттырган жамандын иши,
Камчылаган кашаңдын иши.

Болбогонго болушпа,
Колуң бекер кайрылат.

Дос бол, достукту билген менен,
Кас бол, азабыңа көнгөн менен.

Жакшы аттын териси кайыш болот, күл болбойт.
Жакшы адамдын баласы карып болот, кул болбойт.

Бергенин доолаган жамандын иши,
Ичкенин кускан чабалдын иши.

Ачуу болсо да туз жакшы,
Аксак болсо да кыз жакшы.

Берейин деген жалган,
Колго тийген алган.

Досун амандыкты тилейт,
Душманың жамандыкты тилейт.

Жакшы адам тийген ай.
Жаман адам кара булуттай.

Дүлөйгө кеп угузба,
Сокурга жол көрсөтпө.

Жакшы аял – ырыс,
Жаман аял – уруш.

Кайгы адамдын өзүн чиритет,
Калп адамдын сөзүн чиритет.

Кайнага калтайбаса,
Келин келтейбейт.
Кайраттуу эрде бак турат.

Эмдебесем мал жазык.
Эм болбосом саа жазык.

Эр жигит жарагы менен болот.
Аш табагы менен болот.

Ыргайдан катуу шиш болбойт,
Куурдактан катуу эт болбойт.

Ырысы жоктун ырымы көп.

Энеси каткан бир жейт,
Эбин тапкан этин жейт.

Айтып кылган иштин айыбы жок.

Келин карыса кыз,
Күйөө карыса жээн.

Кеңештүү жерде кемдик жок.
Кеңешсиз жерде теңдик жок.

Алганың жакшы болсо жакан агарар,
Жаман болсо сакалың агарар.

Киргиче конок уялат,
Киргенден кийин үй ээси уялат.

Алганы болот бергендин,
Атканы болот мергендин.

Киши жамандыгы кирип-чыккыча,
Өз жамандыгы өлгүчө билинбейт.

Киши кайгысы этекте,
Өз кайгысы жүрөктө.

Акылман өзү өлсө да, сөзү өлбөйт.

Эр кайраттуу болсо,
Катын уяттуу болот.

Акылы аздын азабы көп.

Молдонун айтканын кыл, кылганын кылба.
Момундун ишин Теңирим оңдойт.

Окуган – жарык,
Окубаган – чарык.

Өзүм эсептесем ээр токумдуу тийет.
Эл эсептесе бутум анда-мында бир тийет.

Тар жерде тамак жегиче,
Кең жерде муш же.

Таяк туякка жеткирет,
Тай тайга жеткирет.

Терең суу менен бойлошпо,

Билимдүү менен ойношпо.

Эл сагынбас эр болбойт,
Жер сагынбас ат болбойт.

Теңдиги жок бийден,
Теңдиктүү кул жакшы.

Өзүңдүн билгениң өзөк менен бирге.
Кишинин билгени кишен менен бирге.

Эл үмүтүн эр актайт.
Эрдин даңкын эл сактайт.

Сөз энеси-кулак,
Суу энеси-булак.

Эл намысынан жоого тийет.
Катын намысынан кара кийет.

Суунун жайын жар билбейт,
Жоктун жайын бар билбейт.

Эл сүйгөн эр чынарлуу бутак.

Көптү көргөндөн сөз оку.
Көөнөрбөс кылып бөз току.

Эл эшиги сом темир, эритүүгө эр керек.
Дөөлөт деген томолук, токтотууга эр керек.

Элге таарынба, ичиндеги ушактан таарын.

Султан сөөгүн кордобойт,
Тулпар этин оорлобойт.

Көп ооруган эмчи болот.
Көп кескен уста болот.

Алган эри жарашса,
Кара катын ак болот.

Бекердин чолоосу жок,
Кылайын десе иши жок.

Жакшы сөз жан эритет,
Жаман сөз жан кейитет.

Коркоктук кесет кендирди,
Курч балта кесет темирди.

Өлүмдөн кутулдурган да пул,
Өлүмгө кармаган да пул.

Сабатсыз молдонун селдеси чоң болот.

Тазды таз десе өлгүсү келет.
Сакты таз десе, күлкүсү келет.

Үйгө кирген куру чыкпайт.
Көргө кирген тирүү чыкпайт.

Талаадан тапкан мал олжо,
Айыгып кеткен жан олжо.

Саманга кетмен өтпөйт,
Жаманга кеп өтпөйт.

Өмүр өзүн сыйлайт,
Өз жат сыйлайт.

Котур колдон жугат.
Жоо жолдон чыгат.

Жакшы сөзү менен сооротот.
Жаман токмогу менен ыйлатат.

Белден ашмак бар,
Элден ашмак жок.

Алдыңа бир карасаң,
Артыңа беш кара.

Куда болгуча кул бийлигинди сынаш,
Куда болгондон кийин кул да болсо сыйлаш.

Алтымыш күн атан болгуча,
Алты күн буура бол.

Бериште санагы тогуз,
Алышта санагы отуз.

Жакшыга берсең ашыңды,
Жакшы сыйлар башыңды.

Алтындын кадырын зергер билет.

Ит үйдүн кулагы,
Бала үйдүн чырагы.

Алтын жерден чыгат,
Баатыр элден чыгат.

Каары жок кан болбойт,
Кайгысы жок жан болбойт.

Алтын-күмүш таш болот,
Арпа-буудай аш болот.

Жоргонун тери кургабас,
Эркенин жашы кургабас.

Канаты менен учкан,
Куйругу менен конот.

Жүк артпагын торпокко,
Иш кылдырба чоркокко.

Тирүүдө сыйы жоктун,
Өлгөндө да сыйы жок.

Жыгачтын баары тең болбойт,
Сарынын баары жез болбойт.

Унчукпасаң үйдө балаадан кутуласың.
Ура албаган чокмор өз башына тийет.

Жыгылган күрөшкө тойбойт.

Ат жоорутмак тердиктен,
Найза саймак эрдиктен.

Атты арыганда көр,
Эрди карыганда көр.

Чырым этсе көзгө пайда,
Чымчып жесе тамак пайда.

Жылан чакпай койбойт,
Жылкы теппей койбойт.

Атты мингенде көр,
Мылтыкты атканда көр.

Ынтымагы бар элдин жарыла сүйлөйт чечени.
Ынтымагы жок элдин жабыла сүйлөйт нечени.

Эки болсоң бириңе кеңеш.
Жалгыз болсоң тобуңа кеңеш.

Соргок тойсо да, көзү тойбойт.
Сөөгү жакшы сөктүрбөйт.

Тамды бузган танасы,
Кызды бузган энеси.

Жакшыны мактасаң жоо чабат.
Жаманды мактасаң, каман чалат.

Кыздуу үйдө кыл жатпайт.
Келиндүү үйдө кеп жатпайт.

Мал арыгын баксаң ооз майлайт,
Киши арыгын баксаң, төбө тешет.

Жакшынын алдында ызат,
Жамандын алдында күзөт.

Мейман тойбодум деп таарынбайт,
Сойбоду деп таарынат.

Өнөрүң болсо өргө чап,
Туушуң болсо туура чап.

Алтын отто билинет,
Адам эмгекте билинет.

Баргандын келмеги бар,
Алгандын бермеги бар.
Бербегенге берип уялт.

Жакшылыкка жакшылык ар кишинин иши.
Жамандыкка жакшылык эр кишинин иши.

Алыстагы олуядан,
Жакындагы машаяк жакшы.

Берип берээн болгуча,
Бербей сараң бол.
Жалгыз жүрүп жол тапкыча,
Көп менен жүрүп адам бол.

Билимдүү башына карайт,
Билимсиз ашына карайт.

Алты саның сак болсо, жардымын дебе,
Алган жарың бар болсо, зарландым дебе.

Жакшы менен бир жүрсөң, барасың сууга.
Жаман менен бир жүрсөң, барасың чууга.

Арак ичкен тойдо мас,
Акылы жок күндө мас.

Жакшы сүйлөсө ооздон гүл төгүлөт,
Жаман сүйлөсө, ооздон жин төгүлөт.

Арамдан алган төөдөн,
Адалдан алган эчки артык.

Достошкондун жаны бир,
Курандашкандын малы бир.

Ар ким өз пейлинен табат,
Артык дөөлөт баш жарбайт.

Арлуу арына караса,
Арсыз жеңдим дейт.
Арпа талкан пулунда,
Жетим-жесир булуңда.

Дос көтөрөт көңүлдү,
Мал көтөрөт өлүмдү.

Арык атка камчы жоо.

Аста бассаң аскак дейт,
Катуу бассаң таскак дейт.

Сөз чечендин канаты.

Досум деп сыр айтпа,
Досундун досу бар.

Жакшы байкап сүйлөөр,
Жаман жайкап сүйлөөр.

Бүркүт карыса чычканчыл болот.

Гүл өнсө жердин көркү,
Мал өнсө элдин көркү.

Дабаагер дабаа кылбайт,
Дабаа кылса куру калбайт.

Бут жүгүрүгү ашка,
Ооз жүгүрүгү башка.

Жыртык үйдөн кыйшык түтүн чыгат.
Жээн келгиче, жети бөрү келсечи.

Дабаан ашпай, таш баспай,
Эр кишиге мал кайда.

Жакшыны сөз өлтүрөт,
Жаманды таяк өлтүрөт.

Илгери басаардын ити чөп жейт.

Иштеген озот,
Ойногон тозот.

Каарданган ачуудан,
Алып качкан акыл жакшы.

Казан алсаң кагып ал.
Катын алсаң багып ал.

Өчпөстүн отун жагып,
Өлбөстүн күнүн көр.

Токмок күчтүү болсо,
Кийиз казык жерге кирет.

Сокур укканын айтат,
Дүлөй көргөнүн айтат.

Туруп калган суу сасык,
Ойлонбогон мээ сасык.

Эркелээриң болбосо,
Шенеңдеп ыйлап не пайда.

Токой тоодо болот,
Эгин ойдо болот.

Узун жыгачтын ыктуусу,
Зайып чачтын мыктуусу.

Эксең эгин, ичерсиң тегин.
Чаккан өлтүрөт, мактаган жеткирет.

Бйлашарга өз жакшы,
Сыйлашарга жат жакшы.

Эки тоо кошулбайт,
Эки эл кошулат.

Ат алсаң минип ал,
Катын алсаң сынап ал.

Атанын көөнү балада,
Баланын көөнү талаада.

Берсең ичпейт,
Бекитсең койбойт.
Буйруксуз ашка тиш тийбейт.

Атаңа эмне кылсаң,
Балаңан ошону көрөсүң.

Атаң барда эл тааны,
Атан барда жер тааны.

Бирдики миңге, миңдики түмөнгө.

Атанын жаман уулу элдин малын жейт,
Атанын жакшы уулу элдин камын жейт.

Бирөөнүн өзү баатыр,
Бирөөнүн сөзү баатыр.

Бөрү этектен, жоо жакадан алат.

Булуттун күчү жел менен,
Буудандын күчү тер менен.

Эмгек кылса ач калбайт.
Жара чыкса түк калбайт.

Күлүктү кимдер минбеген,
Күлүңдөп кимдер жүрбөгөн.

Жолоочунун жолу бирге,
Ырыскысы башка болот.

Жоо кадырын жоо билбейт.
Оору кадырын соо билбейт.

Күлүп киргенден түңүлбө,
Ыйлап чыккандан түңүл.

Эмгек менен жер көгөрөт,
Эл менен эр көгөрөт.

Бир минген атты чабал дебе,
Бир көргөн кишини жаман дебе.

Ата каргышы ок,
Эне каргышы бок.

Бир көргөн билиш,
Эки көргөн тааныш.

Жаман күн жакшы болот,
Уялбаган бакшы болот.

Атаңдын антын унутпа,
Энеңдин сүтүн унутпа.

Жаман ат минип суу ичсең, жалдады дейт.
Жаман кишиге сөз айтсаң, алдады дейт.

Бир үйдүн жарыгы бир үйгө тийбейт.
Атаксыз эрден атактуу дөң жакшы.

Атан төө мас болсо,
Тайлак менен дос болот.

Жаманга башчы болгуча,
Жакшыга кошчу бол.

Ат арытмак бир күндө,
Эр карытмак миң күндө.

Жаманга жак жарашпаса,
Эшекке туу жарашпас.

Жаманга жакындаба,
Жакшыдан алыстаба.

Бир жолу калпың билинсе,
Сөзгө алгысыз болосуң.

Эмгек кылбай элге ачууланба,
Эгин айдабай жерге ачууланба.

Элдин эрдигин билбесең,
Кудайдын бирдигин билбейсиң.

Күмүш ээр датка бат,
Күйүшөөр тууган болбосо,
Күлүмсүрөп жатка бат.

Өтүгү жаман төрдү булгайт,
Өзү жаман элди булгайт.

Эл аралаган – сынчы.
Токой аралаган – уйчу.

Жамандын жан жыргатаары – күлкү,
Жалкоонун жан жыргатаары – уйку.

Элдин эбинен чыкпа,
Жердин чегинен чыкпа.

Аштык аш тандабайт,
Ачтык жаш тандабайт.

Баланын көркү энеде,
Күлүктүн көркү кермеде.

Жылт эткен жел,
Кылт эткен куурайдан коркот.

Ит – опа, катын – жапаа.
Ит семирсе, ээсин кабат.

Жылкынын көркү желеден,
Баланын көркү энеден.

Жолдош болбо кууга,
Куу алпарып салат сууга.

Караңгынын көзү жок,

Тийип кетсе сөзү жок.

Жолдош болбо айгакка,
Мүдүрүлтөт тайгакка.

Катын албай кайын ал,
Жакшы көргөн досундун,
Атын албай тайын ал.

Катын эрке болсо,
Эрине теке болот.

Иш келбеген колунан кырдуусунат,
Иштегендин ишине тыңдуусунат.

Калп ырыска каршы, өмүргө жоо.
Калың калса да, каада калбайт.

Жоонун жайын баатыр билет,
Жокчулуктун жайын бакыр билет.

Канаттуунун бардыгы кыраан эмес,
Сойлогондун баары эле жылан эмес.

Ач бала ток бала менен ойнобойт,
Ток бала ач каларын ойлобойт.

Баласыз киши мал коргойт,
Балалуу киши жан коргойт.

Жарды болсоң кең этектүү элди сагала.
Жалгыз болсоң бир жакшыны агала.

Балаң эмгекчи болсо,
Аштыгың айдалуу болот.

Билим эл азыгы,
Эр эл казыгы.

Кар жаады деп сүйүнбө, какары бар түбүндө.
Кеп айтты деп сүйүнбө, кекери бар түбүндө.

Жамандын жанын сактагыча,
Жакшынын кадырын сакта.

Ат аттудан айрылба,
Аты жокко кайрылба.

Кандын ниети бузулса, калкына түйшүк түшөт.
Өз башына бүлүк түшөт.

Жакшы адам элдин эркеси,
Жакшы жер элдин кенчи.

Кара куш кардына карайт.
Шумкар чабытына карайт.

Ата-энем бар болсун,
Оозу-мурду жок болсун.

Айткан соң доо эмеспи,
Алышкан соң жоо эмеспи.
Бирдин сасыгы миңге.

Жакындан кыз алсаң, кулагың тыйылбайт.
Бираактан кыз алсаң, уулуң тынбайт.

ЭМГЕК ЫРЛАРЫ

БЕКБЕКЕЙ

Укуругум майтардым эй,
Уктабай короо кайтардым эй.
Ичеги бербес байларга эй,
Ийрилип короо кайтардым эй.

Карын бербес байларга эй,
Какайып короо кайтардым эй.
Ала бир байтал бекбекей эй,
Айкалышкан так текей эй.

Кула бир байтал бекбекей эй,
Куйулушкан так текей эй.
Бекбекейим мунайым эй,
Бек кайтарчы кудайым эй.

Так текейим мунайым эй,
Сак кайтарчы мунайым эй.
Капыстан чыгып карышкыр эй,
Салбаса экен убайым эй.

Бекбекей кетти бел ашып эй,
Көйкөлдү кууп адашып эй.
Бекбекейдин санаттан алган баштыгы эй,
Көйкөлдүн жолу билбеген жаштыгы эй!

Кара бир зоонун боруна эй,
Мен коноюн бекбекей эй.
Карагаттай көзүңө эй,
Кал болоюн бекбекей эй.

Кызыл бир тоонун бооруна эй,
Мен конойун бекбекей эй.
Кызыл макмал тонуңа эй,
Жең болойун бекбекей эй.

Мине турган атыңа эй,
Жал болойун бекбекей эй.
Иче турган ашыңа эй,
Бал болойун бекбекей эй.

Белимдеги тайагым эй,
Чокмор эмей эмине эй.
Чогулуп короо кайтарган эй,
Жыргал эмей эмине эй.

Колумдагы тайагым эй,
Ыргай эмей эмине эй.
Жабылып короо кайтарган эй,
Жыргал эмей эмине.

Улуу боорунан эй,
Улар аткан бекбекей эй.
Уларынын майынан эй,
Майын жеген бекбекей эй.

Ала-Дөбө тоонун бооруна,
Чырак эткен бекбекей эй.
Чырагына чыдабай эй,
Чыга качкан бекбекей эй.

Кара тоонун боорунан эй,
Кайып аткан бекбекей эй.
Кайыбынын майынан эй,
Чырак эткен бекбекей эй.

Чырагына чыдабай эй,
Жата калган бекбекей эй.
Ала-Дөбө чыңк ылдый эй,
Жериң менен куруп кал эй.

Алты улагым аңдыган эй,
Бөрүң менен куруп кал эй.
Желе дөбө чыңк ылдый эй,
Жериң менен куруп кал эй.

Жети улагым аңдыган эй,
Бөрүң менен куруп кал эй.
Бакырып короо кайтарсам эй,
Бакырчак бала дейт бекен эй.

Басып короо кайтарсам эй,
Жатып алды дейт бекен эй.
Үн салып короо кайтарсам эй,
Уктабай чыкты дейт бекен эй.

Үн салбай короо кайтарсам эй,
Уктап калды дейт бекен эй.
Торпок-тоно, койлорду эй,
Тооруган бөрү жаның чык эй!

Эңип аны жегиче эй,
Эгизиңдин боорун же эй!

Жалмап аны жегиче эй,
Жалгызыңдын боорун же эй.
Укуругум долоно эй,
Ууру, бөрү жолобо эй.

Камчымдын сабы долоно эй,
Оңбогон ууру жолобо эй.

Уруу келсең урабыз эй,
Уруп сууга салабыз эй.

Тебетейин тебебиз эй,
Тээп сууга салабыз эй.
Камчы менен сабайбыз эй,
Караңгы үйгө камайбыз эй.

Ушинтип короо кайтарсак эй,
Ушул байлар билбедин эй.
Койду бөрү жебесин деп,
Уруп бир сабап тилдедин эй.

Какшап бир короо кайтарсак эй,
Калган бир байлар билбедин эй.
Койду бир бөрү жебесин деп эй,
Камчылап бизди сабадың эй.

Уялбай келип мал жеген эй,
Уятсыз айбан сен белең эй.
Каргаша чыкса короодон эй,
Каргап бир шилейт байбичең эй.

Бекбекейим бек айтам,
Пейли жакшы койго айтам.
Бекбекейим бел ашты,
Белине саадак жарашты.

Ала байтал так текей,
Айкалышкан бекбекей.
Кулун байтал так текей,
Куйулушкан бекбекей.

Укурук учу долоно,
Ууру бөрү жолобо.

Ууру келсе уштайбыз,
Башын айра муштайбыз.

Эл көчөрдүн белгиси –
Карача каймал буркурайт.
Таң атардын белгиси –
Тараза жылдыз жаркырайт.

Бүгүн айдын он беши,
Сары башыл ак кой төл башы.
Койдун сүтү коргошун,
Кой уурдаган оңбосун.

Короомдун чети каман жол,
Кайтарган короом аман бол.
Кыз-келин короо кайтарган,
Илгертен калган салт ошол.

Короодо койум алты жүз,
Алты айланып келгенче.
Алты аркан жылдыз батпайбы,
Агарып таңы да атпайбы.

ШЫРЫЛДАҢ

Сап-сап сабалар эй,
Салам айттык агалар эй.
Шырылдаң айы толуптур,
Көөп толкун болуптур.
Бизге оюн болуптур,
Айт десеңиз айтабыз.
Кайт десеңиз кайтабыз,
Өзүбүз көргөң жылгабыз.
Жыла-жыла чыгабыз,
Жылкыбызга жетебиз.

Жылкы ичинен боз бээ,
Саап сүтүн алабыз.
Сабабызга куйабыз,
Ак сакалга сунабыз.
Айгыр атты минебиз,
Алышып ойноп жүрөбүз.
Кунан тайды минебиз,
Куушуп ойноп жүрөбүз.
Ушул үйгө туш келдик,
Агам арбап үйү экен.
Үйдө болсо үй десин,
Эшиктеги ким десин.
Эшиктеги биз элек,
Ала боз аты туурабы?
Буда болсо булкунсун,
Буручулу толкусун.
Агам арбап атына,
Алача тердик жарашкан.
Алача тердик үстүгө,
Көмкөрө эгер жарашкан.
Көмкөрө эгер үстүнө,
Көк көрпөчө жарашкан.
Көк көрпөчө үстүгө,
Агам арбап жарашкан.
Агам арбап колуга,
Алтын кылыч жарашкан.
Алтын кылыч чабарга,
Душман башы жарашкан.
Душман башын көмөргө,
Боз топурак жарашкан.
Боз топурак үстүгө,
Байчечекей жарашкан.
Байчечекей үстүгө,
Эчки-койуң жарашкан.
Эчки-койуң жайарга,

Эки бала жарашкан.
Эки бала колуга,
Эмил чокмор жарашкан.
Эмил чокмор урууга,
Боз койуң жарашкан.
Жойулгандын токойу,
Жайылып кетсин миң койуң.
Жатып калсын бир токтуң,
Токту берсең токту бер.
Эчки берсең эчки бер,
Эч нерсе таппасаң.
Эки табак курут бер,
Курут берип кубартып,
Куу шбибердей кубартпа.
Таруу берип тастайтпай,
Таз кишидей бозортпо.
Конок берсең кооп бер,
Кол-айагың жууп бер.
Арык бойлоп келемин,
Музу бар деп,
Үмүт кылып келемин.
Козу бар деп,
Козу берсең керди бер,
Эки энеге телди бер.
Улак берсең албаймын,
Убалына калбаймын.
Торпок берсең байлап бер,
Мурундугун майлап бер.
Чылбырыма байлап бер.
Чапан берсең бул жайда,
Чатыр болот ал жайда.
Көйнөк берсең бул жайда,
Көлөкө болот ал жайда.
Алты аркан салса бойлогус,
Алты атаңдан буйакка.

Байдын чоңу турбайбы,
Кумга койуң жайласын.
Курутка колуң малынсын.
Балдар, балдар, балдар ай,
Байга бата бергиле ай.
Байдын түнү жай болсун,
Балдарынын мингени.
Кара кашка тай болсун,
Жамынганы парча болсун.
Жумшаганың өрт жанган,
Камчыдай калча болсун.
Өрөгөй, өрөгөйдөн, сөрөгөй,
Айалыңыз эркек төрөгөн.
Оомийн алло акбар.

ОП МАЙДА

Майда-майда оп майда,
Орто жери топ майда.
Айланасы көп майда,
Аралары бек майда.
Жаныбарым оп майда,
Жаныбызга бек пайда.
Майда-майда оп майда,
Майдаланса аа пайда.
Самандары саа пайда,
Талкандары маа пайда.
Орой-орой басканың,
Ороо толсун оп майда.
Орокчунун балдары,
Нанга тойсун оп майда.
Кырча-кырча басканың,
Кырман толсун оп майда.
Кырманчынын балдары,
Нанга тойсун оп майда.

ШЫРЫЛДАҢ

Шып-шырылдаң шыйкыбыз эй,
Түндө келет уйкубуз эй.
Койлор батпай короого эй,
Тоголоптур журтунуз эй.
Желе-желе кулун-тай эй,
Жерге батпайт жылкыңыз эй.
Келсе келсин уйкубуз эй,
Күчкө толгон тулкубуз эй.
Бүгүн болсо жолубуз эй,
Эртең канаар уйкубуз эй.
Күз мезгили молчулук эй,
Көл болуптур журтубуз эй.
Уктабасак мейличи эй,
Түгөл болсун жылкыбыз эй.

Шып-шырылдаң шыр экен эй,
Жылкычынын ыры экен эй.
Кырман толсо кызылга эй,
Баба дыйкан сыйы экен эй.
Аппак сака карыс эй,
Быйыл сенде шыйкыр бар эй.
Үймөктөлгөн арпаңдан эй,
Алгыдайсыз отуз таар эй.
Сапырышсак кырыманды эй,
Жылкычыдан жардам бар эй.
Өгүзүмдү берейин эй,
Үйүңүзгө ташып ал эй.
Берген тура кудайы эй,
Бели ийилет бураңдын эй.
Батаар бекен орооңо эй,
Батман-батман буудайың эй.

Айталы биз шырылдаң эй,
Атабыздан калыңган эй.
Биз жылкычы уландар эй,
Кара түндү жамынган эй.
Кайтарып жылкы зериктик эй,
Тамаша кайдан табылган эй.
Туш келиппиз үйүңө эй,
Тура бойлуу кадырман эй.
Эми келди уйкубуз эй,
Эн калды жылкыбыз эй.
Кечикпестен кетели эй,
Кезикпесин ити-куш эй.
Саба ташып шаркырайт эй,
Ачыганы бал кымыз эй.
Ашкана жарык бурчунан эй,
Акырын чыгат бир дыбыш эй.
Май томуруп жатканбы эй,
Алпейимдүү ак келин эй.

ӨЛӨҢДӨР

КҮЙГӨН ЫР

Айлыңдын берки мойногу,
Ашууда бутум сойлоду.
Ажал жетип күн бүтпөй,
Айрылып калдым бир жолу.

Базардын берки мойногу,
Басалбай бутум сойлоду.
Бөрү болуп жоо чапшай,
Бөлүнүп калдым бир жолу.

Көгөрүп турган көк какыр,
Көгөрүп чөбү каткандыр?
Көкарым мени дегенде,
Көнөктөп жашы аккандыр?
Көнөктөп жашы акпаса,
Көз тааныш башка тапкандыр.

Агарып турган ак кадыр,
Агарып чөбү каткандыр.
Алтыным мени дегенде,
Айланып жашы аккандыр.
Айланып жашы акпаса,
Айлынан башка тапкандыр.

Кереге таш кең күңгөй,
Кетериңди мен билбей.
Кетериңди мен билсем,
Кеп айтып тим жүрбөй.

Боз ала таш боз күңгөй,
Болжолуңду мен билбей.
Болжолуңду мен билсем,
Бозала болбой тим жүрбөй.

Каз айланбас чокуга,
Жору айланып конуптур.
Жок желе кепке шылтоолоп,
Жолобой койсоң болуптур.

Каз айланбас чокуга,
Каз айланып конуптур.
Калп эле кепке шылтоолоп,
Карабай кетсең болуптур.

Сай боюнда сары өрдөк,
Сары аласы бир бөлөк.

Сагынып жаным кантейин,
Санаабыз бирге жан бөлөк.

Көл боюнда сары өрдөк,
Көк аласы бир бөлөк.
Көксөсөм Секе кантейин,
Көңүлдөр бирге жан бөлөк.

Ырдайын десем уялам,
Ыраңым кетип кубарам.
Ырдачу аяш болбосо,
Ырдап кимге муңаям?

Жийделүү булак алача,
Жийдеси бышат жанаша.
Жийделүү бакта бир өрүк,
Жигиттин гүлү тамаша.

Алмалуу булак алача,
Алмасы бышат жанаша.
Алмалуу бакта бир өрүк,
Азамат гүлү тамаша.

Асманда булут жылбайбы,
Аяктап мөндүр куйбайбы?
Асылкечтен кат келсе,
Адамдын көөнү тынбайбы?

Көктө булут жылбайбы,
Көнөктөп жамгыр куйбайбы?
Көңүлдөштөн кат келсе,
Көңүлүм бир күн тынбайбы?

Тетиги тоолор кайыңдайт,
Тел болуп ичим жалындайт.

Теңтушум сага кошпогон,
Тескери менин багымды айт.

Өйүзгү тоолор кайыңдайт,
Өрттөнүп ичим жалындайт.
Өзүңүзгө кошпогон,
Оң келбес менин багымды айт.

Тамеки чектим кумарга,
Таанышып ойноп турарга.
Таанышып кетип алыска,
Тамеки калды кумарга.

Бопороз чектим кумарга,
Боорукер ойноп турарга.
Боорукер кетип алыска,
Бопороз калды кумарга.

Алтын така кызыл ат,
Айды көздөй сызылат.
Асылкеч сени ойлосоң,
Арсыгып көөнүм бузулат.

Ак жибек менен кайыган,
Актай сайган такыям.
Айлымда турса өз агам,
Ашынып кимге зарыгам.

Кар жибек менен кайыган,
Карага сайган такыям.
Калкымда турса өз агам,
Кар болуп кимге зарыгам.

Караны минсен бургутам,
Камчыдай белиң бир тутам.

Кайырма жака кош этек,
Кадырың кантип унутам.

Кызылды минсем бургутам,
Кылычтай белиң бир тутам.
Кыйма көкүл узун чача,
Кылыгың кантип унутам.

Элесин айдын жарыгы,
Эпкиниң оттун жалыны.
Эстейсиңби, кандайсың,
Эрмегиң сени сагынды.

Ак жоолугум нечен түр,
Алыска кетсең эсен жүр.
Алыска кетсең келерсиң,
Айлыңа жайбай бекем жүр.

Көк жоолугум нечен тур,
Көп алыс кетсең эсен жүр.
Көп алыс кетсең келерсиң,
Көп элге жайбай бекем жүр.

Кадууга чыгып отурсам,
Каракаш улар ышкырат.
Келиндер эске түшкөндө,
Кеңгиреп кимдер иш кылат.

Кат жаздым алтын эстелик,
Кадырыңды эскерип.
Кантели тагдыр шол экен,
Каалаган ойго жетпедик.

Унутулбас эстелик,
Улутунам эскерип.

Узун түндөр бир жатып,
Улуу сырды чечпедик.

Комузга үнүм кошоюн,
Кой сааган жерден тосоюн.
Кой сааган жерге чыкпасаң,
Короздой мойнум созоюн.

Обонго үнүм кошоюн,
Уй сааган жерден тосоюн.
Уй сааган жерге чыкпасаң,
Улардай мойнум созоюн.

Оролуп чыккан шыралжын,
Ойноп турсак бир алдын.
Ортодон чыккан кас душман,
Олоңдоп эмне кылалсын.

Күнгөйгө чыккан карагат,
Көрүштүк курдаш саламат.
Көрүшпөй айлар көп өтүп,
Көп кебим калган аманат.

Жашчылык жаштын курамы,
Жаш бойдон адам турабы.
Жаш чактан ойноп кулбөсө,
Жанабы адам кумары.

Ак көйнөгүм кынама,
Акыреги сылама.
Айласыз сөздү көп айтып,
Анча эле мени кыйнаба.

Ак көйнөгүм кынама,
Көкүрөгү сылама.

Көп эле сөздү ашырып,
Көз тааныш мени кыйнаба.

Алкымың аппак күзгүдөй,
Адамдын сугу түшкүдөй.
Арак болуп калсаңчы,
Аз-аздан куюп ичкендей.

Бетиң аппак күзгүдөй,
Пенденин сугу түшкүдөй.
Бээнин сүтү болсоңчу,
Бирткеден ичкидей.

Күмүшпү десем калайбы,
Күйбөсө адам жадайбы.
Күйүттүн күчү болбосо,
Күкүк деп булбул сайрайбы?

Сүйлөгөн сөзүң алтындай,
Кепереттин кантындай.
Болор болсоң түзүк бол,
Ар кимге барып чарпылбай.

Коктуга чыккан шайырды,
Койлор мойнун кайырды.
Койкоңдоп жүргөн секетти,
Койнуна кудаы айырды.

Эки бөлөк кара жол,
Эңкүгө чыгат кызыл гүл.
Эки күндүк дүнүйө,
Эрмегиң болсо ойноп күл.

Алты бөлөк кара жол,
Аскага чыгат кызыл гүл.

Аз эле көрөр дүнүйө,
Алганың болсо ойноп күл.

Ак көйнөгүм желпінткен,
Ак талаанын шамалы.
Акылымды дегдеткен,
Асылкеч жардын амалы.

Көк көйнөгүм желпінткен,
Көк талаанын шамалы.
Көңүлүмдү эриткен,
Көңүлдөш жардын амалы.

Чаар арча менен Таш кыя,
Ат минбей чыктым пияда.
Амандыкты айта бар,
Алтыке бизди сураса.

Кара кыя, Кескен таш,
Кадырың өттү ничке каш.
Кадырыңды ойлосом,
Кара суу болду ичкен аш.

Кызыл кыя, Кескен таш,
Кылыгың өттү ничке каш.
Кылыгыңды ойлосом,
Кымыран болот ичкен аш.

Кайчы кулак каратым,
Каратым эмес канатым.
Катындарды көргөндө,
Какшап ырдар адатым.

Топчу кулак кара атым,
Тору атым эмес канатым.

Топ жубанды көргөндө,
Токтобой ырдар адатым.

Тайган салдым күзүндө,
Сары талаа тузүндө.
Сан асылды теңебейм,
Беш көкүл кыздын жүзүндө.

Комузум барбы чалганга,
Амалым барбы жалганга.
Чыдабаска чара жок,
Күйүт күчүн салганда.

Карчыга шакка конбойбу,
Канунга барып ойнлойлу.
Канун жолдон азыгып,
Калкыңа таба болбойлу.

Турмтай шакка конбойбу,
Турмушка карап ойнлойлу.
Турмуш жолдон азыгып,
Тууганга таба болбойлу.

Жашыл-ала чабактын,
Жанына койгон булбулмун.
Жаш он беште кошулган,
Жабырын кургурмун.

Кызыл-ала чарбактын,
Кырына конгон булбулмун.
Кыз он беште кошулган,
Кыйноонду тарткан кургурмун.

Койчу ушул дүйнөңдүн,
Кордугун көрдүм күйгөңдүн.

Кудай өзү кош көрүп,
Колунан берсин сүйгөнүн.

А койчу ушул дүйнөндүн,
Азабын көрдүм күйгөндүн.
Алла-таала кош көрүп,
Ар кимдин берсин сүйгөнүн.

Улуу тоодо улар бар,
Уйкулуну көздө кумар бар.
Улутунуп сен кетсең,
Ортобузда кудай бар.

Жеңуч сайдын жең үчүн,
Жеңил баа болдум сен үчүн.
Жеңил баа болсом мейличи,
Сен кандайсың мен үчүн?

Колкап сайдым сен үчүн,
Кордук көдүм сен үчүн.
Кордук көрсөм мейличи,
Сен кандайсың мен үчүн?

Кекилик учат жем үчүн,
Кейибе теңтуш мен үчүн.
Кебиңен танбай жүрө бер,
Кейигеним сен үчүн.

Карчыга учат жем үчүн,
Кайгырба теңтуш мен үчүн.
Каралдуу сөздөн тайбай жүр,
Какшаганым сен үчүн.

Кара кыя кептештен,
Кадырың кетпейт эч эстен.

Карчыгам качты колуман,
Качантан бери жем жешкен.

Кызыл кыя кептештен,
Кылыгың кетпейт эч эстен.
Кыргыйым качты колуман,
Кыйла күнү жем жешкен.

Алты айлык жол жүрсөм,
Арыбайт менин чалышым.
Азап экен турбайбы,
Айрылып сенден калышым.

Тогуз айлык жол жүрсөм,
Токтобойт менин чалышым.
Тозок экен турбайбы,
Томсоруп сенден калышым.

Бетин кызыл жошодой,
Беш мүнөт колум бошобой.
Келбейт деп келин таарынба,
Оокаттын жайы ошондой.

Карасаң көзүң кылгырып,
Какшык кеп айтып жылдырып.
Качан колго тийерсиң
Кара жанды тындырып.

Ай тийген тоонун этеги,
Айланган өрдөк кетеби?
Алтыным чыкса жарк этип,
Ак жашыл гүлдүн чечеги.

Күн тийген тоонун этеги,
Көнгөн өрдөк кетеби?

Көкарым чыкса жарк этип,
Көк жашыл гүлдүн чечеги.

Алты басып теңселип,
Айлымда жоктур сенчелик.
Кер мурут жигит ойлоп көр,
Келиндер күйбөс менчелик.

Кара шайы жоолукчан,
Кадырың санап оолуксам.
Канчага чыксам мейличи,
Кадимки жайда жолуксам.

Керимбак менен назарбак,
Кечкече окуйм мен сабак.
Кептешип окуп жүрүүгө,
Келиндин дили айтамак.

Коргон менен назарбак,
Козголбой окуйм мен сабак.
Кумар жазып жүрүүгө,
Койкөз келин айтамак.

Кетмекчи болдум алыска,
Кетти деп келин таарынба.
Кетсем кайра келермин,
Келерки күзү жайында.

Комузду алсам колума,
Кошо кетет абаным.
Кош болот экен курган жан,
Кошулуп калса карааның.

Көк тамеки ачуусу,
Чылымда жок найда бар.

Алтынымдын келбети,
Адамда жок айда бар.

Тегеретип караса,
Тегереги чыгат жанаша.
Таңдигине албаса,
Тек эле болот каргаша.

Кадырлуу жарым өзгөчө,
Кадырың биздин өзөктө.
Кадырыңды ойлосом,
Кандайча жатам төшөктө?

Жаным секет өзгөчө,
Жалының биздин өзөктө.
Жалыныңды ойлосом,
Жатамын кантип төшөктө?

Жарк этип сонун күлөсүң,
Жайдарым сенин мүнөзүң.
Жазбас кудай болсочу,
Жаштардын кылган күнөсүн.

Элирип сонун күлөсүң,
Эрекче элден мүнөзүң.
Эсепке жазбас болсочу,
Эмики жаштын күнөөсүн.

Агарып асман сүзүлсө,
Ай көрүнөт кылайып.
Айылда жаштар аз эмес,
Алтыным жанга ылайык.

Көгөрүп асман сүзүлсө,
Күн көрүнөт кылайып.

Көп жүрөт жаштар элимде,
Көкачым жанга ылайык.

Ак мектеп болду туругум,
Айнектей Аппак тунугум.
Алыска кетип асылым,
Азабын тартып курудум.

Көк мезгил болду туругум,
Күзгүдөй болгон тунугум.
Күнчүлүк кетип секетим,
Күйүтүн тартып курудум.

БАТА

Койлоруң эки төлдөсүн,
Эгиздеп эчкиң көбөйсүн.
Кас санаган душманың,
Жакшылык эргиз көрбөсүн.
Желеңдин аркы учуна,
Тай чаптырсаң жетпесин.
Кас санаган душманың,
Келерки күзгө жетпесин.
Оомийн, аллаху акбар!

КӨП

Кырды кырдай кыдырган,
Кыргыек сындуу мындан көп.
Кыз жарынан ажырап,
Кыйналып жүргөн андан көп.
Жарды жардай жүгүргөн,
Жагалмай сындуу мындан көп.
Жан жарынан айрылып,
Жалооруп жүргөн андан көп.

Олондой болгон чачына,
Оролоюн, кыз бала.
Кудай колдоп мал берсе,
Сизди алайын кыз бала.

Чылбырдай болгон чачына,
Чырмалайын, кыз бала.
Чындап теңир мал берсе,
Сизди алайын кыз бала.

ОҢОЛОРБУ БУ ЗАМАН

Уруулар коркот айгактан,
Уйлар коркот сайгактан.
Калп айтсам итий болоюн,
Сары жон ылдый жөңкүгөн.
Сайгак тийсе мөнкүгөн.
Көзү чалган ууруну,
Айгак деп бир мал өндүргөн.
Катып койгон эт, майын,
Сууруп алган үңкүрдөн.
Уурунун кеги ашынып,
Айгакты аңдып үңүлгөн.
Бири-бирин кажыган,
Замандан киши түңүлгөн.
Оңолорбу бу заман,
Алсызды алдуу мүлжүгөн.

АРМАН ЫРЛАРЫ

КОЙЧУНУН АРМАНЫ

Кой кайтардым шыбакка,
Жибек алдым улакка.
Улакка алган жибегим,
Уктатпайт менин жүрөгүм.

Кой кайтардым коктуга,
Жибек алдым токтуга.
Токтуга алган жибегим,
Токтобойт менин жүрөгүм.

Конок көмөч азыгым,
Кой кайтарган жазыгым.
Белеске кетип дем алам,
Дем алган жерде жеп алам.

Кечке жээрге нерсе жок,
Кезерип ачка мен калам.
Отун кетпей мойнуман,
Жонум бир ооруп жоор болду.

Эртеден кечке мал багып,
Таманым ооруп чор болду.
Кайран бир менин жаш башым,
Кедейликтин айынан.

Жокчулуктун айынан,
Малай бир жүрүп кор болдум.
Кара мүртөз байлардын,
Өкүмү мага зор болду.

Эгиздеги текени,
Атар күнүм бар бекен?
Койчулуктан кутулуп,
Жатар күнүм бар бекен?

Талаада жатып кой бактым,
Таалайсыз менин шор бактым.
Ар кимде жүрүп кой бактым,
Арылбаган шор бактым.

Арып-ачып мен келсем,
Байбиче көсөө менен тап берет.
Эшикке чыгып мен бассам,
Тезек тер деп кап берет.

Үйгө бир жатып уктасам,
Байбиче жаман жемелейт.
Талаага жатып уктасам,
Эчки каапыр тебелейт.

Түн ичинде уйкум жок,
Күндүзү менде тыным жок.
Өйдө басар шайым жок,
Арманым айтар жайым жок.
Короодогу байлардын,
Эзилген менен иши жок.

Курсагым ачып баратат,
Ошентип ичтен кан жутам.
Кайгырган менен пайда жок,
Байларыңда курсак ток.

Эгиздеги балапан,
Тутулар күнү бар бекен?
Ушул жаман тайактан,
Кутулар күнүм бар бекен?

Эзилген ушул кедейдин,
Кутулар күнү бар бекен.
Эзип жүргөн байлардын,
Тутулар күнү бар бекен.

Айланып учуп бараткан,
Абадагы булбулмун.
Алты жашар буйакка,
Кордолуп келген кургурмун.

Көкөлөп учуп бараткан,
Көк ала барчын булбулмун.
Он эки жаштан буйакка,
Көп эзилген кургурмун.

Абадагы торгойду,
Алдынан торуп ким бурайт.
Эзилип жүргөн кургурдун,
Эсендигин ким сурайт.

КЕЛИНДИН АРМАНЫ

Какшыкчыл энем сен болдуң,
Кайгылуу келин мен болдум.
Кара өзгөй сүйлөп каңкылдап,
Капа кылып кордодуң.

Чакмачы энем сен болдуң,
Чарасыз келин мен болдум.
Чалымдуу сүйлөп чайкылдап,
Жабыркатып кордодуң.

Карыганын билбестен,
Бетмай сүртөт белине.

Курут май, нанын бош койбой,
Кулптап турат бекине.

Чылбырды байлайм белине,
Чыдабайм ачуу кебине.
Арканды байлайм белиме,
Арданам айткан кебине.

Үйгө кирсем эшиктен,
Үңүрөйүп урушат.
Үкү көздү бу чалдар
Укурук алып куушат.

Кыжыл болот алганым,
Кайышып мен да чыдадым.
Эки жыл жүрдүм үйүндө,
Өгөйдүн тартып азабын.

Комузумду сайраткан,
Беш колумдун салаасы.
Катынды жакшы көрсөткөн,
Алдындагы баласы.

Булбулду чебер сайраткан,
Таңдайы менен тамагы.
Күлүктөрдү чуркаткан,
Өпкөсү менен туягы.

Тамды бузган таназы,
Кызды бузган анасы.
Он бештен бир куралса,
Чачынан көп жалаасы.

ИНГЕНДИН ЗАРЫ

Бутум сынып кайрылып,
Бир жакка шыйрак майрылып.
Тайлакты баса жыгылып,
Аңгелге башы тыгылып.
От жок жерде кыйналып,
Көрүп жатам кыйындык.

Билбей калдым не болду,
Отуруп алдым ботойуп.
Жардын башын кыдыртып,
Ээрчитпедим ботомду.
Талдын башын сындыртып,
Жедирбедим ботомду.

Эмчегимди тырсыйтып,
Эмизбедим ботомду.
Эки өркөчүн баладай,
Тиктебедим ботомду.
Жүндөрүн жарда тонотуп,
Ысытпадым тоңгондо.

ЖУБАЙЫ ӨЛГӨН ЭРДИН АРМАНЫ

Ат жүгүрөт пайынан,
Алган элем жайынан.
Сынагамын пейлиңен,
Туулуп өскөн элиңен.
Өлөрүңдү билгемин,
Оозумдагы кашка тиш.
Омурулуп кеткенин,
Тагдыр да сонун бүткөнү.
Табим калбай бул ишке,
Тамсил кылдым шол түшкө.

Кара Кулжа ойудан,
Ата-энендин колунан,
Кайып болдуң Гулжаным.
Шом кара буурсак,
Түрктүн кунун берем деп,
Пулуну жыйнап келем деп.
Оттой кезим өзгөрүп,
Жубайымдан айрылдым,
Отузга чыкпай карыдым.
Көрсөтүп кудай өлүмдү,
Калкымда болду ааламат.
Калбадың кандай салаамат?
Самарканда сабалдым,
Муз тактада бурадым,
Бойдок болуп куурадым.
Арык койдо куйрук жок,
Алладан тагдыр болбосо,
Сизден бизге буйрук жок.
Бейнамаз бетин жууган жок,
Беш намаз белин бууган жок.
Жалгаз менде тууган жок,
Жалгыз менин бул башым.
Жаман кылдың Канышым,
Жаман болуп калдың деп,
Акылдан кетип эс алдым.
Бүзүрүк кылдым билбедин,
Мусапыр менин башыма.
Мындай күндүсөн салдың!
Мусапыр мендей болбосун,
Мага салган бул күндү,
Эч пусурман көрбөсүн.
Маматын билбеген,
Тизеси жерге тийбесин.
Орус көрсүн ошол күндү,
Кыңырылып карасам.

Кырмызы чачын беш бөлгөн,
Энеси сылап өстүргөн.
Күндө жууган чачын,
Кыз да сендей бар бекен.
Кызылды кийген кымча бел,
Узда сиздей бар бекен.
Олутуң башка жаралган,
Усарда сиздей бар бекен,
Эндиреп этек жыртылса,
Жакам кирдеп кырчылса.
Мында зарың өтүлөр,
Кашың калем карасы.
Кылыгың кыздын сарасы,
Бойуң кырчын нотасы.
Узун чачың ким өрдү,
Урматыңды жер көрдү.
Укурук мойун узун чач,
Гүлжарым келдм көзүңдү ач.
Баш айагың Маргалаң,
Барып келсем Гүлжарым.
Ат үстүндө кыйналып,
Арып келсем Гүлжарым.
Кашкайып күлүп чыкпадың,
Капамды жарым жазбадың.
Эңкейип эшик ачпадың,
Карагат көзүң жумулуп.
Кыяматка жол алдың,
Мурдагыдай өнүң жок.
Жөнөгөнүң көрбөдүм.
Аппак болгон тениңди,
Бөлөгөнүң көрбөдүм.
Энеңиз ыйлап үн тартат,
Алмадай жүзүң кубарат,
Кара нуруң көрбөдүм.
Мен жүрөмүн муңайып,

Жаназаңа жуп болуп,
Мен эмне үчүн өлбөдүм?
Босогодон айрылып,
Чыкканыңды көрбөдүм.
Каарланып ыйладым,
Капалансам өлбөдүм.
Он тогуз жашта Гүлжарым,
Казага кетти башыңыз.
Айрылып сизден азапта,
Быйлап турат жарыңыз.
Амал болсо алпештеп,
Кайтып алсам Гүлжарым.
Ак мазардан абайлап,
Ачып алсам Гүлжарым.
Ичимдеги дартымды,
Айтып алсам Гүлжарым.
Жарыктыкка бир келсе,
Кайтып алсам Гүлжарым.
Бенделик кылып Гүлжарым,
Баргандан кийин кайткан жок.
Таарынсам сага не пайда,
Тагдырга таалай айткан жок.

ЧАЛГА ТИЙГЕН КЫЗДЫН АРМАНЫ

Ак-Суунун башы дарыя,
Агар жери бир кыйла.
Алган күйөөм айласыз.
Агала сакал карыя.

Көк-Суунун башы дарыя,
Көпкө пайда бир кыйла.
Күткөн күйөөм дармансыз,
Көк ала сакал карыя.

Какбашка көөнүм жылыбай,
Какшадым жашым тыйылбай.
Кабагы бырыш катма-кат,
Карааны мага аюудай.

Аз бербедим малды дейт,
Артылып камчы чабам дейт.
Айлыңда баркың кетирип,
Атаңа барып айтам дейт.

Какбаш мага кас болду,
Кара боор таш болду.
Ата-энем аны билбеди,
Алган малга мас болду.

Бичкырыма муунуп,
Кутуламбы өлгөндө.
Ырайым кылар тууган жок,
Ыйлаганым көргөндө.

Кантип ичим жылысын,
Какжайган жыртак бу чалга.
Караймын күндө жалооруп,
Кашкайып күлгөн балдарга.

Айда чачым тарадым,
Аюунун көзүн карадым.
Санаа деген не кыйын,
Саргарды жездей ыраңым.

Көптө бирдей болбогон,
Күмүштү неге жараттың?
Күйгөнгө каалап тийбеген,
Кызды неге жараттың?

Сатылдым пулга мал болуп,
Жаралдым неге жан болуп?!
Жабыркап ыйлайм солкулдап,
Жашым аккан кан болуп.

Тырманып какбаш уктабай,
Же жөтөлбөй тим жатпай.
Эрксиз жүрөм капканда,
Эти тийсе жыландай.

ТӨРӨБӨГӨН АЯЛДЫН АРМАНЫ

Бешикке бала бөлөбөй,
Бешпайлуу болдум төрөбөй.
Кумдакка бала бөлөбөй,
Курган жаным төрөбөй.

Эгиз козу көтөрүп,
Кой аралап жүрбөдүм.
Эркек бала көтөрүп,
Той аралап жүрбөдүм.

ЗОРДОП БЕРИЛГЕН КЫЗДЫН АРМАНЫ

Эмгектүү ойум чийеси,
Эшилсин байдын желеси.
Көңүлүм түшпөс эримдин,
Куурасын күмүш теңгеси.
Куттуу ойум чийеси,
Куласын байдын бээси.
Жакасы салык бели бош,
Күл болсун жамбы теңгеси.
Бу кудайым алакчы,

Буйурган эрин карачы!
Бойу мага эмне суук,
Буудайга сайган каракчы.

Колумдагы кош шакек,
Колобу десем жез экен.
Койнумдагы күйөөмдү,
Жакшы десем кече экен.

Белесте айдай кылайып,
Беренге жаным ылайык.
Каада билбес жаман да,
Кантип жүрөм муңайып?!

Капталда айдай кылайын,
Ханга жаным ылайык.
Кылыгы жаман балада,
Кантип жүрөм кыйналып?!

ЖАМАН АЯЛ АЛГАН КИШИНИН АРМАНЫ

Жаздын күнү күн жааса,
Жар ташта калар бубагы.
Жал-жал этип карашкан,
Жаштыктын кетер убагы.
Кыштын күнү күн жааса,
Кыр таштан калар бубагы.
Кылчайышып шыңк күлгөн,
Кызыктын кетер убагы.
Тулпарды байлап акырга,
Дорбо менен жем илдим.
Алганым болбой жакшыдан,
Ар кайда барып жеңилдим.

ЭРКИМЕ КОЙОР ЗАМАНБЫ

Илгери бир кедей жигиттин сүйгөнүн бир байдын баласы малдын күчүнө салып тартып алган экен. Ал жигит кызга өзүнүн ак сүйүүсүн айтканда кыздын айткан арманы:

Эки бөлүп санаамды,
Эзилтесиң адамды.
Эзилгенде эп көрүп.
Эркиме койор заманбы.

Жара бөлүп санаамды,
Жаншаганың эп көрүп.
Жайыма койор заманбы?

Айтууга көнсөң сен эгер,
Аргымак минип желе көр.
Айылдын чети жар жакка,
Ай тууганда келе көр.

Жеңилденип басалы,
Жел жеткен жерге качалы.
Кармап алса душмандар,
Кандалып бирге жаталы.

Каз айланбас жондорго,
Каз айланып конуптур.
Кадырым билбес жаманга,
Атакем бермек болуптур.

Аркамды жеген алты бий,
Айбанга берген атам ит.
Желкемди жеген жети бит,
Жексенге берген атам ит.

Ителги салсаң кууга сал,
Өрдөк күндө сууда бар.
Итейген чалга бергиче,
Бутумду бууп сууга сал.

Арманым айтып баштадым,
Атамдын малга сатканы.
Алган күйөөм эп келбей,
Акты көздөн жаштарым.

Эскертип айтып баштадым,
Энемдин малга сатканын.
Эп келе албай күйөмүн,
Эрксиз акты көз жашым.

КОШОКТОР

ЭРИ ӨЛГӨН АЯЛДЫН КОШОГУ

Алмалуу булак майданым,
Адамдан чыккан арстаным.
Жийде булак майданым,
Жигиттен чыккан арстаным.

Карамалуу камчыңды,
Кара ат басып сындырды.
Кабылып ажал, жаш молдом,
Караган көзүң кылгырды.

Толгомолу камчыңды,
Тору ат басып сындырды.
Тоорулуп ажал, жаш молдом,
Түбөлүк жаның тындырды.

Жесирлик кетпей башымдан,
Эмгекти тарттым жашымдан.
Каптыргаң кара кырымдан,
Кадырың ашкан кылымдан.
Тердигиң кара кырымдан,
Теңдигиң ашкан кылымдан.

Кашкарга чыны сырдаткан,
Хан уулуна сындаткан.
Бейжинде чыны сырдаткан,
Бек уулуна сындаткан.

Айапагымда чыным ай,
Айдай сулуу сының ай.
Ааламда бирге күлдүрбөй,
Ажыратты кудай ай.

Улуу тоодо кылычың,
Убайда турат бир кызың.
Алыска кеткен кылычың,
Армандуу болду бир кызың.

Айылыңда салганың,
Алтын жагоо куш эле.
Алдырганда кекилик,
Адамдын көбү туш эле.

Көп токойдо салганың,
Күмүш жагоо куш эле.
Көк мойун өрдөк алдырсаң,
Көпчүлүк элиң туш эле.

Акылың менен мал таптың,
Азамат менен жан бактың.
Ажал алып алкымдан,
Акырет менен бек жаттың.

Ойноп жүргөн ордундун,
Ооз тийиң бозосун.
Ириктин эти аралаш,
Ичкенсиң улар сорпосун.

Туурда бүркүт кагынат,
Уча албай талпынат.
Уйку жукпай көзүнө,
Убайлуу жарың сагынат.

Капшытта бүркүт кагынат,
Кайкый албай талпынат.
Карааның сенин көрө албай,
Кайгылуу жарың сагынат.

Капшытта бүркүт кагынат,
Кайгысы бардыр анын да.
Акырет сапар сен тарттың,
Эми ким калат менин жанымда!?

Дөөлөттү көрдүм башынан,
Дуулаган элем кашыңда.
Ала жатсаң болбойбу?
Азапты салбай жаныңа!

Артыңда эки жаш бала,
Тентек болду ар кайда.
Эси жок жаман инициз,
Ээ кылбады малыңа.

Алтымыш баштуу ак өргөң,
Айлана басып капшырдым.
Артыңда балдар жаш калды,
Аны кимге тапшырдың?

Токсон баштуу ак өргөң,
Толгоно басып капшырдым.
Өзөктөш менде тууган жок,
Мени кимге тапшырдың.

Аргасынан жетимдин,
Баш байландым инициди.
Бакылдап бөөдө тилдеди,
Менин карыптыгым билинди.

Каалгаң башы кал кыйак,
Калбай калды бир туяк.
Калып калса бир туяк,
Какшабайт элем мен чунак.

Босогоң башы бул кыйак,
Болбоду сенден бир туяк.
Болуп калса бир туяк,
Боздобойт элем мен чунак.

Чекеңделүү сай эле,
Чекеме тийген ай эле.
Чекеңделүү сай катты,
Чекеме тийген ай батты.

Карагандуу сай эле,
Кашыма тийген ай эле.
Карагандуу сай катты,
Кашыма тийген ай батты.

Күмүштөн соккон такта эле,
Күндөй багым бар эле.
Күмүштөн тактам урады,
Күлдө багым куурады.

Алтындан куйган такта эле,
Айдай багым бар эле.
Алтындан тагым кыйрады,
Ачылган гүлүм куурады.

Кара кийим оңобу,
Кайгым кайра толобу?
Аркаңда калган жалгызды,
Сактасам туяк болобу?

Кадырым билди шок эле,
Жалының жаткан чок эле.
Капшытта жолборс жатат деп,
Калкыңдын көөнү ток эле.

Кызарып жаткан чок эле,
Кылт этсе кайра жок эле.
Кырда жолборс жатат деп,
Кыргыздын көөнү ток эле.

Токойлуу жерге конормун,
Тозоктуу ойдо болормун.
Көңүл бөлбөй сүйүүгө,
Күз гүлүндөй соолормун.

Кеште сайдым өңүргө,
Кейишти салдың көңүлгө.
Кеште саймак көңүлдөн,
Кейиштүү болмок өлүмдөн.

Сайма сайдым өңүргө,
Санааны салдың көңүлгө.
Сайма саймак көңүлдөн,
Саналуу болмок өлүмдөн.

Алтындан чидер бурадым,
Аргымак минбес убагым.
Алыста ыйлап жүргөндө,
Артымдан издеп суарарым.

Күмүштөн чидер бурадым,
Күлүктү минбес убагым.
Күйүттүү болуп жүргөндө,
Күйүнүп издеп суарарым.

Күмүш саптуу марегим,
Күндө издейм дарегин.
Күйөрүм чыкса дарегин,
Чукуп берем карегим.

АТА-ЭНЕСИ ӨЛГӨН КЫЗДЫН КОШОГУ

Атакем көлөкөлүү чырагым,
Энекен көңүлүмдө тумарым.
Байашат күнгө жеткенде,
Ажал жетип суладың.

Атакем, сай боюнда чырагым,
Энекем, сайыма тоодой булагым.
Салтанат күнгө жеткенде,
Өлүмдү беттей куладың.

Кыйла көп той болгону,
Кыргыздар дуулап ойноду.
Кашка атын минип топтордо,
Кайран атам болбоду.

Каадалу той болгону,
Калкыбыз дуулап ойноду.
Селкинчек тепкен жерлерде,
Секетим энем болбоду.

Токойлуу жерге жылкы оттойт,
Толгон гүлгө суу токтойт.
Туум атам көзү өттү.
Тозоктуу мени ким жоктойт.

Бадалдуу жерге жылкы оттойт,
Бадырак гүлгө суу токтойт.
Базарым энем көзү өттү,
Байкуш мени ким жоктойт?

Артымда жөлөк тоодойум,
Ар күнү мүшкүл жолдомун.

Ажиздик кылып башыма,
Армандуу ыйлап боздодум.

Көк урчук сеңир тоодойум,
Көз жеткис кыйын жолдомун.
Күл отко калып жалынсам,
Күйүттүү болуп боздодум.

Айланмалуу деңизге,
Ак шумкар салып качырдым.
Атакемди мен дагы,
Ак топого жашырдым.

Көлөкөлүү деңизге,
Көк шумкар салып качырдым.
Энекемди мен дагы,
Күн тийгиз жерге жашырдым.

Базарым энем базарым,
Бал-шекер салган ашыма.
Базарым энем өткөн соң,
Байкуштук келди башыма.

Кадырлуу атам барында,
Каймак салган ашыма.
Кадырлуу атам өткөн соң,
Карыптык келди башыма.

Өрүк бышпас сай барбы,
Өрүлбөй турган тал барбы?
Өкүнгөн менен айла жок,
Өлбөй турган жан барбы?

Алма бышпас сай барбы?
Ак себет болбос тал барбы?

Ачынган менен айла жок,
Ажал жетпес жан барбы?

Тобурчактын куйругун,
Томугунан шүйгүнүн.
Тууганың жакын балаңыз,
Тобокел кылып жүргүнүң

* * *

Энекем калаанын суусун бойлогон,
Атакем карчыга салып ойногон.
Энекем иленин суусун бойлогон,
Атакем ителги салып ойногон.

Атакем торуну берген минсин деп,
Энекем торкону берген кийсин деп.
Арман ай атакем көзү өткөн соң,
Атке, тору бир атка така жок

Арман ай, энекем көзү өткөн соң,
Торко бар үйдө жаткан жок.
Атакем, буурулду берген минсин деп,
Энекем, буулумду берген кийсин деп.

Арман ай атакем көзү өткөн соң,
Атаке, буурул бир атка така жок.
Арман ай, энекем көзү өткөндө,
Буулум бар үйдө жаткан жок.

АТАСЫНА КОШКОН КОШОК

Атакем, карагөө чыга жайлаган,
Атакем, кастарлап кулун байлаган.
Атаке, кулунуңдун ширгеси,

Атаке, ай жибектен сыргалдай.
Арман ай! атакемдин салыты,
Айылда болчу бир далай.
Атакем, чоң тепшиң чыга жайлаган,
Атакем, чогултуп кулун байлаган.
Атакем, кулунуңдун шыркеси,
Атаке, ак жибектен сыргалдай.
Арман ай! атакемдин салыты,
Калкымда болчу бир далай.
Атакем, жээрденин жалын сылаган,
Атакем, жетимдин алын сураган.
Атаке жээрде атың жалын тийген жок,
Арман ай! чындап бир ажал келгенде,
Жетимдин кайры тийген жок.
Атакем, кара аттын жалын сылаган,
Атакем, карыптын алын сураган.
Атаке, кара атың жалы ийген жок,
Арман ай! Кайтарың чындап келгенде,
Карыптын кайры тийген жок.
Атакем, саймалуу калпак төбөсү,
Атакем, сан кыргыздын төрөсү.
Атакем, кыймылдуу калпак төрөсү,
Атакем, кырк жигиттин төрөсү.
Атакем, кер жорго минип бут чойгон,
Атакем, келбетиң көрүп журт койгон.
Атаке, сур жорго минип бут чойгон,
Атакем, сымбатыңа журт койгон.
Атакем, ак талаа жүргөн мал курап,
Атаке ай! Айыл бир сайын май бурап.
Атаке ай! Ак үйүң калды заңгырап,
Арман ай! балдарың калды каңгырап.
Арман ай! кыздарың калды жалдырап,
Атакем, короосун койго толтурган.
Атакем короосунун четине,
Атакем, кождой болуп олтурган.

АТАСЫ ӨЛГӨН КЫЗДЫН КОШОГУ

Көлөкөлүү терегим,
Көп элге тийген керегиң.
Көмөгүң өткөн көп элге,
Көркөмдүү атам береним.

Окубай кетип маани айткан,
Ойлонуп сөзүн ток айткан.
Оорагым алыс кетсин деп,
Он күлүк катар байлаткан.

Карагер жалын сылаган,
Карыптын алын сураган.
Карматып күмүш теңгени,
Кайгысыз ичтен чыгарган.

Кызыл баркыт кийгизген,
Кызыл жорго мингизген.
Кырааным атам урматтап,
Кымызды чайкап ичирген.

Ак тубар көйнөк кийгизген,
Аргымак тандап мингизген.
Асылым атам барыңда,
Керегин журтка тийгизген.

Карчыга бүркүт салдырган,
Какырдан бүркүт алдырган.
Кайрылып эми келмек жок,
Канчалык какшап ыйласам.

Аргымагы бутуна,
Алтындан така кактырган.

Атамдын айткан кептерин,
Аксакалдар жактырган.

Күлүгүн сырттан алдырган,
Көк тубар шалча жалтырган.
Көк бермет шуру тиздирип,
Көкүл тумар тактырган.

Аргымак минип көтөргөн,
Алтын жагоо шумкарың,
Асылым атам шылк этип,
Азабың тартты кыздарың.

Күлүк минип көтөргөн,
Күмүш жагоо шумкарың.
Күйөрүм атам аттанып,
Күйүттүү болду кыздарың.

Күзүндө бутуң орууду,
Күйдүргү оору тооруду.
Көп молдого окутуп,
Алардан себеп болбоду.

Жаратканга жалынып,
Мазарларды тайыдың.
Эч бир себеп болбоду,
Эшен, бакшы чакырдың.

Күмүштөн ойгон мөөрү,
Күндө арыз сураган.
Өлүм деген не баатыр,
Өмүрдөн учту жан атаң.

Алтын ойгон мөөрү,
Айдан арыз сураган.

Ажал деген шол экен,
Ааламдан кетти бек атаң.

Көк ирим көлгө чөкпөгөн,
Кеме эле бек атаң.
Келген элди сыйлаган,
Кенен эле бек атаң.

Агын сууга чөкпөгөн,
Кайык эле хан атаң.
Калың кыргыз журтунун,
Багы эле хан атаң.

Байлоодо аты айкашкан,
Баягы журттан бир башка.
Кермеде аты кер кашка,
Кеңеши бектен бир башка.

ТҮШҮНҮКТӨР:

Жомоктор.

Ала-Тоо журналы. 1996-жыл. К.Артыкбаев.

Макал-лакаптар.

Жаш ленинчи. – 1989. №6. Кытайдагы кыргыз
эл макал лакаптары. Ред. С.Ибрагимов. – Б., -2004.

Шырылдаң.

Кыргызстан маданияты. – 1988. -28.-04. №18

Бекбекей.

Толкун Турду.

Оп майда.

Айтып берген: Ыбырай Мамбет. Жыйнаган: Тол-
кун Турду.

Шырылдаң.

Айтып берген: Бөрүбай Б. Жыйнаган: Ыслам Ысак.

Күйгөн ырлар.

Казыбай кызы Калича. Ала-Тоо журналы. -1996-жыл.

Бата. Көп. Оңолорбу бу заман. Койчунун арманы. Келиндин арманы.

Ингендин зары.

Жыйнаган: Норуз Үсөналы.

Жубайы өлгөн эрдин арманы.

Айтып берген: Жакып Калыбек, Жыйнаган: Ыслам Ысак.

Чалга тийген кыздын арманы. Төрөбөгөн аялдын арманы. Зордоп берилген кыздын арманы. Жаман аял алган кишинин арманы.

Эркиме койор заманбы

Жыйнаган: Норуз Үсөналы.

Кошоктор.

Жыйнаган: Норуз Үсөналы.

Ата-энеси өлгөн кыздын кошогу. Атасына кошкон кошок. Атасы өлгөн кыздын кошогу.

Айтып берген: Мамбетасан Маамыт, Жыйнаган: Жумакадыр Жакып.

**ӨЗБЕК
РЕСПУБЛИКАСЫНЫН
СЫР-ДАРИЯ ЖАНА ФЕР-
ГАНА ОБЛУСТАРЫНЫН
АЙЫЛ-КЫШТАКТАРЫНДА
ОТУРУКТАШКАН КЫРГЫЗ
УРУУЛАРЫНЫН ЭЛДИК
ООЗЕКИ ЧЫГАРМАЧЫЛЫГЫ**

ЖОМОКТОР

ДӘҮЛӘТ

Илгери өткөн заманда Самархант шахринда бир кәттә бай өткөн экен. Бу байдын дәүләти нахаят (өтө) зор экен. Некин онун битта ялгыз оклу бар экен. Атасы йетимиштен ашып, сәксәнгә якындаптыр. Оклу эр йетип, толуп, энди дәкләтти өзү башкара турган боптур. Атасы дәкләтти башкаралмай турган боп калат. Шунда, баласынын көңүлү жумшак экен, бүгүн биттә жоро кынты, эртеси биттә кынты, шунтип, онун жоролору ашып кетиптир. Шунтип жоролору артып отуруп кырка жетиптир, байбачанын достору. Баласы кырк жорону эрчитип алып, каякка барса өз әрки. Байдыкыга кесе, биттә койду соёду, жешеди, ичишеди жоролору менен. Далага чыкырышат, саёхат кылышат, базарга барышат, шу жамы каражат байбачанын бойнуга эстә-эстә түшө берет, түшө берет. Мындай богоннон кийин жоролор һәм көвөйүп жүзгө жетип калат. Атасы муну көрүп, бу бала менин дәүләтимди йок кылат экен, шун үчүн баламга бир нәсәәт берейин деп, баласын чакырып алып, әйтәт;

– Сен, жүдә жүрүшүң айнып кетти, жороң көвөйүп кетти, каражатың көвөйүп кетти, бу ахвалда босоң, менин дәүләтимди йок кылып коясан, биздер карыдык, биздер өтсөк көмүшүң керек, шун үчүн, мынчалык дәүләтимди исрап кыма. Жүз жоронун

онуга, сен биттэ жоро кыгын-ки, кийингисиде пайда бере турган жоро босун, бу жоронун көвүнүн пайдасы жок, – деп маслаат кылса, бала атасынын маслаатини алгайт экен.

Шунтип бала өз билгенин кылып жүрүп, байдын дэки эти кэмэйтип кете вериптир. Бир күнү бай өлүптүр. Байды онтип-мунтип көмүштү баласы. Шууну менен жүрүп, байдын алиги дэвлэти ям тамам боптур. Тамам богоннон кийин, байбачанын алиги жоролорудан бир күн экэвү жок, онон кийин дагы үчөвү жок, шунтип акыры мунун колуда хич нерсе хавагандан кийин, алиги жоролору ям тамам кеvey коюшат.

Бээри кетип калышат. Байбача дэвлэттэн эйрилип каяка жүрөрүн билмейди. Жоролоруга барса: хаммасы тескери карайды, мунда кел нем деймейди, отурушларыга. Ояктан көрүнүп калса, алдын алып, – ана нэс баскан келтат, кет деп айдап жүгөргүлө дешет. Бу йерде сизге жай йок, кетиң, – дешет. Атасы өлөр увакта ого насият кылып, мундай гөп эйткөн эди:

– Балам, сен менин сөзүмө йүрмөдүң, дэвлэтимди мунча ысрап кылва, кийин кар волосуң десем, гөпкө кулак салвадың, мени яман көрдүң. Энди сен бир күнү барып, колунда хич дэвлэтиң камай хар киммин колуну карап, һэс кишилерден гөп эшиткениннен кийин өзүңдү акыры асып өлтүрүшкө мажбур болосуң, шондо шуерге келип, асыл, байдын өзүнүн жата турган жэйнэн үстүгө потолок кылып, шуйерге бир казык (мык) кагып койгон экен. Сен бери бир күнү жэниңэн тоюп, өлөсуң, шондо шуерге келип асыл, башка йерге асылма, – деп атасы өлүп кетеди.

Кийин бала шу ахвалда болуп жүрөдү, жорлору башка жерде салтанат кырып, муну кошвой коюшат. Бүгүн мунда эртеге ондо болуп, алиги жорлор

өздөрү менен өздөрү, бу байбачани хич катарларыга кошушвайт.

Бир күнү һәкисигә жакыныраак жерде биттә жоросунукуна келип, аңгәмә кылып, әйтти-ки, шу жорлорумдукуга кирсем, хаңгәмәсини уksam, – деп. Биттә товугу бар экен, ону союп, парглап окшотуп пышырып, кагазга ороп, әнди жоролоруна барды, намашамда олордун ортосуга. Дарвазаны какты барып, дарвазадан бирөв чыкты:

– Хә, – деди.

– Мүмкүн босо, мен шу жоролордун алдыга кирейин, – деди.

– Шәшмәй туруң, – деп барып алиги жоролорду әйтти-ки, бу байбача кептир, уруксат босо, кирейин деп әйтәт, – деди.

– Дарвазаны мэкәм бектиңдер, каякка кетсе, шояка кетсин, – дешти жоролор. Шуну менен ол кирәлмәди, кетти. Шу атам бир нерсени билген экен эә, деп атасынын вәсидегини эстеп, бир товогудан әм т әйрилип, капа боп, шу күндө яшаганча өлгөн якшы, деп вас кечип келип, алиги асылма турган жәйгә, бир отургуч коюп, асылды. Өзү отургучту тәәп жүгөргөннөн кийин, салмагы жипти тартып, алиги патолок оюлуп кетип, атасы шоерге бир путму тилләни койгон экен. Шу баланы ороп каптыр. Атасы бир күн сен әсиңе киресән, шунда күнүңө жәрәйди, – деген экен да. Әнди сен анча кыйынчылыктарды көрүп анан әсиңе киресиң экен да. Шакыр этип тиллә үстүгө төгүлүп түштү. Караса тиллә. Атасыга миң мәрта рачматыны әйтип, ыйлады. Әнди дүния көвөйгөннөн кийин, бел мэккәм болду, акыл жәйигә келди. Өзүнү чаглап алганнан кийин, тилләдән сары кылып, базардан уста таап, бузулуп кеткен атанын жайини сүрдүрүп туруп, ордуга кәттә имарат салды. О жоролор менен гәбләшмадиям, бармадиям.

Олор ям нары өтөт, бери өтөт якын келалвайт, өз арбайы өзүдө. Бу кандай болду, мунун байлыгы бар экен да деп алиги жоролордун максаты дагы кайта жакындашыш. а байбача имаратны кэттө салып, ат алды, мал алды, бай болуп алды. Хэр жерде гөви өтөт, базарга барса ям, үйгө кесе ям шунун гөви макул. Жоролору нич сыр бервей жүрдү, бир күн анан буларды бир чакырайын деп, биттө койду союп, жоролорду чакырды. Жама жоролор келип түшүштү. Сый көрүштү. Байбача неме десе бээри макул. Ояктан гапурат, бияктан гапурат, жамасы онун гавини кылат. Илгери жэниэ жолотушваган, энди неме десе угушат. Гөш пышты. Казан түшүрүлдү

– Мен, – деди, кече шээрдин базарыдан бир туя тиш (буурсундун тиши) жүктөп, алып келди эде, – деди. Амбарга киргизип койсом, бээрин чычкан жеп тэштэптир дейт.

– Чычкан яман, бээрин жейт, гавиңиз жуда макул, – дешти жоролору.

– Ээ, пэдэриңэ нээлэт! – деди байбача, мен тувра гөп этрип жатканда жалган болот да, жалган эйтип жатканда тувра болову? Акмактар, жоголгула! – деп аларды кувалап чыгат.

Шонон кийин бала атасынын дэвлэтини түзөтүп, байлыгы артып, адам болуп калган экен. Шунуң үчүн силер яшсыңар, жары-жоро эмэлдэр болсоңуз, пулуңуз көп болсо, жоро көп болот. Жоронун ичиндеги жоро болот, этият болуп жүрүш керек. Турмуш бирдей бовойт, бирде өдө, бирде пас, эмэ ушудай убакта. Сизде кэмчилик богондо аявай берип турган жоро болуш керек. Жедириң-ичириң ушудай вапалуу кишиге, ха жаңгыдай ким экенлигини билвей береверсеңиз, худду шо баладай болосуз. Менин нэсэвтим шул. Өзүңүзгө хэмувак эхтият болуш ям кишилердин вазипасидир.

ПАДШАНЫН КЫЗЫ

Кадим заманда бир падша богон экен. Бу падшанын үчтө кызы бар экен. Кызынын эки-та кәттәсини, ортончусуну өзү якшы көргөн кишилерге турмушка чыгарып берген. Күйөвлөрдү жүдә якшы көрүп, ишенип өзүгө жакын кишилердей көрүп, ордодо олорду кызмат кылдырар экен. Кичкине кызы али күйөүгө берилбеуеген. Ону падша жүдә якшы көрөр экен. Эрте менен нәнүштәдә (тамакта) чай ичсе да бирге отуруп ичер экен. Шу чай ичип отурган увакта бир дарахтын шагыга бир карга келип конот да:

– Каак-Каак, – деп аваз берди. Паашанын көөнүгө кепти-ки, кызыдан сураптыр:

– Кызым, бу карга ниме дейт? – деп.

– Ата, бу карга, эрди эр кыла турган хәм хатын, жер кыла турган хәм хатын.

– Ие, бу мен падша болуп жүрсөм хэй, менин падшалыгымды хатындарым башкарып жүргөн экен да, – деп газабаланып калды. Ачыгы келген падша сарайга чыгып, вазирлерине эмир кыптыр.

– Бу, кызымды көрөйүн, кых яман эрди якшы кыганыңды көрөйүн, баргыла, бу бир колудан хәч нерсе келвеген, яман нолок бирөүдү тауап келгиле! – деп вазирлерин шаарга жөнөтөт. О шундай болсун-ки, карныга бир нан таап жей албаган киши болсун дейт. Олор хәр жерге барып, бир хаммамдан бир йигитти тават. О йигит, шу хаммамда от ягып, биттә нанга шилеп йүрөр экен. Онун төшөк-оруну ям, хәммә балыш-ястыгы ям шу хаммамнын отканасы экен.

Вазирлер шуну апкетишти. Үстү башы көмү, күл, кир энди бир адам экен да.

Падшага келип шу адамнан башканы тапалмадык дешет олор. Падша моллорду чакырып, – шуга,

кый никэ деп, нике кыйдырып коёт. Кана энди шу адамды якшы эр кылганыңды көрөйүн, – дейт падша.

Кыз тагдырым шул экен дә, башка түшкөнүн көрөрмүн дейт. О падша күйөвүдү ордодон чыгарып коёт. Оун ордодо болушу хэч жарашваган. Ону эргештирип алып кыз бир йерге барып, биз мусапырбыз деп, падша кызы экенлигини билдирвей, күйөвүнү жууп-тарап, бир кыштактын чекесине туруп калышат. Кыздын колуна бир тиллэ йүздүк болот экен. Күйөвүгө эйтипти-ки шу йүздүктү сен базарга апар дейт. О, вакта алтынды көчөдө сатып жүрүш салт экен. Күйөвү шу йүздүктү апарды. Хатыны йипек мата тэйиндэн жөнөткөн эде. Күйөвү барып базарга тиллэ саткан йерге кирет. Оузуну ачып, аңков базарга кирди. Далдалчыларга барса, оlor йүздүктүн наркыны коюп, кыз эйткәннэн беш кемге сатат да, кыздын эйткәнэрин сатып алып үйгө келет. Кыз онун апкегендериден топу тиге башлайт. Биттэ эки-тэ топу тигип, базарга чыгарып, күйөвү сатып келе берет. Шу хатынын якшылыгыдан онун тиккен топулары базарда жүдэ якшы өтөт. О топуларды бай байбачалар алышат. Хатын пулга пулга күйөвү үстү-башыны оңдоп, якшы жашай беришет. Атасы падша кызым тирикпи-өлүкпү, яки йок болсо керек, деп хэч хавары йок. А кызы шонтип тиричилик көрүр йүрөт. Бир күнү кызы бу падшанын кызы эдим, огу күлфэт башыма түшкүдөй нима языгым бар экен деп йыглап отурат. Шондо бир бавай келип:

– А кызым нимеге йыглайсың. – деп сурайт.

– А, ата шундай, – дейт.

– Э кызым йаглава, күйөвүңө эйт палан жерде таш бар, эриңе эйткин, көп отун топтосун, шу ташты күйдүрсүн, күйдүрсө о таш алтын болот, шунан күн көрөсүңөр, – деп бата берип бавай кетип калат.

Бу бавайдын геви туура болуш керек деп окөвү

отун топлоп, ташты ташп, күйгүзүшөт. Чын эле элиги таш эрип, тиллэгэ эйлэнэт. Ону йыгып алышат. Шонтип күннөн-күнгө озор байып кете беришет. Жүдө байышат. Шондо хатын эйтэт-ки, сен базарга барып жар сал ким-ки уста болсо, шунча уста имарат салдырам де, – деп күйөвүнү базарга жөнөтөт. О барып, жар чакыртып, айттырса, бир паста жүдө саздап салышат. Бир жылда пүтүшөт.

Падша бир вакта вазирлери менен овга чыгып жүрөт экен. Бир күнү шонтип өтүп баратса, кэттэ имарат пүтүп каптыр. Бу бай киши имарат салса керек деп кете берет. Кийинги өткөнүдө жолуда тур, – дейт.

О жолуга чыгып, падышага колуну куушуруп турса:

– Эйт, арзыңды, – дейт падша.

– Эрзим шу, үйгө кирип, даам оз тийип кетсеңиз, – дейт. Шунчалык деди кана энди түшсөк түшөлү деп падша аттан түшөт. Барганнан кийин, дасторхон салынат. Шу, падша илгери кандай тээм-оокат жеп жүргөн болсо, шол оокаттар дасторхонго келе берет. Падша илгери чүчвара деген оокатты якшы көрөр экен. Биринчи шу чүчвара алып келип берилгенде, падша жеп көрүп, бармагыны тиштеп ойлонуп туруп калат. Вазирлер эйтки-ки:

– Бу ниме, падшам, ойлонуп калдыңыз, – дешет.

– Илгери менин бир кызым бар эди, шу кызымнын гуварыны тилеңер, шо кызым шундай оокат кылар эде, шуну эстегенде шондогу тээм келди. О кызымды бир колудан хэч нерсе келвеген бирөвтө берген эдем, – дейт. О күнү кызы мыйман кылат, жаткызат, сыйлайт. Эртесиге, хэммэсигэ сарпай берип, урмат кылат. Падша жөнөмөкчү болот. Онан мындай дейт:

– Бу балам, бизди шунча сыйладың, энди балачакан менен бир кайырлашып алайын, – дейт. Бу үй эвси макул болуп аялын падышага көрсөтсө, пад-

шанын өзүнүн кызы. Падша аттан түшүп кызыны кучактап, сүйүнүп, ал-ахвалды кайра-кайра сурап, илгерки гәкимди кайра алдым, кызым, кечирим сурайт. Шунтип, кыз күйөү баласыны ордого көчүрүп келет экен.

Онон кийин вазирлери эйтәди-ки, энди падша күйөү балдарыңды чакырың, кимиси күчтүү экен сынап көрөлү, – дешет. Олорду ишкерге жөнөтөлү, бирөүвү кийик атсын, бирөүвү дагы бир нерсе атсын, шунтип, кимиси кантип келер экен, – дешет. Айткандай кылып падша үчөүвүнү ям тәйэрләп, курал-жарагыны берип, жолго жөнөтөт. Барышса, алигии эки алдыңкы күйөү бала нары чават, бери чават, ич нерсе тава албайт. Кичкине күйөү бала жолу болуп, даров бир кийик тавылып калып, атып алып кайта берет. А берки экөү курук кайтышат. Муну көрүп, падша илгерки кызыны гевини эстеп, оунун күйөүвүнү өзүгө вазир кылып алат. Кийин падша өлгөндө, углу йок экен, шу кызынын күйөүвүнү ордуга отургузуп, падшалыкка коймокну васият кылган экен.

Шуннан калган экен-ки хатын кишилер канчалык якшы болсо, эркектин иши шончо якшы йүрүшөт. Шунун мисалы шу хикая.

БАК, АКЫЛ, КЫДЫР

Бул үчөү бир жака кетип бара жатышат. Бир жерге келгенде бак, акыл бөлүнүп бир жолго түшүп кетишет. Кыдыр өзү бир жолго түшүп кетип, бара жатса жетим бала жолдун боюна таруу айдап жаткан болот. Кыдыр аны көрөт да бул баланы бир дүйнөгө чөмүлтүп кетейин деп:

– Ассалоому алейкум балам, – дейт. Айдаганың эмне?

– Ээ ата таруу, – дейт. Баягы киши мен кыдырмын деп айтпат. Ишиң илгерлесин балам, – деп ичинде кырманьң кыпкызыл алтын болсун деп коёт. Бала таруунун жерин айдады, аны септи, сугарды. Таруу жер бетине жакшы чыкты. Бир күнү бала таруу быштыго эми ороюн деп тарууга келди. Келсе таруу абдан жакшы болгон. Бала сүйүнүп кырман чаап даярдады.

Бала оруп жыйнап кырманга салды жана бастырды. Таруунун саманын бир бөлөк, кызылын бир бөлөк кылып кырманга чештен салды. Чештен салып ойлоду, ушуга бир улак апкелип, элди чакырып кылайын, – деди.

Ошентип элге чечикор кылып берди. Айылдын аксакалдары чогулуп келип, улакты жеп оомийн ало акбар деп е кылып эртең менен алтын болсун деп кетишти. Эртең менен бала кырманга келсе, таруунун кызылы деп алтын саманы да алтын болуп калыптыр. Бала аң-таң болуп туруп калат. Ошол учурда бак менен акыл келип баланын багы менен акылын алып кетишти. Бала келесов болуп, эч нерсе билбей калат. Таруу алтын болуп тура берет. Анын жанына бир адам басып келбейт. Түш ченде үч жүз төгөгө жүк жүктөгөн үч кербенчи Мисир шаарына совда кылганы кетип бара болот. Жолдун боюндагы алтынды көрүшүп бул алтынды сатса ала кетели дешип балага кайрылышат:

– Ассаловму алейкум кырманга береке, – дешти. Бала аларга жооп бере алган жок. Алар:

– Муну сатасыңбы дешти. Баладан эч жооп болгон жок. Кербенчилер ойлошту пәвннет жалпак деген, дүйнө жумурткага окшогон тоголок деген. Бул бала дүйнөнү токтото албай келесов болуп калган турбайбыы дешти. Аңгыча арттагы төвлөрү менен кызматчысы келип калды. Кербенчилер алтынды бири төгөгө жүктөп кете беришти. Алдыңарбы кой-

дуңарбы дебей бала кырманга жатып калды. Бир далай жерге барып үч кербен акыл кылды. Ичинен аксакалы мындай ишибиз жарабайт. Биз кудай деп бара жатсак болбойбузго деди. Бала акылдан ажырап калган турбайбы, мунун өз дүйнөсү кетет, – деди. Шам шавры касиеттүү шавр эмеспи ошол жерге алып барсак молдого окутуп баланы жакшы кылабыз, – деди. Бир жигит балага келип аны алып барып төггө мингизип, кербенчилер кошо алып жөнөштү. Он беш күн, он беш түн жол жүрүштү. Кербенчилер чоң дайрага барып капталды. Баш жагын кыдырып караса эч кандай өтүүгө жол табылбады.

Дарыянын төмөн жагын карай болйлоп отуруп, араң кырк күн дегенде кечип чыгат. Ал сууга бир адамды салып жиберсе, суу азайып калат экен. Ошондо баланы сууга ыргытып жиберешет. Суу азайып токтой баштайт. Үч жүз төм менен үч кербенчи өтүп кетишет. Кербенчилер кетип бара жатышса жолдо бала отурган болот. Кербенчилер чочулашып: Ай айланайын кудай бала десек бала эмес эле, бул бир балев болду, – дешип, баланы уктап жатса ойготуп, ыйлап жатса сөзротуп, Шам шаврына кырк күндө мени кудайга шерменде кылба, экинчи селден уруксаатсыз кылбайбыз деди. Акыл менен бак макул, – деди. Акыл баланын кулагына шыбырап кетти. Бак баланын маңдайынан сылап кетти. Кыдырдын мистаяты кабыл болду, бала кадимкидей сөз болду. Бир убакта ханга дарганын түбүндөгү баланы жиберди.

– Азыр сен биз даргага тартабыз кандай суровуң бар? – деди. Ошентип бала ханда суровм бар деди. Эмне сурайсың айт дешти. Бала ханга үч савт жанына отурууга уруксат сурады. Хан макул болуп, бала менен сүйлөштү. Акылдуулугуна бав берип, өзүнө увазир кылып алды. Кербенчилердин күнөсүн кечип, аларды бошотту.

АКЫЛДУУ КЫЗ

Хандын кызы менен вазирдин кызы экөө сүйлөшүп отурса бир карга как-кук деп учуп өтөт. Мына ушул карганын как-кук деген эмнеси? – ушуну тапкыла деп вазирлерине буюрат. Кырк күнгө чейин табуу керек дейт. Бирок муну вазилер таппайт. Хандын кызы вазирдин кызына сен эч кимге айтпагын мен таап берейин дейт: «Эрди эр кылган катын, кара жер кылган да катын» – дейт. Вазир ханга барып айтканда эмне үчүн мурун таппай бүгүн табасың. Сага ким айтты ошону айткын деп кыйнайт. Хандын кызы айтты дейт. Хандын ачуусу келип, кызын жинди болгон балага кошуп айдап жиберет. Экөө жолдо кетип бара жатып, бир кемпирге жолугат. Ал силерге эмне кылып жүргөн жансыңар дейт: Биз уулу жокко уул, кызы жокко кыз бололу, деп келе жатабыз – дешет. Жинди күйөвүнү камап коюп, күндө жуунтуп, чачын тарап, кичинеден тамак жегенге үйрөтөт. Бара-бара акыл эске кирип кадимки адам боло башбайт. Хандын кызыл тилладан базарга жиберип турат. Күндөрдүн биринде күйөвү базарга барарда мындай дейт:

– Сен муну үч миң пулга сатасың бирок, бир жөөт бар аган сатпа башка адамга эле арзан болсо да сатып келе бер, – дейт. Бирок күйөвү күндө эле ошол жөөткө сата берет. Жарым акчасын күйөвүнө, жарым акчасын өзү алып калып жүрөт. Күндөрдүн биринде жөөт эврчип келе жатканын көрүп, сандыктын ичине түшүп ачкычты күйөвүнө берип мени бекитип койгун дейт. Аны жөөт билип калып күйөвүн сууга жумшап жиберип, кызды сандык менен кошо көтөрүп жөнөйт. Жолдо ачка болуп от жагып көмөч көмп жейт. Артынан жинди кууп жөнөйт. Жолдо келе жатып отту көрүп кейип: «алда арман

күн ай жетпей калган турбаймынбы» – деп отту тепкенде оттон көмөч ыргып кетет, аны жеп андан ары жөнөйт. Ошентип жүрүп отуруп бир айылга жетет ал жерден бир кемпирдин үйүнө барат. Мен бала болоюн деп келдим дейт. Кемпирден бу жерде эмне чаң-тополоң болуп жатат деп сурайт. Анда кемпир пашанын баласы бир кызды алып качып келген экен. Ошол кызга үйлөнүш тоюн өткөзүп жатат. Ал кыз мага кырк күн той жазап туруп анан нике кыйдырасың дейт. Жинди кемпирге болгон окуяны айтып берет. Сен ага барыш үчүн жаныңда пулуң болсо базарга барып буюм алып келгин да сен думаначылык кылып баргын. Ошондо гана сени дарбазадан кийирет дейт. Баягы жинди кемпирдин айтканын кылып алып барат. Барганда аялы тавнып кыздардан бир табак тилланын үстүнө кебек сээп туруп күйөөсүнө берип жиберет. Күндө ошентип берип жиберип турат. Бир күнү тилланын ичинде кагаз жазып жиберет: Нике кыюуга жакын калды эки кара кашка ат алып эки эркектин кийимин, эки мылтык сатып келгин. Экөүбүз качабыз деп жазат. Жинди ошо күнү уктап калат кызды кароолчу алып качат. Жолдон кырк ууру жолугуп кароолчуну өлтүрүп кызды бирибизге тийгин дешет. Кыз кыркың тең жуунуп кел анан мен тийем дейт. Алар жуунганы кеткенде аттарын баврын алып качып жөнөйт. Жолдо келе жатып бир чалга жолугуп коён сурайт. Сураса чал мага тийсең берем дейт. Кыз макул менен барайын молдо ташп кел. Чал молдого кеткенде кыз коёнду алып качып кетет. Андан жүрүп отурса жондо куш салып жаткан адамдарды көрөт. Алардын пашаасы өлүп ошондуктан куш салып жүргөн болот. Ошол кушту учурушат, кимдин башына консо ошол хан боло турган болот. Ал куш кыздын башына үч жолу конот, акыры аягында кыз хан болот.

Күйөwүү издеп жүрүп олтуруп жолдон баягы кырк уwруга жолугуп андан абышка менен молдого жолугуп баары чогулуп издеп жөнөшөт. Алар кызды тапса эле өлтүрмөк болушат. Кыз баякы эки кара кашка атты жолдун боюна байлап койгон болот. Аны көрүп жинди ыйлап жиберет. Менин атым экен деп ханга арызданмак болот. Мурда уwрулар, абышка, молдолор киришет, аларга кызыл тилла берип узатып жиберет. Андан кийин күйөwүү кирет. Эмне болду, – деп сураса: Аялым жоголду, мен уктап жатсам каровлчу алып качып кетиптир, – дейт. Анда сен тыштагы эки атты багасың дейт. Күндөрдүн биринде аялы күйөwүүн чакыртып: Аялың кимге окшош эле өwdө карап сүйлөчү, – дейт. Өdөw караса аялына окшош экенин көрүп сизге окшош эле дейт. Анда эмесе мен ошомун, эл чогулуп сүйлөшүп күйөwүүн хандыкка көтөрүп өзү вазир болот.

Күндөрдүн биринде күйөwүү towго ууга чыгат. Аялы күйөwүүнө бир кары киши ууга барабы деп сурайт. Барса ошол чалга сен күндө шыбалгадан берип жүргүн дейт. Ал кары киши кыздын атасы болот. Атасы келе турган жолго кара паяндос салып коет. Атасын конокко чакыртат. Көңүлү карарып чакырган ким болду экен деп ойлойт атасы. Ошентип үч жолу чакырышат. Ошондо кыз атасына: «Бизден өткөн жаштык жаман экен. Сизден өткөн бизге жаман экен», – деп айтканда атасы кызын кучактап ыйлайт. Өзүнүн ордуна күйөw баласын хан кылып шайлайт. Эрди эр кылганда катын, кара жер кылган да катын деген сөз мына ушундан калган экен.

УЛАМЫШТАР

КЫРГЫЗДЫН ЧЫГЫШЫ ЖӨНҮНДӨ УЛАМЫШ

Бир карындашы менен акеси болгон экен. Карындашынын аты Андал, акесинин аты Мансур экен. Андал кечеси акесиден жашинип кетип калат экен. Эл ону билип, сенин карындашың жаман чыкты, кечеси биз көп увакты тава алвайңыз. Кайака кеткенини билвейвиз. Ондай адамды биз жаман дейвиз, айагы суйук дейвиз. Сен карындашың менен бүл жерге турва деп эл Мансур деген акесини капа кылды. Кана, менин карындашым жаман босо, мен муну билейин деп уктавай ону пайлады Мансур. Бир күн, эки күн пайлаганыны билип карындашы тек жүрдү. Үчүнчү күнү эшке чыгып кетевеерди. Калктын айткани рас экен деп, артыдан жарым чакырым көрүмбөй аста-аста кетевеерди. Барып-барып бир гарыга карындашы кирди. Киргенден кийин карындашыны чилтендин питтэси өлүп ону ага кошкон экен. Олор анан буга зарыгып күтүп туган экен, оокатыны жевей. Энди бэрэбэр жейлик деген да. Ондон кийин эйткэн ки, бирөвдү эрчитип келдиң сен деп. Жок, – дейт кыз, – өзүм эле келдим. Жок, өкөү болуп келдиң дейт. Талаш боп калды. Анда карындашы өкөү боп келсем мен карайынчы деп гардын оозуга чыкса, Мансур акеси гардын оозуга келип турат. Акесини көрдү йу, гардын ичиге кайтып кирди. Рас экен, акем бирге кеген экен, мен көрөпмүн деди. Ондай босо, наймыт курук кетпесин кычырып ке бери деди. Онон кийин чилтендер кыр вир боп калды. Шу курук кетпесин дешип, оокатты баари жешти. Таң агарып жүрө баштаганда жай-жайына кете веришти. Акеси менен карындашы үйгө кайтты. Үйгө келди. Акеси намаз

окуган мечитке чыгып кетти халктын алдыга. Намаз окуп богоннон кийин ол молло халкларга айтты. Сенин айткэниң жалган экен. Менин карындашым һэк, мен йэм һэк. Жаман дегениңер жалган. Андал һэм һэк, мен йэм һэк. һэк деген неме десе, ол туурыңыз деп эйткэн сөз дейт. Моллolor һэк кудаа, сен өзүң кудаабысың дешти. Үч жүз эллиг молло Мансурду уруп өлтүрдү. Өлүгү йэм «Андал йэм һэк, мен йэм һэк» деп эйтэ верди. Энди муну неме кылавыз, өлүгү йэм; айтэт деп онун өлүгүнү өрттөдү. Өрттөгөн күлү бир ууч болду. Күлү йэм «Андал йэм һэк, мен йэм һэк» деп эйтэ верди. Энди деди мунун күлүн шамалга сапырып жүгөр, жоголсун дешти. Шамалга күлдү ыргытты эде күлдү учуруп кетти. Бир ууч күл дэрийэни үстүгө, суудун бетиге түштү. Суу толкуганда күл зор көвүк болду. Дэрийэнин бетинде барып-барып, онон бөлүнгөн онаар арыкка (кэттэ арыкка) кирип кетти. Шол арыктын бойудагы пашанын пагынын авызыга кирип кетти. Авызда көвүк эйланип жүрөт. Пашанын питтэ кызы вар, онун кырк тэ кэнизэк кыздары (кызматчы нөкөр кыздар) вар. Булар атасынын чэрвэк багына чыгып сэйнэ кылды. Чарчашып, авыздын бонуга супага келип отурдулар.

Көвүк «Андал йэм һэк, мен йэм һэк,» деп авызда эйлэнэ верди. Кырк кыз онун довушуну эшитип, колуну салып көвүктү узатты. Көвүк кэнизэк кыздардын колуга кирвей падышанын кызынын колуга кирди. Падышанын кызы көвүктү – колуга алып жэлэди. Жэлэсэ жүде илэзаттуу эзэлдэн ширин. Кырк кыз да жэлэп, көвүктү ада кып жүгөрдү. Ол кырк кыз жэйлэригэ варып тамаша кылып жатаверди. Алты ай он күн богондо бээринин кээди чыгып, бооз бон калды. Ал падышанын кызынын энеси келип эмне пэлээ волду ичиңер чыгып бооз бон калдыңар дейт. Ким эрик деп газап кылып урду. Кыз айтты:

— Менин һич эрим жок, эркек менен жакын кегеним жок, — деп ыйлады. Бул пашага эшитилди. Паша ич кимдин мойнуга койо алвады. Онон кийин кырк кыздын башыны алууга жэллэтни чакырды.

— Сой муну, — деди. Пашанын увазырлары кыздардын айвыны мойнуга койо алвай кандай сойдура-сыз деди. Падыша айран туруп калды. Падыша энди нима кылавыз эмесе деди увазирлериге. Муну деди өлтүрсөңүз бовойт деди. Каныга завун болосуң деди. Бир тигээн эгиз тоолордун арасыга апарып ташта деди. Шондо ачка өлөвү, бөрү жейвү, айвы өзү менен өзү деди. Кырк кызды эгиз тоодун арасыга апарып таштады. Кыздар тоодун арасыда жүрүп, бири уул тууду, бири кыз тууду. Карды ачты. Көк чөптөрдү, кийик-пийикти көптөп тутуп жеди. Каттэ жолдун бойуда жатты. Питтэ-экитэ адам өтсө, тутуп алып атын тартып жешти. Жолдон ич ким өтпөй калды, кэтта жол эде. Ахырысыда алака калып, падышага арызга барды журту.

Падыша туруп үчтө лэшкэр эскэрини жүгөрдү. Эскэр барып тоудун ичиге кирди. Алдын йам тосту, аркасыны йам тосту. Ол һәм өлтүрө верди, бул йәм өлтүрө верди. Ахырысыда 75 миң эскэрди өлтүрүп ада кылды. Шунан бир отуз адам жүгүрүп ат менен качып кутулду. Барып падышага эйтти ки, эскэрдин бэврени кырып ада кылды, биз качып араң кутулдук деп. Паша дарказан болду. Алты миң лэшкэр эскэр дагы жөнөттү аркасындан. Муну йәм пэккэс кырып жүгөрдү. Мынан кырк-эллик тасы араң качып кутулду. Кайтып даты падышанын алдыга барды. Биз кырк, эдикта адам зорго кутулдук дешти. Ондой босо менин күчүм жетпейт экен, тек кой энди жатаверсин шойерде деди. Олор пашанын шээригэ тушуй, урушуп тамак таап жейли деп жөнөдү. Келип элинин чекесиден кирип, оропара кегенин кыравер-

ди. Акырысыда пааша элчи адам жүгөрдү. Элчилер келип олорго ол-пул дешти. Биз деди жүз жылдан бери ачпыз, кийимивиз жок, кийим бергиле, тамагыбызды тойгуз дешти, бовосо колувузга кегенин кыра веревиз деди. Ошентип оокат начар богоннон кийин отуз кыздан тараганы бөлүнүп аркага өтүп кетти. Он кыздан тарагандар падышанын берген тамагына разы болуп тураверди. Бул йэм көвөйүп, падышага барыу гөвурушту, биз йэм тиричилик кылалы дешти. Кожом пааша боптур эмесе деп аттанып жөнөдү. Олорду нар бир да ага (товдун арасы) бөлөверди. Бөлүп-бөлүп Арсланбаб атагача он кыздан тараган барып жетти. Олор Букар, сай бойу Сансар, Жызак, Орто-Төвө, Ысар, Келэп, Каратегин, Оганыстан, Катыраң тову, Шэймәрдендин тову тарагыда туруп калды. Бул элди кыр (кырк) кыздан тараган үчүн кыргыз деп атап каган дейт. Кыргыз нима үчүн товдо жүрөт. Эзэли товдо туулуп, товдо чоңойуп көбөйөт. Шол үчүн кыргыз товду сүйөт.

БУЛА КУРТУН БАГУУ

Куртту кичинесиде багавыс Ма шу үйгө сөкчөк кылавыс. Сөкчөкө жайавыс. Анан төр мээл, беш мээл бэрк жайавыс. Үч уйкусугаче пахта бэрк беревис, бэрк терип келип талаадан. Кэттэ дөгэ уктагандан кийин, нөвдө бэрк салынат. Төр уктайт. Эң һөвэл чүмөлүгө уктайт, биринчи уйкусу чүмөлү, энди нозга уктайт, экинчи уйкусу ноз. Үчүнчү уйкусу кичиг дээ. Төртүнчүсү кэттэ дээге уктайт. Секкис күн токкус күндэ дээ жейт. Тойушуга каратып бэрк берип бара берес. Тойгоннон кийин тыравыс, үстүгө гозо-пайа гашайвыс, кашек салавыс, ошаңа пулла оройт анан. Пуланы ороп богоннон кийин, пуласыны терив алавыста.

КИЛЕМ ТОКУУ

Адегенде жерге төртта казыкты кагат, ойдагыга экиката, буйагыга экиката. Көлдөлөнүгө экиката жыгач койулат, о башыда битта, бу башыда битта. О башыда битта катын отурат, бу башыда битта катын отурат. Жипти эки катын жүгүрөт. Эки катын жүгүрүп богондон кийин, ортосудан эки катын күзүктөйт. Күзүктөп болуп, анан кийин ойдагыдан баштайт. Кичине гилем болсо, үстүгө төр катын отурат, чоңураак босо алты катын отуруп согот. Алты катынга алты тохмог, алтыта пычак кетет. Пычак менен бэйлэгэн түрдү кесет, кесип богондон кийин аркак өткөзүп, тохмог менен кагат. Кагып богондон кийин кайчы менен кыркып кесип бэрэ бөрлөйт, теккиздейсиз. Бэйлэйсын.

МАКАЛ-ЖАКАПТАР

Атын арык болсо бир чап,
Отунуң азгына болсо бир жак.

Керектүв таштын оору жок.
Урпагында болсо, уругуна татыйт.

Коркок колуну кесет.
Туйак таштан кагылат.

Жажктув адам жанылат,
Атан өлсө, тайлак бар.

Өкөвгө бирөв баталвайт,
Аттувга жөв жеталвайт.

Жакшыда табуу сөз болот,
Жаманда ачуу тез болот.

Акшылык гебин улайын,
Жамандык гебин не дейин.

Жаманга геп айтса,
Дайрадай жайылат.

Жаштыктын кадырын,
Картайганда билет.

Душманыңды кечире бил,
Бирок анын душман экенин унутпа.

Жерин сүйө албаган,
Элин да сүйө албайт.
Жыңалачты жүз каракчы тоной албайт.

Баланы тарбиялоо,
Ташты кемиргенге тете.

Келген бакытты кармай албаган,
Кеткен бакытка өкүнбөш керек.

Өзүң билгич бол,
Өзүң билбесең,
Билгичтин тилин алгыч бол.

Жолоочунун үзөңгүсү алты кабат.
Ач деп арстандан качпа,
Ток деп доңузга жолобо.

Билбестикин кечирбесең,
Билгендигиң кайда бар.
Көрбөстүкүн көрбөсөң,
Көрөгөчтүгүң кайда бар.

Сөүк менен бүткөн мүнөз,
Баш менен жатат.

Товну-ташты суу бузат,
Адамзатты кыз бузат.

Саргара жортсоң,
Кызара мартасың.

Өз бөгүн бөктөй албаган,
Киши көгүн көктөй албайт.

Түз жанында ийри жыгач жатпайт.

Сууну кечсең жалгыз кеч,
Кийик алсаң жолтайгак.

Уруу кылсаң жалгыз кыл,
Экөм болсоң бири айгак.

Жаманда эс жок,
Жакшыда кек жок.

Багып артар чагыңда,
Жапалак салсаң көз алар.
Багып таяр чагыңда,
Шумкар салсаң аз алар.

Өзүг баштаса өлөңдүм сазга,
Инек баштаса ийри жарга.

Таш – ташты эриткен аш.

Кыз жаманы кыроу.

Жовдо ант жок,
Жылкыда өт жок.

Жоо түбү – эл,
Жар түбү – кечүм.

Айыгар оворунун бакшысы өзү келет.

Кыярдан кыркты баккыча,
Кылармандан бирди бак.

Кардалуу жерде карындашың болсо,
Кара жер менен кемең жүрөт.

Эки колуңду ачып ийсең дайныңды таппайсың,
Эки колуңду жуумп жүрсөң жакшылык көрбөйсүң.

Эри туруп эрге тийсе,
Беттин карасы,
Эри өлүп эрге тийсе,
Журттун кавдасы.

Аласаң чечек болгончо,
Бересең чечек болсун.

Ата көргөн ок жонот,
Эне көргөн тон бычат.

Экөө жүгүргөн эш болот,
Жалгыз жүгүргөн өз башына муш болот.

ТАБЫШМАКТАР

Товда талайман көрдүм.
Сууда сулайман көрдүм.
Кепшеп турган ташты көрдүм.
Туссуз пышкан ашты көрдүм (*товда талаймау*).

Сууда сулайманы — балык.
Кепшеп турган ташы — тегирмен.
Туссуз пышкан ашы — сүмөлөк.
Өзү ток, көлөнкөсү жок (*оро*)

Эскиргени билинбейт,
Кызыл жоолук дирилдейт (*от*)

Кадайган менен карга эмес,
Кампайган менен жылан эмес.
Артыда тоголоткон кемеси бар,
Аны алдарып карасаң
Атаңдан калган мүлк эмес (*боючу коңуз*)

Бурум-бурум токой,
Буралышып жаткан токой.
Абил акам айткан токой,
Айкалышып жаткан токой
(койдун ичеги карындары)

Сары ат минип суу кечсем,
Салкыны менде калган йок.
Сарала кымкап тон кийсем.
Журду менде калган йок (түш)

Сагызганым шак этет,
Шагы менде калган йок.
Узун чыбык солк этет,
Учу менде калган йок (овз комуз)

Алды дагы ак таш,
Үстү дагы ак таш.
Деги душ тарабы таш,
Ортосунда бышкан аш (жумуртка)

Буун-буун буюнча,
Буун ала түйүнчөк.
Сегиз кааттын энеси,
Селкилдеген келинчек.
Тогуз каттын энеси,
Солкулдаган келинчек (камыш)

Ал тегирмен ташы бар,
Бул тегирмен ташы бар.
Ону тапкан жигиттин,
Жүз жыйырма жашы бар (тил менен тиш)

Узун-узун уз кетти,
Учун тапкан бар бекен?

Маймаран деген куш кетти,
Маягин тапкан бар бекен? *(жол менен суу)*

Бир түп караган,
Бардык элге жараган *(күн)*

Аттан эгиз, иттен пас *(эгер)*
Эртең кетер майлак,
Кеч келер лайлак.
Түрдүш-түрдүш жибекти,
Түйүп келер лайлак *(койдун коргошулу)*

Эжекем эжил, чачпагы жашыл
(алакка/сагызган)

Сал-сал, сал гилем,
Салалбадым бир гилем.
Түр-түр гилем,
Түрө албадым бир гилем *(жер менен асман)*

Караңгы тамда бели бууулу кул жатат
(шыпыргы)

Жылт этти жылгага түштү *(уйне)*

Ак коюм туруп кетти,
Кара коюм жатып калды *(жер менен кар)*

Ак улагым арканда жатып семирет,
Көк улагым көгөндө жатып семирет
(уйик, тарбыз)

Там үстүндө терек,
Ону кесмекке эр керек *(китеп)*

Там үстүндө сандык,
Тамашадан калдык *(базар)*

Кичине гана чилатир,
Товдон отун кулаптыр (*паки, маки, устара*)

Кара бəwm сийди,
Сийген жери кўйдү (*кара курт, бөй*)

Чий түбүдө чини каса жылтырайт (*маяк*)

Букардан келген мунарым,
Буту-колу кыналуу (*кекилик*)

Букардан келген лок,
Күлгө келип чок (*чайдош, кумган*)

Аркалуудан оонабас,
Бул нимедир калитаз.
Жажктуудан кепшебес,
Бу нимедир калим таз (*сыйыр, ат, эшек*)

Көсөw, көсөwвдүн учу бешөw,
Бешөwвдүн учу калтырак,
Калтырактын башы жалтырак (*кол*)

Зуw-зуw Зуwракан,
Зулпу чачын тараган,
Чылбырыны токуган
(*таргактарак, элгек, элек*)

Суwда Сулайманда көрдүм,
Товда тулайманды көрдүм (*сүлүк, аюу*)

Жарти патир, бардык элиге тап (*ай*)

Жолдо жатат пөстөк,
Ону таппаган эшек (*көпүрүк*)

Жолдо көчө кайнайт (*кумурска*)

Шамчырак үстүдө – шамчырак,
Шамчырак үстүдө – кара жилик,
Кара жилик үстүдө – сары тескей,
Сары тескей үстүдө – кара токой,
Кара токой ичиде – кара доңуз
(*ооз, мурун, көз, каш, маңдай, чач, тиш*)

Бириң билек – экиң элек,
Үчүң үштү – төртүң төшөк,
Бешиң бешик – алтың ашык,
Жетиң жемиш – сегизиң серке,
Тогузуң торпок – онуң оймак,
Он бириң – кара жомок (*1,2,3... сандар*)

Эрте туруп керилет,
Кеч туруп жыгылат (*төшөк*)

Күндүз изатта – түндө кызматта
(*жууркан*)

Сары боом ичкери,
Сакалы тышкары (*койдун жүңү*)

Жер астында алтын казык (*сабиз*)

Тап-тап таянек,
Тамдан чыккан коёнек.
Гүлүшандын ичиден,

Күлүк чыккан коёнек (*күзгү*)

Кан келди деп,
Каттап-каттап төшөк салдым,

Бек келди деп,
Беттеп-беттеп төшөк салдым (*чабаты, каттама*)

Кичине гана чакча,
Ичи толо мыкча (*күкүрт-ширенке*)

Өзү бар, саясы жок (*ором*)

Талаада кырк кыз бар,
Кыркыныда ичи жарык (*булдай*)

Биз ям, биз ям биз эдек,
Биз аырбайдын кызы элек.
Бизди бузган бузулсун,
Ак мончоктой тизилсин (*тиш*)

Кичкана гана сары кыз,
Бардык элге дары кыз (*наспай*)

Жер астында жездемдин аты кишенейт
(*кур пака*)

Асты зараң, үстү зараң,
Ортосунда байнызар чараң (*таш пака*)

Букардан келген пил,
Желкесиден тасма тил (*коун*)

Чарбакта топтой таш бар,
Ичи толо бышкан гөш бар (*дарбыз*)

Чин кушум, чинди кушум,
Чин дөбөгө конду кушум,
Элге салам берди кушум (*самоур*)

Жомогум жомок, куйругу чомок (*чөмүч*)

Эл уктаса да, Эсенкул чунак уктабайт (*саат*)

Кат-кат тону бар,
Ичи толо кени бар (*китеп*)

Табышмак – табышмак,
Тал түбүгө жабышмак (*чырмошк*)

Узун-узун уч эде,
Учу менин колумда.
Чыйырчыктай чырпынган,
Чачи менин колумда (*аттын жүзгөнү, үзөңгү*)

Там үстүгө таруу жайдым,
Таң атпай жыйып алдым (*жылдыз*)

Төрт аягы бар,
Бир таягы бар (*печка, очок*)

Бели бүкүр, алыска түкүр (*мылтык*)

Өзү биттэ кулагы төртта (*казан*)

Түйдүм төргө таштадым (*уйку*)

Кызыл өгүз бош койдум,
Катарыга таш койдум (*тил, тиш*)

Алаң-алаң, алаң аяк,
Жеталбадым жалаңайак (*сөз*)

Биз ям-биз ям биз эдек,
Бизям сиздин кыз элек.

Белибизди байлады,
Бизди кудай айдады (*шыпыргы*)

Жинди-жинди, жинди кыз,
Жиндиси мыңга минди кыз.
Бир путуну сырайтып,
Тамашага чыкты кыз (*үйдүн тирөөчү*)

Там үстүдө жарты нан (*ай*)

Гепшеп турган ташты көрдүм (*тегирмен*)

Бир чал өлөмүн деп турат,
Аны эки баласы сөөп турат (*үйдүн босогосу*)

Дүwr-дүwr келет,
Эшикти кара ким келет.
Мамадияр кан келет,
Камчысыздан кан тамып,
Жоврунудан май тамып (*карышкыр*)

Аппак таягым айткан сайын кетет (*жол*)

Атасы көтөрмө, энеси жорго,
Баласы ырчы, кызы оюнчу
(*көпүрө, суу, бака, балык*)

Гүлдүр-гүлдүр, гүлдүрмөн,
Гүлдүрмөндүн кызымын.
Мойнумда толо ак мончок,
Полотбектин кызымын (*гүw*)

Такыр-тукур жайрабан,
Ичиндеги майрабан (*бешик, бала*)

Бир ала арканым бар,
Жетпеген жерге жетет (*көз*)

Ана беттин жылкысы кайчы кулак,
Мана беттин жылкысы топчу кулак (*кереге, ушк*)

Амир-амир жан,
Жаккан оту көмүр жан.
Чинжирөв деген кум болот,
Эки аягы темирден (*поезд*)

Ийри-буйру кө келтек (*тичтин*)

Асты жылма, үстү жылма,
Ортосунда кызыл кыйма (*балык*)

Белең-белең, белең ат,
Таштан, зоодон кайтпаган,
Бели сынып өлбөгөн (*кумурска*)

Жети кемпир жер көвлөйт,
Жер көвлөсө да мол көвлөйт (*тамчы*)

Туук челегимдин ашы таттуу (*жаңгак*)

Тап-тап этет, тамагы жок лагалак,
Суудан өтүп баратат, сүйөгү жок лагалак
(*ун, элгек, элек*)

Узун-узун уз келет,
Узун бойлуу кыз келет.
Кабактары калтырайт,
Эки бети жалтырайт (*суу*)

Басканы бармактай,
Бакырганы тайлактай (*мышыктын доушу*)

Бир теректе он эки бутак бар,
Ар бутакта отуз жалбырак бар,
Бир жагы кара, бир жагы ак
(бир жыл, он эки ай, отуз күн)

Жулмаласа жүнү чыкпайт,
Кессе каны чыкпайт *(камыр)*

Токтомуш келсе токтовойт,
Андан кийин жоктовойт.
Сууга тийсе эзилбейт,
Ташка тийсе кетилбейт *(адам аягы)*

Кудам кудукка түштү,
Курсагы тарсая түштү,
Эки бети кызара түштү *(боурсок)*

Белен-белен, белен ат,
Бели темир гүрөң ат.
Зовдон, таштан тайбаган,
Бекер карап турбаган *(трактор)*

Ай кучак – жыйып келсем бир кучак *(кереге)*

Товго чыктым, жазыны көрдүм,
Айрылбаган балэни көрдүм *(көлөкө)*

САНАТ-НАСААТ ТЕРМЕЛЕР

ЭРМАТТЫН САНАТ ЫРЫ

Көк ала болду сакалым,
Көргөнүм айтып жатамын.
Агарып калды сакалым,
Арманым айтып жатамын.
Карыялар жыл сүрөүйт,
Капарланып айтышка.
Карылыгың жеткенде,
Кашка тиштен жел кирет.
Алтымыштан ашканда,
Жетимишке жеткенде.
Белинен кубат кеткенде,
Кызыл сыйка болгондо.
Кыйчалыш өмүр бүткөндө,
Бир катар макал сөз айтат
Эрмат ырчы бабаңар.

Жамыратып турушса,
Өтүп кеткен балалык.
Канатын кагып жонөсө,
Балалык чагым карлыгач.
Кийизден сынып кетмекчи,
Карысам болот куу жыгач.
Отуруп туруп мен жүрөм,
Билинбей оор жеңилим.
Өз курумду тапканда,
Он сегиздей көңүлүң.
Жыйырма беш менен отуз жа,

НАСААТ

Өткөн өмүр билинбейт,
Өлгөндөр кайта тирилбейт.
Колунда тириң болбосо,
Боз карчыга илинбейт.
Жарылбай жара сакайбайт,
Жакшынын сөзүн катарда айт.
Сыйлабай мейман күзөлбөйт,
Өмүрү өтүп кеткиче.
Жамандын пейли түзөлбөйт,
Оң келбей олут өзгөрбөйт.
Онобой жүрөк козголбойт,
Сымбай сөмк чор болбойт.
Тилеп алган перзентиң,
Жетим калбай кор болбойт.
Мавзуруп акпай сай болбойт,
Оумат келбей бай болбойт.
Ажал жетип күн бүтпөй,
Киши кара жерге зай болбойт.
Октобой мерген аталбайт,
Онтобой оору жата албайт.
Өдөмү жок жигиттер,
Өз малын эптеп сата албайт.
Башына мүшкүл иш түшсө,
Чоркоктор сөзүн айталбайт.
Маңдай-тескей жоо келсе,
Адабы жоктор уялбайт,
Бейсаатка сөз айтсаң,
Мойнуп бурап тил албайт.
Кийин болчу иштерди,
Эч макулук биле албайт.
Өзүндө айтып бар турса,
Бетине айтсаң ошону,
Акылы жок акмактар,
Ачуwsу келип тыраңдайт.

БОЛОТ...

Жез эскирсе дат болот,
Желеде кулун жетилип,
Аргымак күлүк ат болот.
Барыш-келиш кылбасаң,
Ага-ини, карындаш
Бир-бирине жат болот.
Сулуwnун бети ак болот,
Султандын жайы так болот.
Жакшыда санат жат болот,
Жакшы менен бир жүрсөң.
Көңүлүң курсант чак болот,
Жамандан киши дак болот.
Мүнүшкөрдүн салганы,
Боз карчыга куш болот.
Эр жигиттин башында,
Эчен түрдүw иш болот.
Нэwти туwра жигитке,
Түгөнбөс дөwлөт туш болот.
Карыса сакал куw болот,
Кан белгиси туw болот.
Кан сактаган чорунун,
Жүрөгү зардеп суw болот.
Мергендин белин какшаткан,
Беш теке уw болот.
Жүткүнсө бедөw тарталбас,
Арыбаны токтоткон.
Караw балчык гарт болот
Карып калган жигитти
Кары мэwнет дарт болот.
Миңге кирип жашасаң,
Бир күнү өмүр сап болот.
Устанын ишин бүтүргөн,
Кара көмүр чок болот.

Кайраты бар жигиттин,
Көкөйүн кескен жок болот.
Куш уясы зов болот,
Кум куюлуп тоу болот.
Кушту учурган пар болот,
Эрди учурчу зар болот.
Эркектин арын чыгарган,
Өмүр шерик жар болот.
Сарайдын түбү кыш болот,
Сулуунун мойну гез болот.
Эсептин түбү жүз болот,
Алтынды соккон жүз болот.
Каш-кирпиги ийилген,
Оюн десе сүйүнгөн
Бойго жеткен кыз болот.
Ойноп-күлөр жактыда,
Куручтөй кашка тиш болот.
Кайсы экенин билбейсиң,
Жаштыктан өткөн иш болот.
Моймолжуган сулуу кыз,
Ыкбалдуу эрге туш болот.
Санат деген ыр болот,
Адамдын көөнү гүл болот.
Күңкүлдөп жаман сүйлөсөң,
Гүлдөй көңүл кир болот.
Ачылат гүлдүн лалаасы,
Тав өлгүчө сакайбайт
Овруган көңүл жарасы.
Бузулбасын жигиттин,
Үй-орозгер каунасы.
Акыл менен иш кылат,
Адамдын зирек даунасы.
Ак дайра суунун акышы,
Аргымак аттын чалышы.
Ар кайсы жерде дарт калбай,

Жигиттин туwру калысы.
Тараза таңдын молжошу,
Пир колдогон жигиттин
Кыдыр болот жолдошу.
Түктүw айбан чарс болот,
Жаманга дөwлөт келгенде,
Көтөрө албай мас болот.
Жакшыга дөөлөт келгенде,
Шүгүрүк бажаа келтирип,
Куп бечара пас болот.

ТЕРМЕ

Дили бекем момундун,
Өксүгү болот өлүмдүн.
Зарпы күчтүw заалымдын,
Адабы болот тавлымдын.
Кекенчи ойлойт ганым деп,
Картып кылган жигиттер,
Бир чымындай жаныңдын.
Эсеби болот бир күнү
Аздыр-көптүр малыңдын.
Барсаңыз жугат жанына,
Пайызы болот эшендин.
Кайыры болот эсендин,
Кара жердин астында,
Жасаты жатат чечендин.
Орду болбойт тапкандын,
Арманы калбайт дүйнөдө
Ак шумкар таптап салгандын.
Мукулусу болот муруттун,
Жаwны болот булуттун.
Жыловсунда кызыр бар,
Журт башкарган улуктун.
Мавниси болот марттыктын,

Кайры болбойт каттыктын.
Кайта баштап көп сүйлөп,
Габи жакпайт тантыктын.
Доосу жүрбөйт мастыктын,
Доору улук жаштыктын.
Ганенти болот кастыктын,
Айбары болот сүрлүwnүн.
Акылы дауна тилдүwnүн,
Көңүлү жарым муңдуунун.
Кошумча болуп оокатка,
Колу узарат уулдуwnун.
Элиртип колун таштаса,
Бавсы кымбат кулүктүн.
Өзү келип түшпөсө,
Табы каттык бүркүттүн.
Канаты кайкы шумкардын,
Тапаны жазы тулпардын.
Белге чалган белдиктен,
Медети болот туугандын.
Азали иши оңолбойт,
Обалы кудай ургандын.
Жолу арбыйт аттуwnун,
Жоогору болот даражасы
Жол тавныган каттуwnун.
Напсысы бүтөт калктуwnун,
Балдары жатат иш тутпайт,
Бабасы көргөн баштуwnун.
Шилени болот даштуwnун,
Аркасы толот чачтуwnун.
Урууда бавтыр болбосо,
Уяты кетет найзанын.
Өзүңө түптөп бербесе,
Залакы көптүр пайданын.
Арам менен адалдын,
Баркына жетип билбесе,

Арманы көптүр пенденин.
Урматы болот уулдунун,
Кызматы болот кыздуунун.
Уяты болот жүздүүнүн,
Максаты болот тапандын.
Падышасы жараткан,
Он сегиз миң ааламдын.
Дүнүйөсү буйурбайт,
Жебей-ичпей жыйгандын.
Касиети эң улук,
Өзү келген меймандын.
Жогорку өткөн ырларды,
Ирети менен айтам деп,
Эң эле жаман кыйналдым.

АШЫКТЫК ЫЛАРЫ

АШЫК ЖАР

Таң саврдын жаркын(ы) ай,
Сындырдым гүлдүн пәркын(ы)
Кызыл гүл десем парк экен.
Кызыкканда ашык жар,
Кыйын бир оору дэрт экен.
Сары гүл десем парк экен,
Сагынганда ашык жар,
Сар(ы) орудай дарт экен.

Көгөргөн мова бар векең,
Көв оуруган бедарттын
Бир дабасы бар векең.
Көү оуруган бедарттын,
Бир дарисини мен эйтсэм,

Ашык жар деген кыз бурак.
Миңгеним кызыл буурул ат,
Колумнан камчым суурулат,

Ашык жар деп оносом
Көзүмнүн жаши чуурулат.
Ак шагылдын этеги,
Кыйыр болду ашык жар.
Айдай бетиң көрмөккө,
Кыйын болду ашык жар.
Көркөм бир бойду көрмөкө
Кыйын болду ашык жар.
Ашык жар жолдо эдәп пар,
Мойнуда мәржән сэдәп пар.

АШЫГЛЫК

Пул кылып аны чыгарса,
Сары жездин пақыры.
Сөзүнөн башка сүйлөсө,
Дурус эмес акылы.

Узак жолго ат минсең,
Койовдон мурун жетевиз.
Кат аркалы күтүмсөк,
Ич ким билбейт экевиз.
Сөз сүйлөсүн текшерип,
Акылдасак экевиз.
Кат аркалуу сүйлөшсөк,
Максатка шондо жетebиз.
Ашыктардын сарвари,
Лайли Мажнун ал өткөн.
Мусапыр болсо бир элде,
Жат адамды түнөткөн.

Керге сайса кэгэрэт,
Гүландам менен Шакрида.
Дүниядан топ өткөн,
Ашыглыктан ол өткөн.
Чарчаганда адамга,
Рахат үчүн түн жакшы.
Кыйантты кылбасаң,
Шул увакта күн жакшы.
Аңгемди күндө айтам,
Элчи кылып жиберсем,
Элчи сөздү кимге эйтэм.
Карайын десем күнүгө,
Калкы журтун эл билет.
Быйактан адам жүгүрсөм,
Тилмарчимди белгилеп.
Акылы жок адамдар,
Көвүп сүйлөйт эшкэны.
Батынып сөздү айтпасын,
Аталаш эмес башкага
Жакшы болсоң пайкарсың.
Насаат сөзүң таштава.
Эскиргенде буюмду,
Агарта турган кир болсун.
Сүйлөшөйүн экөwbүз,
Бада башка бир болсун.
Кэмпирлер кийет үстүгө,
Жашил чапан аладан.
Каварыңды эшитип,
Аулима келген балдан.
Көктөмдөгү асылган,
Кызгалдыктай толойук.
Вада кылып кат менен,
Тилевлен мөнтүп болойук.
Базардан алып буюмду,
Бир тегиз эмес кырыңыз.

Шарият жолун токтотуп,
Ашыкка көчсүн ырыңыз.
Жакшы адам таппайсың,
Көөнү кара кириден,
Чындап атың айтышка,
Калкы журттан ийменем.
Дурус сөздү мен айтсам,
Жалганчы деп алдайсың.
Ынтызармын сыртыңдан,
Биз дегенде кандайсың.
Канжарың болсо колунда,
Даракты урсаң бөлүнөт.
Айда жылда бир көрсөм,
Алда кандай көрүнөт.
Тизилип көзгө жаш чыкса,
Упа май койгун көзүңө.
Ышкыңа түшүп мен урдап,
Баралбадым өзүңө.
Бир-эки кэлмэ сүйлөсөм,
Андайсыңбы сөзүмдү.
Алыста туруп кат жазсам,
Кавар бергин өзүңдөн.
Жолдошум жок жазганда,
Шахадат калма, түндө айтам,
Жолдошум бар алдында.
Сөзүмдү жерге таштасаң,
Авлиңа кайтып келбеймин.
Жамандарды сындадым,
Чакчайып туруп көзүнү.
Бир-эки калма сүйлөсөң,
Мактап сүлөйт өзүнү.
Жакшы атты пайкаймын,
Кичинерек кулунда.
Көөнүңө башка жакпаса,
Деңселип көп урунба.

Дураткар уста арчадан,
Кесип кылат көмүрдү.
Акыр заман бандаси,
Нечи күн каптыр өмүрү.
Сүйлөгөн сөзүм сиздерге,
Бепайан болуп кетпесин.
Насаат салгын башкага,
Бекерге өмүр өтпөсүн.
Кишмишин кошуп өзбектер,
Кара майиз жүзүмдөн.
Он бешинчи янывар,
Шул аңгама түзүлгөн.
Жакшы жердин парзанди,
Билемин сенин задыңды.
Арада гаптар көп болот,
Жазбадым шөнтүп атыңды.
Кудай берген дилиме,
Э десем сөзүм эп келет.
Ойлонсом эске көп келет,
Катталык кылып сүйлөсө,
Сөзүдөн чыкпайт агамдын.
Кыйынчылык ким көрсө,
Кадырын билет адамдын.
Кылмышын билсең сен айтпа,
Вада башта бир болот.
Вададан сен качпа,
Кудадан бала тилесе.
Бандага берем корумдай,
Максатың болсо канчалык.
Максатыңды орундайм,
Чарчаганда аяакты
Кийинге тартат аяагың.
Теңтуштар айтти шул сөздү,
Шондуктан койдум адамды,
Эсиң болсо бул сөздү

Башкаларга айтпагын.
Ашыглыктын дартидан,
Аңгамаңдан кайтпадым.
Увагыга келгенде,
Токтотпой жазам катымды.
Ашкере кылып айтамин,
Кагазга жаып атыңды.
Капалык жазып атыңды,
Аңгемеден күтүп ал.
Кагазды ким апарса,
Сурап атын билип ал.
Жакшылардын ар увакта,
Журтуда болот кадыры.
Иманы бар адамдар,
Эркектин жолун аттавайт.
Бузук болгон адамдарды,
Калк оузуга атавайт.
Сүйлөшөр жерди биз тавып,
Калмалашсак кичкина.
Кылыгың эске түшкөндө,
Кумарың сыйбайт ичиме.
Чапкылдактан таралып,
Узаваган арабыз.
Жакшылык күндү көрбөгөн,
Жаш өспүрүм балавыз.
Кыйынчылык иш түшсө,
Жалынамын пириме.
Өнөр келсе колуңан,
Кештеге кылып токуйбуз.
Билдирбестен ичкимге,
Салам катты окуңуз.
Бемарал жолдо жолуксам,
Танывастан ким дейсиң.
Макпуйча сөздү мен айтсам,
Өзүңдөн башка билбесин.

Сокуга түрүп тарыкты,
Желпип алат кевегин.
Быйыл ишке туруп деп,
Ашыптыр шул девегин.
Индистандын жандарын,
Каттасин көрсөм пил деймин.
Ишке быйыл турсам да,
Өз ойумча бирдеймин.
Каттык жысым ичиде,
Кына күтпөйт ак ташка.
Ойлосоңуз көңүлдө,
Ол адамдар бир башка.
Иштетпегин советтин,
Толуп жаткан адыры.

АШЫКТЫК ЫР

Кыркырдын башын кырлайын,
Кызыл көйнөк кымча бел,
Мен кызларден айтып ырдайын.
Жоного конбос биздин эл,
Жогуруңдан тасма бел.
Тасма белге кошпогон,
Асеил бакыл сиздин эл.
Ырдаймын ышкым бар үчүн,
Бир карай көз жар үчүн.
Үйүңдүн үстү бүргөндүр,
Бүргөндө коён жүргөндүр.
Үйүңдүн үстү жал таштан,
Эңкейип улар атканбыз.
Энеси сулуу койкөзгө,
Эки көздү сатканбыз.
Үйүңдүн үстү кырк жылга,
Кырлап өтүм билдиңди.
Чакырышка уялып,

Ырдап өттүм билдиңби.
Үйүңдүң үстү сай жылга,
Сайлап өттүм билдиңби.
Ашык бир айттым жол-жолго,
Ашык жар келбес молжолго.
Табакка салган жүзүмдөй,
Тамагың айдын жүзүндөй.
Усталар чапкан колодой,
Билегинден кыз досум.
Билдирбестен ойногон,
Жүрөгүңдөн кыз досум.
Чылбырдай сенин чачыңа,
Чырмалайын кыз досум.
Чындап сени буюрса,
Сени алайын кыз досум.
Оролдой сенин чачыңа,
Оролоюн кыз досум.
Оңдоп сени буюрса,
Сени алайын кыз досум.
Тескей бетте бадамдын,
Мен коросу болоюн.
Кыз досум жалгыз отурсаң,
Мен жоросу болоюн.
Тескей бетте талдайсың,
Телбелигим кандайсың.
Күңгөй бетте талдайсың,
Күйгөндүгүм маңдайсың.
Күйөөвүң болсом кандайсың,
Барайын десем ит үрөт,
Барбайын десем ич күйөт.
Жүрөгүмдүн башында,
Жүгөрүдөй жер күйөт.
Жазга бир буудай митесиз,
Жаз ойнодук никесиз.
Күзгү буудай митесиз,

Күз ойгодук никесиз.
Жазгы келген сононун,
Жашыл ала мойну бар.
Жаш өспүрүм кыздардын,
Жанаттан салкын койну бар.
Күзгү келген сононун,
Күлгүн ала мойну бар.
Күзгү келген сононун,
Күйөвү жаткан кыздардын,
Гүл жыттанган койну бар.
Көпүрүк салдым жолуңа,
Өтпөйсүңбү, кыз досум.
Уруят болду заманың,
Өзүң каалап бирөрдү,
Кетпейсиңби кыз досум.

СУЛУУЛАР

Сууду войлоп эл көчөт
Суктанып ырдап жүрвөсөк,
Сулдууларды дэрти өтөт.
Жарды войлоп эл көчөт.
Жаңшанып ырдап жүрвөсөк
Жакшыларды дэрти өтөт.

Сулдуулар сулуу дейт экен,
Суктантып жанды жейт экен.
Сулдуулар гүрүч, биз гүрмэк,
Сулдуулар менен бир жүрмэк.
Сулдуулардын жүрүш(ү) ай,
Какхак уруп күлүш(ү) ай.

Чэчпэпүк чайан түйдүрүп,
Чалкалай васып күйдүрүп,
Чэчпэпүгүң чэчигэй

Тамагыңны актыгы эй.
Тескейди карайт дарвазаң,
Дегдетет сулуш андазаң.
Күнгөйдү карайт дарвазаң,
Күйгүзөт сенин андазаң.
Эйнегиң бову пэрпэшә,
Аста эйлнңә мен барсам
Андаза менен тамаша.
Күзгүңнүн бову пэрпэшә,
Күндө эйлиңә мен барсам,
Күлкү менен тамаша.

Алмалуw сенден көч өтөт,
Адамга дәртиң көб өтөт.
Жигделүw сәйдән көч өтөт,
Жигитке дәртиң көб өтөт.
Ак көйнөгүң чувалып,
Аста васып суw алып,
Азил тәйпә гев урсам,
Арсар кылдың уйальш.
Гүлгүл көйнөк чувалып,
Гүндө васып суw алып,
Күлкү менен гев урсам,
Күйгүздүң мени уйалып.

СЕЛКИ ЖАН

Селки, селки, селки жан
Селкижаннан баштайлык.
Селкижаннын жолуга
Аманат жанды каштайлык.
Ак селкиден баштайлык.
Селкижаң өзү селк этет
Бәдән бойу солк этет.
Тескей эмес маңдайсын

Теңтушуң босом кандайсын.
Ай асманңын боврунда
Алтыннан чэчпэк соврунда.
Айда ырдаймын Селкижан
Сенин доврунда.
Күн асманнын боврунда
Күмүштөн чэчпэк соврунда
Күндө ырдаймын Селкижан
Сенин доврунда
Чимийандай шәһәрдә
Чийме каш сулуw бар деди.
Муну варып мең көрдүм.
Бул һәм сизге жетпеди.
Сиз сулуwсуз Селкижан
Сизден һәм көңүл кетпеди.
Анжийандай шәһәрдә
Адалат сулуw бар деди.
Муну йәм варып мен көрдүм
Бул һәм сизге жетпеди.
Сиз сулуwсуз Селкижан
Сизден һәм көңүл кетпеди.
Жам булактан суw алып
Жандай васып буралып.
Буралган сенин войуңду
Жаннатта жаным куванып.
Салынганың сар жовлук
Самайы чэчиң чувалып.
Көйкөкчөн чыгып үй тиксең
Назик бойуң буралып,
Буралган сени войуңду
Бейиште жандар гуванып.
Ак көйнөк кийсен чечең гүл
Алыска кетсен эсен жүр.
Көк көйнөк кийсен чечен гүл
Көрүмбөй кетсен эсен жүр.

Кайырма көйнөк сер жака
Кайрылып койун бер жака.
Буудурма көйнөк сер жака
Бурулуп койуң бер жака.

БИГИЗИМ (ШИБЕГЕМ)

Толтосу жок бигизим
Товда жүрүп жоготтум.
Ырасыны айтайын
Койдо жүрүп жоготтум.
Керки бигиз экен деп
Келиндер туруп дагы айтты.
Кындуу бигиз экен деп
Кыздар туруп дагы айтты.
Жэнимдэги жар айтты
Жар-жоронун бээри айтты
Жакшы бигиз экен деп.
Көг өзөн бойлуу көк булак
Көгөйгө (көк ойго) чыккан ат кулак.
Буудайыктын түвүгө
Бугуп калган бигизим,
Жаман чарык тигет деп
Угуп калган бигизим.
Нэргийенин түвүгө
Камыш кыган бигизим.
Жаман чарык тигет деп
Намыс кыган бигизим.

АК УЛАК

Тэкэли-Чоку, Таш-Булак,
Токэнин борн шого ынак.
Алт(ы) ай жүрүп тапканым,
Бир шагы жог аг улак.

Аг улак сени сактайын,
Көвнү өссүн деп маштайын.
Шақтуу жерге тоқтотуп,
Бәйир жерге жокшотуп.
Эчкиси келет чувалып,
Эгеси турат куванып.
Балдарыңыз кайда деп,
Кымча бел чыгат буралып.

Айда санап, күндө эстеп,
Аргымак аттай кагылдым.
Алыска келип бэрэлвэй,
Мен Алай журтум сагындым.

Жылда санап, күндө эстеп,
Күлүг аттай кагылдым.
Күнчүлүк келип бэрэлвэй,
Мен күлгөн журтум сагындым.

Бала (э)кенде ойногон,
Арыгымды сагындым.
Арыгыда ойногон,
Тиллэ чаар ак чавак,
Балыгыны сагындым.
Күллэн тейит журтумнун,
Барлыгыны сагындым.
Бег ичиге эл жэйлэп,
Бетегесин мал чэйнэп,
Бал (а) экеннен мал эйдэп,
Баскан жерим сагындым.
Тус шагдарга эл жэйлэп,
Түтүвосун мал чэйнэп,
Бал(а) экенде мал эйдэп,
Баскан жерим сагындым.
Тепкилешип ойногон,

Тентуштарым сагындым.
Полот кайчы жез оймак,
Женелерим сагындым,
Суулуу шивер сызас саз,
Салкын жайлоу салкын жаз,
Мен жеримди сагындым.

АБАЛБАШЧЫ

Өктө кылып карайды элдин бавры,
Өлөң айтып келеди кыздын жары.
Абалбашы ушундай-дарпардачан,
Коргошундай эврийди баданлары.

Абалбашы өлөңдү Манас салган,
Оюн ойноп – той тойлош шундан калган.
Эр жигиттин Каныкейдей жары болсо,
Гавин сыйлап эңилип атын байлаур.

Абалбашы өлөңдүн шавсы менде,
Кымыздыктай солкулдак жашы менде.
Беш болду бадалгандай какшатасың,
Пендечилик илавиз барбы сенде?

Дагы келип жөнүңдү бир байкайын,
Сени сүйүүм ашыңда ар ай сайын.
Пейил-тарткың оңдоп көр үнүм жетсе,
Жаратканым – эгеми мен айтайын.

Көңүлүңдө мүдөүсүң шагдам табар,
Жаныбарым жоргосун магдан чабар.
Жакшы менен бир келсең ойноп күлсөң,
Жаман менен өмүрүң өткөн чобар.

Айхай, санам, хай санам, үн кайда бар?
Асманыңда айланган торгойдо бар,
Бир жакшыда, бир жаман ар жайда бар.
Эки жакшы биригер күн кайда бар?!

Бул дүйнөдө бар бекен кыздан аяр,
Күндүз кылган гавинен түндө таяр.
Жакшы менен жанашсаң кадыр билги,
Өмүр отун үйүңө күндө жагар.

Бул дүйнөдө бар бекен кыздан баатыр,
Кош анарын колтуктап жалгыз жатыр,
Калемпир мончок жыты уктатабы?
Же кабарын билдирбейт жеңе капыр.

Мен бир өлөң айтсамчы тыңдарың эп;
Кыздын бели мылтыктын кундагы деп.
Сыр билгини издесең өзүм гана,
Кадыр – көңүл келишсе жыргалы көп.

Боз чымчыктын жазасын Бургуй берсин,
Бөдөнөнүн жазасын Кыргыз берсин.
Түбөлүккө мен менен шертиң болсо,
Жүр кетели, чоң энең мүргүй берсин.

Ак жубастын жазасын күрүч берсин,
Ак бозонун жазасын угут берсин.
Убадасын унутуп шерттен тайса,
Сулун кыздын жазасын жигит берсин.

Өлөң сари дегенде өлөң сари,
Өлөң айтса ачылат көңүлүң баары.
Өмүр гүлүн өзүнө куштар кылган,
Көздөрү көк, өңү сары кимдин жары.

Тоо башында жашаган кыргыз калкы,
Талаларды кайтарган кыркгуз алпы.
Сендей-сендей кыздары улантышып,
Акир дари бопкелген кыргыз салты.

Кыргыз дегеним кыркгуз кызы,
Ширин ушу кыз берген кыргыз тузу.
Жүрөгүмө жылытып тартып жатыр,
Жаным сүйгөн жоголуп үргүт угу.

Тумшугунан нары жакты көрө албаган,
Дүйнөгө калыс баха бералбаган.
Сениң хем жашаганың агинц жакпайт,
Ушундай кишилер бар көр албаган.

Бахасы дүнүйөнүн кандай болот?
Жакшыга жаңы айткан таңдай омок.
Жаманга жакпай кыйынчылыктары,
Жаппастан ада кылган нандай болот.

Жакшылар бу дүйнөдөн жырғап өтөр,
Жаңылса оңдоп түзөп ырдап өтөр.
Дос күтүп кастарына пай бербестен,
Мэвнеттин ак байрагын ырғап өтөөр.

Жамандар бул дүйнөдөн ыйлап өтөр,
Жанында жашаганды кыйнап өтөр.
Тавныбай дос, тууганын, жамагатын,
Касына күлкү болуп «сыйлап» өтөр.

Жакшы менен жамандын ортосунда,
Эт менен челдин ичке колкосунда.
Жашаган орто-зарлар киши мите,
Теңшерик турмуштун гөш – шорпосуна.

Өктө кылып карады элдин баары,
Өлөң айтып келеди кыздын жары.
Абалбашы ушундай дарпардачан,
Коргошундай эрийди баданлари.

КЫЗЫКТЫК

Ырдын башы кыз болот,
Ыргалып үйдөн чыкпаса.
Эч ыланжын таба албай,
Ырдап жигит боз болот.
Сулуw деген ак болот,
Сумсалып үйдөн чыкпаса,
Сумсайып жигит дак болот.
Он деги менен жыйырма,
Олутун билген пендеге.
Ойной турган чак болот,
Ордонун чети бак болот.
Өз бетине кал коюп,
Оромолун дал коюп.
Оwlжуп баскан сулуwга,
Оңдоп сөзүн айта албай,
Ойлонуп жигит дак болот.
Сарайдын чети бак болот,
Саяда гүлдөй ыргалган
Савлети талант сулуwга,
Саздап сөзүн айта албай,
Саргайып жигит дак болот.
Коргондун чети бак болот,
Копсо бою ыргалган.
Кожонун кызы айымдай,
Кол булгап баскан сулуwга
Кошулбай жигит дак болот.
Авлети ичи бак болот,
Айдай беттүү сулуwнун

Алдына жакын баралбай,
Акулуп жигит дак болот.
Аллат сүйгөн пенденин,
Алганы сулуw жар болот.
Ак шумкар куштай таранып,
Адамдар көрүп дак болот.
Адамзатты дегдеткен
Аллас тилим дал болот.
Көлөкөлүw тал болот,
Көзү кара, бети ак
Көөхар сындуw жар болот.
Көйкөлүп үндөп чыкпаса,
Көралбай жигит зар болот.
Кышында тоңгон муз болот,
Кылайган таңдай созулган
Кылыгы кыйма кыз болот.
Кыздын сөзү сиз болот,
Кылбас жерди таба албай,
Кыйла жигит боз болот.
Мойну акача каз болот,
Боюна колду тийгизбес,
Боз шумкар сындуу паз болот.
Болор-болбос жубайга
Бой салып жакын баргынча,
Боздон жүргөн саз болот.
Жамгыр жаап, жаз болот.
Жамалы күндөй жаркылдап,
Жайма көкүл наз болот.
Жакшынын сөзү аз болот,
Жазып-тайып сөз айтсаң
Жамандын наркы пас болот.
Жатпай түндө сайраган,
Булбул гоя куш болот.
Будурма көйкөң, бурма бел,
Мулайым сөздүw сулуwга.

Бул жалганчы дүйнөдө,
Кандай пенде туш болот?
Кабыргасын ийилтип,
Канаттай кашын чийилтип.
Караңгы түнү сүйлөшсөң,
Капалык көңүл куш болот.

ЫРГАЛ

Кайкы белден күн чыккан,
Ачы деген жеримден,
Ак ыргал деп ыр чыккан.
Ыргап коюп башыңды,
Серпип коюп кашыңды.
Кысып коюп көзүңдү,
Кыз сулуwnун Ыргалы,
Кызыктырды өзүмдү
Кымбатта айткын сөзүңдү.
Асмандап учкан калдагач,
Капарың жазбай, көзүңдү ач!
Караңгы түндө мен барсам,
Калтыратпай койнуңду ач!
Дарайыңдан көйнөгүң,
Пар келиптир боюңа.
Дардызар кылбай, Ыргалым,
Тартып алгын койнуңа.
Кырмызыдан көйнөгүң,
Кыска келет боюңа,
Кыйладан бери көрбөдүм,
Кыз чырайлуу ак Ыргал,
Кысып алчы койнуңа.
Ак ыргал деп ырдасам,
Барабар көргүн ашыкты.
Пас жубандын сыңары,
Дос тутпагын пендени.

Пендечилик ишти кылбагын,
Татык болот, Ыргалым!
Акчалуу ишти кылбагын,
Ашык болот, Ыргалым!
«Акчамды бер» деп довласа,
Айылдагы балдарга
Маскара болот, Ыргалым!
Шарапты суздай жутканга,
Шайтандын ишин тутканга.
Олдо сенин аламың,
Кучтүу болду, Ыргалым.
Отурушуң боз дубал,
Үстү болду, Ыргалым.
Пайда кылбай бул ишиңиз,
Таны болду, Ыргалым.
Жатыш жериң бирөөнүн,
Жаны болду, Ыргалым.
Калк айланып, чарк уруп,
Калкта сулуу көп көрдүм.
Кадырын билбей Ыргалдын
Калк ичинен өткөрдүм.
Мен бечера пендеси,
Азыркысын эп көрдүм.
Кеште курсаң дарчалап,
Дардизар кылбай кел десең,
Мен барайын кечелеп,
Бир уйкуда темселеп.
Ит кабат деп энтелеп,
Жүгүрүп чыксаң дүпүлдөп,
Менин жүрөктөрүм дүпүлдөп,
Кайнагам чыкты эшикке.
Кимсиң деди. Мен дедим,
Ичимде дартым күч дедим.
«Эшиктеги ким»? деди,
Боз уул бала шум дедим.

«Эмнеге келдиңиз»? дегенде,
Букалаш келди, урдум – деп.
Муну үчүн келип турдум – деп,
Эчки-улагың басат деп.
Этиятын кылдым деп,
Козу-улагын басат деп,
Коруп келип турдум деп.
Агаңа бердим жоопту,
Атың улук ак Ыргал,
Алдым кыйын соопту.
Келтек чаппай, камчы урбай,
Өттү мага күлпарың!
Эркектеп балант сыпарың,
Макташ менен бекер сөз.
Ашыктан кетте ушинтип,
Ак ыргалды алам деп,
Атама барсам зарыгып,
Атам бербейт жовпту.
Эбин тап деп ыйласам,
Энем бербейт жовпту.
Жетип келип жемелеп,
Жеңем бербейт жоопту.
Этегине эрмешип,
Эжем бербейт жовпту.
Бул эжемдин күйөwsү,
Кошоматчы эси жок,
Жездем бербейт жовпту.

АРМАН БЫРЫ ЖАНА КОШОКТОР

АРМАН БЫРЛАР

(Эски турмуш жөнүндө)
Кэмбагал элдин кеми жок,
Бир айыгы – малы жок.
Кыска жип жетпейт байловго.
Кембагал чыкпайт жайловго.
Омуровун тайанып,
Орок орот кембагал.
Өмүр-шерик мейнетке,
Жоро волот кембагал.
Эчкили-койду көп бактым,
Азавыны көп тарттым.
Жамачы десем жаргактай.
Нан бер десем тарактай.
Тасма вер десем шовнудай
Ошондо көөнүм ооруд(у) ай.

ТЭЙИРДИН КОШОГУ

Өткөндөрдүн барарман,
Өткөндөрдүн ичинде,
Өткүл Тэйир бейарман.
Кеткендердин барарман.
Кеткендердин ичинде,
Кеңешкөй Тэйир бейарман.
Карагай саптуу камчыңды.
Каратың басып сындырды,
О кайырлуу эр Тэйир,
Кара жер алай тындырды.
Ой топуллу эр Тэйир,

Топурак алай тындырды,
Токумуң манат тес кайык,
Топтогон жыйын ичинде,
Торгойдой сайрайт эр нэйип.
Эр Тэйирдан не калды,
Көкүлүн чайпап кыз калды,
Ак чармактай мал калды.
Ак ордодой үй калды.
Карчыга учат узакка,
Кайраным Тэйир өлдү деп,
Укпай келдим шу чакка.
Турумтай Тэйир өлдү деп,
Укпай келдим шу чакка.
Долонодо буун жок,
Торлуw оwкат кыларга.
Эр Тэйирдэн уул жок.
Каңтаргада кара атың,
Кандай эйтэм санатың.
Бөктөргөдө манатың,
Бөлөкчө эде санатың.

БАЙБИЧЕГЕ АРНАЛГАН КОШОК

Толгонуп уук уулаган,
Тор көчөт кийип дуwлаган.
Байбиче энем базарым,
Өйлэнип уук уулаган.
Атласты кийип дуwлаган
Өйлэнсэм энем базарым,
От бойуда отурган,
Ойлошуп көөн толтурган.
Суw бойуда отурган,
Муңдашым менин базарым
Муңдашып көөнүм толтурган.

Алтыннан кайчы чегеси,
Нәммә бир журттун жеңеси.
Күмүштөн кайчы чегеси
Күллән журттун жеңеси.
Алтыннан кетмен пештеткен,
Нәмма журтту иштеткен.
Күмүштөн кетмен пештеткен
Күллән журтун иштеткен...

КОШОК

Эгиз жэйлөү эгиз бел,
Эзилип шондо жэйлэгән.
Эшигинин алдыга,
Элиртип күлүк бэйлэгән.
Суук жайлоу сырт Алай,
Супайым шондо жайлаган.
Суутуп сурча байлаган.
Чевирткедей кой айдап,
Четиннин жолун түз кылган.
Кумурскадай кой айдап,
Кум-Белдин жолун түз кылган.
Овал бәһәр болгондо,
Көк чымырап толгондо,
Карартып жерин сугарган,
Каргадай кошун чыгарган
Алтыннан буурсун курдурган.
Тиллэдән тиркич бурдурган.
Кэрэндәсин шайлаган,
Кош өгүзүн байлаган.
Мейман келсе кош деген,
Мейманкана бош деген.
Үйгө мейман келгенде,
Кавагы карыш жайнаган,

Товурчак колу сындывы,
Казаң жетип күн пүтүп,
Жан эгем алып тындыбы.
Буудайдай тилиң бурулду,
Нур чирайың куурулду.
Денеден жаның суурулду.
Балапан болбой пәр кайда,
Бала болбой зор кайда.
Козу болбой кой кайда,
Кичик болбой зор кайда.

МЕРГЕНЧИНИН АЯЛЫНЫН КОШОГУ

Көпчүгү манат көк кылган,
Аттаң адис мергеним,
Көк коргошун ок кылган
Тануууун тасма бек кылган,
Аттаң адис мергеним,
Ак талдан кундаг ойдурган,
Аттаң адис мергеним.
Алмадан шыйрак жондурган,
Алтымыш перип бирд(и) алган,
Аттаң адис мергеним.
Архардын путун сындырган,
Аттаң адис мергеним.

Жейрендин путун сындырган,
Аттаң менин адисим.
Ак-Сайдан түтүн пулаткан,
Аттаң адис мергеним.
Ак теке атып кулаткан,
Көк-Сайдан түтүн пулаткан,
Аттаң адис мергеним.
Көк теке атып кулаткан,

Улуw tow башын күн чалды,
Адисим көзү өтт(ү) эде,
Улаллар шаңшып тынч алды,
Кен сайдын боорун күн чалды,
Менин бэйбэчэм көзү өтт(ү) эде,
Кекилик шаншып тынч алды.
Кереге bowvu ташлардан,
Кекилик гөшү чүйгүн деп.
Келвей атып пергеним,
Кана кайтып келгенин.
Аттаң адис мергеним.
Эрте менен чак түштө
Хавар уктум бирөwdөн,
Кыраның келе жатат деп,
Төрдө отуруп сүйүнүп,
Эшке чыктым жүгүрүп,
Босогого мүдүрүп.
Адисим келет сүзүлүп,
Аманат жаннан үзүлүп,
Чыгып кетти жүрөгүм,
Сынып кетти билегим.
Жүрөгүм чыкса салынар,
Адисим кайдан тавылар.
Билегим сынса танылар,
Билеселүw бэйбэчэм,
Эми кайдан тавылар.
Жүрөгүм owруйт дегенде,
Чүрөг атып пергеним,
Аттан адис мергеним.
Адисиме ким ыйлайт,
Керегенин көзү ыйлайт
Келин-кызын өзү ыйлайт.
Уламадан хары ыйлайт.
Бэйбэчэмдэй кыраунга,
Уккандардын бээри ыйлайт.

ШАДЫМАН ЧАВАНДОСТУН АЯЛЫНЫН КОШОГУ

Ай асман булут арасы,
Ак шумкар куштун баласы.
Көк асман булут арасы,
Көк шумкар куштун баласы.
Муруттары бүлкүлдөп,
Буруп сүйлөр чеченим.
Тамакайы такылдап,
Ташп сүйлөр чеченим.
Тескейде муздар тоңбосун,
Душманың сыра оңбосун.
Күнгөйдө муздар тоңбосун,
Той кылган сыра оңбосун.
Отурат эдем бейкабар,
Келип калды шу кавар.
Акылымдан адаштым,
Жалыныңа жанаштым.
Эсиз менин алганым,
Алганы бейбак калганым.
Суусарай ичик хөл болот,
Кара бир жерде көп жатсаң,
Султан бир жэниң кор болот.
Безбелдек союп гөш кылган,
Бег уулу сэйлэп дос кылган.
Безбелдек гөшү как болду,
Бег уулу досу дак болду.
Кашкалдак атып гөш кылган,
Кан уулу сылап дос кылган.
Кашкалдак гөшү как болду.
Чалбары чари териси,
Чар жыйынга барганда,
Чавандаздын бөрүсү.
Көпчүгүң койдун териси,

Көп жыйынга барганда,
Көкмөрүнүн бөрүсү.
Кызыл бир манат керлигиң,
Кытайга кеткен шерлигиң.
Кара бир манат керлигиң,
Кашкарга кеткен шерлигиң.
Сууда бир чыккан сүлүктөй,
Суурулуп чыккан сүлүктөй.
Сыдырып койгон сыландай,
Каңтарып койгон кунандай.

ЭНЕСИНЕ АРНАЛГАН КОШОК

Үзүгүн бовсу үч кабат,
Энекем, үйдө отурса салтанат.
Энекем көзү өткөн соң,
Үй акылын ким табат?
Топтогон бовсу төрт кабат,
Энекем, үйдө отурса салтанат.
Энекем көзү өткөн соң,
Төрт акылын ким табат?
Торко элечек оронуп,
Той баштаган энекем.
Топ теңтушун чогултуп,
Ой баштаган энекем.
Керене элечек оронуп,
Калк баштаган энекем.
Абысынын чогултуп,
Арк баштаган энекем.
Супагай чачпак бурганың,
Энеке, суйсалып төрдө турганың.
Энекем көзү өткөн соң,
Супагай чачпак ким урат?
Суйсалып төрдө ким турат?
Келенкер чачпак бурганың,

Керилип төрдө турганың,
Энекем көзү өткөн соң,
Келенкир чачпак ким бурат?
Керилип төрдө ким турат?
Энекем, чачылуу менен чачы тең,
Чачтары сонун энекем.
Босого менен бою тең,
Бою бир сонун энекем.
Энекемден айрылып,
Боздоп бир турган мына мен!

ЭРИ ӨЛГӨНДӨГҮ АЯЛДЫН КОШОГУ

Эгизден малын жыя албайт,
Эсебин таба албайт.
Ишенип кеткен балдарың,
Теңдеп жүгүн арта албайт,
Тегирменин тарта албайт.
Жонодо калган көчтөрүм,
Жабырда калды баштарым.
Кызыл да манат көшөгөм,
Кырк жылдап өмүр кыбаган,
Куруган экен пешенем.
Оймо бир манат көшөгөм,
Он жыл бир өмүр кылбаган,
Оюлган бекен пешенем.
Күмүштөй таштын тэгиде,
Күмүшүм жатат кирикпей.
Күн көзүдөй көргөнүм,
Күн тийбес жерде эрикпей.
Өйнө бир таштын тагиде,
Алтыным жатат кирикпей.
Ай көзүнөн алганым,
Ай тийбес жерде эрикпей.
Күн көзүдөй көргөнүм,

Күн тийбес жерде эрикпей.
Эйнэ бир таштын тегидэ,
Алтыным жатат кирикпей.
Ай көзүндөй алганым,
Ай тийбес жерде эрикпей.
Безбелдек деген куш болот,
Белеске салат уясын.
Безилдеп калат баласы,
Биз дагы шонун жоросу.
Кашкалдак деген куш болот,
Капталга салат уясын.
Какшап бир калат баласы,
Биз дагы шонун жоросу.
Ак дайра бою бойлобой,
Акыл го жигит алганым,
Ак теңге чачып ойнобой.
Көк дайра бою бойлобой,
Көркөм го жигит алганым,
Көк теңге чачып ойнобой.
Балдарым сагыр калат деп,
Көңүлүңө бир ойлобой.
Эшигиң алды ак сарай,
Аксалдар геп калай.
Аксакалдар не кылсын,
Алганың өзү кэмтаалай.
Жибек тонду оуур деп,
Жигит да кетмек дөвүр деп.
Бакмал тонду оуур деп,
Бала да кетмек дөвүр деп.
Кыштовуң башы кызыл от,
Кызыл от баштан күвүлөт,
Кыштовдо билинет.
Жайловуң башы жашыл от,
Жашыл от баштан күвүлөт.
Сагызган учат сай-сайга түшөт,
Саңырса башым не гүйгө түшөт?

Кекилик учат кең сайга түшөт,
Келинчек башым не гүйгө түшөт?
Ак тикен багы гүл-гүлүм,
Акын го жигит булбулум.
Көк тикен башы гүл-гүлүм,
Көркөм го жигит булбулум.
Кара турпак омур-тура албайт,
Какшаган довшум уга албайт.
Боз топурак омур-тура албайт,
Боздогон довшум уга албайт.
Увуук бовуң капрырбай,
Увуулга үйүң таршырбай.
Кереге бовуң тапшырбай,
Келинге үйүң тапшырбай,
Не ашыгыш ишиң бар эде?
Кур байлабай белиңе,
Кудалашпай элиңе
Не ашыгыш ишиң бар эде?
Күкүрттүн оту өчкөндөй,
Гүрүлдөп айыл көчкөндөй.
Чакмактын оту өчкөндөй,
Чар уруу айыл көчкөндөй.
Алтындан мәржән мен алып,
Тагынамын дече эдем.
Айыда бир көрбөсөм,
Сагынамын дече эдем.
Күмүштөн мәржән мен алып.
Күнүгө бир көрбөсөм,
Сагынамын дече эдем.
Алтындан мәржән мен алып,
Тагынганым канаке?
Айда тургай, жылда жок,
Сагынганым канаке?
Күмүштөн мәржән мен алып,
Тагынганым канаке?
Күндө тургай, айда жок,

Сагынганым канаке?
Суу жыгылса жар сөйөр,
Жалгыз өлсө ким сөйөр?
Суу мойнунду бир жапыз,
Түбүнө тартса түбү бош.
Сүйөнөргө бел кылып,
Балдарыңдын бели бош.
Сүйөшөр бекен карындаш,
Сүйөшпөсө карындаш
Катуу болду карай баш.
Безбелдек союп как кылган,
Беш уруу сэйлэп дос кылган.
Кашкалдак союп как кылган,
Жорго минсе жорутпас,
Жоронун көөнүн омуртпас.

ЭЖЕСИ ӨЛГӨНДӨГҮ ЫР

Ортого койгон зиревим,
Атадан калган бирөвүм.
Кызыл манат кыягың,
Кыздан кем калды туягың.
Басып кеткен жерлериң,
Базары шәвр көрүнөт.
Базары шәвр өзүгө,
Бир көрүнсөң көзүнө.
Типтүү кара терегим,
Дүйүм журтка керегим.
Кайры бир кара терегим,
Жалпы журтка керегим.
Урматың жердин соудасы ай,
Кур байлап белиге
Куда болбой элиге,
Куда болгон жерлерден.
Кадактап чэйин ичпеген.

Алтындан соккон кайчыны,
Кандай бэндэ чегеби.
Базардан сенин үйүңдү,
Кандай пенде эгелейт.
Полоттон соккон кайчыңы ай,
Боз үйдөн аккан тамчыдай.
Алтыннан соккон кайчыдай,
Ак үйдөн аккан тамчыдай.
Алтыннан соккон ай балка,
Айчылык жүрсөк зор арка.
Күмүштөн соккон зор балка,
Күнчүлүк жүрсө арка.
Алтыннан соугат ким түйөр,
Айчылык жүрсөк ким күйөр.
Күмүштөн соугат ким түйөр,
Күнчүлүк жүрсөк ким түйөр.
Алтыннан соккон жүздүктү,
Колго салса жойобу.
Эжем жән сиздей болову,
Күмүштөн соккон жүздүктү.
Колго салса жойобу,
Аман болсо калганы.
Балдарың сиздей болову,
Алтыннан сиздей болову.
Алтыннан сырга беш кабат.
Бул өлүмнүн дәрдини,
Эйтип ийләп ким тават.
Күмүштөн сырга беш кабат,
Такпай койсо дат пасат.
Куу өлүмнүн дәрдини,
Эйтип ийләп ким тават.
Күн асманда бүркөлү,
Кандай барам журтума.
Күзгүдөй бетим чүркөлү,
Ай асманга бүркөлү.
Кандай барам элиме,

Айкадан бетим чиркөлү.
Боз ала торгой болуп өт,
Босогоңо конуп өт.
Бу кеткеннең келбесең,
Балдарыңа кыйын иш.
Саралай торгой болуп өт,
Сарала атка минип өт.
Бу кеткеннең келбесең,
Балдарыңа кыйын иш.
Түндөлөрү жүгөргөн,
Түлкүнүн колу сөгүлсүн.
Караңгыда жүгүргөн,
Карсактын колу сөгүлсүн.
Эми да болсо кайта көр,
Кайгырган балдар сүйүнсүн.
Бурулуштан суу алып,
Бурал чачиң чувалып.
Уууул үйлөп койгондой,
Урматыңа тойгондой.
Кайрылыштан суу алып,
Кара чачиң чувалып.
Келин алып койгондой,
Кеңешиге тойгондой.
Босого бойлоп карадың,
Керилип чэчиң тарадың.
Керме каш туван жэш кеттиң,
Чачбагың учу балдагым.
Кадирдан келин сандагым,
Бешбештеп чэчиң өрө вер.
Гезегиңе карабай,
Пешенеңнен көрө бер.
Тал-талдап чэчиң өрө вер,
Тал үпөн алда көрө вер,
Тавлайыңнан көрө вер.
Тишегенде мени албай,
Тишевеген сени алды.

МЕРГЕНДИН АЯЛЫНЫН КОШОГУ

Сүмбөң кызыл тавылгы,
Он бешиңден ок атып
Үргөңдүн мылтык сөвилди.
Мылтык деген сөвилдин,
Пилтеси кызыл чок болот.
Огу чыгып тийгенде,
Аткан жэндэр йок болот.
Огу чыгып тийгенде,
Ойрон кылат мерген эр.
Түтүнү чыгып тийгенде,
Түлөч кылат мерген эр.
Таш тайанып атканда,
Талкан кылат мерген эр.
Жер тайанып атканда,
Жексен кылат мерген эр.
Ак пэрэң мылтык асынып,
Ашыктай ташка жэшынып.
Ак мөңгү кесип жол кыган,
Ак зовду бүтүн кан кылган.
Эдис кыраң мергеним,
Тов текесин тергеним,
Канаке кайтып келгениң.
Ырас экен өлгөнүң,
Айлансам тагам жэйлэ үм.

ТАЭНЕСИ ӨЛГӨНДӨГҮ НЕВЕРЕСИНИН ЫРЫ

Белеске гилем какканым,
Таене, жэним карыям,
Беглерге ашы жакканым.
Капталга гилем такканым,
Таене, жэним мэкэним,

Кандарга ашы жакканым.
Токсонго кирип жашаган,
Токтунун гөшүн ашаган.
Сексенге кирип жашаган,
Серкенин гөшүн ашаган.
Ак сайдан аккан дарыям,
Айыл башы карыям.
Көк сайдан аккан дарыям,
Айыл го башы карыям.
Таене го жэним коргонум,
Коргоннон болот болгонум.
Кары да болсо мейли эде,
Карыннын деми кайда эде.

АТА-ЭНЕГЕ АРНАЛГАН КОШОК

Байыргысын мен айтсам,
Пактагандай көрүнөр.
Эндигисин мен айтсам,
Эптегендей көрүнөр.
Карш ичик кийип жең салган,
Карала койго эн салган.
Түлкү ичик кийип жең салган
Жүздөп ям койго эн салган.
Садыгыда пул өткөн,
Эшигиде кул өткөн.
Желкеден сызып ай өткөн,
Жети атасы бай өткөн.
Аркадан сызып ай өткөн,
Алты атасы бай өткөн.
Чарысыны айдашкан,
Серкесини байлашкан.
Шырвызыны нак кылган,
Сыпаыдан дос кылган.
Чарысын союп как кылган,

Чарбадардан дос кылган.
Бек атам өткөндө,
Медер болгон жан атам.
Ак тикен чыгар бууһсуз,
Карыгам ям кетти уулсуз.
Көк тикен чыгар бууһсуз,
Туйгунум ям өтү уулсуз.
Отурган жери тактадай,
Сүйлөгөн сөзү пахтадай.
Отурган жери супадай,
Сүйлөгөн сөзү унадай.
Жаным атам көр ушум,
Ашып кетти куш болду,
Бегене болдум бул элден.

ҮКӨСҮНӨ АРНАЛГАН КОШОК

Капшыт бою кар жааса,
Карат ат келсин жем.
Карыган атаң кайгырат,
Кайтып келгин биз үчүн.
Босого бою кар жааса,
Боз атың келсин жем үчүн.
Карган энең боздотпой,
Кайтып келгин биз үчүн.
Аркадан сызып ай өтөт,
Аташкан жериң бар беле.
Азарың бизге көп өтөт,
Күндүн табы саңа өтөт.
Аташкан жериң албадың,
Күндө азабың бизге өтөт.

ТҮШҮНДҮРМӨ:

- нахаят* – өтө зор
һәкисигә – короосуна
вас кечип – кайгырып
бир туя – төө жүгү
газабаланып – ачууланып
яман нолок – эби жок
хаммамдан – мончо
йипек – жибек
күлфәт – кыйынчылык
бавай – чал
овга – аңчылыкка
гуварыны – жакшылыгын
чилтен – кырк чилтен
гозо-пайа – пахтаны терип алгандан кийинки сабактары
мукулу – мурут
каттык – катуу
габи – кеби
мастык – жокко чыгарылган доомат
тапаны – таманы
азали – эзели
дат – чоң казан
күзөлбөйт – ыраазы болбойт
мавуруп – толкунданып, көбөйүп
өдөмү – эби
бейсаат – укпас
бедөө – күчтүү
гарт – чукур
гез – өлчөө
лалаасы – жаадырап ачылган учуру
таа – эң деген мааниде
орозгер – үй оокаты маанисинде

тууру –туура
молжош – белги
чарс – үркүнчөк
оносом – ойлосом.
андазаң – суйсалып басуу.
жокшотуп (жуушатып)
перпеше – халат жана паранжи тиге турган, колго
токулган кездеменин бир түрү
эгеси — ээси деген мааниде.
тейит – уруунун аты.
сызас – сыз, саздуу жер
саз – жакшы болот
гоя – тили ширин
мулайым – сылык сөздүү
таны – мурдагы калыбы деген мааниде
дарчалап – үлгү
күлпат – кордук
балант – ашыкча

Дәвләт. Падшанын кызы.

Өзбек ССри Сыр-Дарыя облусу Заамин айылы.
Айтуучу Нарбек Кошман уулу. Абай уруусунунан.

Бак, Акыл, Кыдыр. Акылдуу кыз.

Өзбек ССри Жизак облусу Заңзар айылы. Айтуучу
кудаярова Үрүнсә.

Кыргыздын чыгышы жөнүндө уламыш.

Өзбек ССри Фергана облусу, Фергана району,
Найман кыштагы, уруусу канды-найман.

Була куртун багуу. Килем токуу

Өзбек ССри Фергана облусу, Ахунбай району,
Мәйдә милләт көчөсү, уруусу кыпчак.

Макал-лакаптар. Табышмактар.

Өзбек ССри Сыр-Дарыя облусу Иличьевский рай-
йон. Юнусов Малгаткабыл.

Эрматтын санат ыры.

Өзбек ССри Жизак облусу, Бакмал району, Бак-мал селосу, Жадик кыштагы. Уруусу кутуке. Төлбаев Эрмат.

Насаат. Болот... Терме.

Айтып берген: Алайчиев Садык; Жазган: Жаки Таштемиров.

Ашык жар.

Өзбек ССри Андижан облусу, Коргон-Төбө району, Абдуллабий көчөсү уруусу Кыпчак.

Ашыглык.

Ырсалы деген кишинин кол жазмасынан көчүрүлгөн.

Ашыктык ыр.

Өзбек ССри Сыр-Дарыя облусу Иличевка району. Юнусов Малгаткабыл.

Сулушлар.

Өзбек ССри Андижан облусу, Коргон-Төбө району, Абдуллабий көчөсү уруусу Кыпчак.

Селки жан.

Өзбек ССри Фергана облусу, Алты-Арык району, Паласан көчөсү, уруусу Кесек.

Бигизим (шибегем).

Өзбек ССри Самарканд облусу, уруусу тейит.

Ак улак.

Өзбек ССри Фергана облусу, Үч-Коргон району, Кара-Жыгач көчөсү, уруусу тейит.

Алабашчы.

Буудайбек Сабыр уулунун кол жазмасынан алынды.

Кызыктык. Ыргал.

Айтып берген: Алайчиев Садык; Жазган: Жаки Таштемиров.

Арман ырлар.

Өзбек ССри Самарканд облусу, уруусу тейит.

Тэйирдин кошогу.

Өзбек ССри Фергана облусу, Фергана району,
Лэшкэр кыштагы, уруусу тейит

Байбичеге арналган кошок.

Өзбек ССри Фергана облусу, Ахунбай району,
Барат көчөсү, уруусу кыпчак

Кошок.

Өзбек ССри Фергана облусу, Фергана району,
Найман көчөсү, уруусу найман.

Мергенчинин аялынын кошогу.

Андижан облусу, Сарай көчөсү, уруусу жамаңаң.

Шадыман чавандостун аялынын кошогу.
Энесине арналган кошок. Эри өлгөндөгү аялдын
кошогу.

Айтып берген: Маматжанов Анарбек; Жазган:
Жаки Таштемиров.

Мергендин аялынын кошогу. Таэнеси өлгөндөгү
неверенин ыры. Ата энеге арналган кошок.

Өзбек ССри Жизак облусу, Бакмал району, Бак-
мал селосу, Кара-шакшак кыштагы.

Үкөсүнө арналган кошок.

Өзбек ССри Сыр-Дарыя облусу Иличьевка району,
Навой көчөсү Ибрагимова Т.

МАЗМУНУ

БАШ СӨЗ.....	3
ТАЖИК РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ЖЕРГЕ-ТАЛ РАЙОНУНДА ЖАШАГАН КЫРГЫЗДАРДЫН ЭЛДИК ООЗЕКИ ЧЫГАРМАЧЫЛЫГЫНАН	9
ЖОМОКТОР.....	10
КЫЗ ЖИВЕК	10
ЭКИ БИР ТУУГАН	14
ЖЕЙРЕНДЕР	15
ДОСТОР	17
БАЙДЫН ЧАРЫК АТКАНЫ	18
МАВНАКЕЙ	18
ЛЕГЕНДАЛАР	20
ЭНЕ САЙ ЖӨНҮНДӨ ЛЕГЕНДА	20
КАРА-ТЕГИНДИН ЧЫГЫШЫ ЖӨНҮНДӨ	21
САРЫ КАМАН.....	22
МАКАЛ-ЛАКАПТАР.....	26
ТАВЫШМАКТАР	37
АШЫГЛЫК	46
КЫМЧА ЖАН	47
КЫЗДЫН ЫРЫ	49
СҮЙГӨН КЕЛИНГЕ	50
ВАРНАХАН	51
ЧЕБЕР КЫЗ	53
КЕЛИНЖАН	54
АЙЫМКАН	55
ДИНАРЫМ	57
МӨЛМӨЛҮМ	58
НОЗАНИМ	60
СЕЛКИХАН	62
СЕЛКИХАН	65
АШЫГЛЫК	67
АК ЫРГАЛ	70
«Г» ТАМГА	72
АК ДИЛВАР	73
АК ДИЛВАР	76
ДИЛВАР	80
ЫРДЫН БАШЫ ЫР САБАК	81
АК ТЕРЕК БОЛСОМ БҮРДӨГӨН	82
ТОКТОЖАН	84
ТОКТОЖАН	87
АК НЫСКА	90
КЫЗ БАЛА	91

СЕН АЛМАСЫҢ ГҮЛДӨГӨН	92
АЙРЫ ЧАЧ	93
СУЛУҮВУМ	94
ШАЛБАЛБАК	96
«С» ТАМГА	98
КАРАЙ КӨЗ	100
АК ЧОЛПОН	102
ТОЛМОЧУМ	107
МӨЛМӨЛҮМ	108
КАЙНАРЫМ	111
АК СУҮСАР	112
АЙ КЕЛИН	114
БЕЙАРЖАН	116
МУРЗАЙЫМ	117
ШАЙЫР КЫЗ	118
АҮҮКӨЗ	120
АППАГЫМ	124
АР ТҮРДҮҮ ЫРЛАР	125
МУКУРУМ	125
БАЙЖАН АБАМ	129
МЕРГЕНЧИ	130
ЭМГЕК МЕНЕН АКТАЙЛЫ	131
ЖЕГИЧТИН ЖОРУГУ	132
АЙТЫШТАР	134
КЫЗ-ЖИГИТТИН АЙТЫШЫ	134
КЫЗ-ЖИГИТТИН АЙТЫШЫ	138
АЙНАЗИР МЕНЕН ЖЕҢЕСИНИН АЙТЫШЫ	144
ЖИГИТ-КЫЗ	148
ӨЛӨНДӨР	151
БАЛДАР ЫРЫ	160
БАЙ, БАШЫ БАЛАНЫН	160
ТАЙ-ТАЙ	160
ҮРКӨР-ҮРКӨР ТОП ЖЫЛДЫЗ	161
ИЛЕШ	161
ТЫҮЫР	161
ТОҒОНОК	162
САГЫЗГАН	162
САНАТТАР	163
САНАТ	163
ЖАМАН КАТЫН МЕНЕН ЖАКШЫ КАТЫН	180
КОШОКТОР	183
ЭНЕСИ ӨЛГӨНДӨГҮ КОШОК	183
ЭНЕСИ ӨЛГӨНДӨГҮ КОШОК	186
АТАСЫ ӨЛГӨНДӨГҮ КОШОК	190
АТАСЫ ӨЛГӨНДӨГҮ КОШОК	191
КҮЙӨВҮҮ ӨЛГӨНДӨГҮ КОШОК	194

КҮЙӨВҮҮ ӨЛГӨНДӨГҮ КОШОК	197
УЛАКЧЫ ЖӨНҮНДӨГҮ КОШОК	198
МЕРГЕНЧИНИН АЯЛЫНЫН КОШОГУ	198
БАЛАСЫ ӨЛГӨНДӨ ЭНЕСИНИН КОШКОНУ	201
ЖАНБЕГИМ	202
КӨРҮШҮҮ	202
ЁР-ЁР	205
АРМАН ЫРЫ	206
КЫЗДЫН АРМАНЫ	206
АТАСЫ АСКЕРГЕ КЕТКЕНДЕГИ ЫР	206
ТҮШҮНДҮРМӨ:	207
ТҮШҮНҮКТӨР:	216
ТАЖИК	221
РЕСПУБЛИКАСЫНДАГЫ ТООЛУ БАДАХШАН	221
ОБЛУСУН ЖЕРДЕГЕН КЫРГЫЗДАРДЫН	221
ЭЛДИК ООЗЕКИ	221
ЧЫГАРМАЧЫЛЫГЫНАН	221
ЖОМОКТОР	222
ЖЕЗ ТЫРМАК	222
КАРЫ ЖИЛИКТИН КАСИЕТИ	223
КАРАШ БААТЫР	224
УЛАМЫШТАР	231
АЛИЧОР	231
«БУРХАН- ӨЛДҮ»	233
ГӨР-ТУЗАК	234
КУРМАНБЕК	236
ГӨР УУЛУ	237
САНАТ-НАСЫЯТ ЫРЛАРЫ	243
САНАТ	243
САНАТ	246
САРЫ-КОЛДУН ТЕРМЕСИ	248
САНАТ ТЕРМЕ	253
САНАТ	257
АЙТЫШ	260
КАРГЫШ	260
ЖАРАМАЗАН:	261
МАКАЛДАР	262
ТАБЫШМАКТАР	291
НАКЫЛ КЕПТЕР	296
КОШОКТОР	303
АТАСЫ ӨЛГӨН КЫЗДЫН КОШОГУ	303
ЭНЕСИ ӨЛГӨН КЫЗДЫН КОШОГУ	304
ЭНЕСИНЕ	306
АТАСЫНА КОШКОН КОШОК	309
ЭНЕСИНЕ АЙТЫЛГАН КОШОК	311
ӨМҮРЛҮК ЖОЛДОШУНА КОШОК	313

АТАГА	314
ЭНЕГЕ	315
ЭЖЕГЕ	315
ТАГАГА	315
ИНИГЕ	315
ӨЛӨНДӨР	317
ӨЛӨҢ	317
БАТА БЕРГЕНДЕ	318
ТУШОО КЕСҮҮ БЫРЫ	318
КУЧАКТАГЫ БАЛАНЫ ОЙГОТУУ БЫРЫ	319
БЕШИК БЫРЫ	319
ЭЛДИК ОЮНДАР	321
ОРДО ОЮНУ	321
ЧИКАЛАК (ЧИКИТ)	326
ЧАКМАК ТАШ	329
СЫДЫРКЕ	334
БУКА ТАРТЫШ	335
ООГАН ТЕВИШ	335
ТӨӨ ЧЕЧМЕЙ	335
ТИШТЕП ЖАМБЫ АЛМАЙ	336
ТОМУК БЕРМЕЙ	336
ЖАРДЫ ДАНЕК (ЖАРТЫ ДАНЕК) ЖЕШМЕЙ	336
ЖООЛУК ТАШТАМАЙ ОЮНУ	337
ШЕРИК СУРАМАЙ	338
УЛАК ТАРТЫШ	338
ЖОРГО САЛЫШ	339
КЫЗ КУУМАЙ	339
КЫЗ ОЮНУ	340
АК ЧӨЛМӨК	342
СЫР ТҮЙҮН	343
ГЭН (КЕН) ОЮНУ	344
УРДУМ УТТУМ ОЮНУ	345
УЮМ ТУУДУ	345
МӨРӨЙ ОЮНУ	346
ТОП ЧАПМАЙ	347
МЫШЫК-ЧЫЧКАН	347
БӨРҮ КОРОО	348
ТАШКАНАК	348
КАРА КОЮМ ДҮМПҮЛДӨК	348
ЖАШЫНМАК	349
УЛУТТУК ТАМАК-АШТАР	350
КОЙ СОЮП КОНОК КҮТҮҮ ТАРТИВИ	350
МАЛ СОЮДА МҮЧӨЛӨП ТАРТУУ	352
ЭТ ТАРТУУГА БАЙЛАНЫШКАН БЫРЫМ-ЖЫРЫМДАР	355
СҮТТӨН ЖАСАЛГАН ТАМАК-АШТАР	358
ЭТТЕН ЖАСАЛГАН ТАМАК-АШТАР	358

УНДАН ЖАСАЛГАН ТАМАК АШТАР	359
ЭЛДИК ҮРП, АДАТ – КААДА САЛТТАР ЖАНА САЛТАНАТТАР	363
САРЫ-КОЛ КЫРГЫЗДАРЫНЫН ҮЙЛӨНҮҮ ТОЮ	363
МАМАТКУЛДУН КЕЛИН ТАНДАГАНЫ	363
КЫЗ КӨЧҮРГӨНДӨГҮ КОШОК:	375
НАРИСТЕ ТӨРӨЛГӨНДӨ АЙТЫЛУУЧУ КААЛООЛОР ...	380
ЭРКЕК БАЛА БОЛСО	380
КЫЗ БАЛА БОЛСО	381
ТОЙЛОРДО АЙТЫЛУУЧУ КААЛООЛОР	381
ТҮШҮНДҮРМӨ	385
ТҮШҮНҮКТӨР.....	386
КЫТАЙ ЭЛ РЕСПУБЛИКАСЫНДА ОТУРУКТАШКАН КЫРГЫЗДАРДЫН ЭЛДИК ООЗЕКИ ЧЫГАРМАЧЫЛЫГЫ	389
ЖОМОКТОР	390
ТҮШҮМДҮ ҮЧКӨ БӨЛҮҮ	390
БАЛАНЫН СӨЗҮ	391
ҮЧ БИР ТУУГАН	395
КИЙИН АЙТЫП БЕРЕМ	399
ТОЛГОНАЙ	401
КАСИЕТТҮҮ ТӨРТ СӨЗ	403
МАКАЛ-ЛАКАПТАР.....	409
ЭМГЕК ЫРЛАРЫ.....	440
БЕКБЕКЕЙ	440
ШЫРЫЛДАҢ	444
ОП МАЙДА	447
ШЫРЫЛДАҢ	448
ӨЛӨҢДӨР	449
КҮЙГӨН ЫР	449
БАТА	462
КӨП	462
ОҢОЛОРБУ БУ ЗАМАН	463
АРМАН ЫРЛАРЫ.....	464
КОЙЧУНУН АРМАНЫ	464
КЕЛИНДИН АРМАНЫ	466
ИНГЕНДИН ЗАРЫ	468
ЖУБАЙЫ ӨЛГӨН ЭРДИН АРМАНЫ	468
ЧАЛГА ТИЙГЕН КЫЗДЫН АРМАНЫ	471
ТӨРӨБӨГӨН АЯЛДЫН АРМАНЫ	473
ЗОРДОП БЕРИЛГЕН КЫЗДЫН АРМАНЫ	473
ЖАМАН АЯЛ АЛГАН КИШИНИН АРМАНЫ	474
ЭРКИМЕ КОЙОР ЗАМАНБЫ	475
КОШОКТОР	477

ЭРИ ӨЛГӨН АЯЛДЫН КОШОГУ	477
АТА-ЭНЕСИ ӨЛГӨН КЫЗДЫН КОШОГУ	482
АТАСЫНА КОШКОН КОШОК	484
АТАСЫ ӨЛГӨН КЫЗДЫН КОШОГУ	486
ТҮШҮНҮКТӨР.....	488

ӨЗБЕК РЕСПУБЛИКАСЫНЫН СЫР-ДАРИЯ ЖАНА ФЕРГАНА ОБЛУСТАРЫНЫН АЙЫЛ-КЫШТАКТАРЫНДА ОТУРУКТАШКАН КЫРГЫЗ УРУУЛАРЫНЫН ЭЛДИК ООЗЕКИ ЧЫГАРМАЧЫЛЫГЫ	491
--	-----

ЖОМОКТОР.....	492
ДӘҮЛӘТ	492
ПАДШАНЫН КЫЗЫ	496
БАК, АКЫЛ, КЫДЫР	499
АКЫЛДУУ КЫЗ	502
УЛАМЫШТАР	505
КЫРГЫЗДЫН ЧЫГЫШЫ ЖӨНҮНДӨ УЛАМЫШ	505
БУЛА КУРТУН БАГУУ	508
КИЛЕМ ТОКУУ	509
МАКАЛ-ЛАКАПТАР.....	510
ТАВЫШМАКТАР	513
САНАТ-НАСААТ ТЕРМЕЛЕР	523
ЭРМАТТЫН САНАТ БЫРЫ	523
НАСААТ	524
БОЛОТ	525
ТЕРМЕ	527
АШЫКТЫК ЫЛАРЫ.....	529
АШЫК ЖАР	529
АШЫГЛЫК	530
АШЫКТЫК ЫР	535
СУЛУУЛАР	537
СЕЛКИ ЖАН	538
БИГИЗИМ (ШИБЕГЕМ)	540
АК УЛАК	540
АБАЛБАШЧЫ	542
КЫЗЫКТЫК	545
ЫРГАЛ	547
АРМАН БЫРЫ ЖАНА КОПОКТОР.....	550
АРМАН ЫРЛАР	550
ТӨЙИРДИН КОШОГУ	550
БАЙБИЧЕГЕ АРНАЛГАН КОПОК	551
КОПОК	552
МЕРГЕНЧИНИН АЯЛЫНЫН КОПОГУ	553
ШАДЫМАН ЧАВАНДОСТУН АЯЛЫНЫН	555
КОПОГУ	555

ЭНЕСИНЕ АРНАЛГАН КОШОК	556
ЭРИ ӨЛГӨНДӨГҮ АЯЛДЫН КОШОГУ	557
ЭЖЕСИ ӨЛГӨНДӨГҮ ЫР	560
МЕРГЕНДИН АЯЛЫНЫН КОШОГУ	563
ТАЭНЕСИ ӨЛГӨНДӨГҮ НЕВЕРЕСИНИН ЫРЫ	563
АТА-ЭНЕГЕ АРНАЛГАН КОШОК	564
ҮКӨСҮНӨ АРНАЛГАН КОШОК	565
ТҮШҮНДҮРМӨ	566

Адабий-көркөм басылма

«Эл адабияты» сериясы

ЧЕТ ЭЛДИК КЫРГЫЗДАРДЫН АДАБИЯТЫ

30-том

Түзгөндөр: *Орозова Г., Сырдыбаева Р.,
Осмоналиева Н.*

Тех.редактору: *Тилекматова Н.*

Корректорлору: *Сырдыбаева Р., Осмоналиева Н.*

Компьютердик калыпка салган: *Б.Өмүров*

Терүүгө 04.04.2017-ж. берилди.

Басууга 27.06.2017-ж. кол коюлду.

Кагаздын форматы 84x108 ¹/₃₂.

Көлөмү 36 б.т. Нускасы 500. Заказ № 30

«Басма-полиграфиялык комплекс «Принт Экспресс»

ЖЧК басмаканасында басылды

Кыргыз Республикасы, Бишкек ш., Профсоюз көч. 49.